

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Mgr. Eliška Tomalová

**Kulturní dimenze francouzské zahraniční
politiky 1990–2010**

Disertační práce

Praha 2011

Autor práce: **Mgr. Eliška Tomalová**

Vedoucí práce: **Prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc.**

Datum obhajoby:

Bibliografický záznam

TOMALOVÁ, Eliška. *Kulturní dimenze francouzské zahraniční politiky 1990–2010*. Praha, 2011. 240 s. Disertační práce (PhD.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra západoevropských studií. Vedoucí disertační práce Prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc.

Abstrakt

Disertační práce „Kulturní dimenze francouzské zahraniční politiky v letech 1990-2010“ se zabývá rolí kultury v zahraniční politice na příkladu Francie. V první části práce zasazuje autorka problematiku kulturní dimenze zahraniční politiky do širšího teoretického a konceptuálního rámce a definuje základní charakteristiky a specifika francouzského modelu. Autorka navrhuje rozlišovat v rámci zahraniční kulturní politiky dvě hlavní složky – kulturní diplomacii (typ veřejné diplomacie) a tradiční multilaterální diplomacii věnující se tematicky kulturním otázkám. Tomuto dělení odpovídá i struktura práce. Druhá kapitola se věnuje francouzské kulturní diplomacii, třetí kapitola pak francouzským multilaterálním jednáním a spolupráci v oblasti kultury na příkladech prosazování principu kulturní výjimky a kulturní rozmanitosti v mezinárodních vztazích. Práce akcentuje skutečnost, že zdrojem úspěchu kulturní dimenze zahraniční politiky Francie je především tradiční multilaterální diplomacie, což dokládá odkazy na francouzské diplomatické úspěchy v rámci multilaterálních platforem.

Abstract

The dissertation thesis „Cultural Dimension of French Foreign Policy: 1990-2010“ studies the role of culture in the foreign policy with focus on France. In the first part the cultural dimension of foreign policy is introduced within a wider theoretical and conceptual framework and basic characteristics and distinguished features of the French model are defined. The autor defines two aspects of foreign cultural policy: cultural diplomacy (being art of public diplomacy) and traditional multilateral diplomacy aimed at cultural topics (e.g. within WTO or UNESCO). This division is also reflected in the structure of the thesis. The main topic of the second part of the thesis is the French cultural diplomacy as such. The third part presents an analysis of the role of France within multilateral negotiations and international cooperation in the cultural field using as an

example its endorsement of the principle of cultural exception and cultural diversity in international relations. The thesis argues that while in the field of cultural diplomacy France is only one of the players (even if very influential) the strength of cultural dimension of French foreign policy lies in the traditional multilateral diplomacy, which is documented by list of French diplomatic success stories on the multilateral level.

Klíčová slova

Francie, francouzská zahraniční politika, kulturní diplomacie, mezinárodní vztahy

Keywords

France, French foreign policy, cultural diplomacy, international relations

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28.3.2011

Eliška Tomalová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své školitelce Prof. PhDr. Lence Rovné CSc. za její odborné vedení a trpělivost. Děkuji také Mary Dakin ze Stanfordovy univerzity v Kalifornii, která mi poskytla cenné rady i podnětné výzkumné zázemí během mého půlročního výzkumného pobytu. V neposlední řadě bych chtěla vyjádřit svou vděčnost všem účastníkům rozhovorů vedených za účelem tohoto výzkumu, zejména Jeanu-Marcu Berthonovi.

Můj velký dík patří též mé rodině a především mému manželovi Ondřeji Tomalovi, který mi vytvořil příznivé emocionální i pracovní prostředí během dokončování této práce.

Obsah

ÚVOD.....	1
1 KULTURNÍ DIMENZE ZAHRANIČNÍ POLITIKY	8
1.1 TEORETICKÝ RÁMEC A ZÁKLADNÍ POJMY	8
1.1.1 <i>Měkká moc</i>	8
1.1.2 <i>Složky zahraniční kulturní politiky</i>	16
1.1.3 <i>Vnější a vnitřní vlivy</i>	33
1.2 ZASAZENÍ FRANCOUZSKÉHO PŘÍPADU DO DANÉHO KONCEPTUÁLNÍHO RÁMCE	35
1.2.1 <i>Kulturní dimenze francouzské zahraniční politiky</i>	36
1.2.2 <i>Tradice a zdroje francouzské zahraniční a kulturní politiky</i>	40
1.2.2.1 Francouzská zahraniční politika.....	40
1.2.2.2 Francouzská kulturní a jazyková politika.....	44
1.2.3 <i>Ideové základy</i>	46
2 FRANCOUZSKÁ KULTURNÍ DIPLOMACIE	55
2.1 TRADICE FRANCOUZSKÉHO MODELU KULTURNÍ DIPLOMACIE	55
2.1.1 <i>Období před rokem 1870: předehra</i>	56
2.1.2 <i>Institucionalizace kulturní diplomacie: 1870-1945</i>	59
2.1.3 <i>Moderní kulturní diplomacie: 1945 - 1990</i>	62
2.1.4 <i>Shrnutí základních rysů vývoje v letech 1945-1990</i>	69
2.2 VÝVOJ V LETECH 1990-2010	71
2.2.1 <i>Vnější kontext</i>	71
2.2.2 <i>Vnitřní změny</i>	73
2.3 FRANCOUZSKÁ KULTURNÍ DIPLOMACIE V LETECH 1990-2010	84
2.3.1 <i>Cíle a priority</i>	84
2.3.2 <i>Aktéři</i>	89
2.3.2.1 <i>Rozhodovatelé</i>	90
2.3.2.2 <i>Operátoři</i>	95
2.3.2.3 <i>Pracoviště v zahraničí - le réseau</i>	97
2.3.2.4 <i>Aktéři francouzské zahraniční audiovizuální politiky</i>	106
2.3.3 <i>Oblasti činnosti a nástroje</i>	108
2.3.3.1 <i>Umělecká spolupráce a organizace kulturních akcí</i>	109
2.3.3.2 <i>Francouzská výuka v zahraničí</i>	112
2.3.3.3 <i>Podpora francouzského jazyka a jeho šíření</i>	114
2.3.3.4 <i>Zahraníční vzdělávací politika</i>	116
2.3.3.5 <i>Univerzitní a vědecká spolupráce</i>	120
2.3.3.6 <i>Zahraníční audiovizuální politika</i>	120
2.3.4 <i>Financování francouzské kulturní diplomacie</i>	125
2.3.5 <i>Kritika a evaluace</i>	130
2.3.5.1 <i>Parlamentní zprávy</i>	130
2.3.5.2 <i>Výroční zprávy</i>	141
2.3.5.3 <i>Francouzi žijící v zahraničí a reflexe francouzské kulturní diplomacie</i>	142
2.3.5.4 <i>Francouzská kulturní diplomacie v mediálním prostoru</i>	144
2.4 FRANCOUZSKÝ MODEL VE SROVNÁNÍ S OSTATNÍMI MODELÝ KULTURNÍ DIPLOMACIE	146
2.4.1 <i>Specifika francouzského modelu a jeho proměny</i>	146
2.4.2 <i>Vybrané modely kulturních diplomacií</i>	152
2.4.2.1 <i>Kulturní diplomacie Spojených států amerických</i>	152
2.4.2.2 <i>Britská kulturní diplomacie</i>	154

2.4.2.3	Německá kulturní diplomacie	156
2.4.2.4	Česká kulturní diplomacie	158
3	MULTILATERÁLNÍ DIMENZE FR. ZAHRANIČNÍ KULTURNÍ POLITIKY	165
3.1	VÝVOJ PŘED ROKEM 1990	165
3.1.1	<i>UNESCO jako hlavní platforma mezinárodní kulturní spolupráce .....</i>	<i>165</i>
3.1.2	<i>Francie a „spřátelené kulturní celky“ .....</i>	<i>169</i>
3.1.3	<i>Jack Lang a mezinárodní ambice ministerstva kultury .....</i>	<i>173</i>
3.2	OBDOBÍ 1990-2010.....	179
3.2.1	<i>Tři roviny francouzské kulturní spolupráce.....</i>	<i>186</i>
3.2.2	<i>Kulturní výjimka – rovina ekonomická.....</i>	<i>186</i>
3.2.3	<i>Ochrana kulturní rozmanitosti – rovina kulturní .....</i>	<i>196</i>
3.2.4	<i>Jazyková rozmanitost – rovina jazyková .....</i>	<i>207</i>
3.3	DIPLOMATICKÉ ÚSPĚCHY	217
	ZÁVĚR	222
	POUŽITÁ LITERATURA.....	228

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Typy moci.	9
Tabulka č. 2: Dopady veřejné diplomacie.	12
Tabulka č. 3: Veřejná diplomacie a propaganda.	13
Tabulka č. 4: Veřejná diplomacie a branding.	15
Tabulka č. 5: Kulturní diplomacie a tradiční diplomacie: aktéři, příjemci/partneři a oblasti činnosti.	21
Tabulka č. 6: Dílčí cíle zahraniční kulturní politiky.	27
Tabulka č. 7: Tři dimenze veřejné diplomacie.	28
Tabulka č. 8: Kulturní diplomacie: vybrané kvantitativní ukazatele.	32
Tabulka č. 9: Tradiční diplomacie v oblasti kultury: vybrané ukazatele úspěšnosti.	33
Tabulka č. 10: Vytváření společných francouzsko-německých center ve třetích zemích v letech 1997-2009.	80
Tabulka č. 11: Nárůst počtu Francouzských aliancí v letech 1982 – 2007.	83
Tabulka č. 12: Okruhy priorit francouzské kulturní diplomacie.	88
Tabulka č. 13: Návrhy do budoucna týkající se oblasti kulturní diplomacie.	88
Tabulka č. 14: Aktéři francouzské kulturní diplomacie.	90
Tabulka č. 15: Počet francouzských kulturních center podle regionů.	102
Tabulka č. 16: Francouzské aliance ve světě a počet studentů francouzštiny.	103
Tabulka č. 17: Počet francouzských škol v zahraničí a počet jejich žáků a studentů.	104
Tabulka č. 18: Hlavní francouzské a frankofonní rozhlasové a televizní stanice vysílající do zahraničí.	108
Tabulka č. 19: Oblasti činnosti a nástroje francouzské kulturní diplomacie.	109
Tabulka č. 20: Počet studentů na francouzských školách v zahraničí podle národnosti v letech 2001 – 2007.	113
Tabulka č. 21: Nárůst počtu studentů škol MLF v letech 1990-2009.	114
Tabulka č. 22: Vývoj počtu studentů fr. jazyka.	115
Tabulka č. 23: Vývoj počtu zahraničních studentů na francouzských vysokých školách v letech 1990 - 2007.	118
Tabulka č. 24: Zahraniční studenti ve Francii podle země původu.	119
Tabulka č. 25: Rozdělení prostředků z francouzského státního rozpočtu na kulturní diplomacii podle jednotlivých <i>missions</i>	126
Tabulka č. 26: Rozdělení státních prostředků v roce 2007 podle oblastí činnosti v rámci francouzské kulturní diplomacie.	127
Tabulka č. 27: Výdaje Španělska, Německa, Velké Británie a Francie na provoz a činnost kulturních center v roce 2007.	128
Tabulka č. 28: Nová struktura francouzského rozpočtu od roku 2011.	129
Tabulka č. 29: Změny spojené s modernizací francouzské administrativy v letech 2010 – 2013 a jejich dopady na francouzský rozpočet.	129

Tabulka č. 30: Parlamentní zprávy vztahující se k francouzské kulturní diplomacii 2000-2010.....	132
Tabulka č. 31: Hodnotící zprávy týkající se francouzské kulturní diplomacie a plnění jejich návrhů. (Zdroj: autorka.)	141
Tabulka č. 32: Návrhy AFE v oblasti francouzského školství v zahraničí a jejich plnění.	144
Tabulka č. 33: Strategické cíle Frankofonie (1 a 2).....	185
Tabulka č. 34: Váha jazyků v celosvětovém měřítku.	208
Tabulka č. 35: Jazykové verze dokumentů v Radě (v %) v letech 2007-2009.....	211
Tabulka č. 36: Jazykové verze dokumentů v Evropské komisi (v %) v letech 2007-2009.	212
Tabulka č. 37: Jazykové verze dokumentů v Evropském parlamentu (v %) v letech 2007-2009.....	212
Tabulka č. 38: Roviny multilaterálního procesu. Příklady kulturní výjimky a kulturní rozmanitosti.....	218

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Složky konkurenční identity.....	15
Obrázek č. 2: Zahraniční kulturní politika a typy diplomatické aktivity.....	17
Obrázek č. 3: Kultura a zahraniční politika ve vztahu ke kulturnímu modelu.	19
Obrázek č. 4: Základní cíle zahraniční kulturní politiky.	26
Obrázek č. 5: Úspěšná kulturní diplomacie.	31
Obrázek č. 6: Organizační struktura Sekce pro mezinárodní spolupráci a rozvoj francouzského ministerstva zahraničí (2008).....	75
Obrázek č. 7: Společná francouzsko-německá zahraniční zastoupení.....	81
Obrázek č. 8: Mapa uzavřených a otevřených kulturních center v letech 1999-2007....	82
Obrázek č. 9: Logo Alliance française.....	97
Obrázek č. 10: Struktura Oddělení pro kulturu a spolupráci Francouzského velvyslanectví v ČR.	99
Obrázek č. 11: Struktura kulturního oddělení Francouzského velvyslanectví v USA. ..	99
Obrázek č. 12: Logo Institut français.....	100
Obrázek č. 13: Nárůst počtu zahraničních studentů na francouzských vysokých školách po roce 2000. Mezinárodní srovnání.	119
Obrázek č. 14: Organizační struktura Frankofonie.....	182
Obrázek č. 15: Struktura světové obchodní organizace.....	190

Úvod

Pozice státu na mezinárodním poli se neodvíjí pouze od jeho materiálních zdrojů. Významnou složku posilování vlivu představuje také kultura, kterou státy využívají i v rámci svých vnějších strategií jako součást kulturní dimenze zahraniční politiky¹. Tato oblast je spoluutvářena dvěma typy diplomatické praxe – kulturní diplomacií (tj. veřejnou diplomacií zaměřenou na zahraniční veřejnost) a tradiční diplomacií zabývající se kulturními otázkami v rámci mezinárodních jednání a návazné spolupráce. Obě složky pojí základní cíle, které jsou povahy mocenské, ekonomické a kulturní. Stát v první řadě investuje své zdroje do zahraniční kulturní politiky, protože usiluje o posílení své pozice na mezinárodní scéně. Doufá, že organizovaná kulturní spolupráce bude základem pro pozitivní vnímání daného státu a pro utváření příznivých vztahů s ostatními aktéry. Cíle ekonomické se vztahují k rozvoji kulturního průmyslu, ale také k posílení ekonomické situace státu prostřednictvím kulturních kontaktů. Poslední kategorii cílů představují cíle kulturní, které se vymezují ve vztahu k tzv. kulturnímu modelu². Tento vztah má duální charakter. Zatímco kulturní diplomacie se zaměřuje na šíření kulturního modelu za hranice státu, tradiční diplomacie zabývající se kulturními otázkami usiluje o obranu daného modelu v mezinárodním prostředí a o prosazování takových principů a norem, které kulturnímu modelu zajistí další rozvoj.

Francie má dlouhou tradici kultivace zahraniční kulturní politiky. Její kořeny, stejně jako počátky francouzské moderní státnosti, můžeme nalézt již v době Francouzské revoluce, institucionálně ukotvena byla ale až na konci devatenáctého století a plného rozvoje dosáhla ve druhé polovině století dvacátého. Po druhé světové válce se Francie zaměřila na znovunabytí silné pozice na mezinárodní scéně. Šíření francouzské kultury představovalo způsob, jak kompenzovat ekonomické a politické ztráty způsobené válečným konfliktem a rozpadem koloniálního panství. Francie od této doby usilovala o rozvoj obou složek zahraniční kulturní politiky. Agenda její kulturní diplomacie, založená na šíření francouzského jazyka a kultury prostřednictvím pracovišť v zahraničí (kulturních center, škol a výzkumných ústavů) se od druhé poloviny dvacátého století rozrůstala tematicky i geograficky. Byl utvořen model francouzské kulturní diplomacie, který je charakterizován centrální rolí a přímým vlivem ministerstva zahraničí, kontinuitou po celou dobu trvání Páté republiky odvíjející se od politického konsenzu a nejrozsáhlejší sítě zahraničních center, která Francii zajistila první místo mezi státními aktéry kulturní diplomacie. Po roce 1945 se také rozvíjela tradiční diplomacie zaměřující se na kulturní problematiku. Francie podepsala velké množství bilaterálních kulturních dohod

---

¹ Pro označení kulturní dimenze zahraniční politiky bude v této práci používán také výraz zahraniční kulturní politika.

² Kulturní model daného státu v této práci chápeme jako zastřešující pojem pro kulturu v antropologickém slova smyslu a soubor zásad a mechanismů, které upravují postoj daného státu ke kultuře (tj. principy kulturní politiky a chápání pozice kultury v mezinárodním prostředí).

a soustředila se na jednání o kultuře na půdě mezinárodních organizací. Jejím cílem bylo vytvořit svébytné a vlivné postavení prostřednictvím specializace na kulturní témata v mezinárodních vztazích. K tomuto účelu mobilizovala své zdroje na půdě mezinárodních organizací zabývajících se primárně kulturou (především UNESCO) a v rámci ostatních jednání, která kulturní oblast ovlivňovala.

Francouzský příklad nabízí díky své komplexnosti a ambicím prostor pro analýzu fungování zahraniční kulturní politiky státu. Je pozoruhodný zvláštním důrazem na obě složky kulturní dimenze zahraniční politiky, což není případem všech státních aktérů v dané oblasti. Je proto s podivem, že ačkoli Francie vymezuje tak významné postavení své vnější kulturní politiky, nebylo doposud přistoupeno k vědecké analýze této problematiky jako celku. Hlavním přínosem této disertační práce je proto propojení obou složek francouzské zahraniční kulturní politiky a jejich analýza na základě vztahu k francouzskému kulturnímu modelu. Základní hypotézu určuje právě duální charakter kulturních cílů francouzské zahraniční kulturní politiky. Navzdory rozsáhlé kulturně diplomatické aktivitě Francie se daná strategie stává jen jednou ze součástí kulturní nabídky ostatních aktérů na mezinárodním poli. Ačkoli se Francie odkazuje na dlouhou tradici svého působení, díky které byla schopna inovativně rozvíjet tuto diplomatickou praxi, přinášet nové metody, začleňovat další oblasti kulturní spolupráce, a navzdory tomu, že stále představuje referenční model kulturní diplomacie, ocitla se v průběhu devadesátých let v silně konkurenčním prostředí. Kulturně diplomatické aktivity provozují v současné době všechny vyspělé státy a i ostatní aktéři jsou tedy schopni přinášet nové zkušenosti. Tato situace je v rozporu s francouzskými úspěchy v oblasti tradiční diplomacie, a to zejména v rovině multilaterální spolupráce. Zde byla Francie v souladu se svými zahraničněpolitickými cíli schopna nejen uhájit základní zásady své kulturní politiky (a to jak na regionální, respektive evropské úrovni, tak i v rámci mezinárodních jednání o liberalizaci světového obchodu), ale podařilo se jí i díky úspěšné konceptualizaci témat a schopnosti utvářet koalice aplikovat své představy i na mezinárodní úrovni. Jednání o kulturní rozmanitosti na půdě UNESCO, která vyústila v přijetí Úmluvy o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturní projevů, ukázalo, že je Francie spolu se svými partnery schopna povýšit tento princip i na úroveň mezinárodní normy.

Cílem této disertační práce je odpovědět na otázku, proč existuje rozpor mezi oběma složkami francouzské zahraniční kulturní politiky a jaké faktory přispívají k zaostávání v kulturně diplomatické oblasti a naopak k úspěchům v rovině multilaterálních jednání v oblasti kultury. S problematikou jsou provázány i dílčí otázky v rámci obou okruhů. V souvislosti s kulturní diplomacií je podstatné ukázat, jaké charakteristiky jsou spojené v současné době s francouzským modelem kulturní diplomacie a proč je v některých oblastech francouzská kulturní diplomacie schopna modernizace svých nástrojů a struktury a v jiných nikoli. Další rovinu tázání představuje otázka, proč Francie přejímá některé modely ze zahraniční praxe a v jiných případech zůstává ve svém tradičním schématu. Ve druhé oblasti kulturní dimenze zahraniční politiky – v rovině multilaterální diplomacie práce odpoví na otázku, proč Francie dosáhla daných úspěchů na mezinárodním poli a jak koncipovala svou strategii v rámci jednotlivých jednání. Jako

příklady práce uvádí prosazování principu kulturní výjimky (během Uruguayského kolo jednání signatářů Všeobecné dohody o clech a obchodu - GATT, v rámci kterého Francie usilovala o vyjmutí audiovizuálních služeb z jednání o liberalizaci světového obchodu, a během jednání o Mnohostranné dohodě o investicích - MAI na půdě OECD). Druhým případem je ukotvení principu kulturní rozmanitosti v mezinárodním prostředí (zejména na půdě UNESCO a Mezinárodní organizace Frankofonie - OIF). Časový rámec práce je ohraničen na jedné straně rokem 1990, který je spojen s koncem bipolárního uspořádání, a na druhé straně posledními událostmi z roku 2010. Hlavní rovinu analýzy v dané práci představuje stát, který je zde pojímán jako hlavní aktér kulturní diplomacie. Práce nezohledňuje aktivity, které nejsou iniciovány nebo koordinovány ministerstvem zahraničím, centrálním hráčem francouzské zahraniční kulturní politiky. V neposlední řadě práce ukáže, jakým způsobem se Francie prostřednictvím své zahraniční kulturní politiky vymezuje vůči okolnímu světu, a pomůže tak pochopit jednu z vrstev francouzské identity.

Přínosem této práce není pouze odpověď na výše zmíněné dotazy, ale také konceptualizace kulturní dimenze zahraniční politiky a vymezení jejích cílů, nástrojů a vztahu k zahraniční politice jako celku. Základní rámec, který byl pro tuto problematiku zvolen, se vztahuje k výše zmíněnému dělení na dvě základní složky, přičemž hlavní distinkci představuje vztah ke kulturnímu modelu a diferenciaci na základě roviny příjemců (v oblasti kulturní diplomacie) a diplomatických partnerů (v oblasti diplomacie tradiční). Tento přístup se nepohybuje v teoretickém a konceptuálním vakuu. Pro interpretaci základních motivací států při realizaci zahraniční kulturní politiky byla využita teorie o dualitě moci, kterou vypracoval Joseph Nye³ a která rozděluje moc na složku měkkou a tvrdou. Ačkoli Nyeova teorie má řadu nedostatků (ve vztahu k dané problematice je relevantní zejména to, že se autor soustřeďuje primárně na americký případ a nerozpracovává podrobněji roli kulturní diplomacie), představuje tento teoretický pohled vhodný nástroj k vymezení mocenských cílů v oblasti zahraniční kulturní politiky. V návaznosti na Nyeovu teorii moci je v práci použita konceptualizace veřejné diplomacie, která je hlavním nástrojem měkké moci státu, a jejíž součástí je i diplomacie kulturní. Pro analýzu specializované domény francouzské zahraniční politiky byl zvolen koncept niche diplomacy, který definuje situaci, kdy stát soustředí své diplomatické prostředky do specifické oblasti zahraniční politiky. Navzdory tomu, že daný přístup je zpravidla aplikován na malé státy, které jsou nuceny koncentrovat své zdroje do vybraných oblastí, v případě Francie lze mluvit o cílené snaze investovat své prostředky do kulturní oblasti na základě volby zaměřit se na danou tematiku v rámci globálně a univerzálně praktikované diplomacie.

Práce je rozdělena do tří kapitol. V první části jsou analyzovány teoretické předpoklady a konceptuální rámec problematiky kulturní dimenze zahraniční politiky, včetně

ně hlavních vnějších a vnitřních vlivů, které na ni působí, a příbuzných pojmů. Druhá část této kapitoly zasazuje francouzský případ do daného teoretického rámce. Zvláštní důraz je zde kladen na vnitřní determinanty jako jsou principy francouzské zahraniční politiky, francouzské kulturní a jazykové politiky a další ideové základy, které zkoumanou oblast ovlivňují (antiamerikanismus a francouzský mesianismus). Druhá kapitola je věnována francouzské kulturní diplomacii ve smyslu diplomacie veřejné. Jedná se o nejobsáhlejší kapitolu práce, což vychází z již vymezených charakteristik francouzského modelu. Úvodní část této kapitoly je zaměřena na historický úvod, který reflektuje i kořeny francouzské kulturní diplomacie formované v době, kdy tato agenda ještě nebyla institucionalizována. Podrobnější výklad historické problematiky je odůvodněn důrazem, který Francie klade na tradice své kulturní diplomacie, dlouhé trvání považuje dokonce za jednu z jejích základních charakteristik. Hlavní část kapitoly se ale soustřeďuje na vývoj v letech 1990-2010, který je analyzován v rovině priorit, aktérů, oblastí činností a nástrojů, financování a evaluace. Závěrečná část kapitoly reflektuje situaci francouzského modelu kulturní diplomacie ve světle mezinárodního srovnání (jako příklady byly zvoleny kulturní diplomacie USA, SRN, Velké Británie a České republiky). Poslední kapitola práce je zaměřena na multilaterální rovinu francouzské zahraniční kulturní politiky. Její úvodní část je opět věnována nástinu vývoje před rokem 1990, na rozdíl od druhé kapitoly s hlavním důrazem na období 1945- 1990, protože teprve po druhé světové válce se rozšířila praxe multilaterální spolupráce v dané oblasti. Jako určující momenty jsou zde zdůrazněny francouzské aktivity při formování UNESCO, utváření spřízněných kulturních celků (zejména institucionální Frankofonie) a působení ministra kultury J.Langa v letech 1981 – 1993 (s dvouletou přestávkou v letech 1986 - 1988, která ovšem neznamenala přerušeni kontinuity), jediného francouzského ministra kultury s výraznými zahraničněpolitickými ambicemi. Období, kdy působil na ministerstvu J. Lang je také významné pro formulaci prvního z principů, které Francie prosazovala na mezinárodní scéně – tzv. kulturní výjimky. Analýza jednání o kulturní výjimce představuje první z příkladů zvolených v dané kapitole. Druhým případem je koncept kulturní rozmanitosti a třetím rozmanitost jazyková (která je zde interpretována jako součást širšího tématu kulturní rozmanitosti). Druhé dvě kapitoly, které představují tělo práce, jsou uzavřeny dílčími závěry. Celkový závěr na konci práce je syntézou dílčích závěrů a reaguje na otázky položené v tomto úvodu.

Předložená práce je analytickou studií zahraniční kulturní politiky Francie v letech 1990-2010. Uvnitř kapitoly o multilaterální diplomacii jsou analyzovány samostatné případy vztahující se ke dvěma základním principům kulturních vztahů, které Francie prosazuje na mezinárodní scéně. Práce je založena na dlouholetém studiu problematiky,

---

³ Viz zejména Nye, J. *Soft Power, The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004.

jejíž výsledky autorka již publikovala v rámci monografie a dílčích studií⁴. K problematice bylo přistoupeno pluridisciplinárně – byly využity poznatky z oblasti mezinárodních vztahů, administrativní historie a diplomatických studií. Vzhledem ke komplexnosti tématu bylo zvoleno i několik přístupů k analýze zdrojů. Hlavní rámec práce tvoří kvalitativní strukturální a konceptuální analýza dané oblasti, v jednotlivých kapitolách byla využita i analýza literární (ideové zásady francouzské zahraniční kulturní politiky) a rozbor procesu diplomatických jednání. V neposlední řadě je nutné zmínit, že rozdílné vnitřní charakteristiky obou složek zahraniční kulturní politiky si vyžádaly i odlišné metodologické postupy, jejichž kombinace umožnila analýzu komplexní problematiky zahraniční kulturní politiky Francie jako celku, což představuje riziko přiměřené danému účelu. Prameny ke studiu zkoumané problematiky jsou také různorodé. Práce se opírá o širokou škálu primárních zdrojů (projevy politických představitelů, mezinárodní smlouvy, legislativní dokumenty, rozpočtové dokumenty, parlamentní zprávy), sekundární literaturu, ale i o beletrii, která slouží jako podklad k hledání kulturních tradic a stereotypů. Zvláštní místo zaujímají v práci rozhovory s aktéry francouzské zahraniční kulturní politiky, které autorce umožnily přístup k informacím, které doposud k tématu zveřejněny nebyly.

Výzkum problematiky odhalil řadu úskalí, která jsou do jisté míry obecnými problémy společenskovedního výzkumu, některá z nich jsou ale specifická pro dané téma. V první řadě se autorka musela vypořádat s nedostatkem zdrojů plynoucího z časového rámce tématu. Současné zaměření vylučovalo přístup k archivním informacím, proto se výzkum musel zabývat informacemi veřejnými či spoléhat na dobrou vůli aktérů, kteří byli ochotni poskytnout či nechat nahlédnout do materiálu určených pro interní použití. Druhý problematický bod výzkumu představuje dlouhodobý horizont kulturní diplomacie a její zaměření na zahraniční publikum. Z tohoto důvodu je velice problematické zkoumat dopady zahraničního kulturního působení, které se zaměřuje především na budování dlouhodobého vztahu. Percepce kulturní diplomacie ze strany zahraniční veřejnosti proto do této práce zahrnuta nebyla a představuje velkou výzvu pro další výzkum v dané oblasti.

Dosavadní stav vědeckého výzkumu k dané problematice je nutné analyzovat podle jednotlivých tematických okruhů, ke kterým se práce vztahuje. První tvoří oblast zahraniční kulturní politiky obecně, která ačkoli Francie ve sféře praktické politiky věnuje tématu velký prostor, není ve francouzském odborném prostředí teoreticky ucho-

---

⁴ Tomalová, E. *Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009, Tomalová, E. „Historické argumenty ve francouzské kulturní diplomacii“, *Rozvoj české společnosti v Evropské unii*, Končelík, J., Köpplová, B., Prázová, I., Vykoukal, J. (eds.), Praha: matfyzpress 2004, str. 382-390, Tomalová, E., „Francouzská zahraniční kulturní politika“, *Sborník západoevropských studií*, Tomalová, E., Kasáková, Z., Praha: Karolinum, 2005, str. 7-80, Tomalová, E. „Francouzská zahraniční audiovizuální politika : globální vysílání po francouzsku.“ *Mezinárodní politika* 7 (2006):12-13, Tomalová, E. „Zpravodajská televize CFII : nový nástroj francouzské zahraniční politiky.“ *Mezinárodní politika* 5 (2006): str. 35-36, Tomalová, E. „Kulturní diplomacie a mezinárodní vztahy“ *Mezinárodní politika* 8 (2007): str. 4-6.

pena. Ani v anglosaském světě neexistuje početná literatura k tématu, musíme se proto spolehnout na kapitoly v publikacích o mezinárodních vztazích⁵ zahraniční politice obecně⁶, či o diplomatických prostředcích zahraniční politiky⁷, v rámci kterých je kulturní agendě vyhrazen jen omezený prostor. Mezi výjimky⁸ patří kolektivní monografie *Searching for a Cultural diplomacy*⁹, která navzdory svému primárně historickému zaměření věnuje úvodní kapitolu i konceptualizaci kulturní diplomacie. Nepřináší ale nové teoretické poznatky, jen systematizuje možné přístupy k problému. Další oblast představuje místo kultury v mezinárodních vztazích¹⁰. Do této kategorie spadá velká část historické literatury zaměřené na mezinárodní historii zkoumající především kulturní transfery. Významné místo zde zaujímají práce A. Iriye, ve kterých se autor zaměřuje na povahu mezinárodních kulturních vztahů¹¹.

Francouzský výzkum problematiky zahraniční kulturní politiky prošel zajímavým vývojem. Do počátku osmdesátých let dvacátého století se zdálo, že odborná veřejnost téma ve svém výzkumu nereflektuje. Zásadní impulsy pro další rozvoj výzkumu poskytly konference a kolokvia, která byla organizována francouzským odborným časopisem *Relations Internationales* v letech 1980 a 2003. Výběr platformy není náhodný, časopis *Relations Internationales* je pokračovatelem francouzské školy mezinárodních vztahů, která se v tradici Pierra Renouvina a Jeana-Baptisty Durossele zaměřuje na propojení historie a mezinárodních vztahů. Toto disciplinární propojení je charakteristické jak pro obě kolokvia, tak i pro návazný výzkum dané problematiky. Druhým rysem je důraz na široké pojetí mezinárodních kulturních vztahů, které se neomezují pouze na státní aktéry, ale zahrnuje i kulturní vztahy mezi společnostmi a nestátními hráči. První kolokvium bylo nazváno *Kultura a mezinárodní vztahy* a příspěvky z tohoto setkání byly publikovány v časopise *Relations Internationales*¹². Po roce 1980 se začaly objevovat i další

⁵ Viz zejména již zmíněný Joseph Nye. Nye, J. *Soft Power, The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs, 2004 ale také Nyeovy dřívější publikace: Nye, J. *Bound to Lead: Changing Nature of American Power*, New York: Basic Books, 1991; Nye, J., *The Paradox of American Power*, USA: Oxford University Press, 2002.

⁶ Ve francouzském kontextu zejména Charillon, F., *Politique étrangère. Nouveaux regards*, Paris: Presses de Sciences-Po, 2002 a Kessler, M., C., *La politique étrangère de la France. Acteurs et processus*, Paris: Presses de Sciences-Po, 1999.

⁷ Melissen, J., *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*, Palgrave Macmillan 2005; Leonard, M. *Public Diplomacy*, The Foreign Policy Center, 2002. V českém prostředí se veřejné diplomacii věnuje ve svých publikacích Jana Peterková, která se soustřeďuje zejména na český příklad. Viz Peterková, J., *Veřejná diplomacie*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008 a Peterková, J., „Veřejná diplomacie malých států a realita České republiky“ *Mezinárodní vztahy*, 2 (2008), str. 5–24.

⁸ V době, kdy byla tato práce již dokončena, se objevila v USA nová publikace zabývající se kulturní diplomacií na obecné teoretické úrovni: Laos, N., *Foundations of Cultural Diplomacy. Politics Among Cultures and the Moral Autonomy of Man*, New York: Algora, 2011.

⁹ Gienow-Hecht, J., Donfried, M., C., *Searching for a Cultural diplomacy*, Berghahn Books, 2010.

¹⁰ V českém prostředí se k tématu kultury mezinárodních vztahů vyjadřuje publikace Lehmannová, Z., *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, Praha: VŠE, 1999.

¹¹ Viz zejména Iriye, A., „Culture and International History“, *Explaining the History of American Foreign Relations*, Hogan, M.J., Paterson, T.G. (eds.), Cambridge New York University Press, 1991.

¹² *Relations Internationales*, 24 a 25 (1980).

práce k tématu. Patří k nim především rozsáhlá disertační práce Alberta Salona *L'action culturelle de la France dans le monde*¹³, která se věnuje historickým kořenům francouzského zahraniční kulturního působení i analýze tehdejšího stavu. Zaměřuje se ale především na oblast kulturní diplomacie, ne diplomacie tradiční. K dalším autorům, kteří se převážně z historické perspektivy tématu věnovali, patří A. Marès, J. Baillou, A. Guénard a J.-J. Renoliet. Ve stejné historické tradici je koncipována i další kolektivní monografie pod vedením A. Dubosclarda¹⁴, v jejíž úvodní části editor a autor v jedné osobě podrobně rozebírá motivace, cíle a příjemce kulturní diplomacie. V devadesátých letech vznikla také jediná aktuální souborná práce o francouzské zahraniční kulturní politice, která popisuje její historii a fungování od počátků do roku 1995. Kniha vyšla za podpory francouzského ministerstva zahraničí. Představuje přehledný popis francouzské kulturní diplomacie, je ale určena především širší veřejnosti a nemá velkou vědeckou hodnotu. V roce 2003 časopis *Relations internationales* navázal na první kolokvium k tématu zahraničního kulturního působení setkáním na téma „aktéři a výzvy kulturní diplomacie“ a „transfery, mediace a akulturace“. Příspěvky byly opět publikovány v témže časopise¹⁵. Tématu kulturní diplomacie se věnuje první část, ve které je na francouzskou kulturní diplomacii nahlíženo jako na „nástroj francouzské moci od počátku dvacátého století, a později, po roce 1945 jako na kompenzační prvek vyvažující úpadek Francie a prostředek uchování vlivu a statusu velké mocnosti“¹⁶. Autoři článků se nezabývají pouze francouzskou situací, ale také ostatními příklady kulturních diplomacií. Poslední zásadní impuls pro další výzkum a příležitost pro bilanci dosavadních poznatků představuje kolokvium *La culture française dans le monde. Les défis de la mondialisation*, které již neorganizoval časopis *Relations Internationales*, ale Centre d'histoire de Sciences-Po. Setkání se zaměřilo pouze na francouzskou zahraniční kulturní politiku, a to v rovině aktérů a oblastí činnosti. Publikace, která z tohoto setkání vzešla, je tak první syntézou obou složek zahraniční kulturní politiky, nicméně tematicky omezenou a založenou na krátkých příspěvcích. Je charakterizována také společným zapojením akademické obce a zástupců aktérů zahraniční kulturní politiky Francie. Závěrem k problematice výzkumu zahraniční kulturní politiky lze říci, že francouzská výzkumná tradice daného tématu (za hranicemi Francie se téma netěší badatelskému zájmu, který by určoval další směřování výzkumu) je založena především na historické tradici a postrádá zatím práce, které by vycházely z prostředí politologie nebo mezinárodních vztahů.

---

¹³ Salon, A., *L'action culturelle de la France dans le monde*, Disertační práce, Paris I, 1981.

¹⁴ Dubosclard, A., *Entre ryonnement et réciprocité. Contributions à l'histoire de la diplomatie culturelle*, Paris : Publications de la Sorbonne 2002.

¹⁵ *Relations Internationales*, 115 a 116 (2003).

¹⁶ Frank, F., Introduction, *Relations Internationales*, 115 (2003), str. 322.

1 Kulturní dimenze zahraniční politiky

1.1 Teoretický rámec a základní pojmy

Kulturní vztahy jsou běžnou součástí každodenního života. Na všech úrovních, tedy i v oblasti mezinárodních vztahů, probíhají spontánně a nepotřebují ke svému rozvoji organizované formy kulturní spolupráce. Kulturní vztahy pak mohou být označeny za „přímé a nepřímé interakce mezi dvěma nebo více kulturami. Přímé interakce zahrnují fyzická setkávání s lidmi a předměty jiné kultury. Nepřímé kulturní interakce jsou více křehké, zahrnují smýšlení a předsudky o jiných lidech nebo mezikulturní přenosy vlivů ve filosofii, literatuře, hudbě, umění a módě“¹⁷.

Kulturní dimenze zahraniční politiky, kterou budeme označovat také jako zahraniční kulturní politiku státu, toto spontánní kulturní působení formalizuje. Můžeme říci, že napomáhá uskutečňování přímých kulturních interakcí (tak jak je definuje A. Iriye) s cílem ovlivnit interakce nepřímé a přispívá k posílení vazeb daného státu na bilaterální i multilaterální úrovni. Jejím hlavním cílem je pak na základě těchto posunů ve vnímání dané kultury vytvořit příznivé prostředí pro ostatní složky zahraniční politiky státu, který kulturně diplomatické aktivity realizuje. V tomto pojetí je kultura ve službách diplomacie. Získá-li dobrou pozici v hostitelské zemi, vytváří nový prostor pro návazné ekonomické a zahraničně politické aktivity vykonavatele kulturní diplomacie.

1.1.1 Měkká moc

Teoretické východisko pro analýzu hlavních motivací státu, proč investovat své síly do oblasti zahraniční kulturní politiky, nabízí Nye v rámci své teorie moci¹⁸, kterou vytvořil v devadesátých letech dvacátého století a rozvinul na začátku následující dekády. Podle Nye je moc schopností ovlivnit druhé za účelem dosažení kýžených cílů. Základním atributem moci je její duální charakter. Moc se podle Nye dělí na dvě složky - tvrdou moc (hard power) a měkkou moc (soft power). Obě složky moci mají odlišné zdroje a liší se i ve využití prostředků. Tvrdá moc se odvíjí primárně od vojenské a ekonomické síly a využívá jich v rámci donucovacích strategií. Naproti tomu měkká moc

---

¹⁷ Iriye, A., „Cultural relations and policies“, *Encyclopedia of American Foreign Policy*, DeConde, A., (ed.), New York, 2002, str. 249.

¹⁸ Nye poprvé koncept měkké moci použil v roce 1990 ve své knize *Bound to Lead*, ve které se věnoval pozici USA v mezinárodních vztazích. Svou teorii dále rozvinul v roce 2001 v publikaci *The Paradox of American Power*, nejpodrobněji se jí ale věnoval v knize *Soft Power. The Means to Success in World Politics* z roku 2004. Na danou problematiku se také zaměřil v četných odborných článcích a studiích.

„je založena na schopnosti utvářet preference druhých“¹⁹ a nevyužívá donucovacích prostředků, ale síly přitažlivosti (power of attraction). Obě složky moci jsou podle Nye propojené. Jejich typologii ukazuje následující tabulka.

	Typ chování	Prostředky	Vládní politiky
Vojenská síla (tvrdá moc)	Donucení Zastrašování Ochrana	Hrozby Síla	Donucovací diplomacie Válka Aliance
Ekonomická síla (tvrdá moc)	Ovlivňování Donucení	Subvence Sankce	Pomoc Sankce
Měkká moc	Přitažlivost Agenda setting	Hodnoty Kultura Politiky Instituce	Veřejná diplomacie Bilaterální a multilaterální diplomacie

Tabulka č. 1: Typy moci.

(Zdroj: Nye, J., *Soft Power, The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004, str. 31.)

V rámci Nyeovy teorie mezi základní zdroje měkké moci patří kultura daného státu, politické hodnoty (jestliže je daný stát respektuje uvnitř i vně svých hranic) a zahraniční politika (je-li vnímána jako legitimní a morální). U každé z těchto složek uvádí Nye další upřesnění. V případě kultury, která je hlavním tématem této práce, je důležité, zdali daný stát je nositelem univerzálních hodnot a v případě že ano, má větší šanci, že ostatní aktéři mezinárodních vztahů budou tyto hodnoty sdílet a daný stát bude mít tudíž větší naděje na ovlivnění ostatních. Oblast politických hodnot a zahraniční politiky jako zdroje měkké moci se odkazuje obecně k hodnotám, které daný stát uplatňuje v domácím prostředí a propaguje na mezinárodním poli.

Nye se domnívá, že měkká síla získává v současném světě na významu, a to zejména díky vzrůstajícím společenským a politickým nákladům na užití tvrdé síly (veřejné mínění negativně vnímá využití těchto prostředků) a rozvoji komunikačních technologií. Její podceňování může vést k tragickým následkům, tak jak se stalo zejména po konci studené války, kdy USA ztratily potřebu investovat do veřejné diplomacie. Teroristické útoky v září 2001 pak ukázaly nutnost znovunavázání dialogu se zahraničním publikem právě prostředky veřejné diplomacie propagující měkkou sílu USA. Ovládat měkkou moc a ovlivňovat její užití je problematičtější než v případě moci tvrdé, kterou má stát téměř plně pod kontrolou. Naproti tomu „hlavní zdroje měkké moci jsou mimo vládní kontrolu a jejich dopady, rovina percepce, závisí zejména na přijetí ze strany za-

¹⁹ Nye, J., *Soft Power, The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs, 2004, str. 5.

hraničního publika“²⁰. Výsledný efekt je navíc pozorovatelný v dlouhodobém časovém horizontu. Stát nicméně disponuje diplomatickými prostředky, které mu umožňují udržet, rozvíjet a šířit měkkou moc. Hlavním nástrojem je veřejná diplomacie, k šíření měkké moci přispívá ale také tradiční bilaterální a multilaterální diplomacie.

Jak můžeme Nyeovu teorii využít při analýze zahraniční kulturní politiky? Zahraniční kulturní politika spadá do sféry měkké moci, tak jak ji definuje Nye. Vychází ze stejných typů chování v mezinárodním prostředí a aplikuje stejné prostředky i nástroje. S využitím Nyeových tvrzení můžeme tedy říci, že jedním ze základních cílů zahraniční kulturní politiky je právě uchování a šíření měkké moci státu. Nye ovšem detailněji nezpracovává, jak zahraniční kulturní politika zapadá do strategie šíření měkké moci, jak k ní přispívá, jaké mechanismy využívá a jak je možno jí vnitřně rozdělit. Končí u tvrzení, že kulturní diplomacie je součástí veřejné diplomacie a že kultura je jedním z hlavních zdrojů měkké moci.

Vraťme se k úvaze, že zahraniční kulturní politika je součástí zahraniční politiky státu, což nám umožňuje podívat se na ni právě optikou zahraniční politiky a zaměřit se na její nástroje (využívané v jednotlivých složkách kulturní dimenze), cíle a prostředky. Zahraniční politika využívá ve své činnosti diplomatických prostředků, stejně tak kulturní dimenze zahraniční politiky. Jedná se v první řadě o prostředky tradiční diplomacie, jejímž hlavním účelem je „umožnit státům realizovat cíle své zahraniční politiky bez použití síly a propagandy“ a tato forma diplomacie se skládá z „komunikace mezi diplomaty a úředníky, jejichž úkolem je šířit zahraniční politiku buď formou formálního nebo tichého souhlasu“²¹. Tradiční diplomacie se tedy odehrává mezi diplomaty nebo zástupci státu pověřenými daným diplomatickým úkolem, a to v rovině bilaterální a multilaterální. Druhým typem diplomacie je diplomacie veřejná, která se neodehrává mezi kariévními diplomaty či oficiálními zástupci partnerského státu, ale obrací se na zahraniční veřejnost s cílem vytvořit pozitivní vnímání státu, který vykonává veřejnou diplomacii. Hlavní rozdíl mezi oběma typy diplomacie tedy spočívá v rovině aktérů.

Veřejná diplomacie není novinkou v oblasti diplomatické praxe. Od devadesátých let mluvíme ale o tzv. nové veřejné diplomacii²², jejíž rozmach souvisí - stejně jako u konceptu měkké moci - se stoupajícím významem veřejného mínění v mezinárodních vztazích a s využitím moderních informačních a telekomunikačních technologií v diplomacii. Veřejná diplomacie se od konce studené války stává hlavní složkou diplomatické praxe a stěžejním nástrojem měkké moci státu. Podle Melisseny je postavena na mizení hranice mezi vnitřními a zahraničními záležitostmi a na dialogu se zahraničními aktéry. K dalším charakteristikám patří její zaměření na delší časový horizont,

---

²⁰ Ibidem, str. 99.

²¹ Berridge, G., R., *Diplomacy. Theory and Practice*, New York: Palgrave Macmillan, 2005, str. 1.

²² Viz např. Leonard, M., *Public Diplomacy*, London: The Foreign Policy Center, 2002 a Melissen, J. *Wielding Soft Power: The New Public Diplomacy*, The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael, 2005.

kteřé představuje podstatu jejího problematického vztahu se zahraniční politikou. Zahraniční politika sleduje krátkodobější cíle než veřejná diplomacie založená na budování dlouhodobého vztahu důvěry mezi aktérem a příjemcem. Může se tedy stát, že zahraničně politické kroky negativně vnímané občany jiného státu naruší po léta utvářený vztah.

Definici nové veřejné diplomacie nabízí J. Peterková, která ji interpretuje následovně: „Veřejná diplomacie je činnost zaměřená na utváření a ovlivňování pozitivních představ o daném státu, hodnotách a činnostech, které reprezentuje mezi zahraniční veřejností. Prostředkem k dosažení žádoucího cíle je pravdivá komunikace se zahraniční veřejností prováděná v součinnosti státního aparátu i soukromých subjektů“²³. Jak z definice vyplývá, jednou z charakteristik veřejné diplomacie je multiplicita aktérů na straně země poskytovatele i příjemce. Na obou stranách můžeme vedle tradičního státního aparátu zabývajícího se zahraniční politikou identifikovat aktéry jako jsou politické strany, nevládní organizace, jedinci, soukromé společnosti, diaspora (občané daného státu žijící v zahraničí. a subnacionální aktéři. Jejich rozmanitost zpochybňuje přetrvávání monopolu státu na vnější záležitosti a dokonce i jeho unitární charakter ve vztahu k vnějšmu světu. Aktivita všech zmíněných aktérů nepodléhá vždy koordinaci ze strany státu, jejich působení může být jejich vlastní iniciativou nebo dokonce vedlejším produktem jejich činnosti (viz např. image obchodních značek ovlivňující celkovou percepci státu v zahraničí).

Přínosné konceptualizace veřejné diplomacie nabízí ve své práci M. Leonard. Zabývá se zejména hierarchií dopadů veřejné diplomacie, dimenzemi veřejné diplomacie a vztahem aktérů provozujících veřejnou diplomacii v mezinárodních vztazích. Leonard identifikuje čtyři fáze dopadů veřejné diplomacie – seznámení se zemí poskytovatele (přimět cílové publikum myslet o dané zemi, oživit a obnovit jejich představy), zvyšování obliby země u cílového publika (vytvořit pozitivní percepci, přimět publikum vidět globální témata ze stejné perspektivy), vytváření vazby mezi občany země příjemce se zemí poskytovatele (vědecká spolupráce, podpora prodeje produktů země poskytovatele, studijní výměny...) a konečně ovlivňování publika (přimět společnosti k investicím, přimět publikum k podpoře pozic země poskytovatele, přimět politiky chovat se jako partner na mezinárodní scéně). Teprve poslední fázi je možné považovat za reálný, respektive měřitelný dopad veřejné diplomacie, který se přelévá do oblasti materiální spolupráce.

---

²³ Peterková, J. ,*Veřejná diplomacie*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2008, str. 13.

Fáze veřejné diplomacie	Projevy (příklady)
1. seznámení	zvyšování povědomí o dané zemi, oživení/změna stávajících představ
2. zvyšování obliby	vytváření pozitivní percepce, snaha vidět realitu ze stejné/blízké perspektivy
3. vytvoření vazeb	vědecká a kulturní spolupráce, studijní výměny
4. ovlivňování	investice/obchodní spolupráce se zemí poskytovatele, podpora zahraničněpolitických pozic poskytovatele

Tabulka č. 2: Dopady veřejné diplomacie.

(Zdroj: Leonard, M. , Public Diplomacy, London: The Foreign Policy Center, 2002 a autorka.)

Dalším přínosem M. Leonarda ke konceptuálnímu členění veřejné diplomacie je jeho dělení na tři dimenze: reaktivní (odehrává se v časovém rámci hodin a dnů), proaktivní (týdny a měsíce) a budování vztahu (roky). Každá z dimenzí nabývá na důležitosti podle oblasti činnosti (politické/vojenské; ekonomické; společenské/kulturní). Kulturní diplomacie je vzhledem ke svému zaměření na dlouhodobý časový horizont a které se zde primárně věnujeme, začleněna především do třetí dimenze

Příbuzné koncepty

V souvislosti s veřejnou diplomacií a kulturní diplomacií se často setkáme s pojmem propaganda, který je ve své podstatě neutrální a znamená „šíření“. Nicméně k podstatě tohoto výrazu patří historická zatíženost konceptu a jeho lidové chápání (propaganda a totalitní režimy – nacistická a komunistická propaganda, kontext studené války; propaganda jako manipulace). Jak veřejné diplomacii tak propagandě autoři přiřazují hlavní cíl ovlivňovat zahraniční publikum a jeho vnímání daného státu. Propaganda má skutečně podobné charakteristiky, včetně zaměření na širší veřejnost. Oproti tomu veřejná diplomacie je nahlížena jako moderní koncept, založený na dialogu s partnerskou zemí. Jak píše Melissen: „rozdíl mezi propagandou a veřejnou diplomacií je ve způsobu komunikace. Moderní veřejná diplomacie je dvoustranným procesem, i když diplomaté mají vždy na mysli zájmy a zahraničněpolitické cíle své země“²⁴.

---

²⁴ Melissen, J., *Wielding Soft Power: The New Public Diplomacy*, The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael, str. 22.

	VEŘEJNÁ DIPLOMACIE	PROPAGANDA
Společné rysy	Zaměření na širší veřejnost Snaha vytvořit pozitivní vnímání dané země v zemi příjemce	Zaměření na širší veřejnost Snaha vytvořit pozitivní vnímání dané země v zemi příjemce
Rozdíly	Komunikace založená na dialogu Otevřenost, prostor pro interpretaci	Jednostranný komunikační proces Jedna možná verze, příjemce nemá prostor interpretační prostor

Tabulka č. 3: Veřejná diplomacie a propaganda.

(Zdroj: autorka.)

Toto chápání veřejné diplomacie je samozřejmě velice idealistické a je založené na přesvědčení o etických základech veřejné diplomacie, jejíž užívání přispěje k lépe fungujícím mezinárodním vztahům. Veřejná diplomacie je tak definována jako nástroj, který sice usiluje o lepší percepci státu v zemi příjemce, ovšem publiku je dán větší prostor pro interpretaci. Veřejná diplomacie nenutí (v souladu s Nyeovým pojetím měkké moci) přijmout jedno vysvětlení a jedno vidění světa. Interpretační prostor a dialog, které uvádí např. Melissen, jsou určující pro veřejnou diplomacii hlavně v její třetí – dlouhodobé dimenzi.

Utváření značky státu (nation branding)

K novodobým pojmům spojeným s veřejnou diplomacií a se zahraniční prezentací státu patří tzv. nation branding neboli utváření značky státu. Jedná se o strategii usilující o vytvoření nebo pozměnění značky daného státu (brand state), která jej bude jasně vymezovat na mezinárodní scéně. Každý stát takovou „značku“ přirozeně má, je tvořena představami zahraničního publika o daném státu. Branding ale vychází z předpokladu, že je možné stávající pověst změnit či znovu vytvořit. Značka (brand) zároveň pomáhá utvářet pozitivní percepci státu na mezinárodním poli (stejně jako veřejná diplomacie) s cílem přilákání investorů, obchodních partnerů, turistů a obecně má stimulovat chuť s daným státem spolupracovat. Podle S. Anholta je pověst státu v zahraničí je srovnatelná s pověstí značky firmy nebo produktu a vzhledem k tomu, že má potenciál ovlivňo-

vat názory a chování cílového publika (zahraničních investorů, turistů, spotřebitelů, studentů, podnikatelů obchodních partnerů, médií, vlád, mezinárodních organizací, apod.) má také velký význam pro rozvoj a prosperitu dané země²⁵.

V konkrétním pojetí je vytvoření značky spojeno s PR kampaní, která prostřednictvím jasných vzkazů (messages) a loga „prodává“ dané území. Za zahájením kampaně obvykle stojí buď snaha zviditelnit území (zejména města, regiony, ale i malé státy), oživit, obnovit starou pověst území (tak aby značka pomohla ekonomickým cílům a rozvoji dané jednotky) nebo zamezit tomu, že pověst daného území zaostává za realitou. I branding můžeme stejně jako veřejnou diplomacii rozdělit do několika fází – uvedení značky (zejména u méně známých míst), cílení publika (je-li značka známá, ale chceme-li se zaměřit na nové složky populace) a korekce vnímání značky (je-li dané území známé, ale ze „špatných“ důvodů).

Brandingu se v posledních letech věnují velké i malé státy. Mezi nejznámější příklady patří britská kampaň „Cool Britannia“, která usilovala o změnu britské značky. Snažila se o posun ve vnímání Velké Británie - od státu tradičního ke státu podporujícímu inovaci a kreativitu. Branding se ale nevztahuje pouze ke státu nebo k regionu. Stát může být vnímán na jedné straně jako součást širšího celku (organizace jako je Evropská unie a příslušnost k ní má vliv na značku členských států, obecné charakteristiky celého kontinentu a jejich percepce může mít dopad na kontinentální branding silný např. u afrických států), na druhé straně jej ovlivňuje branding jeho vlastních součástí (města, regiony a další jednotky spoluutvářejí značku státu).

Součástí úvah o brandingu je i metoda valuace značky a jejích součástí. Stejně jako u soukromých firem existuje seznam hodnoty značek, bylo sestaveno také pořadí značek států – tzv. Anholt Nation Brands Index (NBI), který bere v potaz základní roviny značky států. Simon Anholt vytvořil pro konceptualizaci značky šestiúhelník - the Nation Brand Hexagon²⁶ – viz obrázek (pro označení brandingu použil v poslední verzi pojem konkurenční identita - *competitive identity*). Na hrotech šestiúhelníku se nachází následující oblasti – lidé, turistika, kultura, obchodní značky, politiky a investice, které spoluutvářejí národní značku neboli jeho konkurenční identitu²⁷. Respondenti jsou

---

²⁵ Viz Anholt. S., *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*, New York: Palgrave Macmillan 2007.

²⁶ Anholt, S., „The Anholt Nation Brands Index. Special report on Europe’s international image, Q2 2006, plus an update on the status Brand Denmark. *Place Branding*, Vol. 2 (2006), str.264.

²⁷ Kategorie „lidé“ představuje percepce lidského kapitálu daného území, „turistika“ je zařazena z toho důvodu, že je nejviditelněji propagovanou součástí image státu. „Kultura“ se vztahuje k lidové - masové i k „vyšší“ kultuře a jejímu vnímání. S „obchodními značkami“ je spojena zejména otázka země původu (country of origin effect) značek firem daného státu. Další společensko-ekonomická kategorie „investice“ je chápána jako povaha a intenzita motivace obyvatel jiného státu žít a pracovat v daném státě. Konečně poslední oblast – „politiky“ se vztahuje k vnímání vnitropolitické situace i k roli, kterou stát hraje na mezinárodní scéně.

v pravidelných průzkumech žádání, aby se formou strukturovaných rozhovorů vyjádřili k jednotlivým oblastem.

Obrázek č. 1: Složky konkurenční identity.

(Zdroj: Anholt. S., *Competitive Identity*, New York: Palgrave Macmillan, 2007.)

Jak je patrné z Anholtových kategorií, oblast brandingů a veřejné diplomacie se silně překrývá. Branding je ovšem bližší reklamní kampani, a proto i když je nutné jej pojímat jako dlouhodobou snahu, podléhá častěji - vzhledem ke své viditelnosti – krátkodobým politickým cílům. Ve srovnání s veřejnou diplomacií, je branding širším konceptem, který pokrývá více oblastí. Na rozdíl od veřejné diplomacie, jsou také motivace pro jeho využití převážně ekonomické povahy.

	Veřejná diplomacie	Branding
Motivace	Ekonomické, politické, strategické	Primárně ekonomické
Disciplinární základ	Mezinárodní vztahy, politické vědy, diplomatická studia, analýza zahraniční politiky	Mezinárodní vztahy, politické vědy, public relations, marketing

Tabulka č. 4: Veřejná diplomacie a branding.

(Zdroj: autorka.)

Základem logiky brandingů území je tedy ekonomické vidění světa. Toto pojetí s sebou nese různou formu ztotožnění - ne všichni aktéři jsou ochotni přijmout myšlen-

ku, že lze stát považovat za produkt, který je nutné prodat na mezinárodním poli. Gudjonsson nabízí klasifikaci přístupů k branding²⁸ na absolutisty, royalisty a umírněné. Absolutisté vidí národ jako zboží, které může být ztotožňováno se značkou. Stejně jako se národ proměňuje, může se proměňovat i jeho značka a vláda má za úkol vymezovat tuto měnící se realitu vůči ostatním značkám na mezinárodním poli. Absolutisté vidí stát jako firmu. Royalistům se tento pohled příčí (jak uvidíme ve třetí kapitole této publikace, není v souladu s francouzskou kulturní tradicí). Jsou přesvědčení, že stát má určité kvality, které jej nadřazují logice trhu, a nemůže být tedy „označován“. Změny, kterými národ prochází jsou založeny na vyšších filosofických základech. Umírněný pohled na branding je situován mezi royalisty a absolutisty. Národ je pouze tělesem, ne aktivním hráčem, a je tedy na vládě a jeho představitelích, aby reprezentovala hlas svých občanů v mezinárodních vztazích. Vláda je hlasem občanů státu a má za úkol vytvořit příznivé prostředí pro soutěž uvnitř státu i pro soutěž značek na mezinárodním poli.

Neexistuje všeobecně platné vymezení vztahu branding a kulturní diplomacie. Náhled na branding ze strany tvůrců a vykonavatelů kulturní diplomacie je úzce spjat s pohledem na stát jako značku a s jejich ztotožněním s tímto viděním zahraniční prezentace státu. V případě, že zainteresovaní aktéři (jako např. ve Velké Británii) přijmou strategii branding za svou, mohou ji využít v rámci kulturně diplomatických aktivit. Stejně tak kulturní diplomacie může napomoci při tvorbě značky státu, protože vytváří zázemí pro jeho pozitivní percepci v zahraničí. Obě složky zahraniční prezentace si tak mohou být navzájem prospěšné. Nadále ale platí, že se kulturní diplomacie odvíjí od dlouhodobého budování vztahu s občany cizího státu. Uměle vytvořená značka v dnešním pojetí (re)brandingových strategií vytvářených společně s experty rekrutovanými v soukromém sektoru naproti tomu představuje časově ohraničenou kampaň, která stěží ovlivní po generace utvářený pohled na daný stát.

1.1.2 Složky zahraniční kulturní politiky

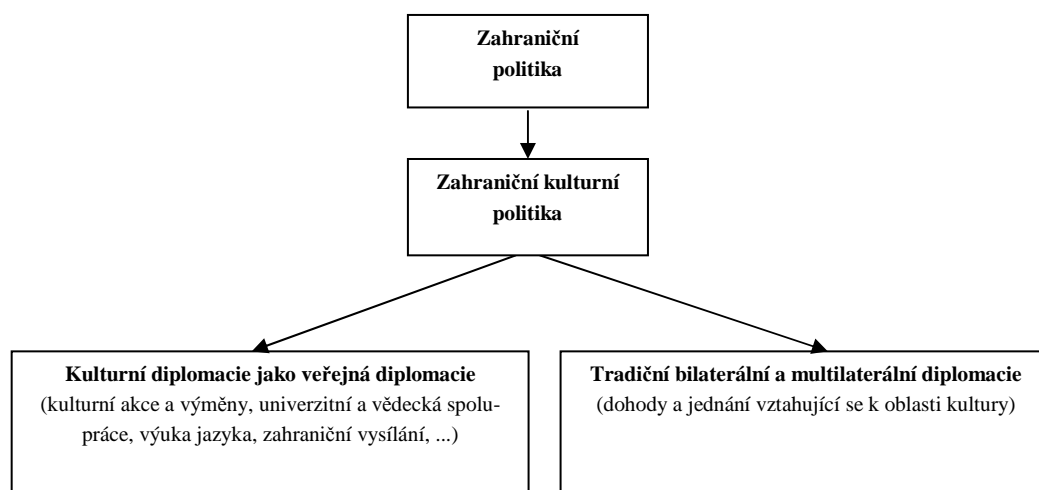
Na základě typologie diplomatických prostředků lze aplikovat stejné dělení na tradiční a veřejnou diplomacii na případ zahraniční kulturní politiky. Členění podle použitých nástrojů nám tak umožní rozdělit zahraniční kulturní politiku do dvou složek. První složkou je veřejná kulturní diplomacie (budeme ji označovat jako kulturní diplomacii). Jejím cílem je zpřístupnit zahraničnímu publiku jednotlivé kulturní oblasti. Nabývá různých forem, jako je např., organizace výstav, koncertů, výměny osobností (vědců, úředníků), univerzitní spolupráce, výuky jazyka, zahraničního televizního a rozhlasového vysílání. Cílovou skupinu nejsou diplomaté partnerské země, ale celá společnost, případně její elity, které mají větší vliv na formování veřejného mínění. Předpokladem

---

²⁸ Gudjonsson, H., „Nation branding“, *Place Branding*, 3 (2005), str. 283-298.

šíření kultury směrem k obyvatelům daného státu je pak myšlenka, že větší míra poznání zaručí důvěru a vzájemné porozumění a že tento základ napomůže při budování dlouhodobějšího vztahu, který může stimulovat bližší vztahy v oblasti politické a ekonomické.

Druhou složkou zahraniční kulturní politiky je ta rovina bilaterální a multilaterální diplomacie, která se věnuje oblastem tematicky spadajícím do oblasti kultury (mezistátní dohody o kulturní spolupráci, mezinárodní dohody o liberalizaci obchodu a služeb, apod.). Spadá do aktivit tradiční diplomacie, protože využívá tradičních diplomatických prostředků jako jsou diplomatická jednání, během kterých se setkávají kariérní diplomaté nebo pověřeni zástupci. Obrázek č. 2 znázorňuje výše popsané dělení zahraniční kulturní politiky státu.

Obrázek č. 2: Zahraniční kulturní politika a typy diplomatické aktivity.
(Zdroj: autorka.)

Zahraniční kulturní politika a vymezení pojmu kultura

Základním pojítkem obou součástí zahraniční kulturní politiky je pojem kultura, jehož užití v rámci obou výše zmíněných složek ovšem není nijak definováno a jeho jednotlivé významy se proto překrývají. Nejčastěji se můžeme setkat se dvěma základními výskyty. První se odvíjí od kultury duchovní, tj. kultury v úzkém slova smyslu uměleckého vyjádření. Někteří autoři se domnívají, že právě na tuto oblast je „zahraniční kulturní politika zaměřena a současně ji využívá k dosahování zahraničně politických

cílů státu“²⁹. Druhým významem je antropologické pojetí kultury, které je definováno velice široce a zahrnuje všechny základní rysy společnosti. Takto pojatý pojem kultura nejlépe vystihuje definice UNESCO z roku 1982, která ji chápe jako: „souhrn distinktivních duchovních, materiálních a intelektuálních rysů, které charakterizují společnost. Nejde pouze o čistě umělecká vyjádření, ale také o životní styl, základní práva, hodnoty a tradice.“³⁰ Široká definice kultury tedy popisuje hlavní charakteristiky jednotlivých kulturních modelů. V souvislosti se zahraniční kulturní politikou je do kulturního modelu státu zahrnován také přístup daného státu ke kultuře duchovní, tj. vnitřní kulturní politika, která je odrazem hodnot, na kterých je založen vztah státu a kultury.

Nelze jednoznačně říci, která definice kultury nejlépe vystihuje oblast působnosti zahraniční kulturní politiky. Zdá se nám nicméně, že vymezit v tomto pojetí kulturu pouze oblastí duchovní kultury je pro danou problematiku nedostačující. Kulturní diplomacie, která je vnímána jako prostředek šíření duchovní kultury státu, se zaměřuje také na oblasti, které do tohoto pojetí nezapadají, jako je školství a zahraniční audiovizuální spolupráce a jejichž prostřednictvím jsou propagovány i ostatní složky antropologicky definované kultury (hodnoty, tradice, životní styl, apod.). Tradiční diplomacie na multilaterální i bilaterální úrovni, která vytváří příznivé podmínky pro rozvoj a existenci daného kulturního modelu, se zaměřuje rovněž na několik vrstev kultury – oblast kulturního zboží, spadajícího do kultury duchovní (ať už „vyšší“ kultury či masové zábavy), ale i na hodnoty a principy, které upravují vztah státu a kultury.

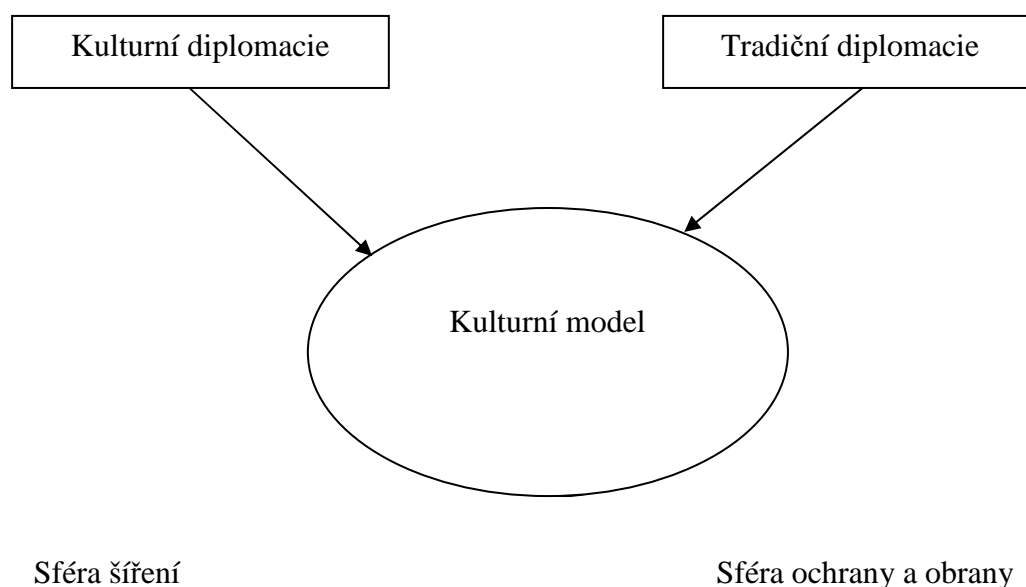
V tomto ohledu nám příliš nepomůže ani způsob, jakým pojem kultura používají tvůrci a vykonavatelé zahraniční kulturní politiky. Je zřejmé, že jejich užití slova kultura, na rozdíl od terminologie vztahující se k prostředkům a nástrojům, která se odvíjí často od politických tradic a ideologických pozic, není nijak systematicky determinováno. Setkáme se i s častým zaměňováním obou významů – antropologického i duchovního chápání kultury. Budeme proto vycházet z rezortního pojetí pojmu, které je určováno vytyčením dané agendy ze strany politických a administrativních aktérů zahraniční kulturní politiky. Za oblast kultury tedy budeme považovat vše, co tito aktéři označí oficiálně za součást zahraniční kulturní politiky.

Vymezení vztahu ke kultuře nám umožní vytvořit další rovinu distinkce mezi dvěma složkami zahraniční kulturní politiky. V této souvislosti navrhuje použít pojem kulturní model, který chápeme jako zastřešující pojem pro kulturu v antropologickém slova smyslu a soubor zásad a mechanismů, které upravují postoj daného státu ke kultuře (tj. principy kulturní politiky a chápání pozice kultury v mezinárodním prostředí). Ve vztahu k němu můžeme vymezit pole působnosti, respektive funkci obou složek zahraniční kulturní politiky. Veřejná kulturní diplomacie se primárně zaměřuje na šíření kulturního modelu za hranice daného státu. Tento pojem je

²⁹ Viz Lehmannová, Z., *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, Praha:VŠE, 1999, str. 8.

³⁰ Mexico City Declaration, UNESCO, 1982. Viz http://portal.unesco.org/culture/en/files/-35197/11919410061mexico_en.pdf/mexico_en.pdf (přístup 1.3.2011).

postupně nahrazován označením kulturní spolupráce, eventuálně i kulturní dialog, které kladou důraz na obousměrnost kulturních interakcí, jsou otevřenější a jsou tudíž vnímány pozitivněji. Důraz na spolupráci je sice patrný v každodenní realitě kulturní diplomacie, základní distinkci mezi oběma složkami zahraniční kulturní politiky to ale neovlivňuje. Druhý nástroj zahraniční kulturní politiky – tradiční bilaterální a multilaterální diplomacie - usiluje primárně o ochranu tohoto modelu v mezinárodních vztazích a o vytvoření příznivých podmínek pro jeho rozvoj. Sférou kulturní diplomacie je tedy projekce (šíření), sférou tradiční diplomacie v oblasti kultury je protekce (obrana a ochrana).

Obrázek č. 3: Kultura a zahraniční politika ve vztahu ke kulturnímu modelu.
(Zdroj: autorka.)

Na základě dosavadních poznatků tedy můžeme říci, že pojetím obou složek zahraniční kulturní politiky je explicitní kulturní zaměření, které je charakterizováno dvojím typem vztahu ke kulturnímu modelu daného státu. V tomto pojetí vidíme, že obě složky zahraniční kulturní politiky tvoří jeden celek. Důraz na jednu či druhou složku se u jednotlivých států liší. Vycházejme z předpokladu, že kulturní dimenze zahraniční politiky je běžnou součástí vnějších vztahů státu. První možností je tedy neexistence kulturní diplomacie a minimální varianta tradiční diplomacie v oblasti kultury. Tato situace je vlastní chudším státům, které nemají prostředky provozovat nákladnou kulturní diplomacii, zároveň se ale v rámci diplomatických jednání v mezinárodním prostředí byt' okrajově setkávají s kulturní problematikou. Druhým a nejčastějším případem je kombinace kulturní diplomacie s méně rozvinutou složkou tradiční diplomacie v oblasti kultury, která je pojímána jen jako okrajová záležitost, jakýsi doplněk zahraniční politiky. S tímto nastavením se můžeme nejčastěji setkat u menších států

se skromnějšími ambicemi v oblasti mezinárodních kulturních vztahů, což pochopitelně neznamená, že se tyto státy nesnaží o obranu svého kulturního modelu v mezinárodním prostředí, pouze jim to jejich zdroje neumožňují, nebo zkrátka vědomě neusilují o rozhodující vliv na formování mezinárodních kulturních vztahů. Existují naopak státy, které mají silně vyvinuté obě složky - složku ochrany i šíření kulturního modelu. Jsou to státy s univerzalistickými kulturními ambicemi a typickým příkladem je Francie, na kterou se tato práce zaměřuje.

Rozdíly v jednotlivých pojetích strategií zahraniční kulturní politiky se liší také v intenzitě vnějšího působení, která se odvíjí od kulturních a zahraničněpolitických ambicí daného státu a projevuje se hlavně v rovině tradiční diplomacie. Na jedné straně spektra je situace, kdy stát nemá velké ambice určovat mezinárodní kulturní agendu, bilaterální dohody o kulturní spolupráci jsou pro něj běžnou součástí ostatních dohod o spolupráci a navazování přátelských styků s ostatními aktéry. Na multilaterální úrovni takový stát neusiluje o určování mezinárodní kulturní agendy, jeho pozice je formulována pouze jako ztotožnění/neztotožnění s mezinárodními principy a normami kulturní spolupráce. Na druhé straně spektra jsou státy, jejichž tradiční diplomacie v oblasti kultury vystupuje aktivně na obranu kulturního modelu a principů, které řídí jeho fungování. Usilují o určování mezinárodní agendy v dané oblasti, ať už jsou jejich aktivity motivovány primárně snahou ochránit svůj kulturní model a jeho principy (například Kanada, která se cítí být ohrožena kulturním vlivem USA) nebo jsou určovány vůlí aplikovat své představy o zásadách na mezinárodní úrovni a přispět tak k vytváření norem v dané oblasti (Francie, USA). Ačkoli by se mohlo zdát, že sféru šíření principů mezinárodních kulturních vztahů lze zařadit také do oblasti šíření kulturního modelu, řadíme ji do oblasti jeho obrany a ochrany. Hlavní kulturní motivaci zde totiž představuje vytvoření takové situace v mezinárodních vztazích, kde se bude moci kulturní model daného příznivě rozvíjet.

Vzájemný vztah složek zahraniční kulturní politiky

Dichotomie šíření/obrana má samozřejmě i jisté nuance a obě složky se mohou překrývat, v ideálním případě doplňovat. Mezi kulturní diplomacií a tradiční diplomacií v oblasti kultury ale neexistuje vztah subordinace. Tradiční diplomacie na bilaterální úrovni (tj. zejména dohody o kulturní spolupráci, ale i smlouvy o společném kulturním zastoupení, apod.) vytváří právní rámec pro kulturní diplomacii. Definuji hlavní oblasti činnosti a specifikují závazky obou partnerů. Vymezení kulturní spolupráce ale bývá velice široké a nechává prostor oběma partnerům.

Za ideální stav můžeme považovat situaci, kdy kulturní diplomacie i tradiční diplomacie jsou vedeny stejnými zásadami a hodnotami, které daný stát šíří v mezinárodním prostředí. Pak je jeho zahraniční kulturní politika vnímána jako legitimní a přispívá ke kultivaci měkké moci státu v souladu s Nyeovým tvrzením, že „aktivity státu se budou v očích druhých jevit jako legitimní pouze v případě, kdy stát bude

usilovat o takové vytváření mezinárodních pravidel, které budou v souladu s jeho hodnotami³¹.

Jak jsme uvedli, společným jmenovatelem obou složek zahraniční kulturní politiky je vztah ke kultuře založený na dvojím přístupu ke kulturnímu modelu daného státu. Nyní se podíváme na jednotlivé rysy obou složek. V prvním případě se budeme zabývat aktéry zapojenými do tvorby a výkonu zahraniční a kulturní politiky, ve druhém případě se soustředíme na jednotlivé oblasti činnosti. Základní dělení nabízí následující tabulka.

	KULTURNÍ DIPLOMACIE	TRADIČNÍ DIPLOMACIE
Aktéři	<ul style="list-style-type: none"> • Rozhodovatelé • Operátoři • Pracoviště v zahraničí • Aktéři zahraničního vysílání • Aktéři domácí dimenze kulturní diplomacie • Krajské spolky 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozhodovatelé • Diplomáté a oficiální zástupci daného státu pověřeni jednáním na bilaterální a multilaterální úrovni
Příjemci/partneři	<ul style="list-style-type: none"> • Zahraniční veřejnost a krajané • Domácí dimenze 	<ul style="list-style-type: none"> • Diplomáté a oficiální zástupci ostatních států pověřeni jednáním na bilaterální a multilaterální úrovni
Oblasti činnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Kulturní a umělecká spolupráce • Výuka v zahraničí • Vnější jazyková politika • Zahraniční vzdělávací politika • Univerzitní a vědecká spolupráce • Zahraniční audiovizuální politika 	<ul style="list-style-type: none"> • Bilaterální a multilaterální jednání vztahující se tematicky k oblasti kultury • Multilaterální spolupráce v oblasti kultury

Tabulka č. 5: Kulturní diplomacie a tradiční diplomacie: aktéři, příjemci/partneři a oblasti činnosti.
(Zdroj: autorka.)

Jak je patrné z tabulky, obě složky zahraniční kulturní politiky vykazují řadu rozdílných rysů, což plyne ze základní distinkce mezi veřejnou a tradiční diplomacií. Podíváme se nyní na jednotlivé charakteristiky. První rovinu tvoří aktéři zahraniční kulturní

³¹ Nye, J., *Soft Power, The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs, 2004, str.10-11.

politiky. K jejich vnitřnímu dělení musíme přistoupit v obou složkách odděleně. V případě kulturní diplomacie dělíme aktéry do tří rovin: první tvoří tzv. rozhodovatelé (tvůrci), kteří definují základní směřování dané oblasti. Nachází se na politické i administrativní úrovni a ve většině případů k nim patří v první řadě ministr zahraničí, ostatní ministři a podle povahy politického systému i premiér či prezident. Na administrativní rovině hraje obvykle stěžejní úlohu ministerstvo zahraničí, které koordinuje aktivity horizontálně i vertikálně. Spolupracují s ním i ostatní resorty podle svého tematického zaměření, zejména ministerstvo kultury a ministerstvo školství. Druhou skupinu představují tzv. operátoři, specializované agentury, které jsou pověřeny jednotlivými sektory kulturní diplomacie na centrální úrovni. Do třetí kategorie patří pracoviště v zahraničí, tj. zejména kulturní centra. Některé země mají vlastní samostatná kulturní centra – mezi nejznámější evropské příklady patří Goethe Institut (SRN), British Council (Velká Británie), Alliance française a francouzské kulturní instituty (Francie) a Institut Cervantes (Španělsko). V případě, že daný stát nemá vlastní kulturní centra, přebírají kulturní agendu kulturní oddělení zastupitelských úřadů dané země. U některých států koexistují oba typy zahraniční kulturní reprezentace. Mezi pracoviště v zahraničí patří také školy v zahraničí a vědecké a výzkumné ústavy v zahraničí. Specifickou oblast představuje zahraniční vysílání, disponuje proto i zvláštními aktéry, kteří spadají do mediální sféry (rozhlasové a televizní stanice, jejichž vysílání je určeno zahraničnímu publiku). K tomuto výčtu je nutné ještě připojit velkou skupinu domácích aktérů, kteří vytvářejí domácí personální zdroje kulturní diplomacie – jedná se o aktéry institucionální i individuální jako jsou univerzitní pracoviště, vědecké a výzkumné ústavy, apod. Neznamená to, že do analýzy aktérů budeme zahrnovat veškeré mezinárodní aktivity tohoto typu aktérů, kulturní diplomacie se zaměřuje pouze na jejich činnost koordinovanou státem, tzv. domácí dimenzi kulturní diplomacie³².

Aktéři tradiční diplomacie v oblasti kultury nevykazují žádné specifické rysy spojené s daným tematickým okruhem. S kulturní diplomacií je pojí rovina rozhodovatelů, kde opět hraje hlavní roli ministr zahraničí a ministerstvo zahraničí. Významnou roli zde hraje i rezort kultury (který dodává technickou expertízu a podklady pro jednání a využívá proto svých domácích kontaktů) a ministerstvo obchodu (vzhledem k tomu, že většina mezinárodních jednání v oblasti kultury se týká vztahu kultury a trhu nebo kultury a mezinárodního obchodu). Zapojení ostatních resortů vychází z tematického zaměření konkrétního jednání.

Významný rozdíl mezi oběma složkami se nachází v rovině příjemců, respektive partnerů při jednáních. Na této distinkci je postaveno vnitřní dělení zahraniční kulturní politiky. Pole příjemců kulturní diplomacie je velice široké. Představují je v obecném pojetí obyvatelé hostitelské země, kde daný stát realizuje svou kulturní diplomacii. V rámci jednotlivých oblastí činnosti (viz níže) dochází samozřejmě k diferenciaci pub-

---

³² K domácí dimenzi veřejné diplomacie viz Bátora, J., „Public Diplomacy Between Home and Abroad:

lika. Hlavní rozdělení představuje úzká spolupráce určená elitám³³, kam spadají např. kulturní akce, nebo vědecká a univerzitní spolupráce. V širším pojetí je kultura šířena mezi veřejností, což je vlastní především zahraničnímu vysílání. K tomuto bodu je nutné poznamenat, že státní aktéři nemají v kontextu kulturní diplomacie přímý vliv na vymezení publika ve všech oblastech činnosti. Je tedy nutné rozlišit publikum ideální, na které je daná aktivita primárně zaměřena, a publikum reálné³⁴, které se stane skutečným příjemcem. Státní aktéři nemohou přesně ovlivnit, kdo bude poslouchat zahraniční informační stanice, kdo se přijde podívat na výstavu či poslechnout koncert. Ohraničit skupinu příjemců předběžnou selekcí sice možné je, ale jen v některých oblastech kulturní diplomacie, jako je stipendijní politika nebo jazykové kurzy.

Jednu z kategorií příjemců kulturní diplomacie tvoří paradoxně i domácí publikum. Do devadesátých let dvacátého století platilo, že domácí publikum nebylo spravováno o aktivitách kulturní diplomacie. Od devadesátých let můžeme pozorovat dvě tendence. První spočívá v rozvinutí komunikační strategie aktérů kulturní diplomacie, kteří zejména díky rozvoji moderních médií začali o svých aktivitách informovat i domácí publikum. Druhou tendenci představuje zapojení domácích aktérů do kulturní diplomacie, a to jak v rovině realizace, tak i v rovině přijetí. Příkladem je otevírání kulturních center nejen v hostitelské zemi, ale i na domácím území (viz České centrum Praha) nebo organizace tzv. kulturních sezón doma i v zahraničí v případě Francie. Tyto aktivity slouží k lepšímu obeznámení s kulturní diplomacií a s obsahem kulturního exportu, ale také naznačující vzrůstající důraz na kulturní diplomacii jako na obousměrný proces. Domácí obyvatelé jsou navíc potencionálními i reálnými aktéry kulturní diplomacie.

V tradiční diplomacii zabývající se kulturními otázkami kategorie příjemců, respektive partnerů, problematická není. Je složena z diplomatických kolegů a oficiálních zástupců dané země či organizace pověřených k jednání v dané oblasti. Tato skupina je tedy přesně ohraničená. Vliv na jednání mohou mít nicméně i další aktéři, jako jsou zástupci profesních organizací v oblasti kultury či osobnosti z kulturního a uměleckého života. Jejich účast je nicméně nepřímá a nemohou se zapojit do jednání na oficiální diplomatické úrovni.

Oblast činnosti kulturní diplomacie je velice široká. Nejviditelnější oblastí činnosti je **organizace kulturních akcí** v hostitelské zemi jako jsou výstavy, koncerty a divadelní představení, a to jak v prostorách kulturních center (pokud jimi daný stát disponuje), tak i v lokálních kulturních institucích. Do kulturní diplomacie bývá zahrnována i **podpora školních institucí daného státu v zahraničí**. Ačkoli převážná část zařízení je ze státního rozpočtu jen spolufinancována a ostatní zdroje získává ze školného, dopro-

Norway and Canada“, *The Hague Journal of Diplomacy*, 1 (2006), str. 53-80.

³³ Elity jsou zde chápány v souladu se Salonovou definicí, který je definuje jako „osoby zastávající nejvyšší funkce ve společnosti a mající nejvyšší stupeň vzdělání a prestiže. Viz Salon, A., *Vocabulaire critique des relations internationales*, Paris: La maison du dictionnaire, 1978.

³⁴ Viz např. Ory, P., Předmluva k Dubosclard, A., *Entre rayonnement et réciprocité. Contributions à l'histoire de la diplomatie culturelle*, Paris: Publications de la Sorbonne, 2002, str. 11-14.

vodných aktivit, od sponzorů a od hostitelských zemí, zdaleka ne všechny státy si mohou dovolit finanční a personální zátěž spojenou s provozem škol v zahraničí. Příklady proto najdeme jen u velkých států jako je např. SRN nebo Francie. Podobná zařízení slouží primárně státním příslušníkům daného státu, kteří krátkodobě nebo dlouhodobě pobývají v zahraničí, a původně také vznikla právě pro krajany. Bývají ale otevřeny i žákům a studentům z hostitelského státu. Diplomy získané v takových institucích, které jsou integrální součástí vzdělávacího systému vysílajícího státu a kde je výuka organizována podle jeho osnov a pravidel, jsou samozřejmě uznávány. Zahraniční školy tohoto typu jsou předstoupněm pro další vzdělání ve státě, který školy spravuje. Vytvářejí tak potencionální „klientelu“ jeho vysokých škol. Další oblast činnosti - **zahraniční vzdělávací politika** se zaměřuje na akademické výměny, tj. financování krátkodobých a dlouhodobých pobytů studentů, vědců a pedagogů v daném státě. Jejich podpora je postavena na přesvědčení, že investice do budoucích a stávajících elit partnerského státu se v budoucnu vrátí. Dnešní studenti lépe poznají prostředí hostitelského státu a budou později vůči němu naladěni přátelsky. Když se pak jednoho dne stanou např. politickými představiteli nebo řediteli soukromých firem, budou ochotnější ke spolupráci se státem, ve kterém studovali. Největšími sponzorskými státy jsou v tomto případě Spojené státy, Velká Británie, Německo a Francie. Řada zemí s podobným cílem, tj. navázáním přátelské spolupráce, organizuje kromě akademických výměn také kratší pobyty pro stávající elity - významné osobnosti z prostředí politiky, státní správy, vědy a umění (např. americký International Visitor Leadership Program – IVLP, financovaný ministerstvem zahraničí). Další složkou kulturní diplomacie je **vnější jazyková politika**, do které patří organizace jazykových kurzů (v rámci vlastních kulturních center) a podpora výuky jazyka v lokálních vzdělávacích systémech. Aktivity v jazykové oblasti doprovází i podpora překladu, která spočívá ve financování překladu děl autorů daného státu do jazyka státu příjemce. Představuje velmi dobře přijímanou a nenásilnou formu kulturní diplomacie, za kterou nebývá čtenáři hned patrné zahraničně politické pozadí. Pomáhá seznámit čtenáře na jedné straně s aktuálním vývojem na literární scéně daného státu, na druhé straně může zaplňovat mezery, které vznikly v období bez užších kulturních kontaktů (po konci studené války např. Německo a Francie financovaly i překlady starších děl svých autorů do jazyků států střední a východní Evropy). Podpora překladu tak pomáhá přiblížit kulturní model státu, který jej financuje. V neposlední řadě do aktivit kulturní diplomacie spadá i **podpora univerzitní a vědecké spolupráce** založená především na zřizování lektorátů a specializovaných sekcí na zahraniční univerzitách a na utváření kontaktů a financování spolupráce mezi univerzitními a výzkumnými subjekty obou států.

Zahraniční vysílání je zvláštní kategorií kulturní diplomacie, protože mobilizuje specifickou skupinu aktérů a je zároveň součástí vnější informační strategie státu. V současné době, kdy roste význam veřejného mínění v mezinárodních vztazích a kdy se stalo běžnou praxí získávat informace téměř hned poté, co se událost stane, dochází k velkému boji mezi státy o vliv na mediálním poli. Televizního a rozhlasového soupeření se účastní zejména velké státy, které usilují o globální mediální vliv. Mezi nejzná-

mější patří americká CNN, britská BBC World Service a také nově vzniklá francouzská France 24. Jejich vysílání je finančně náročné, a proto tato oblast kulturní diplomacie je příkladem časté spolupráce mezi státními a soukromými subjekty. I malé státy provozují menší, převážně rozhlasová média vysílající do zahraničí. Jejich pořady nekonkurují velkým hráčům jako je např. zmíněná BBC World Service, ale zprostředkovávají především krajanským komunitám kontakt s danou zemí. Do podpory zahraničních audiovizuálních aktivit bývá zařazován i vývoz kinematografických děl, eventuálně podpora nabídky rozhlasových a televizních programů zahraničním subjektům.

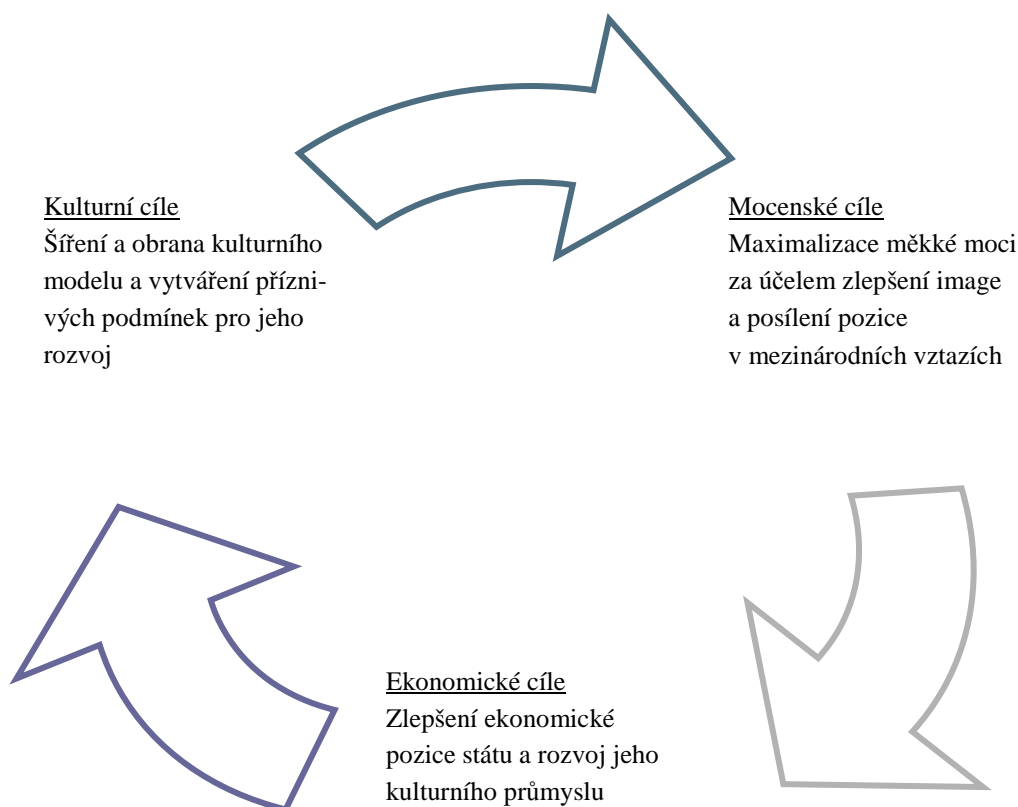
Tradiční diplomacie se z hlediska oblasti činnosti zaměřuje na bilaterální a multilaterální jednání v oblasti kultury. Jedná se o velice široké vymezení s nejasnými hranicemi. Tato vágnost plyne z provázanosti kulturních témat s ostatními tématy mezinárodních jednání a vychází z antropologického pojetí kultury. S trochou nadsázky bychom mohli říci, že veškerá jednání jsou kulturní. S tímto vymezením bychom už nemohli dále pracovat, kulturní oblast tedy ohraničíme na jednání zaměřená primárně na kulturu a odehrávající se primárně v rámci organizací specializovaných na kulturní spolupráci. Mezi tyto organizace patří především UNESCO, jediná instituce systému OSN, která se zaměřuje na kulturu. Výsadní místo v této kategorii mají také organizace „spřátelených kulturních celků“ jako je např. institucionální Frankofonie. Kulturní spolupráce tvoří podstatnou část agendy regionálních organizací a institucí, jako je Evropská unie, Rada Evropy, Visegrádská skupina nebo Severská rada.

Kulturní otázky se také mohou stát součástí jednání, která se nevěnují tématu kultury primárně, kulturních otázek se nicméně dotýkají. Příkladem je Uruguayské kolo jednání GATTu, které rozebíráme ve III.kapitole této práce. Platforma, kde jednání probíhala, není kulturní organizací. Hlavní téma – liberalizace světového obchodu také na první pohled nepředstavuje kulturní téma. V rámci tohoto kola jednání došlo ale k návrhu aplikace principu volného obchodu na oblast služeb, která měla být zahrnuta do nové dohody – GATS. Liberalizace se tak původně měla vztahovat i na služby audiovizuální, které jsou součástí kultury a kulturního průmyslu státu.

Cíle a priority zahraniční kulturní politiky

První typ cílů zahraniční kulturní politiky tvoří cíle obsahové. V dané oblasti je třeba rozlišovat mezi cíli základními, které se vztahují k zahraniční kulturní politice jako celku a cíli dílčími, o jejichž realizaci je usilováno v rámci jednotlivých složek a oblastí zahraniční kulturní politiky. Základní cíle lze dělit stejně jako cíle zahraniční politiky, jsou ovšem upraveny pro její kulturní dimenzi. Můžeme je rozdělit do tří kategorií, které jsou znázorněny na obrázku č. 4. Patří sem v první řadě mocenské cíle, jejichž hlavní motivací je posílit měkkou moc státu a na jejím základě udržet či vylepšit pozici státu v mezinárodních vztazích. Druhou kategorií představují již zmíněné kulturní cíle, které jsou definovány vztahem ke kulturnímu modelu a usilují o jeho šíření, obranu a vytváření příznivého prostředí pro jeho další rozvoj. Do třetí skupiny jsou za-

řazeny ekonomické cíle, které jsou definovány jako zlepšení ekonomické pozice státu a rozvoj jeho kulturního průmyslu. Tyto tři kategorie cílů se navzájem doplňují, jednotlivé dimenze se posilují a utváří jeden celek základních motivací pro tvorbu zahraniční kulturní politiky.

Obrázek č. 4: Základní cíle zahraniční kulturní politiky.
(Zdroj: autorka.)

Tři výše zobrazené skupiny cílů můžeme nalézt u všech státních aktérů zahraniční kulturní politiky. Existují zde nicméně nuance ve vnímání důležitosti jednotlivých kategorií, respektive v utváření jejich hierarchie. Společným jmenovatelem zůstávají cíle mocenské, které jsou nutným předpokladem pro rozvoj dalších složek. Hlavní rozdíly spočívají ve vymezení vztahu mezi kulturní a ekonomickou dimenzí. V této souvislosti lze rozdělit státy do dvou skupin. První skupina aktérů poskytuje ekonomické dimenzi větší prostor ve své zahraniční kulturní politice. Zapojuje do ní intenzivněji i aktéry ekonomické diplomacie (na centrální úrovni příslušný rezort) a ekonomickými cíli legitimizuje i samotný výkon zahraniční kulturní politiky. Příkladem tohoto přístupu je Velká Británie, ale i Česká republika. Do druhé skupiny lze zařadit ty státy, které nadřazují kulturní cíle ekonomickým (ačkoli se hlásí k jejich provázanosti) a jejich argumenty

ve prospěch výkonu a investic do zahraniční kulturní politiky jsou založeny na kulturních základech. Jedním z představitelů tohoto přístupu je Francie.

Kromě základních cílů zahraniční kulturní politiky existují i dílčí cíle, které jsou podřízeny hlavní strategii definované v rámci základních obsahových cílů. Tyto dílčí cíle se odvíjí od zdrojů a ambicí konkrétního státního aktéra. Následující tabulka ukazuje vybrané dílčí cíle zahraniční kulturní politiky na francouzském příkladě.

	Oblast činnosti	Dílčí cíl
Kulturní diplomacie	Kulturní a umělecká spolupráce	Posílit spolupráci, zapojit místní aktéry, zajistit větší podíl kulturních akcí „mimo zdi kulturních center“.
	Výuka v zahraničí	Posílit návaznost mezi středním školstvím v zahraničí a francouzskými univerzitami.
	Vnější jazyková politika	Posílit pozici jazyka v zahraničních vzdělávacích systémech, zaměřit se na jazykovou výuku cílových skupin (např. na zaměstnance státní správy).
	Zahraněční vzdělávací politika	Přilákat větší počet zahraničních studentů do Francie.
	Univerzitní a vzdělávací spolupráce	Posílit francouzskou přítomnost v celosvětové „intelektuální debatě“ např. formou organizace přednášek klíčových osobností vědeckého života.
	Zahraněční audiovizuální politika	Zajistit, aby větší počet posluchačů a diváků měl přístup k francouzskému zahraničnímu vysílání. Vytvořit více jazykových verzí a lokálních verzí pořadů.
Tradiční diplomacie	Bilaterální a multilaterální jednání v oblasti kultury	Dosáhnout vyjmutí sektoru audiovizuálních služeb z jednání o liberalizaci světového obchodu (uplatnit princip tzv. kulturní výjimky)
		Uplatnit princip kulturní rozmanitosti v mezinárodních kulturních vztazích a povýšit jej na mezinárodní normu
		Přispět k propagaci jazykové rozmanitosti prostřednictvím šíření a podpory francouzského jazyka v mezinárodním prostředí.

Tabulka č. 6: Dílčí cíle zahraniční kulturní politiky.
(Zdroj: autorka.)

Dílčí cíle se pohybují stále na velice obecné rovině, poskytují ale základní manévrovací prostor pro jednotlivé aktéry, kteří se podílí na zahraniční kulturní politice. Podléhají další vnitřní stratifikaci (specifikují např. kvantitativní cíle, jako je počet studentů, apod.) a jsou podmíněny lokálními specifiky hostitelské země a další kategorií cílů – cíli geografickými.

Kulturní diplomacie jednotlivých států se liší v rozsahu geografických priorit, které se zpravidla řídí geografickými prioritami zahraniční politiky dané země. Kulturní diplomacie malého státu je tak co do zeměpisného rozsahu méně ambiciózní a soustřeďuje se, jak je patrné z příkladu České republiky, na své bezprostřední okolí a na velká světová kulturní centra (metropole velkých ekonomik světa). Geografické priority mohou rovněž podléhat politickým událostem na mezinárodní scéně a jednotlivé regiony světa se např. v dobách krize stávají hřištěm, na kterém kulturními prostředky velké státy soupeří o vliv. Od počátku 21. století je např. patrný důraz na kulturně diplomatické aktivity na Blízkém Východě, kde zejména prostřednictvím zahraniční audiovizívní soutěží o přízeň místního publika USA, Velká Británie a Francie.

Cíle zahraniční kulturní politiky jsou zasazeny do různých časových horizontů. Obecně platí, že kulturní diplomacie je během na dlouhou trať. Budování vztahu se zahraniční veřejností není záležitostí hodin, dnů, ale ani měsíců. Časové zaměření kulturní diplomacie je proto dlouhodobé, i když dílčí obsahové cíle je možné a nutné realizovat v kratším časovém úseku, zejména díky závislosti agendy na rozpočtovém plánování. V rámci jednotlivých složek kulturní diplomacie lze nicméně specifikovat rozdílné časové horizonty. Konceptuální rámec nám nabízí již zmíněné Leonardovo dělení tří dimenzí veřejné diplomacie, které ukazuje následující tabulka.

Cíl	Reaktivní dimenze (hodiny, dny)	Proaktivní (týdny, měsíce)	Budování vztahu (roky)
Politický/vojenský			
Ekonomický			
Společenský/kulturní			

Tabulka č. 7: Tři dimenze veřejné diplomacie.

(Zdroj: Leonard, M., *Public Diplomacy*, London: The Foreign Policy Center, 2002, str. 10.)

Reaktivní dimenze veřejné diplomacie (kterou Leonard nazývá také „news management“) spočívá ve schopnosti reagovat na události (domácí i zahraniční politiky, události nečekané i plánované) tak, aby veřejná diplomacie byla v souladu se strategickými cíli dané země. Proaktivní dimenze (označovaná také jako strategická komunikace - „strategic communication“) vytváří takovou agendu, která usiluje o posílení hlavních „messages“ a má ovlivnit vnímání dané země zahraniční veřejností. Poslední dimenze se snaží o předání a interpretaci základních kulturních hodnot, které daný stát

propaguje, a je tedy předpokladem vzájemného porozumění a dlouhodobého přátelského vztahu se zahraničním publikem. Na základě tohoto dělení můžeme převážnou část kulturně diplomatických aktivit zařadit do třetí kategorie – budování vztahu. Některé oblasti kulturní diplomacie jsou ovšem situovány i do dvou zbývajících dimenzí. Platí to zejména o zahraničním vysílání, jehož informační složky jsou nuceny reagovat okamžitě na světové události a poskytnout tak rychlou interpretaci těchto událostí.

Percepce

Rovina percepce je problematickou a nedostatečně zpracovanou částí zahraniční kulturní politiky. Je významná především pro kulturně diplomatickou složku, neboť právě z důvodu zaměření na veřejnost by se tato oblast zahraniční kulturní politiky měla zabývat dopady své činnosti a posuny ve vnímání na straně příjemce. Jak se ale dozvíme, jak je daný stát vnímán ostatními aktéry? Prvním problematickým rysem percepce kulturní diplomacie je četnost obrazů o daném státu v zahraničí. Neexistuje jedna představa, která by byla platná ve všech hostitelských státech. Lze říci, že vnímání daného státu je souhrnem četných identit, kterými tento stát disponuje v jednotlivých regionech a zemích.

Jako přirozený zdroj ke zjištění, jak dané publikum vnímá provozovatele kulturní diplomacie, se jeví průzkumy veřejného mínění. Použití tohoto nástroje v sobě ale skrývá několik úskalí. V první řadě je takových průzkumů nedostatečné množství. Státy samy šetření neorganizují. Riskují negativní reakci, která vychází z nežádoucího propojení mezi politikou a kulturou (jak ukážeme níže, jedním z rysů úspěšné kulturní diplomacie je potlačení zřejmého napojení na politiku a státní aparát). Pověřují proto soukromé agentury, které se na průzkumy veřejného mínění specializují, i tak se ovšem nejedná o běžnou praxi. Jejich přístupy a dotazníky nemají stejnou strukturu, obecná metodologie nebyla vypracována. Jedinou výjimku tvoří výše popsany Anholt Nation Brand Index, který se ovšem zaměřuje jen na některé složky vnímání státní „značky“.

Hodnocení

S rovinou percepce je spojené i hodnocení zahraniční kulturní diplomacie. Připustíme-li, že úkolem kulturní diplomacie je utvářet pozitivní vnímání daného státu v zahraničí v souladu se třemi kategoriemi obsahových cílů, které jsme vytyčili výše, musíme si položit otázku, zdali toto pozitivní přijetí skutečně bude motivovat příjemce kulturní diplomacie k intenzivnější spolupráci s danou zemí. Na tuto otázku nelze jasně odpovědět. Neexistují šetření ani odborné studie, které by toto spojení potvrzovaly. Proto stejně jako předpoklad, že k utváření pozitivního obrazu v zahraničí přispěje právě kulturní diplomacie, spadá vztah mezi pozitivním vnímáním a konkrétními pozitivními

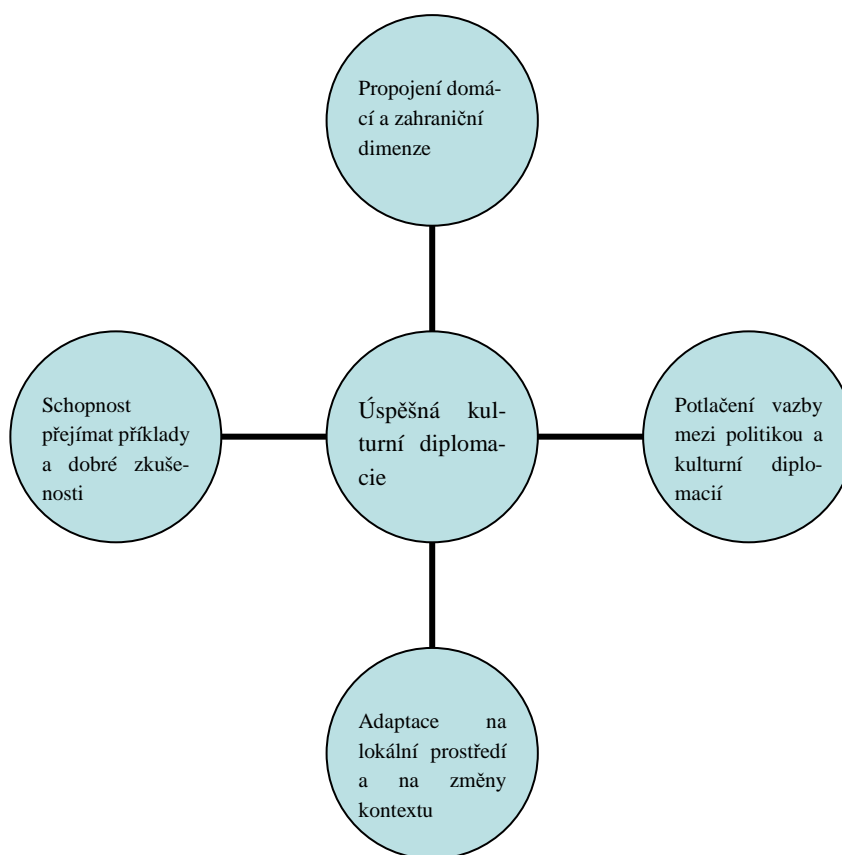
dopady na další vztahy do oblasti základních ale empiricky nepodložených zásad kulturní diplomacie. Kulturní diplomacie je tedy založena na jisté míře idealismu spojeného s důvěrou v kulturu jako vektor porozumění. Tento fakt vychází mimo jiné z dlouhodobého zaměření kulturně diplomatických aktivit. Lze si jen těžko představit, jakým způsobem bychom mohli zkoumat dopady kulturní diplomacie. Představíme-li si například studenta vysoké školy, jehož studijní pobyt v zahraničí je financován z prostředků kulturní diplomacie státu, do kterého odjíždí studovat, museli bychom si počkat alespoň deset let, než se ve své pracovní kariéře dostane na tak vlivnou pozici, že bude mít možnost ovlivnit spolupráci v oboru, ve kterém bude aktivní. Bude trvat dalších několik let, než budou zřejmé důsledky této spolupráce. Navíc nemáme jistotu, že daný student si přiveze ze svého zahraničního pobytu pozitivní zkušenost. Nevíme ani, zdali se jeho kariéra bude ubírat skutečně směrem, který předpokládáme. Jak vidíme, kulturní diplomacie je tedy založena na četných „kdyby“.

Jak tedy vypadá úspěšná kulturní diplomacie? V první řadě je jejím základním rysem schopnost orientovat se ve změnách mezinárodního kontextu a umět posoudit lokální specifika a potřeby. Úspěšná kulturní diplomacie není uzavřená ve vlastních historických tradicích, je naopak otevřená změnám a je adaptabilní. Přizpůsobuje se nejen posunům na mezinárodní a lokální úrovni, inspiruje se také příklady úspěšné praxe horizontálně (tj. uvnitř systému, např. mezi kulturními centry v daném regionu), ale i u jiných států provozujících kulturní diplomacii. Zároveň je nutné zdůraznit, že tyto změny nemohou přicházet příliš často, což vychází opět z dlouhodobého zaměření kulturní diplomacie. Příliš časté změny v kulturně diplomatické strategii (ať už geografické či obsahové) vytvářejí nečitelný obrázek o dané zemi v zahraničí, což může vést i ke ztrátě publika. Úspěšná kulturní diplomacie proto usiluje o vyvážení svých tradičních schémat, které spoluvytváří nejen vnější identitu daného státu, ale přispívají i k lepší orientaci v jeho kulturně diplomatických principech, a novinek v oblasti strategie a komunikace. Je čitelná i pružná. V odborné literatuře se setkáme s dalšími faktory ovlivňujícími její dopady. Jedním z nich je záměrné potlačení vazby kulturní diplomacie na politiku. Programy kulturní diplomacie mají „větší šanci uspět, existuje-li větší odstup jednotlivých aktivit od aktérů kulturní diplomacie a od politické či ekonomické agendy“³⁵. Stát by proto měl usilovat o to, aby jednotlivé aktivity byly více vnímány např. jako běžná součást lokální kulturní nabídky, než jako důsledek cílené diplomatické aktivity. Dalším rysem je dobré propojení mezi domácí a zahraniční dimenzí veřejné diplomacie. Jak píše Bátora: „úspěšná veřejná diplomacie je podmíněna schopností státu (ministerstva zahraničí) zapojit nejen zahraniční publikum, ale i – a to je ještě důležitější

---

³⁵ Gienow-Hecht, J.C.E., Donfried, M.C., „The Model of Cultural Diplomacy“, Gienow-Hecht, J.C.E., Donfried, M.C., *Searching for a Cultural Diplomacy*, New York: Berghahn Books, 2010, str. 23.

– domácí veřejnost“³⁶. Tuto kategorii můžeme aplikovat i na kulturní diplomacii, která je součástí diplomacie veřejné.

Obrázek č. 5: Úspěšná kulturní diplomacie.

(Zdroj: Bátora, J., Gienow-Hecht, J.C.E., Donfried, M.C. a autorka.)

Dopady všech výše zmíněných faktorů úspěšnosti nelze přesně kvantifikovat. Při jejich analýze se proto musíme spolehnout na kvalitativní metody, stejně jak to dělají i aktéři kulturní diplomacie. Hodnotící zprávy (ať už se jedná o výroční zprávy centrálních orgánů či o hodnocení agendy velvyslanci daného státu, apod.) se z velké části opírají právě o kvalitativní soudy. Velkou část dopadů kulturní diplomacie zkrátka měřit nelze. Hodnotit kulturní diplomacii můžeme však i pomocí kvantitativních indikátorů, které vztáhneme k jejím dílčím cílům. Následující tabulka ukazuje vybrané příklady kvantitativních údajů, které slouží, byť ne zcela systematicky, k odborné i administrativní analýze dané oblasti. Budeme opět vycházet z francouzského případu a ukážeme, které údaje lze použít v jednotlivých oblastech k hodnocení úspěšnosti v rámci dílčích cílů francouzské kulturní diplomacie.

³⁶ Bátora, J., „Public Diplomacy Between Home and Abroad: Norway and Canada“, *The Hague Journal of Diplomacy*, 1 (2006), str. 55.

Oblast	Dílčí cíle	Kvantitativní indikátory
Kulturní a umělecká spolupráce	Posílit spolupráci, zapojit místní aktéry a zajistit větší podíl kulturních akcí „mimo zdi kulturních center“	Počet kulturních akcí. Počet účastníků kulturních akcí.
Výuka v zahraničí	Posílit návaznost mezi středním školstvím v zahraničí a francouzskými univerzitami.	Počet absolventů francouzských škol v zahraničí, kteří pokračují ve studiu na francouzských univerzitách.
Vnější jazyková politika	Posílit pozici jazyka v zahraničních vzdělávacích systémech, zaměřit jazykovou výuku na cílové skupiny (např. na zaměstnance státní správy).	Počet studentů francouzského jazyka. Počet účastníků jazykových kurzů.
Zahraniční vzdělávací politika	Přilákat větší počet zahraničních studentů do Francie.	Počet zahraničních studentů ve Francii, počet vládních stipendií.
Univerzitní a vzdělávací spolupráce	Posílit francouzskou přítomnost v celosvětové „intelektuální debatě“ např. formou organizace přednášek klíčových osobností vědeckého života.	Počet přednášek. Počet účastníků přednášek.
Zahraniční audiovizuální politika	Zajistit, aby větší počet posluchačů a diváků měl přístup k francouzskému zahraničnímu vysílání. Vytvořit více jazykových verzí a lokálních verzí pořadů. Zajistit větší přítomnost francouzské filmové a televizní produkce v lokálním prostředí.	Počet diváků a posluchačů francouzských zahraničních médií. Počet pořadů v jazykových mutacích Počet diváků filmových představení organizovaných ve francouzských kulturních centrech. Podíl francouzské filmové produkce v lokálním prostředí – na filmových festivalech, apod..

Tabulka č. 8: Kulturní diplomacie: vybrané kvantitativní ukazatele.

(Zdroj: autorka.)

Druhou složku zahraniční kulturní politiky představuje rovina tradiční diplomacie. V této oblasti je opět metodologicky jednodušší analyzovat dílčí cíle než úspěšnost ve vztahu k realizaci cílů základních. Jejich rozbor není nijak specifický pro oblast kultury. Vzhledem k tomu, že se zaměřujeme na sféru tradiční diplomacie, budeme se ptát, zdali daný stát dosáhl diplomatických úspěchů, které jsou v souladu s jeho vytyčenou diplomatickou strategií v rámci konkrétních diplomatických jednání. Jako příklad uvádíme tři základní okruhy, které jsme zvolili i pro analýzu francouzského případu ve třetí kapitole této práce.

Oblast	Dílčí cíle	Ukazatele úspěšnosti
Bilaterální a multilaterální jednání v oblasti kultury	Dosáhnout vyjmutí sektoru audiovizuálních služeb z jednání o liberalizaci světového obchodu (uplatnit princip tzv. kulturní výjimky)	Ano, dohody z Marakeše nezahrnují liberalizaci audiovizuálních služeb, jednání o MAI na půdě OECD byla ukončena.
	Uplatnit princip kulturní rozmanitosti v mezinárodních kulturních vztazích a povýšit jej na mezinárodní normu	Všeobecná deklarace a Úmluva UNESCO na dané téma. Dohody z Cotonou.
	Přispět k propagaci jazykové rozmanitosti prostřednictvím šíření a podpory francouzského jazyka v mezinárodním prostředí.	Jazyková rozmanitost je pojmána jako součást kulturní rozmanitosti, princip je tedy postulován ve dvou výše zmíněných mez. dokumentech.

Tabulka č. 9: Tradiční diplomacie v oblasti kultury: vybrané ukazatele úspěšnosti.
(Zdroj: autorka.)

1.1.3 Vnější a vnitřní vlivy

Zahraniční kulturní politika je součástí zahraniční politiky státu představující „hraniční kategorii, která se pohybuje na pomezí vnitřních (domácích) a vnějších (globálních) vlivů“³⁷. Proto i v dané oblasti můžeme definovat vnitřní a vnější vlivy, a to jak na obecné zahraničně politické úrovni, tak i ve vztahu ke kulturní dimenzi zahraniční politiky. Zvláštní kategorii pak představují vnější vlivy ve sféře kulturní diplomacie, které se odráží od lokálních specifíků hostitelského státu.

Mezi vnitřní vlivy působící na zahraniční politiku tradičně patří velikost, geografická poloha a ekonomická situace státu. Tyto kategorie přirozeně ovlivňují i zahraniční kulturní politiku, jsou ale doplněny ideovými základy, které vychází z odlišných kulturních tradic jednotlivých států. Zahraniční kulturní politika v sobě nese především rysy vnitřní kulturní politiky a celého kulturního modelu, který daný stát propaguje v zahraničí. Základní prvek proto představuje postoj daného státu ke kultuře a k organizaci kulturního života a jádrem problému je na první pohled vztah mezi státním a soukromým sektorem v kulturním sektoru. Pro státy s tradicí propojení kultury se státním aparátem (Francie) je bezesporu snazší mobilizovat kulturní prostředky pro dosažení zahraničně politických cílů. Naproti tomu země, kde je organizace kulturního života více ponechána soukromé sféře (USA), mívají problémy legitimizovat využití kulturních

³⁷ Druláková, R., Drulák, P., *Tvorba a analýza zahraniční politiky*, Praha: VŠE, 2007, str. 9.

prostředků v zahraniční politice. Rozdíl spočívá ve vedení politické a veřejné debaty na dané téma, zejména pak v otázce finančních zdrojů. U obou typů vztahu kultury a státu nicméně platí, že v případě zahraničně politické potřeby stát na sebe roli sponzora exportu kultury přebírá. S postojem státu ke kultuře souvisí i politická vůle podporovat kulturní dimenzi zahraniční politiky. U státu jako je Francie, kde existuje silné propojení státu a kultury, panuje i dlouhodobý politický konsenzus vztahující se k důrazu na kulturní témata v zahraniční politice. Politická vůle tuto oblast kultivovat je zde založena na ideových základech dlouhodobě ovlivňujících francouzskou zahraniční politiku. U států, které nemají tak silnou tradici státní podpory kultury, se i politická vůle prosazovat kulturu ve vnějších vztazích odvíjí od více pragmatického přístupu, který je charakterizován proměňující se intenzitou kulturně diplomatických aktivit – viz USA.

Další kategorií, která determinuje zahraniční kulturní politiku, je její institucionální ukotvení. Vzhledem k tomu, že zahraniční politika je stále primárně v rukou státu, představuje státní aparát centrální prvek kulturní diplomacie všech zemí. Zde ovšem podobnosti končí. Nalezneme typy kulturních diplomacií, kde má stát nejen rozhodující slovo a je ve středu koncepční práce, ale soustřeďuje ve svých rukou i výkon veřejné diplomacie – k tomuto typu je francouzský model nejbližší. Takovou podobu nalezneme u států se silnou centralistickou tradicí. Od této podoby se ale v současné době, kdy se zvyšuje multiplicita aktérů na mezinárodní scéně, ustupuje. Stále častějším modelem je spolupráce s nadacemi, privátními subjekty a prvky samosprávy a přesun kompetencí na specializované agentury, a to ve všech etapách formování a realizace kulturní diplomacie. Zahraniční kulturní aktivit dalších subjektů tedy doplňují státní iniciativy a dochází tak k synergickému efektu.

Vedle vnitropolitické atmosféry a lokálních tradic působí na kulturní diplomacii také vnější vlivy, jako je v první řadě vývoj událostí na mezinárodní scéně, které vytváří rámec kulturně diplomatických aktivit. Ve druhé polovině dvacátého století tak stejně jako celou oblast mezinárodních vztahů tak i kulturní diplomacii ovlivnil konec studené války a percepce událostí ze září 2001. Na zmíněné mezníky reagovaly různé národní kulturní diplomacie s různou intenzitou – výrazněji dějinné události ovlivnily např. USA, kde je není kulturní diplomacie znovu konstantou zahraniční politiky. Prostředky kulturní diplomacie zde byly hojně využívány v době Studené války ačkoli před rokem 1938 panoval konsenzus, že „kultura je kreativní oblast, která spadá do sféry volného podnikání.“³⁸ Po konci studené války se opět objevilo přesvědčení, že kulturní diplomacie je zbytečná a hlavní organizace zabývající se šířením americké kultury v zahraničí – USIA (United States Information Agency) byla integrována do ministerstva zahraničí. K další změně poté došlo v souvislosti s událostmi ze září 2001, kdy byla zřízena funkce Under Secretary of State for Public Diplomacy . Do agendy spojené s výkonem této

---

³⁸ Viz např. Mitchell J., M., *International Cultural Relations*, London: Allen and Unwin, 1986, str. 22-27; Espinosa, J., M., *Inter-American Beginnings of U.S. Cultural Diplomacy, 1936-1948*, Washington, DC: Bureau of Educational and Cultural Affairs, US Department of State. 1986, str. 3-27.

funkce opět spadala kulturní diplomacie. Tato změna vycházela z předpokladu, že došlo k podcenění komunikace z veřejností v zahraničí (zejména v islámských zemích) a že je nutné znovunavázání dialogu pomocí veřejné diplomacie s cílem zamezit dalším vzájemným nepochopením.

Sféru kulturní diplomacie, která je orientována na zahraniční publikum, ovlivňuje i celá řada charakteristik lokálního kulturního prostředí. Tato specifika ovíjející se od vztahu s příjemcem kulturní diplomacie a od základních rysů jeho kulturního prostředí působí na vymezení konkrétní strategie pro danou zemi či region a jejich pochopení a instrumentalizace jsou stěžejní zejména pro lokální rovinu kulturní diplomacie, tedy pro aktéry činné v terénu (zastupitelské úřady, kulturní centra, výzkumná centra, apod.). V rámci této práce se charakteristikami příjemce kulturní diplomacie zabývat nebudeme, vymezíme zde alespoň hlavní determinanty. Patří sem v první řadě základní rysy lokálního kulturního prostředí (institucionalizace kultury, model kulturní politiky a pestrost místní kulturní nabídky). Svou roli hraje i jazyková situace, které se musí vykonavatel kulturní diplomacie přizpůsobit (tento bod je důležitý především u států, kde šíření jazyka představuje podstatnou složku vnějšího kulturního působení). Další proměnnou je přítomnost ostatních aktérů kulturní diplomacie v dané zemi, zdali je místní prostředí konkurenční či nikoli, jinými slovy, jsou-li přítomni prostřednictvím kulturně diplomatických aktivit i další státy. Vzhledem k tomu, že je kulturní diplomacie jednou z oblastí bilaterálních vztahů, má i celková povaha těchto vztahů vliv na její realizaci (svou roli zde hraje celková atmosféra bilaterálních vztahů, provázanost jednotlivých dimenzí – politické, kulturní a ekonomické a tradice kulturního působení v dané hostitelské zemi). V neposlední řadě charakter spolupráce určuje i povaha kulturních vztahů obou zemí – je-li jejich vztah založen na rovnocenné partnerské spolupráci, či zda se jedná o relaci asymetrickou.

1.2 Zasazení francouzského případu do daného konceptuálního rámce

Joseph Nye se ve své knize věnované konceptu měkké moci³⁹ zabývá především americkou situací, několik stránek věnuje ale i ostatním státům a regionům včetně Francie, kterou považuje za jeden ze států s velkým potenciálem měkké moci. Nye tvrdí, že „měkká moc Francie byla za posledních padesát let uchována a dokonce i posílena navzdory tomu, že Paříž už není hlavní intelektuální, kulturní a filozofickou světovou metropolí“⁴⁰. Všimá si také oblastí a zdrojů měkké moci, které v případě Francie považuje za silné. Jako jedno z kritérií uvádí počet laureátů Nobelovy ceny za literaturu (Francie

---

³⁹ Nye, J., *Soft Power, The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs, 2004.

⁴⁰ *Ibidem*, str. 76.

se nachází na prvním místě) a výraznou turistickou přitažlivost Francie. Podotýká také, že Francie navzdory tomu, že je mnohonásobně menší než Spojené státy americké, vydává na veřejnou diplomacii srovnatelní finanční částky. Ačkoli neuvádí, čím jsou jeho tvrzení podložena a proč zvolil zrovna dané ukazatele, jeho postřehy naznačují, že Nye Francii počítá mezi státy s rozvinutou složkou měkké moci. Pozitivní vnímání Francie ukazují také výsledky šetření o „značce států“ (brandingu)⁴¹, postavené na výše zmíněné teorii o konkurenční identitě Simona Anholt. V roce 2008⁴² se v celkovém pořadí, které bere v potaz všechny kategorie konkurenční identity, umístila Francie na druhém místě s minimální ztrátou 0,1 bodu na prvním v pořadí – Německu. Zajímavé jsou ovšem rozdíly v umístění v rámci jednotlivých kategorií. Ve všech oblastech se Francie umísťuje mezi pátým a desátým místem, kromě kategorie kultura a turistika, kde je na prvním, respektive na druhém místě. Zmíněné šetření nelze považovat za reprezentativní zdroj pro hodnocení francouzské měkké moci, podává nám alespoň představu o tom, kde respondenti vidí hlavní zdroje přitažlivosti Francie.

V rámci první kapitoly jsme se doposud věnovali obecným otázkám spojeným s kulturní dimenzí zahraniční politiky, nyní se zaměříme na francouzský případ, který zasadíme do daného konceptuálního rámce. Soustředíme se na vymezení pole francouzské zahraniční politiky a vysvětlíme, v jakém vztahu jsou ve francouzském případě obě její složky – kulturně diplomatická a tradiční diplomacie. Ukážeme, které vnitřní charakteristiky francouzské zahraniční a kulturní politiky jsou pro zahraniční kulturní politiku determinující.

1.2.1 Kulturní dimenze francouzské zahraniční politiky

Kulturní dimenze zahraniční politiky nebo také zahraniční kulturní politiky a jsou termíny, které jsme zvolili pro účely této práce. Jak je ale tato sféra diplomatické aktivity označována ve francouzském prostředí? Ve Francii stejně jako v jiných státech panuje nejednotnost označení dané oblasti. V současné době se setkáme s vícerymi pojmenováními – nejčastěji *diplomatie culturelle* (kulturní diplomacie) nebo *action culturelle extérieure* (zahraniční kulturní činnost), která vychází z dělení oblasti veřejné kulturní politiky na vnitřní (kde je hlavním aktérem ministerstvo kultury) a vnější (kde hraje centrální roli ministerstvo zahraničí). Setkáme se i s takovou definicí *action culturelle extérieure*, která ji odlišuje od kulturní diplomacie na základě neexistence napojení na ministerstvo zahraničí: „*action culturelle extérieure* je souborem aktivit vykonávaných

---

⁴¹ Jedná se o tzv. Anholt-GfK Roper Nation Brands Index, který mapuje situaci ve vybraných státech pěti světových regionů, a je založený na průzkumu veřejného mínění na vzorku 20 000 respondentů z daných zemí. K datu dopsání této práce se jednalo o jediný zdroj informací zaměřený na globální vnímání států zahraniční veřejností.

⁴² *The Anholt-GfK Roper Nation Brands Index. 2008 Global Report for Media Reference*, GfK Roper Public Affairs and Media, 2008.

celou plejádou aktérů (nadace, církve, umělci, intelektuálové, veřejné instituce, soukromé společnosti...) pod záštitou ministerstva zahraničí a odlišuje se od více restriktivního pojmu *diplomatie culturelle*, který se vztahuje k činnostem, o jejichž realizaci je rozhodováno pouze v rámci ministerstva zahraničí a které jsou prováděny prostřednictvím diplomatických zastoupení států⁴³. Ačkoli je kulturní diplomacie součástí diplomacie veřejné pojmy *public diplomacy* a jeho francouzský překlad *diplomatie publique* se teprve začínají objevovat v oficiálních dokumentech a projevech francouzských politiků⁴⁴, neboť jsou nadále považovány za koncepty anglosaské. Stejně tak se ve Francii jen výjimečně setkáme s termínem *soft power* a už vůbec ne s výrazem *branding* nebo s jejich francouzskými ekvivalenty. Francouzská kulturní diplomacie má z kulturně jazykových důvodů své vlastní pojmosloví.

Mezi centrální pojmy francouzské kulturní diplomacie patřil donedávna výraz *rayonnement*, který lze přeložit jako *vyzařování* ale také jako *vliv* nebo *mocné působení*. Nebyl používán výhradně pro francouzskou zahraniční kulturní politiku, ale obecně pro potenciál státu a jeho kultury na mezinárodním poli. Ve francouzském případě se ovšem nemůžeme ubránit dojmu, že výraz *vyzařování* měl naznačovat sílu francouzské kultury a její vliv na ostatní kultury a že se v něm nezapře odkaz francouzské monarchické tradice. V posledních letech se od výrazu *rayonnement* upouští a stále častěji je používán v souvislosti s francouzskou zahraniční politikou pojem *diplomatie d'influence* (vlivná diplomacie), která je charakterizována jako oblast činnosti „používající nejrůznější nástroje s cílem upevnit hospodářské, politické a kulturní pozice. Politiky směřující k uplatnění vlivu v dané oblasti jsou realizovány - na rozdíl od přirozeného šíření vlivu v důsledku prestižního historického a kulturního postavení - prostřednictvím politické a hospodářské moci státu, jejímž důsledkem je vliv kulturní.“⁴⁵ Pojem *diplomatie d'influence* působí dojmem více cíleného působení, naznačuje ambice Francie znovu posílit své postavení na mezinárodním poli. Je také založen na synergickém působení všech složek zahraniční politiky, které je kulturní diplomacie součástí. V současné době se setkáme i s výrazem *diplomatie d'influence et de solidarité*⁴⁶ (vlivná a solidární diplomacie). Tento termín vyjadřuje dvojí ambice Francie na mezinárodní scéně: Francie usiluje skrze svou zahraniční kulturní politiku o posílení své pozice ve světě, zároveň ale klade důraz na utváření takového mezinárodního systému, který bude

⁴³ Dubosclard, A., „Les principes de l'action culturelle extérieure de la France aux Etats-Unis au XXe siècle: essai de définition“, Dubosclard, A. (ed.), Paris: Publications de la Sorbonne, 2002, str. 25.

⁴⁴ Např. prezident J. Chirac se po celou dobu výkonu funkce v oficiálních projevech termínu veřejná diplomacie vyhýbal. Viz rozhovor s J.M. Berthonem ze dne 26.6.2007.

⁴⁵ *Rapport Général fait au nom de la commission des Finances, du contrôle budgétaire et des comptes économiques de la Nation (1) sur le projet de loi de finances pour 2009, Annexe n° 1 Action extérieure de l'état*, Gouteyron, A. (rapporteur), Assemblée Nationale, 2008, str. 90.

⁴⁶ Pojem *diplomatie d'influence et de solidarité* se objevil v souvislosti se zřízením nové administrativní jednotky – sekce ministerstva zahraničí – tzv. Sekce pro globalizaci a partnerství (Direction générale de la Mondialisation et des Partenariats – DGM), v jejíž gesci je kulturní diplomacie a rozvojová spolupráce. Viz třetí kapitola této práce.

zohledňovat nejen mocenské postavení aktérů tohoto systému, ale i jejich rovné šance a možnosti na svébytnou existenci a rozvoj. V souvislosti se zahraniční kulturní politikou se solidarita (jejíž širší vymezení označuje francouzskou rozvojovou pomoc) odráží ve snahách Francie uplatnit principy jako je kulturní rozmanitost, z jejíhož zavedení budou profitovat všechny státy. Kulturní rozmanitost má garantovat realizaci práva na rozvoj, zde konkrétně na rozvoj kulturních politik zaměřených na ochranu existence kulturního modelu.

Francie akcentuje obě složky své zahraniční kulturní politiky – kulturní diplomacii ve smyslu diplomacie veřejné i tradiční diplomacii věnující se otázkám kultury. Tento rovnocenný přístup je ale záležitostí posledních desetiletí. Na kulturní diplomacii se Francie systematicky zaměřuje již od první poloviny dvacátého století, přičemž k významnému rozmachu došlo především po druhé světové válce. Francie v souladu se svojí politikou *grandeur* a úsilím o celosvětovou diplomatickou přítomnost rozšiřovala během druhé poloviny dvacátého století síť svých zahraničních zastoupení i tematické okruhy své kulturně diplomatické činnosti. Kořeny multilaterální diplomacie sice můžeme nalézt také již v meziválečných letech⁴⁷, ale v dané době byla tato oblast chápána jen jako periferní doplnění francouzských vnějších kulturních aktivit. Prostor k většímu zapojení vytvořilo až posílení principu multilaterální spolupráce po druhé světové válce, ale zejména založení UNESCO, první mezinárodní organizace zaměřené na oblast kultury, kde se Francie angažovala velice aktivně. K zásadnímu zlomu dochází nicméně až v osmdesátých letech dvacátého století. Francie utváří základy své pozice leadera v mezinárodních kulturních otázkách, což se projevuje primárně v rovině evropské integrace, později i v utváření mezinárodních kulturních principů.

Obě dimenze v daném období pojí společné ideové tradice i zdůrazňování stejných zásad na mezinárodním poli. V posledních dvou dekadách dochází k prosazování principu kulturní rozmanitosti uvnitř obou složek zahraniční kulturní politiky. Ve sféře kulturní diplomacie je kulturní rozmanitost chápána jako vnější legitimizace francouzské zahraniční kulturní činnosti. Šíření francouzské kultury v zahraničí je interpretováno jako příspěvek k rozmanitému kulturnímu prostředí, kde jsou francouzská kultura a kulturní nabídka součástí kulturních nabídek ostatních státních a jiných aktérů. V souladu s tímto principem klade Francie důraz na obousměrnost kulturních interakcí a přiznává ve své kulturní diplomacii místo i prezentaci ostatních kultur (zejména frankofonních států, které chápe jako spřízněný kulturní okruh). Princip kulturní rozmanitosti je ale prosazován především na multilaterální úrovni, kde Francie dlouhodobě usiluje o jeho povýšení na normu mezinárodních kulturních vztahů.

Francie klade ve své zahraniční politice výjimečný důraz na kulturu. Můžeme proto mluvit o specifickém postavení kulturní složky v rámci zahraniční politiky. Ačkoli je francouzská diplomacie univerzální, tj. snaží se o pokrytí všech oblastí zahraniční

politiky státu, je zřejmé, že Francie usiluje o vytvoření specializované kulturní domény uvnitř své zahraniční politiky. Pro vysvětlení tohoto jevu lze aplikovat koncept „niche diplomacy“, který je definován jako „koncentrace zdrojů v konkrétní oblasti zahraniční politiky“⁴⁸. Je využíván zejména v souvislosti s malými státy, které nemají prostředky na to, aby vytvářely komplexní diplomatické aktivity pokrývající všechny oblasti spolupráce. Lze jej použít nicméně i v souvislosti s většími zeměmi, které se pro takovou specializaci rozhodnou na základě vlastního přesvědčení. Takové rozhodnutí plyne zejména z výhodnosti sledovat cíle, které budou pozitivně přijímány v mezinárodním prostředí: „když se daný stát rozhodne provozovat mezinárodní aktivity, které povedou k mezinárodnímu blahu, usilují o univerzálnost, která překračuje hranice vlastního zájmu“⁴⁹. Takové prosazování dobře přijímaných mezinárodních principů vede k posílení mezinárodní prestiže daného státu. Oblast kulturních vztahů je sama o sobě „soft tématem“, které generuje sympatie v mezinárodních vztazích. Do tohoto schématu spadá především oblast tradiční diplomacie v oblasti kultury, kde se Francie snaží o prosazení principů jako je výše zmíněná kulturní rozmanitost, což ji zajišťuje příznivé vnímání ze strany ostatních aktérů, zejména pak rozvojových zemí. Prosazování mezinárodních principů kulturní spolupráce můžeme zasadit do roviny formování globálního kulturního systému, respektive pravidel «global governance» v dané oblasti. Ačkoli „existující síť světových mezinárodních organizací a institucí, ani pokusy o vybudování a realizaci celosvětových např. právních norem nelze prozatím považovat za ucelený institucionálně normativní celosvětový systém“⁵⁰, Francie svými aktivitami na multilaterální úrovni k tomuto cíli směřuje.

V souvislosti s měkkou mocí státu zmiňuje Nye její další důležitou složku – význam legitimacy zahraniční politiky, která bude vnímána pozitivně pouze v případě, že se stát bude řídit stejnými principy uvnitř i vně svých hranic. Zde je na místě relativizovat francouzské úsilí o aplikaci principů, které nejsou zcela v souladu s domácí situací. Francie bývá kritizována za to, že zastřešující princip její zahraniční kulturní politiky – kulturní rozmanitost, ke které se Francie odvolává ve svých vnějších vztazích, není aplikován ve Francii. F. Martel upozorňuje⁵¹, že francouzský přístup je založen na jisté dávce pokrytectví, kdy Francie zakládá svou vnitřní kulturní a jazykovou politiku na unitárním pojetí, a nedává prostor kulturní rozmanitosti ani menšinovým jazykům na

⁴⁷ Příkladem je aktivní role, kterou sehrála Francie při formování Organizace pro kulturní spolupráci a při založení Institutu pro mezinárodní kulturní spolupráci. Viz třetí kapitola této práce.

⁴⁸ Evans, G., Grant, B., *Australia's Foreign Relations in the World of the 1990s*, Melbourne: Melbourne University Press, 1991, str. 323.

⁴⁹ Henrikson, A. K., „Niche Diplomacy in the World. Public Arena: the Global „Corners“ of Canada and Norway“, *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*, Melissen, J. (ed.), New York: Palgrave Macmillan, 2005, str. 68.

⁵⁰ Lehmannová, Z., *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, Praha: VŠE, 1999, str. 92.

⁵¹ Martel, F., *Culture: pourquoi la France va perdre la bataille du „soft power“*, <http://www.tnova.fr/note/culture-pourquoi-la-france-va-perdre-la-bataille-du-soft-power> (přístup 1.2.2011).

svém území. Tato kritika je sice oprávněná a je pravděpodobné, že ovlivňuje mínění zahraničního publika o Francii, ale nemá vliv na diplomatické úspěchy, kterých Francie dosáhla v mezinárodních institucích, jak ukážeme ve třetí kapitole této práce.

Obě složky francouzské zahraniční politiky pojí také politický konsenzus, který zaručuje dlouhodobou podporu rozvoje dané agendy i její kontinuitu. Francouzská kulturní diplomacie je postavena především na dlouhé tradici, která nebyla od počátku Páté republiky zpochybněna. Existují sice výhrady i na politické úrovni, vztahují se ale zejména na distribuci rolí mezi aktéry zapojenými do dané oblasti a na prioritní oblasti činnosti. Po celou dobu trvání Páté republiky ve Francii nedošlo k situaci, kdy by byly ohroženy základy kulturní dimenze zahraniční politiky nebo její samotná existence.

1.2.2 Tradice a zdroje francouzské zahraniční a kulturní politiky

Označení zahraniční kulturní politika se skládá ze dvou složek – zahraniční a kulturní a právě proto musíme její základy hledat v obou oblastech. Je ovlivněna na jedné straně hlavními principy francouzské zahraniční politiky, na druhé straně i charakteristikami francouzské kulturní politiky odrážejícími francouzské pojetí vztahu kultury a státu. K těmto dvěma okruhům je nutné přidat další určující tendence, které podmiňují i chování Francie jako aktéra mezinárodních vztahů. Patří sem zejména vztah k USA, který lze označit za vztah kulturní alterity a který ovlivňuje francouzské vnitřní preference i zahraničně politické postoje.

1.2.2.1 Francouzská zahraniční politika

Základní principy francouzské zahraniční politiky⁵² se formovaly po druhé světové válce, určující vliv na ně měl zejména vznik Páté republiky a nástup Charlese de Gaulla. Jeho vnímání francouzské pozice a role ve světě se stalo referenčním rámcem pro jeho nástupce, kteří se vymezovali vůči jeho přístupu. Toto vymezení nikdy nepřešlo základní gaullistické principy, které proto do jisté míry determinují francouzskou zahraniční politiku dodnes. Vzhledem k zaměření této práce se soustředíme na dlouhodobé zásady, které ovlivňují francouzskou zahraniční politiku od počátku Páté republiky, a na změny, které přinesl konec Studené války a rozpad bipolárního světa.

---

⁵² K francouzské zahraniční politice viz např. Kessler, M.C., *La politique étrangère de la France. Acteurs et processus*, Paris: Presses de Sciences Po, 1999.

Jak vypadal konceptuální korpus gaullistické zahraniční politiky a francouzské vize mezinárodních vztahů? Zahraniční politika Charlese de Gaulla⁵³ v letech 1958-1969 byla především politikou akcentující tzv. *grandeur* (velikost, postavení) Francie a aspirující na výsadní postavení mezi světovými mocnostmi – udržení tzv. *rang*. K vymezení francouzské pozice mezi velmocemi patřil podle de Gaulla především jaderný arzenál, křeslo stálého člena Rady bezpečnosti OSN a sféra vlivu v Africe. Přispíval k ní i důraz na francouzskou globální přítomnost – *présence*, která je založena v první řadě na rozsáhlé síti francouzských diplomatických zastoupení ve světě, díky kterému Francie disponuje druhou největší diplomatickou přítomností v zahraničí po USA. Gaullistická Francie dále zdůrazňovala nezávislost zahraniční politiky, která byla pojmána jako nezávislost na dvou velmocích, které dominovaly tehdejšímu bipolárnímu uspořádání a která byla de Gaullem interpretována jako „dvojí hegemonie“. Tato nezávislost byla postavena na zahraničních vazbách, které Francie budovala se státy obou mocenských bloků a sama sebe vnímala jako prostředníka mezi Východem a Západem. Stavěla se také do role mediátora mezi Severem a Jihem a opírala se zejména o vztahy s rozvojovými zeměmi. Gaullistická vize francouzské zahraniční politiky zahrnovala i priority geografické. Primární okruh francouzské spolupráce představovala Evropa, kde Francie na základě výjimečného svazku se SRN akcentovala evropskou integraci (za de Gaulla samozřejmě založenou na mezivládní spolupráci). Druhý okruh symbolizovala již zmíněná Afrika, respektive především frankofonní státy, které v de Gaullově době postupně získávaly statut nezávislých států. Třetím stěžejním vztahem byl pro Francii vztah se Spojenými státy, který je ve svých základech postaven na přátelství, ale je provázen dlouhodobou rivalitou politickou, ekonomickou i kulturní.

Jak jsme předeslali, de Gaullovi nástupci⁵⁴ navázali v základních rysech na jeho zahraniční politiku a nepřinesli změnu paradigmatu francouzských vnějších vztahů. Jejich manévrovací prostor byl také utvářen ale i omezen kontextem Studené války. Její konec s sebou přinesl řadu změn. Interpretace dopadu těchto změn na francouzskou zahraniční politiku není jednoznačná a liší se podle autorů. Prvním možným pohledem je přerušení kontinuity gaullistické zahraniční politiky⁵⁵, druhý postoj naznačuje setrvání ve stejných kolejích s drobnými modifikacemi, které byly vyvolány nutnou adaptací na

---

⁵³ Viz Gauller, C., de, *Mémoires de guerre*, Tome I, Paris:Pocket, 2010; „De Gaulle et son siècle“, Tome 7, *De Gaulle et la culture*, Actes des Journées Internationales tenues à l'UNESCO, Paris, 19-24 novembre 1990, Paris:Plon, 1992; Peyrefitte, A., *C'était de Gaulle*, Paris: Gallimard, 2002; Vaisse, M., *La grandeur*, Paris: Fayard, 1998.

⁵⁴ Vzhledem k tomu, že na základě charakteristik francouzského politického systému hraje centrální roli v definici a výkonu zahraniční politiky prezident republiky (hovoříme o tzv. rezervované doméně), který vytyčuje hlavní linie jejího směřování, chápeme i v rámci tohoto textu francouzského prezidenta jako stěžejního aktéry zahraniční politiky. V praxi se samozřejmě setkáme z řadou situací, které modifikují výchozí stav – jedná se zejména o kohabitaci a o kvalitu osobních vztahů mezi prezidentem, premiérem a ministrem zahraničí. Viz např. Perottino, M., *Francouzský politický systém*, Praha:Slon, 2005.

⁵⁵ Viz např. Colard, D., „La conception française du nouvel ordre international après la chute du mure de Berlin“, *Annuaire français de relations internationales*, 1 (2001), str. 415-428.; Hofmann, S., „La France dans le monde: 1979-2000“, *Politique étrangère*, 2 (2000), str. 307-317.

nově vzniklou situaci. Jak tedy vypadala francouzská zahraniční politika po roce 1990 tedy na začátku období, na které se tato práce zaměřuje?

Bezprostředně po konci Studené války následovalo období, ve kterém Francie nebyla schopna vytvořit diplomatickou strategii, která by byla přizpůsobena novému kontextu. Soustředila se proto zejména na evropskou integraci a na budování nového vztahu se státy bývalého komunistického bloku. Její ostatní charakteristiky zůstaly zachovány. Teprve od poloviny devadesátých let s nástupem J. Chiraca, můžeme pozorovat tendenci definovat novou roli Francie v mezinárodních vztazích v novém kontextu, který je mimo jiné charakterizován multipolárním uspořádáním (respektive existenci dominantní velmoci – USA), zrychlením procesu globalizace a úsilím o reaktivaci mezinárodních institucí – zejména systému OSN. Zdrojem pro vymezení nových zásad francouzské zahraniční politiky jsou především projevy, které francouzský prezident (ale také ministr zahraničí) pronesli u příležitosti každoročního setkání velvyslanců⁵⁶ a které jsou tradičně příležitostí pro vytyčení pohledu na danou situaci a nových linií do budoucna. Mezi základní principy, které můžeme pozorovat po roce 1995, patří podpora takového uspořádání světa, které nebude „ani unipolární, ani bipolární“ a bude usilovat o „zvládnutý světový řád“. Francie se prostřednictvím své diplomacie vlivu snaží o „předávání principů (messages), nejlépe s univerzálním dosahem“⁵⁷. V tomto kontextu se Francie opírá o mezinárodní instituce a organizace, které na jedné straně přispívají k multipolárnímu světovému zřízení, ale zároveň amplifikují francouzský vliv ve světě. Diskurz o multipolaritě, který je doprovázen kritikou dominantní pozice USA, byl pozitivně přijat především rozvojovými zeměmi, a zajistil tak Francii jejich podporu na mezinárodním poli. Je spojován s francouzskou myšlenkou zvládnuté globalizace (*mondialisation maîtrisée*) postavené na vytváření mezinárodních norem, které budou tlumit negativní vlivy globalizace v oblasti kulturní a ekonomické. Orientace na prioritní geografické celky ve francouzské zahraniční politice zůstává, stěžejní roli stále hraje Evropa a Afrika, zvláštní důraz je kladen i na prostor Středozemního moře: „jedná se o tři základní celky, kam Francie šíří svůj politický, kulturní a jazykový vliv. Budoucnost francouzského jazyka, která je pro nás jednou z hlavních priorit (...), se bude odehrávat právě v těchto třech oblastech“⁵⁸. V neposlední řadě vztah ke Spojeným státům nadále určuje způsob, jakým Francie vymezuje svou pozici ve světě, a to zejména v souvislosti s postupující globalizací.

V předcházejících odstavcích jsem neusilovali o kompletní přehled principů a souvislostí, které spoluutvářejí francouzskou zahraniční politiku. Zaměřili jsme se na ty

---

⁵⁶ Jedná se o tzv. *Conférence annuelle des ambassadeurs* konanou každoročně v srpnu v Paříži. Podrobněji viz druhá kapitola této práce.

⁵⁷ Colard, D., „La conception française du nouvel ordre international après la chute du mur de Berlin“, *Annuaire français de relations internationales*, 1 (2001), str. 422.

⁵⁸ *Discours de M. Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion de la réunion des Ambassadeurs*, 31. srpna 1995. Dostupné na <http://discours.vie-publique.fr/notices/957009200.html> (přístup 5.12.2010).

oblasti, které mají zásadní dopad na její kulturní dimenzi. Francouzská zahraniční kulturní politika byla již v počátcích Páté republiky chápána jako prostředek k uchování francouzské *grandeur* a přispívala k šíření francouzských hodnot a myšlenek ve světě. Posilovala také francouzskou přítomnost ve světě, a to prostřednictvím rozšiřováním sítě francouzských kulturních center a školních zařízení v zahraničí. Byla také zasazena do kontextu politiky nezávislosti, v rámci které Francie akcentovala kulturní spolupráci jako jeden z nástrojů porozumění mezi státy obou bloků, kdy v některých situacích jiná než kulturní spolupráce nepřicházela v úvahu.

Kulturní priority a geografické okruhy zahraniční politiky se do značné míry překrývají a odrážejí odlišné zahraničně kulturní strategie. Evropa a Afrika představují prioritní oblast francouzské kulturní diplomacie. Zatímco v Evropě se kulturně diplomatické aktivity zaměřují na dotváření kulturní nabídky v rámci konkurence zahraničních i lokálních kultur, v Africe je kladen důraz na rozvojovou složku kulturní spolupráce. Francie pouze nevyvážejí svou kulturu do Afriky, ale spolupodílí se také v rámci své rozvojové pomoci na budování kulturní infrastruktury a kulturního průmyslu v daném regionu. Tento proces je provázen přenosem francouzského *savoir faire* i norem, které určují vnitřní pravidla kulturního systému. V rámci tradiční diplomacie v oblasti kultury jsou evropské a africké státy (frankofonní státy) hlavními francouzskými spojenci při mezinárodních jednáních vztahujících se ke kultuře. Mezi evropskými partnery zaujímá zvláštní postavení Německo. I v oblasti kultury je kladen důraz na německo-francouzskou spolupráci. Jak ukážeme v kapitole II.2., Německo je jedinou zemí, se kterou Francie realizuje společná kulturní zastoupení v zahraničí. Pozice USA je v tomto ohledu opět specifická. Spojené státy představují opomíjenou oblast francouzské kulturní diplomacie, francouzské kulturně diplomatické zastoupení je zde velice řídké. Ve druhé složce zahraniční kulturní politiky – tradiční multilaterální diplomacii – jsou Spojené státy americké prezentovány, i když ne vždy explicitně, jako hlavní hrozba pro světovou kulturu. Argumentace je vedena ve dvou rovinách – linie kulturní usiluje o diskreditaci francouzského údajně hegemického vlivu na světovou kulturu; linie ekonomická zdůrazňuje dominantní vliv amerického kulturního průmyslu, který ohrožuje postavení ostatního kulturního zboží. Francouzskou reakcí je tedy podpora konceptu rozmanitosti a usilování o vytvoření takových pravidel, které vytvoří regulační rámec pro „divokou globalizaci“.

Závěrem tedy můžeme říci, že přirozené a logické propojení zásad zahraniční politiky a její kulturní dimenze je platné i ve francouzském případě. Francouzská zahraniční kulturní politika vychází ze stejných principů jako francouzská zahraniční politika. Z celkového výčtu hlavních zásad vystupuje nicméně ve zkoumaném období jedna hlavní zásada, která se stala novým francouzským *message* určeným světu a která je spojena s důrazem na rozmanitost a multipolaritu. Jedná se o koncept kulturní rozmanitosti, který představuje zásadní změnu paradigmatu vnějších kulturních vztahů Francie, jakkoli může být interpretován jako francouzské pokrytectví.

1.2.2.2 Francouzská kulturní a jazyková politika

Druhým zdrojem principů a zásad francouzské zahraniční kulturní politiky je její vnitřní kulturní politika. Kulturní politiku lze definovat jako „oblast, která je založena na myšlenkovém a sociálním vývoji státu spolu s historií tohoto státu. Vyžaduje spojení obou zmíněných složek. Neomezuje se pouze na juxtapozici sektoriálních politik ani na republikánskou verzi královského mecenášství. Jedná se totiž o celek vytvořený myšlenkami a politickou a administrativní praxí umístěný do určitého intelektuálního a politického kontextu.“⁵⁹ V této definici je obsažena tradice blízkosti kultury a moci, navazující v případě Francie na dlouhá staletí monarchické i republikánské tradice. Francouzská kulturní politika má sice hluboké kořeny, ale vymezenější institucionální podoby nabyta až v roce 1959, kdy bylo vytvořeno Ministerstvo kultury, první svého druhu v Západní Evropě. Současná francouzská kulturní politika v sobě stále nese rysy tohoto období. Během francouzské Páté republiky ovlivnily důrazněji koncepci kulturní politiky dvě osobnosti, jejichž společnou charakteristikou je důraz kladený na vnější i vnitřní složku kulturní politiky. První z nich je historicky první ministr kultury André Malraux, který vtiskl kulturní politice gaullistickou podobu, založenou na dvou základních principech - demokratizaci kultury (tj. zpřístupnění kultury všem vrstvám obyvatelstva) a na decentralizaci kultury. Malraux směřoval své snahy dovnitř Francie, jeho kulturní politika měla utvrzovat národní kulturní sebevědomí. Chápal ji jako celospolečenský reformační projekt. Současná francouzská kulturní politika v sobě stále nese rysy tohoto období: profesionalizaci uměleckého sektoru a jeho výraznou závislost na státním systému dotací a s tím spojenou ochránářskou tendencí kulturní politiky. Malraux zdůrazňoval nicméně i důležitost využití kulturního potenciálu v rámci zahraniční politiky. Malrauxovi se ale nepodařilo prosadit ministerstvo kultury jako hlavního aktéra francouzské zahraniční kulturní politiky.

Druhou významnou osobností francouzské kulturní politiky druhé poloviny dvacátého století je Jacques Lang, který nastupuje na pozici ministra kultury s vítězstvím socialistů v roce 1981. Lang je spojován se znovuoživením kulturních témat ve francouzské politice. Jeho přístup napomohl také volební taktice socialistů, protože většina francouzských voličů levice se rekrutovala z intelektuálních profesí citlivých na kulturní témata. Lang učinil z kultury velké společenské téma a podařilo se mu dosáhnout zvýšení rozpočtu Ministerstva kultury. Jeho kulturní politika měla i jasně vymezenou zahraniční dimenzi a Lang je považován za jediného francouzského ministra kultury, kterému se skutečně podařilo posílit roli ministerstva kultury v zahraniční kulturní politice, byť jen dočasně.

Francouzská kulturní politika má kromě výše zmíněných charakteristik zavedených oběma ministry – reformátory ještě jeden specifický rys, který ji odlišuje od ostat-

---

⁵⁹ Urfalino, P., *L'Invention de la politique culturelle*, Paris: La Documentation française, str. 14.

ních států. Jedná se o svébytnou jazykovou politiku opírající se o dlouhou tradici. Institucionálně spadá do agendy ministerstva kultury, prolíná se nicméně všemi sektory francouzské veřejné politiky a odráží se i v důrazu na francouzštinu ve vnějších vztazích. Francouzština je vnímána jako nositelka francouzské kultury, jako instituce i prvek národní identity. V ústavě Páté republiky je francouzština označena za jazyk Republiky (článek 2) a v mnoha legislativních dokumentech sahajících až do 16. století je upraveno její užití a ochrana. Ve známé Ordonnance de Villers-Cotterêts⁶⁰ z roku 1539 je nařízeno užití francouzštiny v soudních sporech, čímž je posílena role francouzštiny jako úředního jazyka na francouzském území. Dalším lomovým bodem je založení Francouzské akademie Ludvíkem XIII. v roce 1635. Tato instituce měla za úkol: „Pracovat s veškerou možnou péčí a snahou na stanovení pravidel našeho jazyka. Učinit jej čistým, bohatým a schopným popisovat skutečnosti z oblasti umělecké i vědecké.“⁶¹ Ještě dnes hraje Académie française důležitou roli ve vývoji a ochraně francouzštiny.

Ve druhé polovině 20. století došlo k novým státním intervencím na poli jazykové politiky a k vytváření institucí zaměřujících se na ochranu a šíření jazyka. V roce 1966 byla zřízena Komise pro obranu a šíření francouzského jazyka (Haut Comité pour la défense et l'expansion de la langue française), předchůdkyně současné Rady francouzského jazyka (Conseil supérieur de la langue française). V roce 1972 byly vytvořeny terminologické komise, které jsou přiřazeny k centrální administrativě. Mají za úkol dohlížet na řádné užívání neologismů ve státních institucích.

Francie disponuje i přísným jazykovým zákonodárstvím. Nejdůležitější legislativní akty v oblasti jazykové politiky představují dva zákony: Bas-Lauriolův z roku 1975 a Toubonův z roku 1994.⁶² Oba dokumenty zavádějí povinné užití francouzštiny. Bas-Lauriolův zákon stanovil povinnost užívat francouzský jazyk v některých obchodních aktivitách, v televizních a rozhlasových pořadech, v pracovních smlouvách, apod. Toubonův zákon rozšiřuje zákon z roku 1975 a také zpřísňuje kontroly a sankce. Oba dokumenty jsou důkazem toho, že Francie si svůj jazyk brání. Stále znatelněji pociťuje vzrůstající vliv angličtiny a jazyková politika Francie může být tedy chápána v užším slova smyslu jako obrana proti angličtině a v širším slova smyslu jako obrana proti angloamerickému vlivu.

⁶⁰ *Ordonnance de Villers-Cotterêts* z roku 1539, dostupné na <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/villers-cotterets.asp> (přístup 11.2.2011).

⁶¹ *Statuts et règlements*, Académie française, článek 24, dostupné na http://www.academie-francaise.fr/role/statuts_AF.pdf (přístup 17.11.2010).

⁶² Francouzská jazyková legislativa je mnohem početnější. V této práci jsou uvedeny jen základní dokumenty. K dalším patří např. zákon z 21. července 1983 zavádějící povinnost informovat spotřebitele ve francouzštině (Loi n°83-660 du 21 juillet 1983 relative à la sécurité des consommateurs). Dekret z března 1986 (Décret n° 96-602 du 3 juillet 1996 relatif à l'enrichissement de la langue française) zakládá terminologické komise, jejichž úkolem je vymýšlet nutné neologismy pro výrazy, jimiž francouzština přirozeně nedisponuje. Zákon z ledna 1989 (Loi n°89-25 du 17 janvier 1989 modifiant la loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication) ukládá Conseil supérieur de l'audiovisuel posláním bdít nad obranou a šířením francouzského jazyka a kultury.

Šíření francouzského jazyka bylo a stále je ústředním prvkem francouzské zahraniční kulturní politiky. Můžeme dokonce říci, že šíření francouzské kultury splývá s šířením francouzského jazyka a že francouzská kulturní přítomnost v zahraničí je založena na její přítomnosti jazykové. Je také příznačné, že většina odborných publikací, které vycházely na téma zahraniční kulturní politiky Francie, nebyla řazena ve francouzských knihovnách pod tématem „zahraniční kulturní politika“, ale do oblastí „šíření francouzštiny“. Jak poznamenává Bernard Pigniau⁶³, většina odborníků zabývajících se do konce sedmdesátých let touto problematikou nebyli politologové, ale lingvisté a historikové jazyka.

1.2.3 Ideové základy

Vzhledem k tomu, že obsahem francouzské zahraniční kulturní politiky je francouzská kultura, je její ideová základna stejně rozsáhlá jako kultura samotná. Pro účely této práce jsme proto vybrali dva hlavní zdroje, které mají determinující vliv na danou oblast. Patří sem v první řadě vztah ke Spojeným státům americkým, jehož negativní aspekty mají ve Francii dlouhou tradici a vycházejí především z kulturních základů. Druhý konceptuální zdroj představuje myšlenka mesianismu a universalismu, která pod různými označeními provází francouzské kulturní působení v zahraničí od počátků francouzské státnosti až do současnosti, i když takto pojmenována z důvodu politické korektnosti není.

Francouzský antiamerikanismus

Jak jsme naznačili výše v souvislosti se základními charakteristikami francouzské zahraniční politiky, Spojené státy americké poskytují Francii protipříklad, ke kterému Francie vztahuje své působení na mezinárodním poli. Symbolizují odlišný kulturní model, ve kterém na rozdíl od Francie neexistuje tak silné propojení kultury a státu, a kladou velký důraz na ekonomický potenciál kulturního průmyslu. Tyto principy se objevují i v americké zahraniční politice, která tak na mezinárodní scéně vytváří protipól francouzské zahraniční politiky v kulturní oblasti. Toto negativní vymezování Francie vůči USA - francouzský antiamerikanismus⁶⁴ – není ničím novým. Jeho základy sahají

---

⁶³ Pigniau, B., *Histoires de diplomatie culturelle des origines à 1995*, Paris: La Documentation française 1995, str.103.

⁶⁴ Viz Roger, P., *L'Ennemi américain: Généalogie de l'antiaméricanisme français*, Paris: Seuil, 2004, Revel, J.F., *L'obsession antiaméricaine : son fonctionnement, ses causes, ses conséquences*, Paris: Plon, 2002.

hluboko do historie a jsou do značné míry výsledkem představ utvářených uvnitř francouzské literatury, která nám proto poslouží jako základní rámec pro analýzu antiamerikanismu ve Francii.

Použijeme-li dnes výraz francouzský antiamerikanismus, představíme si pod ním kritiku unilateralismu a izolacionismu Spojených států, pohrdání americkou masovou kulturou, americkým stylem života a organizací americké společnosti, která je řízena pouze penězi a efektivitou a navíc je údajně demokratická pouze naoko, pochybování o intelektuální úrovni amerických prezidentů a řadu dalších stereotypních názorů. Jejich výskyt je samozřejmě podmíněn současným kontextem, je ale také výsledkem dlouhého formování názoru na národ a na zemi za Atlantickým oceánem. Řada prvků této kritiky má svůj původ v období trvajícím od francouzského objevování nového kontinentu až po první světovou válku a na jejich vytváření, šíření a interpretaci mají nemalý podíl francouzští intelektuálové. S větší i menší intenzitou se objevují i ve francouzské literatuře a francouzští spisovatelé, zejména ti více společensky angažovaní, pociťovali mnohokrát potřebu vyjádřit své antiamerické názory.

Francouzský antiamerikanismus můžeme zařadit do kategorie národních stereotypů. Existuje i francouzský antigermanismus a rezervované postoje k Británii jsou rovněž součástí francouzské tradice, antiamerikanismus je jen jedním z takových postojů. Neustálé opakování národních stereotypů a jejich jednoduchost ve smyslu kulturní zkratky usnadnily jejich předávání a zakořeňování. Z historického hlediska se antiamerické názory objevují od prvních zmínek o Novém světě až po současnost a nejsou vždy úzce spojeny s konkrétní dějinnou situací nebo s vývojem americko francouzských vztahů. Můžeme dokonce říci, že mnohdy vypovídají o vnitropolitické situaci a společenských náladách ve Francii daleko více než o americkém kontinentu samotném. I když lze pozorovat vzestupy a poklesy antiamerických nálad ve Francii, překvapují svou kontinuitou. Dnes jsou součástí francouzské tradice, a i když Francie nikdy v historii nebyla ve válečném konfliktu se Spojenými státy, získala primát mezi evropskými zeměmi, které se staví k USA nejvíce kriticky - „je zemí, kde zůstává antiamerikanismus nejživější.“⁶⁵ Antiamerikanismus se stal během svého vývoje záležitostí konsensuální, při kritice Ameriky si přijdou na své zastánci pravicových i levicových postojů, věřící i nevěřící, nacionalisté i internacionalisté. Odmítavý postoj ke Spojeným státům stmeluje francouzskou společnost.

Podívejme se nejprve na antiamerikanismus jako na mýtus. Mýtus ve významu imaginárním, mýtus, který je rozložitelný do řady menších často si protiřečících mýtů o americké kultuře, společnosti, jejím ekonomickém modelu a jeho fungování. Součástí mytologie antiamerikanismu jsou především následující konstanty: odpor k materialismu americké společnosti a nekulturnost, téměř vulgarita Ameriky. Tyto dvě základní složky existují dodnes a jsou spolehlivou základnou pro verbální útoky na

---

⁶⁵ Winock, M., „Rozhovor s Marion Van Renterghem“, *Le Monde*, 25. a 26. listopad 2001.

Ameriku. K dalším výtkám patří mládí Ameriky, její nezralost. V protikladu k Americe je Evropa kolébkou civilizace, kvality a individuálních svobod. Mnozí kritizují masovost Ameriky, oblíbenými termíny jsou standardizace, nivelizace a vláda prostřednosti. K častým výtkám patří i technologické zázemí Ameriky, která je zemí novinek a pokroku vedoucím k odlidštění oproti Evropě, nositelce tradičních kulturních hodnot. Častým vyústěním kritiky Ameriky bývá závěr, že Amerika spěje do záhuby, že pohltí sama sebe a zanikne jako mnoho dávných civilizací. Většina kritiků USA ve Francii jako by vystupovala se vztyčeným prstem a říkala – podívejte, jak zle může Francie dopadnout, když se dostane pod vliv Spojených států nebo se je bude snažit napodobovat a jak zle by mohl dopadnout celý svět, umožnil-li by americkou kulturní hegemonii. A protože je antiamerický diskurz ve Francii oblíbený a rozšířený, veškerá nařčení z přílišného atlantismu nebo z obdivu ke Spojeným státům jsou chápána jako negativní a stigmatizují některé politické a společenské proudy. Být příliš proamerický se zkrátka ve Francii i přes krátké chvíle obdivu k nové demokracii nenosilo a nenosí.

Francouzský antiamerikanismus můžeme vnímat také jako ideologii. Podle M. Wieviorky je antiamerikanismus ideologií právě tehdy, když: „kritika Spojených států je předpokladem, ne výsledkem.“⁶⁶ Z hlediska této perspektivy nejsou Spojené státy modelem, který můžeme zavrhnout, ale hegemonickou velmocí, jejíž moc se dnes rozlévá do všech oblastí: mezinárodní politiky, ekonomiky i kultury.

Srovnáme-li obě interpretace antiamerikanismu, můžeme říci, že mýtus se odvolává na rozdílnost modelů, zatímco ideologie na vztah, v tomto případě na dominanci Spojených států. Podíl obou přístupů nelze striktně oddělit, spíše můžeme pozorovat prolínání a vzájemné vyživování obou tendencí, které dohromady vytvářejí antiamerický diskurz. Z jejich spojení vzniká komplexní antiamerikanismus, který je charakteristický svou globální povahou. Jinými slovy, pokrývá vše americké. To vše americké bychom mohli shrnout jako amerikanismus a poté antiamerikanismus bude jeho kritikou. Amerikanismus však zůstává pojmem velice vágním a je obtížné najít jeho jednoznačnou definici, navíc se liší v čase i v prostoru. Proto je antiamerikanismus spíše souhrn vrstev protiamerické kritiky, které v sobě zahrnují poučení a varování od kritika. Antiamerikanismus je samozřejmě zaujatý, neskrývá-li nadřazenost Francie, která vyplývá ze srovnání obou světů, pak má alespoň upozornit na špatné směřování, které by mohlo skončit katastrofou po americku (viz. zejména antiamerikanismus Paula Valéryho a George Duhamela).

Každé období francouzských dějin, od prvních zpráv o Novém světě až po současnost, má svůj vlastní antiamerikanismus, své stěžejní postavy, díla a události, které ovlivnily celou generaci badatelů v oblasti společenských věd, umělců a politiků. I přes to že antiamerikanismus ve Francii nepodléhá výrazně dějinným událostem, některé

---

⁶⁶ Wieviorka, M., „L'antiaméricanisme contemporain: les intellectuels en France, la nation et l'Europe“, *Les antiaméricanismes, The Florence Gould lectures at New York University*, Special volume, 2001, str. 51.

momenty nezůstaly bez vlivu na jeho dozrávání. Dočkaly se vždy svých mluvčích, jejichž díla přispěla k utváření názoru na USA. Jak bývá obvyklé u kulturních stereotypů, ne vždy jejich autoři pobývali ve Spojených státech a jejich pozorování nebyla tudíž založena na reálné situaci, ale na zprostředkovaných informacích. Autoři, kteří na ně navazovali, se ve svých dílech spoléhali a odvolávali na takové zdroje a toto sdílené zatížení se neslo dál.

První z historie antiamerikanismů se vytvářel ještě v době, kdy neexistovaly Spojené státy a byl aktivní přibližně do první poloviny devatenáctého století. Od osmnáctého století je zpochybňován samotný americký kontinent a jeho budoucí osidlování. Americká příroda je údajně nepřátelská, deformuje tělo i charakter a má neblahý vliv i na nové osadníky. Stěžejními inspiracemi tohoto období se stal de Pauw a jeho *Recherches philosophiques sur les Américains ou mémoires intéressants pour servir à l'histoire de l'espèce humaine*⁶⁷ a de Buffonova přírodovědně zaměřená díla. Některé z mýtů tohoto raného období francouzského antiamerikanismu se dochovaly až do dvacátého století. Jako důkaz může posloužit věta z Claudelových zápisků: „V této zemi ani psi neštěkají.“⁶⁸ Impulsem k vytváření nového obrazu Ameriky se stala Americká občanská válka. Francie se po prvotním váhání přiklonila slovně k podpoře Jihu, na což mělo vliv nové francouzské chápání války jako expanze anglosaské rasy. Jih byl vnímán jako zástupce románské rasy, protože byl částečně pod vlivem Francie a Španělska⁶⁹. Antiamerikanismus se obohacuje o nový – rasový a etnický prvek, živený strachem z další expanze severoamerického elementu. Motorem nového antiamerikanismu se stala domnělá obrana latinismu. Po skončení občanské války antiamerické názory nemizí, ale evropské dění je odsouvá do pozadí. K výraznější změně protiamerických nálad nepřispěla ani změna režimu ve Francii, ani francouzský dar v podobě sochy Svobody. Kritický moment americko-francouzských vztahů nastává v roce 1898, kdy Spojené státy válčí se Španělskem. Tehdy se vytváří základna protiamerického diskurzu, který se plně rozvíjí ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století. Na sklonku devatenáctého století už nejsou Spojené státy chudou zemí a americko-španělská válka dokazuje, že se mohou stát hrozbou pro okolní svět. Paul Valéry vidí v této válce milník ve vývoji geopolitické situace, nazývá ji: „prvním mocenským aktem národa (USA) proti Evropě.“⁷⁰ Jak poznamenává Philippe Roger: „Amerika Gettysburgu byla pouze bratrovrahem, nyní se stala v očích Evropy i matkovrahem“⁷¹ Evropa, a tudíž i Francie, cítí vzrůstající

---

⁶⁷ Pauw, C., de, *Recherches philosophiques sur les Américains ou mémoires intéressants pour servir à l'histoire de l'espèce humaine*, Tome I, Berlín 1798, Digitalizováno na: <http://www.archive.org/stream/recherchesphilo01pauw#page/n7/mode/2up> (přístup 5.1.2011).

⁶⁸ Claudel, P., *Journal II, 18 janvier 1933*, Paris: Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1969, str. 5.

⁶⁹ Viz Roger, P., *L'Ennemi américain: Généalogie de l'antiaméricanisme français*, Paris : Seuil, 2004; Revel, J., F., *L'obsession antiaméricaine : son foncitionnement, ses causes, ses conséquences*, Paris: Plon, 2002.

⁷⁰ Valéry, P., *Regards sur le monde actuel et autres essais*, Paris: Flammarion, 1988.

⁷¹ Roger, P., „La grande désillusion: un pionnier de l'antiaméricanisme français dans les années 1880“, *The Florence Gould lectures at New York University*, Special volume, 2001, str. 9.

moc Ameriky a její kritika stoupá, získává na intenzitě. Ekonomický vzestup USA dává příležitost kritizovat společnost, jejímiž symboly se stal dolar a ropa a která uznává pouze technické vymoženosti a efektivitu a neváží si jednotlivce a jeho lidskosti. Na konci devatenáctého století se tedy antiamerikanismus profiluje jako ideologie a jako mýtus se stává v porovnání se současností téměř kompletní. Dílem tohoto období, které mělo největší vliv na utváření antiamerikanismu, se stala Gaillardetova polemika s Tocquevillem – *Aristocracie v Americe*⁷². Do druhé poloviny devatenáctého století pak spadá Baudelairova óda na Edgara Allana Poea, která se zdaleka netýká jen díla tohoto básníka, ale představuje obsáhlou kritiku americké společnosti. Amerického protipříkladu také hojně užíval Stendhal v *Kartouze parmské*, *Lucienu Leuwenovi* a v *Červeném a černém*. Literatura konce devatenáctého století používá americký model a amerického člověka jako literární typ a americký národ je vnímán jako homogenní celek. Pozoruhodným příkladem tohoto posunu je méně známé dílo Gustave Le Rougea – *Komplot miliardářů*⁷³.

Dvacáté století nepřineslo Americe v očích Francouzů nic pozitivnějšího než předchozí období. Dokonce i osvobození francouzského území na konci první a druhé světové války nezpůsobilo výraznější oteplení vztahů a nálad. Francie stále citelněji pociťovala vzestup Ameriky na mezinárodním poli a pokles svého vlastního vlivu, a proto i osvobození Francie americkými vojáky nebo americké poskytnutí půjčky vyčerpané Francii bylo vnímáno buď jako splacení dávného historického dluhu nebo se o něm raději nemluvilo vůbec, protože se jednalo o záležitosti ponižující pro Francii a její hrdost. Nejplodnější období na antiamerické názory jsou po konci devatenáctého století dvacátá a třicátá léta století dvacátého. V této době narůstá především role intelektuálů a spisovatelů při dotváření moderního antiamerikanismu. Hlavní dílo představují *Scènes de la vie future* Georgese Duhamela, ale k protiamerickému diskurzu přispěli vydatně Paul Valéry, Georges Bernanos, André Maurois, André Suarès, Marcel Proust, Louis Ferdinand Céline a další. Generace, která volá po probuzení Evropy k nové defenzivě vůči Spojeným státům, už nešetří Ameriku v žádném ohledu. Druhá světová válka přinesla nový prvek do kritiky Ameriky – jednoznačně levicové zaměření antiamerického diskurzu. Francouzská levicová inteligence v kontextu studené války odsuzuje USA a preferuje příklad Sovětského svazu. Nejvýmluvněji působí názory Jeana-Paula Sartra a Simone de Beauvoir, které v dané oblasti poznamenaly celé poválečné období.

Jak jsme viděli, antiamerikanismus ve francouzských dějinách přijal mnoho podob. Antiamerikanismus kulturní, kterému jsme se na předchozích řádcích věnovali a který zahrnuje kritiku amerického způsobu života, postavení intelektuála v americké společnosti, ale i vývoj angličtiny a její vliv na francouzský jazyk (viz Etiemblovo dílo

---

⁷² Gaillardet, F., *L'Aristocratie en Amérique*, Paris: E.Dentu, 1883, digitalizováno na <http://www.archive.org/stream/laristocratieen01gailgoog#page/n9/mode/1up> (přístup 10.1.2011).

⁷³ Le Rouge, G., *La Conspiration des milliardaires*, Paris, 1899, digitalizováno na <http://www.feedbooks.com/book/4275/la-conspiration-des-milliardaires-tome-i> (přístup 16.10.2010).

*Parlez-vous français?*⁷⁴), se stal základem pro ostatní roviny vztahu ke Spojeným státům americkým – politické a ekonomické. Jeho následné podoby jsou postaveny na tradicích utvářených do první poloviny dvacátého století. V pozdějších letech se pouze změnila jeho intenzita, a to přímo úměrně ke vzrůstajícímu vlivu USA na mezinárodním poli. Protiamerické nálady založené na kulturní alteritě dosáhly ve druhé polovině dvacátého století a na počátku dvacátého prvního století několika vrcholů. Všechny jsou spojené s americkou snahou proniknout na francouzský kulturní trh a prosadit zásady volného obchodu na světové úrovni, které by ovlivnily i kulturní sféru. Jejich společným jmenovatelem je také mobilizace francouzské společnosti (respektive intelektuálů a umělců), kteří za využití výše zmíněných kulturních argumentů odsuzovali americký přístup ke kultuře v mezinárodních vztazích. Prvním příkladem kulturní revolty proti USA se staly tzv. Blum-Byrnesovy dohody z roku 1946, které mimo jiné umožňovaly americkým filmům přístup do francouzských kin a byly tak interpretovány jako hrozba pro francouzskou kinematografii. Ve stejném duchu se nesla i opozice vůči americké pozici během Uruguayského kola jednání GATTu a podpora francouzského konceptu kulturní rozmanitosti, kterým se věnuje třetí kapitola této práce.

Mesianismus a universalismus⁷⁵

A. Salon chápe šíření francouzské kultury jako „činnost tak hluboce zakořeněnou ve francouzské historii, tolik stálou ve své formě katolické, protestantské i laické, soukromé i veřejné, kterých postupně i zároveň nabývala, a která je vysvětlitelná existencí zvláštní národní mystiky, kterou lze nazvat mesianismem.“⁷⁶ Mesianismus v tomto pojetí tedy lze chápat jako jeden z důvodů, proč Francie vyváží svůj kulturní model do zahraničí a proč přiznává tak významné místo kultuře ve svých vnějších vztazích. V kontextu zahraniční kulturní politiky jej můžeme definovat jako soubor mýtů a nosných myšlenek, které tuto činnost podmiňují a vysvětlují. Jsou založeny na předpokladu, že Francie přináší světu určité hodnoty, které jsou prospěšné i pro blaho celé lidské společnosti. Mesianismus je spojen s universalismem, který považuje francouzské kulturní a jazykové hodnoty za univerzálně platné.

Argumenty, na kterých je francouzský mesianismus postaven, jsou většinou historického rázu. Etymologicky je výraz inspirován náboženskou tematikou, což není náhodná paralela. Francie je často chápána jako nositelka křesťanských tradic už od počátků své státnosti, jako prvorozená dcera církve. První ze složek francouzského mesia-

⁷⁴ Etienne, R., *Parlez-Vous français?*, Paris: Folio, 1991.

⁷⁵ Viz Tomalová, E., „Historické argumenty ve francouzské kulturní diplomacii“, *Rozvoj české společnosti v Evropské unii III*, Končelík, J., Köpplová, B., Prázová, I., Vykoukal, J. (eds.), Praha: matfyzpress, 2004, str. 382-390.

⁷⁶ Salon, A., *L'Action culturelle de la France dans le monde*, Paris: fernard nathan, 1983, str. 31.

nismu je tedy mesianismus katolický. Další tendencí je představa o Francii jako o vlasti lidských práv a osvobození lidské bytosti od všech forem útlaku. Francie se chápe jako nositelka tradic (náboženství, stará kultura navazující na antické tradice) a zároveň pokroku zahájeného Francouzskou revolucí. Jednou z interpretací francouzského mesianismu je teorie o sekundárním charakteru francouzského národa, kdy se sekundární chápe jako protiklad k původnímu. Podle této teorie, která se objevuje zejména v německé tradici, došlo ve Francii, na rozdíl od většiny velkých celků, ke dvěma významným kulturním změnám. Galie se téměř vzdala své kultury, aby přijala kulturu latinskou a také civilizaci svého dobyvatele. Tato první kulturní změna zapříčinila ztrátu kořenů a vytvořila potřebu sdílení tohoto osudu „vykořeněného“ etnika. Zlom v historické kontinuitě jej pak donutil nevědomky hledat novou kontinuitu. K druhé změně došlo v době Francouzské revoluce, kdy byly tři čtvrtiny Francie donuceny vzdát se lokálních tradic ve jménu tehdejších asimilačních snah. Nově francizované elity pocíťovaly potřebu zastávat univerzalitu francouzského jazyka a kultury. Jinými slovy, ztráta původní kulturní identity vedla Francouze přirozeně k propagaci stejného přístupu vůči ostatním národům. Jak píše Curtius, francouzskou identitu nevytváří krev nebo rasa, ale ikonografie. Tato tendence spějící k univerzalitě je obecně vztahována na všechny „sekundárně“ vytvářené národy.⁷⁷

Albert Salon nabízí členění francouzského mesianismu, jehož jednotlivým fázím se budeme věnovat podrobněji: 1) období spontánního mesianismu, které končí francouzsko-pruskou válkou, 2) 1871-1919, kdy je mesianismus stále silný, ale čím dál tím více zpochybňovaný, 3) 1919-1945, období váhání, oslabení a nostalgie, 4) od roku 1945 až po současnost, kdy mesianismus znovu nabývá na intenzitě zejména hned po válce a po dekolonizaci. V prvním období až do poloviny 18. století převládá identifikace francouzské civilizace s katolickým náboženstvím. Tato koncepce se odráží ještě v Chateaubriandově *Le Génie du christianisme*, jež je oslavou evangelizační činnosti Francie a její obhajobou po revolučním intermezzu. Ve stejném období dochází k hledání vysvětlení a historických příčin univerzality francouzské kultury. Jak francouzští, tak nefrancouzští učenci se pustili do analýzy a dokazování univerzality francouzského jazyka a civilizace. Francouzské ideály byly ztotožňovány s ideály lidstva, Francie byla pasována na „maják“ civilizace. Období 1870-1919 samozřejmě ovlivnila francouzsko-pruská válka, která zapříčinila desetileté stažení Francie z mezinárodní scény a odstartovala řadu kritických úvah o roli Francie, zejména o povaze a opodstatnění mesianismu v zrcadle německé kultury. Francouzské intelektuální prostředí ovlivnily tři hlavní proudy. První tendencí je úplné kritické zpochybnění universalismu; druhou jeho koloniální omezení. Zastánci tohoto proudu navrhovali zaměřit mesianismus na „necivilizované“ národy francouzských kolonií. Třetí skupina usilovala o redefinici, omlazení mesianismu a viděla Francii jako „buditelku“ národů a jednotlivců.

---

⁷⁷ Viz Lafont, R., *Sur la France*, Paris: Gallimard, 1968, str. 192 a 261.

Po porážce Pruskem potřebovala Francie zvednout národní sebevědomí a k tomuto účelu využívala nejrůznější odkazy na slavná období své historie a svého jazyka. Zároveň se snažila o určité bilancování, co pozitivního a kulturně hodnotného přinesla světu. Jako největší moment byla samozřejmě vyzdvihována Francouzská revoluce a její dopady. Do služeb zvedání národního sebevědomí se pustili zejména levicově smýšlející spisovatelé, např. Zola a Péguy, kteří vytvořili skutečnou francouzskou mystiku Francie štědré, zachraňující a osvobozující. Jaurès a Péguy dokonce Francii pozvedli na „Nation-Guide“. Jejich úvahy se ubíraly následujícím směrem: Všechny národy aspirují na dosažení národní suverenity, ale pouze některým se to podařilo – Anglie, Spojené státy a Rusko jsou konglomeráty, pouze Německo, Francie a Itálie dospěly do situace národních států. Itálie však ještě nedokáže hrát důležitou úlohu, a proto pouze Německo a Francie jsou schopny se toho zhostit. Francie zároveň nabízí nejvyspělejší model národní suverenity.

V letech 1919-1945 je francouzský mesianismus slabší a méně patetický. Vítězství v první světové válce mohlo být samozřejmě interpretováno i jako vítězství francouzské koncepce světa a civilizace. Ale Francouzi jistě pochopili i to, že se jednalo o vítězství nejisté a částečné, o které se Francie dělila i s ostatními národy, vítězství těžce dosažené, které zanechalo ve skutečnosti Francii oslabenou a vyčerpanou. I v této době můžeme přetrvávající francouzský mesianismus rozdělit do více proudů. Nadále přežívá křesťanský konzervativní a nacionalistický mesianismus, který je možná přísnější, ale zato méně všeobímající než před válkou. K jeho čelním představitelům patřil Maurice Barrès. Druhou skupinu tvoří liberální spisovatelé, kteří se domnívají, že je přirozené, aby Francie zastávala zvláštní místo ve světě a přijala na sebe vysokou zodpovědnost. To se domníval např. Jean Giraudoux, Georges Duhamel, Anatole France, Paul Valéry a další významní spisovatelé. K třetímu proudu se hlásil André Gide a Romain Rolland, kteří prosazovali levicový a internacionální mesianismus. Poslední tendencí je koloniální humanismus, který odsuzoval zneužívání a opovrhování lokálních obyvatel kolonií a jejich kultur. Francie se podle zastánců této koncepce měla stát příkladem pro ostatní kolonizační mocnosti a navázat s těmito koloniemi dialog a spolupráci. Můžeme zde spatřovat snahu o záchranu situace v době, kdy Francie začala ztrácet kontrolu nad svým impériem nebo počátek pozdějších aktivit na ose Sever-Jih, které jsou dnes součástí francouzské rozvojové spolupráce.

Není ničím překvapujícím, že po ztrátě politické, ekonomické a dokonce i morální síly, kterou Francie utrpěla během druhé světové války, nastává období intenzivního zpochybňování francouzského mesianismu. Proto někteří historici zdůvodňují zapojení Francie do atlantických a evropských struktur jako vyústění skepticismu ohledně úspěšnosti samotné Francie na mezinárodním poli a vysvětlují projekci Francie navenek jako hlavní pojítko národní identity. Vedle četného zpochybňování role Francie jsme svědky i jisté obnovy mesianismu. Jak jsme již zmínili výše, Francie se rozhodla přejít do kulturní protiofenzivy, do boje se sebou samou, ale především s největším kulturním rivalem – Spojenými státy. Děлил-li se bipolární svět během Studené války na oblasti vlivu Spojených států a Sovětského svazu, tak rozdělení kulturních sfér Francie chápala jako

oblasti jejího a anglosaského vlivu. Konkrétním projevem francouzských univerzalistických snah je v druhé polovině dvacátého století myšlenka Frankofonie, společenství založeného na společném užívání francouzského jazyka, ale i na sdílení kulturních hodnot a na spolupráci. Francie se snažila znovu navázat užší styky se svými bývalými koloniemi už v době, kdy se rozpadalo její koloniální impérium (1946 – Union Française, 1958 – Communauté Française), ale až v roce 1970 byla v Niamey založena Agence de coopération culturelle et technique. Francie v počátcích institucionální Frankofonie, jejíž těžiště dnes spočívá v afrických zemích, usilovala o to, aby její působení bylo spíše nenápadné a aby nebyla nařčena z neokolonialismu. Hlavně se ale snažila od počátku nabízet alternativu k americkému kulturnímu modelu a jeho vlivu v mezinárodním prostředí. Velice si na této skutečnosti zakládala a zakládá. Příkladem návaznosti na tradici mesianismu je proto také francouzská propagace principu kulturní rozmanitosti, které se budeme věnovat ve třetí kapitole této práce. Mesianismus tedy nevymizel z francouzské kulturní tradice. Po jeho fázi náboženské a republikánské se rozvinula etapa kulturního mesianismu založeného na snaze přinést světu pravidla mezinárodních kulturních vztahů, zaručují rozmanitý rozvoj kulturních projevů, alespoň tak to Francie vnímá.

2 Francouzská kulturní diplomacie

Na základě definice zahraniční kulturní politiky, kterou jsme vymezili v první kapitole, je kulturní diplomacie jednou z jejích složek. V následující kapitole se budeme věnovat francouzskému modelu kulturní diplomacie. Nejprve se zaměříme na tradice této diplomatické praxe, které se utvářely po dlouhá staletí. Soustředíme se především na dvacáté století, abychom ukázali hlavní zdroje současného stavu, tedy období 1990-2010, které tvoří jádro této práce. Třetí a nejobsáhlejší část kapitoly analyzuje soudobou francouzskou kulturní diplomacii v rovině cílů, aktérů a oblastí činnosti a rozebírá také stěžejní evaluační a finanční dokumenty, které se k dané problematice vztahují. Poslední část vymezuje specifika francouzského modelu v mezinárodním srovnání, které nám pomůže demonstrovat, v čem je francouzská kulturní diplomacie odlišná od ostatních státních aktérů, v jakých ohledech přejímá zahraniční zkušenosti a zdali je sama stále schopná přinášet nová témata a praktiky, jak uvádí závěr této kapitoly.

2.1 *Tradice francouzského modelu kulturní diplomacie*

Základním rysem francouzské kulturní diplomacie je důraz, který její představitelé, stoupenci i odpůrci kladou na její dlouhou tradici, která je i důvodem, proč je Francie považována za průkopníka v dané oblasti. Pro pochopení jejího současného fungování a zároveň jistého konservatismu či opozice vůči němu, který v dané oblasti panuje, je nutné představit vývoj zahraničního kulturního působení Francie již od ranných fází.

Formování francouzské kulturní diplomacie můžeme rozdělit do tří základních etap. Před rokem 1870 nelze mluvit o cílené státní kulturní diplomacii, jedná se o spontánní kulturní působení, jehož nositeli jsou církevní a soukromí aktéři, jejichž činnost je více či méně, ne však formálně, podporována státní mocí. Tato etapa zakládá tradice francouzské kulturní diplomacie. Významné místo zde zaujímá Francouzská revoluce, která poskytuje hodnotovou základnu nejen pro další vývoj francouzské společnosti, ale i pro šíření její kultury.

Se vznikem Třetí republiky vstupuje kulturní diplomacie do fáze institucionalizace zahraničních kulturních snah. I když zde stále významné místo zastávají nestátní aktéři, stát již usiluje o koordinaci kulturně diplomatických aktivit. Po druhé světové válce nastává období moderní kulturní diplomacie – je vytvořena pevnější administrativní struktura (na centrální úrovni i mezi pracovišti v zahraničí) pokrývající téměř všechny oblasti kulturní diplomacie, tak jak je známe ze současnosti. Stěžejním faktorem daného období je bezpochyby proces dekolonizace, který podmiňuje redefinici vztahu k nově vzniklým státům. Počátek francouzské Páté republiky (1958) pak znamenal povýšení kulturní diplomacie na prioritní nástroj francouzské zahraniční politiky, jehož využití mělo zvyšovat francouzský vliv ve světě.

2.1.1 Období před rokem 1870: předehra

Z dlouhé řady francouzských panovníků ovlivnili francouzské kulturní působení v zahraničí zejména tři monarchové: František I. (1515-1547), Ludvík XIII. (1610–1643) a Ludvík XIV. (1643–1715). Mezi důležité dějinné události a procesy, které vytvořily předpoklady pro šíření francouzské kultury patří Francouzská revoluce a počátky koloniální expanze Francie. Podíváme se nyní podrobněji na tyto dějinné etapy z úhlu pohledu jejich dopadů na vývoj kulturní diplomacie.

František I. navázal na tradici Francie jako ochránkyně křesťanů a šířitelky katolické víry, když získal od papeže svolení k ochraně křesťanů v Osmanské říši⁷⁸, čímž de facto legitimizoval kulturní pronikání do této oblasti. Období jeho vlády je tedy zdůrazňováno v první řadě z důvodu propojení státní a církevní sféry v kontextu šíření francouzské kultury. Král František I. stojí také u počátku institucionalizace francouzského jazyka, který představuje jeden z pilířů francouzské kulturní diplomacie - stanovil v roce 1539⁷⁹ oficiální statut francouzštiny ve Francii. Dalším rysem vlády Františka I. je jeho snaha obklopit se předními umělci. Po italském tažení objevil pro Francii renesanci a zval na svůj dvůr řadu italských umělců. Je mu proto připisována pozice prvního francouzského monarchy, který se cíleně zabýval „kulturní politikou“. Tento posun je významný pro francouzskou kulturní diplomacii, která se dlouhodobě odvolává na tradici specifického propojení státu a kultury ve Francii.

Na tuto sféru činnosti navázal Ludvík XIII., za jehož vlády byla zřízena Francouzská akademie (1635) a další kulturní institucí, které stojí u zrodu institucionalizace francouzské kulturní politiky. Jejich založení na jedné straně pomohlo financovat některé kulturní aktivity, zároveň však uzavřelo umělce pod jednu střechu a umožnilo kontrolu jejich tvorby státní mocí. Docházelo tak k institucionálnímu vytváření estetických norem. Tento prvek je zdrojem kritiky současné francouzské kulturní vnější i vnitřní politiky, která sice poskytuje institucionální a finanční rámec pro řadu kulturních aktivit, je také často obviňována z utváření oficiální kultury.

Za vlády Ludvíka XIV. se stává činnost soukromých aktérů i královské moci v oblasti šíření francouzského jazyka a kultury více uvědomělou a cílenou⁸⁰. Zároveň v kontextu první vlny koloniální expanze dochází k velkému rozmachu misionářské činnosti v Kanadě, ale i v oblasti Levantu a Číny, která je považována nejen za prostředek k šíření křesťanských myšlenek, ale i ostatních francouzských kulturních tradic, a kterou královská moc dlouhodobě a intenzivně podporovala. Byly tak položeny základy působení církevních organizací v rámci „exportu kultury“, tradice, která se ve větší míře rozvinula během Třetí republiky. Za vlády Ludvíka XIV. se také utvářely první formy

⁷⁸ Na základě smlouvy, kterou uzavřel František I. se sultánem Sulejmanem Velikým v roce 1536.

⁷⁹ *Ordonnance de Villers-Cotterêts* z roku 1539 zavádí povinnost užití francouzského jazyka při oficiálních příležitostech a soudních sporech.

⁸⁰ Viz Salon, A., *L'action culturelle de la France dans le monde*, Paris: fernand nathan, 1983, str. 9.

vzdělávací politiky a systému stipendií pro zahraniční studenty jako součásti kulturní diplomacie. Příkladem je činnost Collège des Quatre-Nations, kde byli vzděláváni potomci významných zahraničních rodin.

V 18. století nebyla francouzská královská moc na poli kulturní diplomacie příliš aktivní. Jedná se spíše o období spontánního a individuálního šíření francouzské kultury, na čemž má podíl zejména osvícenské hnutí a jeho přední osobnosti, které cestovaly po Evropě a spolu s nimi i francouzská kultura a jazyk. Známý je příklad Voltaira a jeho přítomnosti na pruském dvoře, stejně tak jako Diderotův pobyt v Rusku na dvoře Kateřiny II. Spolu s činností francouzských učitelů a vychovatelů u četných šlechtických rodin vytvářelo toto individuální působení ve službách francouzské kultury lépe přijímaný a ve svém dosahu i účinnější obrázek o Francii.

Stejně jako Francouzská revoluce vytváří předěl ve francouzských dějinách, je mezníkem i ve francouzské kulturní diplomacii. Francouzská revoluce založila ve Francii novou republikánskou tradici, která je postavena na odmítání monarchie a jejích hodnot. Proto i šíření francouzské kultury za hranicemi je v první řadě ovlivněno touto hodnotovou změnou. Nový francouzský mesianismus už není založen na šíření a ochraně křesťanství, byl nahrazen mesianismem svobody. Francie sama sebe chápala jako šířitelku nových hodnot spočívajících na osvícenských myšlenkách, které v praxi částečně uvedla Francouzská revoluce. Zároveň se od Francouzské revoluce francouzský přístup ke kultuře stává asimilačním. Francie za Revoluce a po dobu trvání 1. císařství nejdříve dotváří svůj model v rámci francouzských hranic a následně jej exportuje do dobytých území, což je patrné především v oblasti jazykové politiky a systému vzdělávání. Francouzský jazyk se v novém pojetí stal moderním symbolem francouzské jednoty v opozici vůči jazykové roztržičnosti a užívání dialektů spojených se starým režimem. Za hranicemi Francie byla francouzština šířena jako nositelka nových hodnot, jako jazyk svobody. Za Francouzské revoluce se objevil také další rys kulturní politiky, který byl později – ve druhé polovině 20. století – nazván demokratizace kultury. Jeho podstatou je snaha učinit z kultury záležitost celého společenství a zároveň ji celému tomuto společenství zpřístupnit. I zde hraje výraznou roli školství, které se stává společenským a politickým nástrojem.

I přes to, že Revoluce nebyla vůči církvi přátelská, misie nadále dobře sloužily mocenským účelům a jejich využívání a tolerance k nim trvala i přes postupnou laicizaci francouzské společnosti až do počátku 20. století. Jak píše A. Salon: „revoluční vlády zahájily novou politiku – jakou nacházíme u všech pozdějších antiklerikálních vlád ve Francii – politiku rozlišení mezi perzekucí uvnitř francouzských hranic a tolerancí a shovívavou neutralitou hraničící s tichým či explicitním souhlasem za hranicemi Francie.⁸¹“

---

⁸¹ Ibidem, str.13.

V návaznosti na Francouzskou revoluci došlo k velké vlně emigrace, která doposud nebyla významná (do té doby Francouzi navzdory kolonizaci příliš neemigrovali). Po vypuknutí Revoluce odcházeli z Francie aristokraté, po restauraci monarchie stoupci Revoluce a císařství. Důležitou skupinu mezi emigranty tvořili vědci, kteří zakládali vědecká centra v zahraničí. (většinou v oblastech dobytých Francouzi za Revoluce a císařství, méně již v nových koloniích). Tato centra stojí u zrodu francouzského výzkumu v zahraničí a současné vědecké a technické spolupráce, která dnes představuje jednu z oblastí francouzské kulturní diplomacie. Vývozu francouzské vědy napomohlo i Napoleonovo tažení do Egypta. K této expedici Napoleon přizval vědce, kteří založili v Egyptě institut zaměřený na výzkum egyptských archeologických památek. Toto výzkumné středisko, ačkoli není přímým předchůdcem současného francouzského egyptologického institutu v Káhiře, můžeme také považovat za předchůdce francouzských výzkumných center v zahraničí, které byly v počátcích své existence zaměřené právě na archeologii.

Během devatenáctého století až do počátku Třetí republiky byla kulturní diplomacie opět záležitostí soukromou a spontánní. Stát vytvářel příznivé právní prostředí a napomáhal takovým snahám, ale sám neinicioval žádné nosné aktivity. Jedinou výjimkou byl pokus Napoleona III. rozšířit francouzský vliv v Mexiku a vytvořit zde: „proti hrozbě dalšího anglosaského pronikání latinskou frontu, proti protestantské frontu katolickou, proti národům pocházejícím ze severu Evropy skupinu národů pocházejících z jejího jihu.“⁸² Tyto aktivity dokumentují vzrůstající protiamerické nálady v tehdejší francouzské společnosti spojené s rostoucím vlivem USA. Jedním z projevů tohoto typu antiamerikanismu byla myšlenka panlatinismu.⁸³

Jaká je tedy bilance francouzských kulturních snah v zahraničí před vznikem Třetí republiky? Francouzština si v Evropě stále uchovává velice dobrou pozici a to zejména ve vyšších vrstvách společnosti. Stále je též jazykem evropských dvorů a diplomatů a nově se dostává i za hranice Evropy. Z politického hlediska stihla za uplynulé období Francie vyvézt své revoluční myšlenky a model politického uspořádání. Rozšířila svůj vliv do kolonií, kde byla její politika na rozdíl od anglického přístupu daleko více asimilační. Francie v koloniích již od počátku prosazovala svůj model institucionálního uspořádání. Obecně můžeme říci, že vývoz francouzské kultury a francouzského modelu jako celku je na počátku III. republiky národní záležitostí a že toto období připravilo základy pro nastávající systematizaci a institucionalizaci kulturní diplomacie. Zároveň

---

⁸² Bergouin, F., *Le fonctionnaire expatrié*, Paris: L'Harmattan, 1999, str. 64.

⁸³ Tato koncepce byla živá zejména v období americké občanské války, kdy většina francouzské společnosti sympatizovala s Jihem. Úvahy byly založeny na etnické bázi. Americko-americký konflikt byl interpretován jako konflikt daleko větších rozměrů, křížová výprava za osvobození amerických otroků měla údajně zastínit trestnou výpravu proti románské rase. Anglosaské etnikum v Severní Americe se snažilo podle této představy ovládnout celý americký kontinent. Tato rasová logika dává do jedné skupiny Brity a Američany a staví Francouze do role ochránce románského prvku. Podrobnější rozbor viz Mercier, A., *Du Panlatinisme, nécessité d'une alliance entre la France et la Confédération du Sud*, Paris: 1863.

je před začátkem Třetí republiky již patrná konkurence ostatních velkých koloniálních mocností na poli šíření kultury a jazyka: "kulturní rivalita mezi velmocemi začala doplňovat jejich rivalitu politickou"⁸⁴. Tento posun tvoří základní předpoklad pro formování cílené státní kulturní diplomacie v následujícím období.

2.1.2 Institucionalizace kulturní diplomacie: 1870-1945

Období trvání prozatím nejdelší francouzské republiky ve vztahu k vývoji kulturní diplomacie charakterizuje důraz na školství a vzdělání, liberální postoj ke kultuře doprovázený utvářením prvních administrativních orgánů věnujících se kulturní politice a velká míra spolupráce s církevními organizacemi a nevládními aktéry podílejícími se na šíření francouzské kultury v zahraničí. Tyto procesy byly zasazeny do pokračující koloniální expanze Francie. Na počátku Třetí republiky Francie kontrolovala území na kterém žilo pět milionů obyvatel, v roce 1914 to bylo 48 milionů obyvatel. V koloniích postupně vzniká obdoba francouzské administrativy a roste jejich provázanost s mateřskou zemí, kterou Francie paradoxně zúročila zejména po dekolonizaci ve 20. století. Velký dopad na vývoj dané oblasti měly také oba světové válečné konflikty.

První charakteristiku kulturní diplomacie Třetí republiky představuje důraz na oblast školství. Stejně jako v případě změn, které provázely období Francouzské revoluce, předchází trendům v kulturní diplomacii Třetí republiky změny domácí. Základem takových změn byla přeměna francouzského vzdělávacího systému, které od daného období stojí na stejných principech jako dnes: francouzské školství je veřejné, neplacené, povinné a nábožensky neutrální. Francouzský typ školství byl zaváděn také ve francouzských koloniích i v oblastech, kde měla Francie silný kulturní vliv. Vytvořil půdu pro citlivost lokálních elit k francouzskému kulturnímu modelu. Francouzské školy v zahraničí byly již během Třetí Republiky určeny nejen Francouzům žijícím v zahraničí, ale i žákům a studentům hostitelské země.

S rozvojem školství je spjata i další nová oblast kulturní diplomacie - rozvoj univerzitní spolupráce. Od počátku dvacátého století Francie podporovala studijní výměny, vysílání francouzských pedagogů na zahraniční univerzity (zejména do Severní Ameriky a Latinské Ameriky) a velká přednášková turné francouzských pedagogů v zahraničí. Ve stejné době také vznikly první francouzské instituty v zahraničí, jejichž náplní činnosti ovšem zpočátku (na rozdíl od současné situace) nebylo šíření francouzské kultury, ale sloužily jako vědecké zázemí pro francouzské studenty a vědce při studiu dané hostitelské země.

Významnou rovinou pro inspiraci kulturní diplomacie byla vnitřní kulturní politika. Během Třetí republiky vystihovaly kulturní politiku dvě zdánlivě protichůdně ten-

---

⁸⁴ Salon, A.: *L'action culturelle de la France dans le monde*, Paris: fernand nathan, 1983, str.15.

dence: vznik centrálních institucí a liberální přístup ke kultuře založený na spolupráci s nevládními aktéry. Příkladem prvního trendu je vytvoření prvního organizačního základu kulturní diplomacie ve francouzské administrativě. V roce 1909 vzniklo na francouzském ministerstvu zahraničí Oddělení pro francouzské školství a umění v zahraničí (*Bureau des écoles et des oeuvres françaises à l'étranger*), které od té doby zvětšovalo svou velikost a rozšiřovalo oblast působnosti. Na druhé straně se Třetí republika chovala ke kultuře velice liberálně a spíše pomáhala soukromým a náboženským organizacím. Vytvořila tak částečně institucionální základ současného stavu, zároveň je ale uváděna jako protipříklad ke kulturní politice Páté republiky, která je založena na centrální pozici státu v celém kulturním systému.

Jak jsme uvedli výše, činnost státu v daném období spočívala zejména v podpoře velkých soukromých aktérů podílejících se na šíření francouzského jazyka a kultury. Francie během Třetí Republiky podporovala navzdory svým zásadám náboženské neutrality i kongregace. V souvislosti s postupující kolonizací je třeba jejich vzrůstající význam zdůraznit (je bezprecedentní jak z časového hlediska – dané období představovalo jeho vrchol, tak i ve srovnání s ostatními aktéry činnými v této oblasti – Němcem a Itálií⁸⁵). Zastoupení kongregací ve francouzských koloniích zajistilo, že jejich obyvatelé přišli do kontaktu s francouzskou kulturou a jazykem. Jednalo se především o oblasti Dálného východu a Afriky. Francouzská antiklerikální politika tak zůstala uzavřena uvnitř francouzských hranic a při exportu francouzské kultury byla akceptována zásada „účel světí prostředky“. Důležitým upřesněním je ale fakt, že Francie podporovala pouze organizace katolické v souladu se svou tradicí ochrany křesťanů za hranicemi Francie. Organizace jiných vyznání se již s takovou podporou nesetkaly. Jednalo se zejména o *Société des missions évangéliques* a *l'Alliance israélite universelle*, jejichž aktivitám stát finančně i logisticky napomáhal, neurčoval ale jejich směr.

Poslední skupinu nevládních aktérů podílejících se na šíření francouzské kultury představovaly sekulární organizace. Patřila mezi ně především *Alliance française* (AF) a *Mission laïque française* (MLF). *Alliance française*, která je dodnes jedním ze základních pilířů francouzské kulturní diplomacie, byla založena v roce 1883. AF vytvořila velice záhy hustou síť lokálních aliancí, a to zejména mimo francouzské kolonie. Již od počátku byly její aktivity doplněním státní kulturní diplomacie (v roce 1885 byl potvrzen její statut veřejně prospěšné instituce), AF si ovšem uchovala svou nezávislost na státním aparátu, na které dodnes zakládá svou existenci. Činnost AF byla z počátku zaměřena hlavně na setkání přátel francouzské kultury, organizaci kulturních akcí a konferencí, teprve v pozdějších letech se soustředila na výuku francouzského jazyka. *Mission laïque française* vznikla v roce 1902 na základě iniciativy univerzitních pedagogů. Jejím hlavním úkolem bylo šířit laické vzdělání prostřednictvím francouzských škol v zahraničí a na území francouzských kolonií. MLF disponuje dodnes roz-

---

⁸⁵ *Ibidem*, str. 20.

sáhlou sítí francouzských škol v zahraničí, k jejímu většímu rozmachu došlo ale až po druhé světové válce.

Válečné konflikty zpravidla implikují větší zájem ze strany státu o kulturní diplomacii, který je doprovázen posílením jeho koordinační úlohy. Stejně tomu bylo i v případě první světové války, jejíž totální charakter přesvědčil Francii, že zahraniční kulturní působení není jen „zbytečným luxusem, ale že se dá využít pro potřeby zahraniční politiky a válečného úsilí“⁸⁶. Francie se proto soustředila na jedné straně na využití kulturní diplomacie při zajišťování podpory svých kolonií a protektorátů, zároveň se zaměřila na kultivaci přátelských nebo neutrálních vazeb s evropskými a americkými spojenci. Za tímto účelem využila dvou možností – informačních kampaní a mobilizace všech, tedy i nestátních aktérů, činných v oblasti zahraničního kulturního působení. Informační kampaně, pro které se vžil termín propaganda, byly určeny zahraničnímu publiku s cílem jednostranně ovlivnit jeho smýšlení o Francii a jejích spojencích a zároveň oslabit vliv informačních kampaní nepřátel. Hlavním tělesem zodpovědným za informační kampaně do zahraničí se stal Tiskový dům (Maison de la Presse⁸⁷) založený v roce 1916⁸⁸.

Francie se za války také rozhodla štedřeji podporovat soukromé aktéry jako je např. Mission laïque française a Alliance française. Aktivity těchto organizací se postupně stávaly více závislými na podpoře z francouzského rozpočtu. Ve válečných letech státní podporu získaly i nové nábožensky zaměřené organizace: byl vytvořen např. Katolický výbor přátel Francie (Comité catholique des amitiés françaises dans le monde) nebo Protestantský výbor francouzské propagandy (Comité protestant de propagande française).

Propagandistické kampaně se časově omezily na období válečného konfliktu a stkáme se s nimi opět před vypuknutím druhé světové války, v souvislosti s nárůstem propagandy německé. Naproti tomu spolupráce s nevládními aktéry se stala dlouhodobým rysem francouzské kulturní diplomacie, která po druhé světové válce již byla plně koordinována státním aparátem, ačkoli ještě nedosáhla rozvoje srovnatelného s obdobím po roce 1945.

Po první světové válce došlo k posílení centrální jednotky zodpovědné za kulturní diplomacii uvnitř aparátu ministerstva zahraničí. V roce 1920 tak vzniklo Oddělení pro francouzské umění v zahraničí (Service des oeuvres françaises à l'étranger), jehož hlavní náplní se stala koordinace aktivit v rámci působnosti ministerstva zahraničí. V této

---

⁸⁶ Ibidem, str. 25.

⁸⁷ Vedle Maison de la presse se na propagandě podíleli také následující tělesa: Service de l'information à l'étranger (1917) a Commissariat général de la propagande (1918). Během druhé světové války koordinoval meziresortně prapagandistickou činnost Commissariat général à l'information (1939).

⁸⁸ Ačkoli jsme již v teoretické kapitole zmínili, že oblastí propagandy se zabývat nebudeme, instituce Maison de la Presse je zmíněna proto, že přímo dotovala také nestátní aktéry zapojené so šíření francouzské kultury v zahraničí – konkrétně zejména Francouzskou alianci. Financovala během válečného konfliktu např. vydávání jejího bulletinu.

době zatím nemůžeme mluvit o meziresortní koordinaci (především ministerstvo školství si ostře střežilo své výlučné pravomoci v oblasti koordinace a řízení francouzských škol v zahraničí), ani o globální působnosti v daném oboru. Aktivita Oddělení pro francouzské umění v zahraničí pokrývaly pouze tzv. tradiční země, zejména evropské státy. Francouzské kolonie, chápané jako součást vnitřního uspořádání, spadaly pod příslušné resorty.

V činnosti příslušného Oddělení pro francouzské umění v zahraničí našly své místo již téměř všechny oblasti kulturně diplomatických aktivit. Největší kapitolu v rozpočtu oddělení, který během celého meziválečného období narůstal, představovala zahraniční vzdělávací politika, tj. francouzské školství v zahraničí, francouzské instituty (v tehdejší pojetí, viz výše) a zapojení francouzských pedagogů na zahraničních univerzitách. Právě univerzitní kapitola, tj. zřizování francouzských lektorátů na zahraničních univerzitách, zakládání společných univerzit (např. v Libanonu, Egyptě a v Číně), byla těžištěm vnější vzdělávací politiky. Rozvíjela se rovněž oblast uměleckých výměn, tak jak je známe dnes – „*échanges culturels et artistiques*“. Byla organizována turné francouzských divadelních společností a výstavy francouzských umělců v zahraničí. Za účelem organizace těchto výměn byla v roce 1922 ministerstvem zahraničí zřízena *Association d'expansion et d'échanges artistiques*, předchůdkyně *Association Française d'action artistique (AFAA)*, která pod tímto názvem přetrvala až do počátku 21. století, a stala se hlavním operátorem ministerstva zahraničí pro daný sektor.

V meziválečném období se Francie také poprvé cíleně zaměřila na vzdělání cizinců v rámci svých univerzit. Můžeme zde najít prvopočátky institucionalizace organizace studijních pobytů zahraničních studentů ve Francii. Stát na jedné straně organizoval vlastní stipendijní programy, zároveň přímo finančně podporoval úsilí veřejných institucí a univerzit o zlepšení podmínek přijímání zahraničních studentů.

Z hlediska koordinace francouzské kulturní přítomnosti v hostitelské zemi je podstatnou novinkou meziválečného období jmenování prvních kulturních atašé v rámci nejvýznamnějších zastupitelských úřadů. Byly tak položeny základy utváření specializovaného kulturního oddělení francouzských velvyslanectví, která byla po celé dvacáté století zvětšována a vnitřně diferencována podle jednotlivých oblastí činnosti.

2.1.3 Moderní kulturní diplomacie: 1945 - 1990

Po druhé světové válce, během které Francie utrpěla politicky i ekonomicky, se kulturní diplomacie stává významným nástrojem posílení francouzské pozice ve světě. Oslabená Francie se bezprostředně po roce 1945 soustředila na dvě oblasti: konsolidaci koloniálního panství a posilování kulturního vlivu. Ve francouzské historiografii se v souvislosti s tímto vyvažováním poklesu francouzské pozice ujal pojem kompenzační

mýtus („mythe compensatoire“⁸⁹), který lze stručně popsat následovně: Francie za války ztratila vše, kromě svého koloniálního panství, které ji vynahrazovalo materiální i symbolickou újmou, kterou utrpěla po roce 1940. Kolonie představovaly - samozřejmě dočasně - jakési útočiště pro francouzské ztracené sebevědomí. Toto vysvětlení můžeme transponovat i do oblasti kulturní⁹⁰: francouzské přesvědčení o síle vlastní kultury, která je stále živá a přitažlivá nejen pro Francouze, ale i pro okolní svět, se stalo základem pro cílené využití tohoto potenciálu za účelem znovuzískání prestiže a pevné pozice na mezinárodní scéně.

Základy poválečného kulturního působení Francie můžeme spatřovat již během druhé světové války v činnosti France Libre. Předobraz dalšího vývoje najdeme v neuskutečněném projektu Rady pro francouzskou kulturu (Conseil de la culture française), jejíž budoucí cíle byly popsány takto: „Je třeba již dnes předjímat skutečnost, že po konci války bude nejcennější dědictvím Francie a zároveň hlavní zdroj, který jí umožní znovu získat v Evropě a ve světě pozici první kategorie, oblast kultury. Její přínos bude větší než přínos ekonomických vztahů a její dopady budou o to účinnější, zaměřili se Francie více na kvalitu než na kvantitu svého přínosu novému světu.“⁹¹.

V letech 1945-1990 procházela francouzská kulturní diplomacie několika etapami. První období (1945-1957) je charakterizováno formováním nové organizační struktury a formulováním hlavních principů poválečné kulturní diplomacie. Následující etapa, kdy se Francie zaměřila na teritoriální expanzi i tematické rozšíření své kulturní diplomacie, pokračovalo v letech 1958-1969 a bylo poznamenáno gaullistickou vizí zahraničního kulturního působení. Třetí fáze poválečného vývoje započala v sedmdesátých letech. Objevily se první náznaky váhání, kritického pohledu na francouzský aparát a nástroje kulturní diplomacie. Tato etapa utvořila předpoklad pro reformy kulturní diplomacie, které Francie uskutečnila v následujících desetiletích.

Hned v dubnu 1945 byla založena nová institucionální základna pro zahraniční kulturní vztahy - Sekce pro kulturní vztahy (Direction générale des Relations culturelles et des oeuvres françaises à l'étranger⁹², DGRC), jejíž hlavní činnost se v prvních letech existence soustředila na oblast vzdělání, vědecké spolupráce a umělecké spolupráce, přičemž prioritní pozici měla výuka francouzského jazyka a francouzské školy v zahraničí. Právě vůdčí role v oblasti francouzského školství v zahraničí se stala jablkem sváru mezi dvěma zainteresovanými ministerstvy - ministerstvem školství (které usilovalo o převzetí agendy) a ministerstvem zahraničí. Posledně jmenované minister-

---

⁸⁹ Viz např. Ageron, C.-R., *Histoire de la France coloniale*, Paris: Armand Colin, 1990.

⁹⁰ Viz Frank, R., „La machine diplomatique culturelle“, *Relations internationales*, 115 (2003), str. 325-348.

⁹¹ Ibidem, str. 329.

⁹² Ordonnance n°45-675 du 13 avril 1945 Portant organisation de l'administration centrale.

stvo tuto kompetenční bitvu vyhrálo a ministerstvo školství si tak po celé období zachovalo jen možnost posoudit kandidaturu zájemců z řad francouzských učitelů usilujících o zaměstnání v zahraničí.

Převratnou novinkou nové sekce je výskyt slova *kultura* v jejím názvu, které se poprvé objevilo v označení útvaru koordinujícího šíření francouzské kultury v zahraničí. Tato změna představovala ve své době i malý lingvistický problém – tehdejší slovníky adjektivum *culturel* neznaly. Výraz byl přesto použit (jako příklad byl uváděn i název organizace UNESCO) a v označení daného útvaru se udržel až do roku 1998.⁹³ Vzhledem k tomu, že historie francouzské kulturní diplomacie v letech 1945-1990 je z velké části administrativní historií zmíněné sekce ministerstva zahraničí⁹⁴, které si uvnitř francouzského aparátu vytvořilo centrální koordinační pozici pro oblast kulturní diplomacie, ostatní aktéři – opět převážně státní – se vymezovali po celé zkoumané období v rámci spolupráce s danou jednotkou ministerstva.

Hlavním úkolem sekce bylo naučit se fungovat v novém mezinárodním kontextu určeném na jedné straně vznikem sovětského bloku a na druhé straně procesem dekolonizace. Obě změny představovaly nutnost redefinice mocenského a kulturního vztahu k nově vzniklým nezávislým státům na jedné straně a k zemím střední a východní Evropy, které byly v meziválečném období sférou kulturního vlivu Francie. Po druhé světové válce ztratila Francie ve střední a východní Evropě velkou část svých kulturních pozic. Vzhledem k politické situaci v sovětských satelitech, byla na konci 40. let a počátkem 50. let dvacátého století nucena uzavřít francouzské instituty a kulturní centra v tomto regionu nebo výrazně utlumit jejich činnost. Ke znovuotevření došlo ve většině případů až po pádu železné opony.

Proces dekolonizace zcela převrátil perspektivu pohledu na kulturní vztahy s nově vzniklými státy, v rámci kterých Francie v koloniální době vytvářela cílenou asimilační kulturní politiku. Po jejich osamostatnění už tento přístup nebylo možné otevřeně využívat. Protože si zde Francie samozřejmě chtěla svůj kulturní vliv udržet, vytvořila v polovině padesátých let novou verzi zahraniční kulturní politiky vůči těmto státům, která byla založena na tzv. spolupráci (*coopération*). Jednalo se v zásadě o uchopení kulturní dimenze rozvojové spolupráce zaměřené především na spolupráci v technické oblasti (tj. formou vysílání expertů v jednotlivých oblastech), o výuku jazyka a školství obecně. Změna směru našla i své administrativní vyjádření; ze Sekce pro kulturní vztahy (*Direction générale des Relations culturelles*) se v roce 1956 stala Sekce pro kulturní záležitosti a technickou spolupráci (*Direction générale des Affaires culturelles et techniques, DGACT*). V rámci jednoho útvaru se tak ocitla spolupráce kulturní, ale i technická, tedy *de facto* agenda rozvojové pomoci. Tato novinka znesnadňuje identifi-

---

⁹³ Viz Bry, A., *La Cendrillon culturelle du Quai d'Orsay*, Paris: Gallimad, str. 15.

⁹⁴ Název sekce francouzského ministerstva zahraničí, do jejíž kompetence spadala oblast kulturní diplomacie se od jejího založení několikrát změnila, proto za účelem zjednodušení používá francouzská literatura k danému tématu pouze výraz „DG“ (*Direction générale*).

kaci čistě kulturní složky (ve smyslu aktivit kulturní diplomacie) v rámci širokého záběru DGACTION.

Dekolonizace způsobila ještě jeden posun: umožnila Francii zaměřit se ve svých kulturně diplomatických snahách i na jiné státy, než představovaly bývalé kolonie a již tradiční oblast francouzského vlivu – Evropa. Důkazem toho byl rychlý rozmach uzavírání bilaterálních dohod o kulturní spolupráci. Tyto dohody samotné nejsou předmětem kulturní diplomacie ve smyslu diplomacie veřejné, poskytly ale nezbytný smluvní rámec pro šíření francouzské kultury a francouzského školství a samozřejmě pro kulturní spolupráci obou stran⁹⁵. V letech 1945-1965 připravila výše zmíněná Sekce 53 dohody o kulturní spolupráci, a to jak s hlavními partnery Francie, jako je SRN (1954), Velká Británie (1948) Brazílie (1950), Maroko (1957, 1962) tak i s ostatními méně prioritními zeměmi z hlediska francouzské zahraniční politiky – např. Kolumbie (1952), Řecko (1960), Čile a Libye (1955). Dané období představovalo skutečnou explozi takových dohod. K podobné vlně došlo opět v devadesátých letech dvacátého století po rozpadu sovětského bloku.

Druhá etapa poválečné kulturní diplomacie začala se vznikem Páté republiky v roce 1958. Specifickým rysem období daného období byla praxe plánování zavedená i v oblasti kulturní diplomacie. V září 1958 byl přijat pětiletý plán na léta 1959-1963 nazvaný „program šíření a přeměny kulturních a technických aktivit Francie v zahraničí“. Byl charakterizován gaullistickým důrazem na znovunabytí pozic ve světě skrze kulturní penetraci tradičních oblastí vlivu i nových území za pomoci kultury, která je zde chápána jako podřízený nástroj zahraniční politiky. Kultura je ve službách politiky a kulturní diplomacie je založena na fyzické přítomnosti v zahraničí (centra, instituty, školy, kulturní oddělení zastupitelských úřadů). Ve stejném duchu byl vypracován i druhý pětiletý plán na léta 1964-1968, který se tematicky soustředil na výuku francouzštiny ve světě. Pozici francouzského jazyka tehdy francouzská kulturní diplomacie ještě neměla za úkol bránit, ale šířit. Ke kulturní diplomacii také tento plán přičlenil novou část agendy – spolupráci vědeckou.

V roce 1959 se uvnitř francouzské administrativy zrodil nový konkurent i kolega ministerstva zahraničí v oblasti kulturní diplomacie - ministerstvo kultury. Prvním ministrem kultury se stala významná osobnost francouzského kulturního a politického života - André Malraux. Žádná jiná evropská země v té době ministerstvem kultury nedisponovala. Pátá republika tak oficiálně dala najevo, že kulturní otázky jsou záležitostí státu. Tato změna je důležitá i pro šíření francouzské kultury do zahraničí. André Malraux měl ambice i v této oblasti – ještě před jmenováním ministrem kultury se stal v červnu 1958 ministrem bez portfeje a byl pověřen „uskutečněním různých projektů a

---

⁹⁵ Na základě bilaterálních dohod o kulturní spolupráci byly vytvořeny tzv. smíšené komise (commissions mixtes) složené ze zástupců obou smluvních stran, které průběžně kontrolovaly jejich plnění. Tato základní procedurální charakteristika francouzské bilaterální kulturní spolupráce byla zrušena až v devadesátých letech dvacátého století.

zejména těch, které budou souviset s rozvojem a šířením francouzské kultury“. Ani po jmenování ministrem kultury se nevzdal zahraničních témat – kladl velký důraz na velké kulturní projekty v zahraničí (organizace výstav významných francouzských umělců) a budoval pozici Francie jako ochránkyně světové kultury (známá je např. kampaň za záchranu núbijských památek během stavby Asuánské přehrady). André Malraux dokonce usiloval o silnější mezinárodní pozici francouzského ministerstva kultury, do jehož působnosti chtěl – neúspěšně – kulturní diplomacii začlenit. I tuto kompetenční bitvu francouzské ministerstvo zahraničí vyhrálo a fakt, že kulturní diplomacie setrvala v jeho organizační struktuře, potvrdil jeho centrální pozici v kulturní diplomacii Francie. Další pokusy o přesunutí zahraniční kulturní agendy na ministerstvo kultury se tak objevily až po příchodu Jacqua Langa v 80. letech 20. století. V březnu 1969 v rámci další organizační změny na úrovni ministerstva zahraničí vznikla Sekce pro kulturní a vědecké záležitosti a technickou spolupráci (*Direction générale des relations culturelles, scientifiques et techniques, DGCRST*), která fungovala až do reformy z roku 1998.

Sedmdesátá léta představovala zlomové období, kdy byla francouzská kulturní diplomacie poprvé podrobena širší kritice. V tomto desetiletí vznikly první dvě obsáhlejší zprávy věnující se organizaci francouzské kulturní diplomacie a které stanovily doporučení do budoucna. První z nich – Raport Bon-Juppé z roku 1974 se dívá na kulturní diplomacii z perspektivy ekonomické. Její autoři, oba finanční inspektoři, kritizovali v první řadě nevydělečnost zahraničního kulturního působení a jeho přílišnou orientaci na minulost. Na základě této zprávy byly v rámci tzv. Laurentovy reformy⁹⁶ rozděleny aktivity Sekce do dvou velkých okruhů, které přetrvaly až do počátku osmdesátých let minulého století. Oddělení pro šíření kultury a kulturní výměny (*Diffusion et échanges culturels*) mělo na starost ty aktivity, které Francie vykonávala jednostranně, a pro jejichž realizaci potřebovala pouze svolení hostitelské země. Jednalo se o činnost kulturních center, francouzských škol v zahraničí, francouzskou kulturní nabídku (zejména organizaci kulturních vystoupení francouzských umělců) a o agendu spojenou s šířením francouzské literatury. Druhé Oddělení kulturní a technické spolupráce (*de la Coopération culturelle et technique*) se zabývalo pomocí zahraničním partnerům, snahou reagovat na jejich výslovné požadavky v dané oblasti (konkrétně např. na navýšení počtu frankofonních pedagogů). Některé země, jako např. státy střední a východní Evropy, Čína, Japonsko, Austrálie, severní Evropa, západní Evropa, Velká Británie, USA,) spadaly jen pod první oddělení, byly tedy otevřeny pouze „šíření“ a ne „spolupráci“.

Dalším impulsem pro změny se stala tzv. Rigaudova zpráva vypracovaná v roce 1979 a zveřejněná o rok později. Mnozí autoři jí považují za jeden z nejdůležitějších analytických dokumentů vztahujících se k francouzské kulturní diplomacii. Na jedné straně zahajuje tradici velkých zpráv k tématu (tzv. *grands rapports*) – navazují na ní další evaluační dokumenty a parlamentní zprávy (viz kapitola o evaluaci). Součástí do-

---

⁹⁶ Pierre Laurent působil na pozici ředitele DGRCST od roku 1969.

kumentu jsou kromě analýzy tehdejšího stavu kulturní diplomacie i doporučení do budoucna, Rigaudova zpráva „od data svého vzniku předjímá směr vývoje kulturní diplomacie na dalších patnáct let dopředu“⁹⁷. Najdeme v ní tedy jak základy pozdější kritiky, tak i impuls pro budoucí reformy. Její výjimečné postavení mezi hodnotícími zprávami spočívá v tom, že se jako jedna z mála zaměřila na podstatu šíření francouzské kultury, ne pouze na distribuci rolí mezi aktéry kulturní diplomacie. Její návrhy proto nezahrnovaly výrazné změny organizační struktury DGCRST. Mezi hlavní doporučení zprávy patří zejména nutnost zaměřit se na nová média, která budou nadále určovat povahu mezinárodních kulturních vztahů. Podle autora zprávy představuje zahraniční vysílání oblast, prostřednictvím které bude Francie schopna zajistit svůj mezinárodní vliv. Rigaud volá po vytvoření francouzských rozhlasových i televizních stanic s mezinárodním dosahem. Podtrhuje také nutnost změny pohledu na interakci se zahraničním publikem: „ve světě ovlivněném vzájemnou provázaností kultur a multipolaritou už Francie nemůže spoléhat na to, že bude spravovat prestižní dědictví a nechá zaznít svůj respektovaný hlas. Musí se naučit poslouchat, přijímat a sdílet“⁹⁸. Nový přístup ke kulturní diplomacii měl být tedy podle Rigauda založen na novém paradigmatu: Francie už neměla svou kulturní přítomnost v zahraničí stavět na šíření vlastní kultury, ale na spolupráci s lokálními aktéry (eventuálně na jejich podpoře, v případě rozvojových zemí) a na partnerství. Tento přístup je – alespoň na teoretické úrovni – prosazován dodnes a je chápán jako obecný základ kulturní diplomacie. V neposlední řadě J.Rigaud požaduje navýšení rozpočtových prostředků určených k financování kulturní diplomacie. Jedná se o téma, který se stalo leitmotivem všech dalších zpráv týkajících se dané oblasti.

V roce 1981 se ve Francii k moci poprvé od počátku Páté republiky dostala levice. Ačkoli tato politická změna neznamenal zpochybnění francouzské kulturní diplomacie ani posun ve vnímání jejích priorit, nebyla pro danou oblast zcela bez důsledků. Hlavní posun se odehrál v rovině diskurzu. Nástup levice znamenal otevřenou kritiku přístupu USA k mezinárodním kulturním vztahům. Nová role Francie v mezinárodním prostředí byla odvozena od nutnosti postavit se tomuto „hegemonického přístupu USA k šíření kultury“ prostřednictvím ochrany ostatních kultur. Hlavním mluvčím Francie na tomto poli se nestal ministr zahraničí, ale ministr kultury s mezinárodními ambicemi – Jack Lang. Nepodařilo se mu sice vytvořit z ministerstva kultury, jak by si býval přál, nového dominantního aktéra francouzské kulturní diplomacie, soustředil se nicméně na prosazování francouzské vize mezinárodních kulturních vztahů v rámci multilaterálních platform (zejména UNESCO – viz třetí kapitola této práce).

Politická změna také vyvolala potřebu vyjádřit se ke statusu quo francouzské kulturní diplomacie a stanovit cíle v novém kontextu. Navzdory tomu, že kulturní diploma-

---

⁹⁷ Simoulin, V., „Les inflexions de la politique culturelle extérieure de la France“, *Esprit*, 253 (1999), str. 125.

⁹⁸ Rigaud, J., *Les relations culturelles extérieures, Rapport au ministre des affaires étrangères*, Paris: La Documentation française, 1980.

cie byla chápána jako významná složka zahraniční politiky, nestala se do té doby předmětem programových dokumentů. V roce 1984 vznikl na půdě DGCRST na základě zadání tehdejšího ministra zahraničí Clauda Cheyssona ve své podstatě ojedinělý koncepční dokument nazvaný Projekt zahraniční kulturní činnosti Francie (Projet Culturel extérior de la France, PCE), který bychom mohli nazvat prvním souhrnným programovým dokumentem francouzské kulturní diplomacie, byl určen nejen aktérům činným v dané sféře diplomacie, ale i široké veřejnosti, a to s cílem obeznámit ji s dosud veřejností nepovšimnutou oblastí francouzské zahraniční politiky. Dokument je členěn do tří částí – první kapitola je zaměřena na hlavní principy a linie francouzské kulturní politiky, druhá rozebírá sektoriální priority a třetí část je rozdělena podle geografických cílů. Jde o četbu velice poučnou, ukazuje totiž zejména na to, jak chce být Francie (zde z pozice ministerstva zahraničí) viděna a jak je hrdá na svou kulturní diplomacii: „Francie je první západní zemí, která definovala vnější kulturní politiku a světila její řízení administrativní jednotce příslušné k ministerstvu zahraničí. Zároveň finanční prostředky na tuto oblast určené za posledních dvacet let nemají ve světě obdoby“⁹⁹. Tato představa o sobě sama ostře kontrastuje se sebekritickým tónem, který převažoval o dekádu později. Při podrobnější analýze textu ale nalezneme i prvky kritiky, které odhalují neúspěchy francouzské kulturní diplomacie. Jedná se zejména o slabiny francouzské zahraniční audiovizivace, která nebyla dostatečně konkurenceschopná a nebyla schopna se prosadit vedle amerického modelu. Dalším pro Francii nepříznivým konstatováním je zhoršování pozice francouzského jazyka v Latinské Americe, který šel ruku v ruce s poklesem poptávky po francouzské knižní produkci v daném regionu. Kritice se nevyhnula ani samotná sekce ministerstva zahraničí, která se podle autorů zprávy „pohybuje na okraji aktivit ministerstva zahraničí a její politická mise je nedostatečně definována“¹⁰⁰.

Na základě těchto tvrzení uvádí PCE několik priorit francouzské kulturní diplomacie. Na prvních místech zmiňuje šíření francouzského jazyka spolu s jazykovým pluralismem (již zde se objevuje koncept jazykové rozmanitosti plně rozvinutý v devadesátých letech dvacátého století), vylepšení pozice Francie v mezinárodním komunikačním a audiovizuálním prostoru, rozvoj vědecké a technologické spolupráce a francouzskou výuku v zahraničí. Geografické priority zde nejsou detailně vymezeny podle zemí, jsou členěny podle velkých světových regionů a pokrývají všechny kontinenty. Tyto nedostatky v rozlišovací schopnosti, tedy absence definice jasných lokálních priorit podle jednotlivých států, jsou francouzské kulturní diplomacii vytýkány dodnes.

Autoři zprávy v souladu se soudobou levicovou rétorikou na téma mezinárodních kulturních vztahů otevřeně kritizují americký model „kulturní hegemonie“. Kdybychom parafrázovali jejich závěry, došli bychom k tvrzení, že americký kulturní vliv ohrožuje

---

⁹⁹ *Le projet extérior de la France*, Ministère des relations extérieures, Paris 1984.

ostatní kultury a tudíž i tu francouzskou. Francie už nemůže jen šířit svůj kulturní model, musí jej i bránit, stejně jako je odhodlána bránit ostatní kultury. Tento nový pohled, který změnil nejen vnímání role Francie na mezinárodní scéně, ale vytvořil i nový rámec pro francouzskou kulturní diplomacii, je v souladu s výše zmíněným postojem, který prezentoval i ministr kultura Jack Lang, a poukazuje na provázanost obou složek zahraniční kulturní politiky.

Osmdesátá léta dvacátého století byla charakterizována počátky rozvoje francouzského zahraničního vysílání. Tento posun se odrazil i v rovině organizační – v rámci DGCST bylo v roce 1982 zřízeno samostatné Oddělení pro komunikaci. Na základě analýzy vnitřního prostředí kulturní diplomacie (kritizován byl zejména důraz na správu nákladné sítě kulturních center, jejichž aktivity jsou příliš odvislé od konzervativního náhledu na povahu kulturní výměny) a na základě pozorování stále více konkurenčního prostředí mediálních aktérů činných na mezinárodním poli, se Francie rozhodla zaměřit se na zahraniční vysílání. Francie se proto v souladu se svou zahraničněpolitickou koncepcí mezinárodní přítomnosti rozhodla zaměřit na zahraniční vysílání s konečným cílem vytvořit televizní a rozhlasové stanice s globálním dosahem (tato etapa byla ukončena až v roce 2006, kdy zahájila své vysílání mezinárodní informační televizní stanice France 24). Nejprve se soustředila na rozhlasové vysílání. Hlavním hráčem na tomto poli bylo RFI (Radio France Internationale), které ale v roce 1980 povětšinou přejímalo programy veřejnoprávní stanice France Inter, a jen výjimečně vysílalo v jiném jazyce než francouzsky. V průběhu osmdesátých let prošlo RFI významnými změnami. Stalo se stanicí s globálním rozsahem, začalo vysílat v cizích jazycích, a to s větším podílem původních pořadů určených jen pro zahraniční publikum v rámci celkové skladby vysílání.

Rozvoj zahraničního televizního vysílání byl nastartován později a trval déle. První projekt nebyl pouze francouzský – jednalo se o televizní stanici TV5 spočívající na partnerství francouzských stanic (TF1, Antenne 2, FR3), belgické RTBF, švýcarské SSR a québecké CTQC. TV5 začala vysílat v roce 1984 a jejím počátečním cílem se stejně jako u RFI stalo celosvětové pokrytí (což bylo umožněno technickým pokrokem rozvoje satelitního příjmu signálu). Tohoto cíle bylo dosaženo ale až v následujícím období – v devadesátých letech dvacátého století.

2.1.4 Shrnutí základních rysů vývoje v letech 1945-1990

Poválečné období a počátky Páté republiky daly francouzskému modelu kulturní diplomacie důležité charakteristiky, o které již v průběhu následujících let nepřišel¹⁰¹.

---

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Viz Bry, A., *La Cendrillon culturelle du Quai d'Orsay*, Paris: Gallimard, str. 26-27.

Jeho nastavení v hrubých rysech tedy odpovídá dnešní organizaci a šíři záběru současné francouzské kulturní diplomacie. Na následujících řádcích shrneme charakteristické rysy francouzské kulturní diplomacie v letech 1945-1990.

Prvním rysem vývoje po roce 1945 je ukotvení centrální koordinační funkce ministerstva zahraničí, respektive jeho příslušné sekce, jako dominantního aktéra francouzské kulturní diplomacie. Ministerstvo zahraničí odolalo snahám ostatních ministerstev (školství a kultury) více se prosadit v dané oblasti. Francie nenásledovala ani příklad Velké Británie nebo Německa, které se ve stejné době přiklonili k využití autonomních nevládních kulturních agentur jako je British Council nebo Goethe Institut. Francie měla na vybranou, mohla velice dobře aplikovat stejný model a využít Alliance française, se kterou již ministerstvo zahraničí úzce spolupracovalo. Neučinila tak, a proto nevládní a soukromí aktéři, mezi kterými AF zajisté zastávala a zastává privilegované místo, se tak stali pouze doplněním kulturně diplomatických aktivit.

Sekce zabývající se kulturními záležitostmi (ať už byl její název jakýkoli), vybočovala v rámci ministerstva zahraničí ze zbytku organizace tohoto rezortu. Specifické bylo její zaměření (neřešila politickou, protokolární ani ekonomickou agendu) i kultura práce (zaměstnanci měli velice často jiný kariérní profil a zázemí, většinou pocházeli z oblasti školství). Na základě svědectví jejích zaměstnanců můžeme usuzovat, že kulturní agenda dávala tradičně velký prostor pro improvizaci. Pracovníci daného sektoru byly často označovány jako „kulturními nadšenci“, kteří tak docela „nezapadali do tradičního diplomatického schématu“¹⁰². V neposlední řadě se jednalo o sekci, která nebyla terčem zájmu francouzské širší veřejnosti a médií. Toto tvrzení můžeme zobecnit na převážnou část francouzské kulturní diplomacie, která z povahy věci byla cílena k zahraničnímu publiku a nepředstavovala tak téma zajímavější Francouze.

Druhým charakteristickým rysem daného období je rozšiřování francouzské kulturní přítomnosti v zahraničí v rámci tzv. réseau tvořeného z kulturních oddělení ambasad, francouzských kulturních center a institutů a francouzských škol v zahraničí. Největší hustota je patrná v západní Evropě, v Africe, jižní Americe, na Blízkém Východě a v JV Asii. Bílými místy zůstávají především USA (kde je ovšem síť francouzských center suplována velkým množstvím Francouzských aliancí) a oblast střední a východní Evropy, do které se Francie vrátila až na počátku let devadesátých. Naproti tomu bývalé kolonie nadále zůstaly příjemci francouzské kultury i technické spolupráce v dané oblasti, přínáležitost agendy k novému Ministerstvu pro spolupráci vzájemné styky ještě posílila. Na prvních pozicích na seznamu se tak pochopitelně ocitly státy frankofonní Afriky, chápané jako francouzská zóna vlivu.

V letech 1945-1990 se etablovaly hlavní oblasti aktivit kulturní diplomacie. Patřily mezi ně následující sektory, které jsou zde vyjmenovány podle vnitřního členění příslušné sekce ministerstva zahraničí: výuka francouzského jazyka a francouzské školství

---

¹⁰² Ibidem.

v zahraničí, kulturní výměny (šíření francouzské literatury, podpora překladu, kinematografie, televize a rozhlas), umělecké výměny (divadlo, hudba, výtvarné umění), vědecká spolupráce a stipendia pro zahraniční studenty. Jak jsme zmínili výše, pro všechny uvedené oblasti bychom našli předobraz již v předcházejícím období. Po roce 1945 ale docházelo k celkovému zvětšování agendy v rámci jednotlivých sektorů a k jejímu dalšímu vnitřnímu členění. Novinkou se stal rozvoj zahraniční audiovizuální politiky, který byl zapříčiněn rozvojem moderních technologií a zejména rozšířením televizního vysílání.

Závěrem dodejme, že po celé období 1945-1990 nebyla kritice podrobena samotná existence projektu kulturní diplomacie. Byla chápána jako doplnění politických a ekonomických vztahů, jako součást francouzského způsobu svébytné existence v mezinárodním prostředí, které se ovšem od roku 1945 výrazně změnilo. Měnil se mezinárodní kontext, zvýšil se počet aktérů kulturní diplomacie a Francie se musela naučit fungovat ve více konkurenčním prostředí. Už neměla takový náskok, praxe, kterou v mezinárodních vztazích sama zaváděla, se rozvinula a stala se běžnou součástí diplomatických aktivit ostatních států. Francouzská kulturní diplomacie tak měla na konci osmdesátých let za sebou sice dlouhou tradici a řadu zkušeností, které představovaly jistě znalostní výhodu, ale zároveň také určitou tendenci ke konservatismu a neschopnost flexibilně reagovat na nové podněty. Francie nebyla zcela připravena na novou situaci, ve které už sama nebyla leaderem, ale musela následovat příklady ostatních, inspirovat se jinde. Situaci pro ni nezvyklou a nepohodlnou.

2.2 Vývoj v letech 1990-2010

V devadesátých letech se výrazně změnil mezinárodní kontext. Konec Studené války a s ním spojený rozpad bipolárního světa, prohlubování procesu evropské integrace i pokračující globalizace představují hlavní vnější vlivy, které v tomto období působily na francouzskou kulturní diplomacii. V návaznosti na ně, ale i v důsledku změn, které vycházely z vnitřní dynamiky francouzského systému a udály se v rámci celkové modernizace francouzské administrativy, dochází k řadě posunů ve francouzské kulturní diplomacii v rovině organizační, geografické a tematické.

2.2.1 Vnější kontext

Hlavní změnou, která ovlivnila celou francouzskou zahraniční politiku, byl konec Studené války. Pro kulturní diplomacii to znamenalo zejména geografickou reorientaci a s tím spojený návrat především do zemí střední a východní Evropy, které se na příštích deset let staly oblastmi prioritními. Konkrétními projevy této změny se stalo otevírání nebo znovu otevírání francouzských kulturních středisek a Francouzských aliancí a

rozšiřování zahraničního vysílání do daného regionu (především šlo o krátkovlnné stanice a satelity pro televizní vysílání). Tento proces zahájil reflexi na téma, zdali francouzská kulturní přítomnost v zahraničí, která byla počátkem devadesátých let zaměřena v první řadě na západní Evropu a na africké státy, odráží tehdejší geopolitickou situaci. Výsledkem byla velká vlna uzavírání kulturních center v západní Evropě, zejména v Německu, ke které Francie přistoupila na přelomu devadesátých let dvacátého století a na začátku nového milénia.

V devadesátých letech se také prohlubuje evropská integrace, která začíná zasahovat i do kulturní oblasti, ovlivnila proto, byť nepřímo, i sféru kulturní diplomacie. Významná v tomto kontextu je především otázka postavení francouzského jazyka, kdy zejména díky rozšiřování Evropské unie došlo k oslabení pozice francouzštiny, na což byla francouzská kulturní diplomacie nucena reagovat. Francie se proto v rámci své kulturní diplomacie snaží posilovat roli francouzštiny a její používání v evropských institucích a akcentovat zejména politiku plurilingvismu. Zároveň usiluje o vůdčí postavení v rámci evropských kulturních iniciativ a v debatách o podobě budoucí evropské kulturní politiky.

V neposlední řadě dochází po roce 1990 k pokračování a urychlení procesu globalizace, Francouzi nazývaného „mondialisation“, který zasáhl povahu mezinárodních kulturních vztahů a tudíž i celou oblast kulturní diplomacie. Jeho průvodním projevem a také příčinou je rychlý rozvoj moderních informačních a telekomunikačních technologií, který umožnil rozmach médií. Od počátku 90. let se tak začíná zaplňovat i prostor globálních médií a stává se stále více konkurenčním. Pro kulturní diplomacii je podstatný hlavně rozmach zahraničního televizního vysílání (BBC World, CNN International). Francie, která samozřejmě chtěla být v daném prostoru přítomna, se rozhodla soustředit na tuto oblast a intenzivně pokračovat v úsilí, které započala již v osmdesátých letech.

Dalším rysem globalizace – opět ovlivňujícím všechny sektory kulturní diplomacie - je nárůst mezinárodní mobility. Tato změna výrazně zasáhla zejména oblast zahraniční vzdělávací politiky. Vzhledem k zvyšování konkurence v prostředí nabídky vysokoškolského vzdělání a v důsledku narůstající atraktivity amerického vzdělávací modelu, zaznamenala Francie v průběhu devadesátých let pokles zahraničních studentů. Na konci devadesátých let se proto rozhodla začlenit oblast přijímání zahraničních studentů do celkové strategie zvyšování atraktivity svého území.

Na dané změny kontextu nereaguje pouze francouzská kulturní diplomacie. V posledních dvou dekadách můžeme pozorovat i posuny u kulturních diplomacií tradičních „velkých hráčů“ – USA, Velké Británie a Německa, jejichž kulturní diplomacie již v dané době byly v mezinárodním prostředí zavedeny. Na scéně se ale zároveň objevují noví státní aktéři – v průběhu devadesátých let staví novodobé základy kulturní diplomacie státy bývalého východního bloku a nově se na scéně objevují asijské státy, zejména Čína. Dochází tak k nárůstu konkurence v prostředí kulturní diplomacie, která se během posledních dvaceti let přesunula z kategorie okrajové diplomatické aktivity do pozice standardní součásti diplomatické praxe. Důsledkem tohoto procesu Francie ztratila další část svého výsadního postavení.

2.2.2 Vnitřní změny

V letech 1990-2010 se základní institucionální struktura a distribuce rolí mezi jednotlivými aktéry francouzské kulturní diplomacie výrazně nezměnila. Došlo nicméně k několika dílčím reformám francouzské administrativy jako celku a k menším změnám v rovině aktérů kulturní diplomacie. Na následujících řádcích se proto zaměříme na hlavní tendence ovlivňující jednotlivé aktéry, a to nejprve na centrální úrovni ministerstva zahraničí a jeho hlavních operátorů, poté i na pracoviště v zahraničí a ostatní subjekty.

Reformy na úrovni MAE

Po celé období 1990-2010 si ministerstvo zahraničí uchovalo roli centrálního aktéra francouzské kulturní diplomacie. Proto i změny celého ministerstva se dotkly kulturně diplomatické agendy. V daném období prošlo ministerstvo zahraničí třemi velkými reformami. Patří mezi ně Juppého reforma, Védrinova reforma a třetí reforma (bez ustáleného označení), která stále ještě není ukončená a která se ze všech tří reforem nejvíce dotýká kulturní diplomacie. Hlavní impulsy ke změnám v rámci kulturní diplomacie vznikly v době, kdy byl ministrem kultury B. Kouchner, budeme proto tuto poslední reformu označovat Kouchnerova reforma.

První z reforem, která probíhala v letech, kdy post ministra zahraničí zastával Alain Juppé (1993-1995), byla motivována snahou adaptovat ministerstvo na nový mezinárodní kontext a zefektivnit jeho vnitřní fungování. Alain Juppé si vyžádal rozsáhlý audit, na jehož základě byla vypracována zpráva¹⁰³, která posloužila jako základ pro budoucí reformu. V rámci této reformy byl kladen důraz na posílení ekonomické dimenze zahraniční politiky. Kulturní agenda nedoznala žádných podstatných posunů. Jediným výrazným bodem je zavedení praxe každoročního setkávání velvyslanců – tzv. *Conférence annuelle des ambassadeurs*, na které přednáší svůj projev kromě ministra zahraničí také francouzský prezident. Oba výše zmíněné projevy se staly jedním z hlavních zdrojů vytyčení priorit francouzské zahraniční politiky. Z hlediska kulturní diplomacie je také významné, že vedle schůzek velvyslanců byla zavedena praxe setkávání rezortních diplomatů – tj. včetně kulturních radů. Byla tak vytvořena nová platforma pro sdílení zkušeností v dané oblasti.

Druhým ministrem reformátorem byl Hubert Védrine (1997-2002), který inicioval řadu změn na ministerstvu i v rámci diplomatické služby. Nejvýznamnější a nejviditel-

---

¹⁰³ *L'Etat en France. Servir une nation ouverte sur le monde. Rapport de la mission sur des responsabilités et l'organisation de l'Etat*, 1994. Dokument je označován také jako Rapport Picq, podle jeho autora Jeana Picqua.

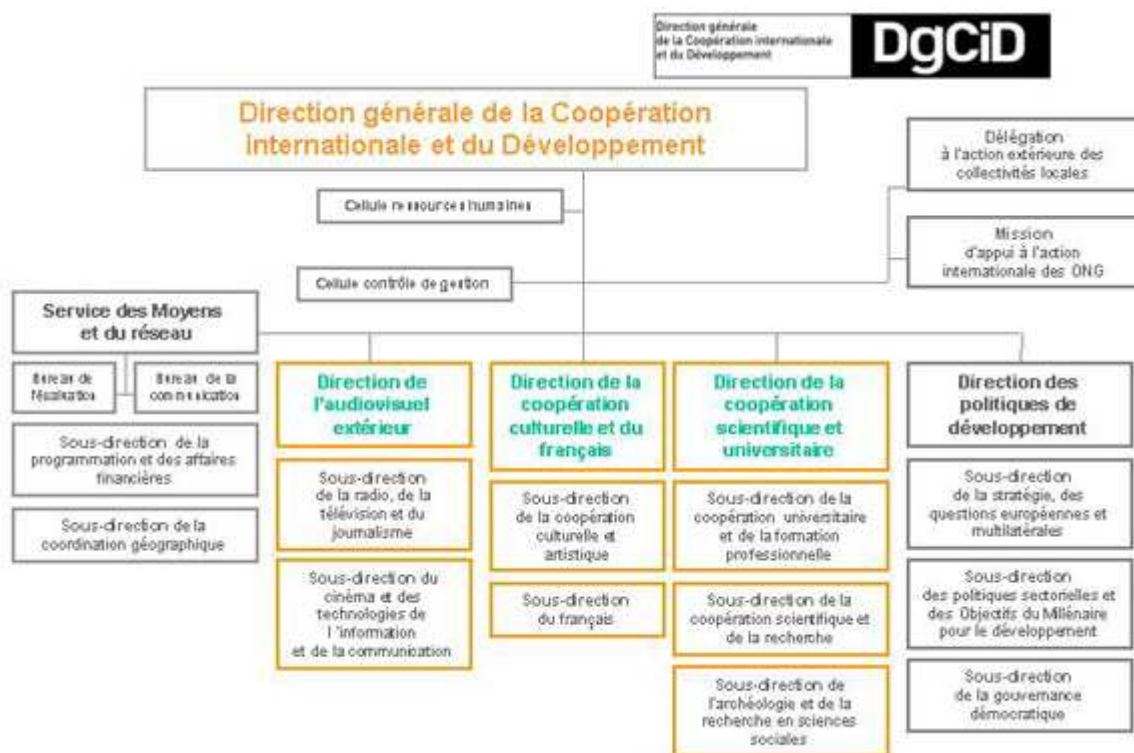
nější posun představuje sloučení ministerstva zahraničních věcí s Ministerstvem spolupráce¹⁰⁴, které vstoupilo v platnost 1. ledna 1999¹⁰⁵. Tuto zásadní organizační změnu očekávanou již od počátku 80. let dvacátého století, lze považovat i za změnu koncepční. Francii se podařilo formálně upustit od postkoloniální logiky, která určovala i dělení administrativy na země „du champ“ (kam spadaly zejména státy frankofonní subsaharské Afriky a ostatní rozvojové země) a „hors champ“ (státy Maghrebu a zbytek světa) a která byla vyjádřením francouzského specifického vztahu vůči bývalým africkým koloniím¹⁰⁶. Na ministerstvu zahraničí následně vznikla základní organizační administrativní jednotka kulturní diplomacie – Sekce pro mezinárodní spolupráci a rozvoj – viz obrázek (Direction générale de la coopération internationale et du développement, DGCID), která nahradila stávající DGRCSST. Do doby svého zániku v roce 2009 byla DGCID největší sekcí ministerstva zahraničí a její rozpočet se po celé období její existence pohyboval okolo čtyřiceti procent celkového rozpočtu resortu.

---

¹⁰⁴ Ministerstvo pro spolupráci bylo založeno na počátku Páté republiky – v roce 1960. Po jeho sloučení s ministerstvem zahraničí v roce 1999, vznikla v rámci tohoto ministerstva pozice delegovaného ministra pro spolupráci a frankofonii. V čele delegovaného ministerstva stojí delegovaný ministr, kterému ale nejsou podřízeni vlastní zaměstnanci, musí se spoléhat na personální zdroje ministerstva zahraničí.

¹⁰⁵ Změna na úrovni ministerstev vyvolala i změnu na úrovni operátorů v oblasti kulturní diplomacie. V návaznosti na spojení ministerstev zahraničí a spolupráce došlo ke sloučení Afrique en création a AFAA v roce 2000. Vznikl tak jeden operátor pro oblast kulturní výměny s globální působností.

¹⁰⁶ Sloučení Ministerstva pro spolupráci s ministerstvem zahraničí se stalo terčem kritiky ze strany tehdejší pravicové opozice. Bývalý ministr pro spolupráci Bernard Debré označil tuto změnu za důkaz toho, že „Francie opouští Afriku“. Ve stejném smyslu se nechali slyšet i vrcholní afričtí představitelé. Podle tehdejšího premiéra Béninu, Adriena Houngbédjiho se Francie zachovala, jako kdyby „se chtěla z Afriky stáhnout“. Viz *Le Monde diplomatique*, březen 1998, str. 20-21.

Obrázek č. 6: Organizační struktura Sekce pro mezinárodní spolupráci a rozvoj francouzského ministerstva zahraničí (2008).

(Zdroj: Ministerstvo pro zahraniční a evropské záležitosti.)

Jak z názvu DGCID vyplývá, sekce absorbovala i agendu rozvojové spolupráce. Její vnitřní členění odráželo geografické dělení na země rozvojové a rozvinuté podle pravidel OECD a nezdůrazňovalo specifické postavení bývalých francouzských kolonií. Bývalé země „du champ“ byly převedeny do kategorie zemí „zóny prioritní solidarity“ (zone de solidarité prioritaire, ZSP)¹⁰⁷.

Třetí reforma francouzského ministerstva zahraničí byla zasazena do širšího rámce změn v rámci celkové modernizace francouzské administrativy po nástupu Nicolase Sarkozyho do prezidentského úřadu v roce 2007 – tzv. revize veřejných politik (La Révision générale des politiques publiques – RGPP). Vztahuje ke všem sektorům veřejné

¹⁰⁷ La Zone de solidarité prioritaire (ZSP) – Oblast prioritní solidarity byla definována francouzskou vládou v únoru 1998 jako oblast, kde může francouzská rozvojová pomoc mít významný dopad na harmonický rozvoj institucí, společnosti a ekonomiky. Skládá se z nejméně rozvinutých zemí (z hlediska HDP). Zahnuje následující regiony : Blízký Východ (Libanon, Palestinská území, Jemen) ; Severní Afrika (Alžírsko, Maroko Tunisko), Subsaharská Afrika a Indický oceán (Jižní Afrika, Angola, Benin, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Cap-Vert, Středoafriická republika, Komory, Kongo, Pobřeží slonoviny, Djibouti, Eritrea, Etiopie, Gabon, Ghana, Gambie, Guinea, Guinea-Bissau, Rovnicková Guinea, Keňa, Libérie, Madagascar, Mali, Mauretánie, Mozambik, Namibie, Niger, Nigérie, Uganda, Demokratická republika Kongo, Rwanda, Sao-Tomé-et-Principe, Senegal, Sierra Leone, Súdán, Tanzanie, Čad, Togo, Zimbabwe), Asie (Kambodža, Laos, Vietnam, Afghánistán,), Karibik (Kuba, Haiti, Dominikánská republika), Latinská Amerika (Surinam), Pacifik (Vanuatu).

politiky a dotýká se tedy i všech rezortů. Jejím cílem je celkové snížení veřejných financí, zefektivnění služeb francouzské administrativy ve vztahu k příjemci a zlepšení stavu veřejné služby. RGPP je rozdělena do několika fází: první etapa trvala od července 2007 do června 2008 a zaměřila se na analýzu současného stavu a vytvoření různých reformních scénářů. Další fáze již přinesly první konkrétní reformy, které byly zasazeny do víceletého finančního rámce nového systému francouzského rozpočtu (poprvé v letech 2008-2011). Uvnitř ministerstva zahraničí (stejně jako u ostatních ministerstev) bylo vytvořeno těleso „*commité de pilotage*“, které monitoruje pokroky v RGPP v rámci daného resortu. Ukončení celého procesu je plánováno na rok 2012. Změny, které nadále pokračují, zasáhly i francouzské aktéry podílející se na kulturní diplomacii, a to jak v Paříži tak i v zahraničí. V oblasti kulturní diplomacie se RGPP potkala s reflexí nad dalším směřováním francouzské zahraniční politiky, která v roce 2008 vyústila v publikaci programového dokumentu – Bílé knihy nazvané *Livre blanc sur la politique étrangère*, která vyzdvihuje zejména klíčovou důležitost posílení francouzské vlivné diplomacie (*diplomatie d'influence*) v kontextu globální konkurence idejí (*compétence globale des idées*).

Výslednicí obou procesů - RGPP a reflexe zahraniční politiky v Bílé knize se tak stala reforma francouzské zahraniční politiky, kterou představil v březnu 2009 francouzský ministr zahraničí Bernard Kouchner (2007-2010). V období 1990-2010, na které se tato práce zaměřuje, patří současná reforma spolu s reformou z roku 1998 k nejvýraznějším organizačním změnám týkajícím se ministerstva zahraničí. Terčem reformních snah se stala i oblast kulturní diplomacie, která je dokonce označena jako jedna z priorit reformy. Zasáhla a zasáhne všechny typy aktérů, nejen centrální koordinací orgán – ministerstvo zahraničí, ale také operátory a pracoviště v zahraničí¹⁰⁸. Mezi hlavní body reformy vztahující se ke kulturně diplomatické agendě patří zřízení nové Sekce pro globalizaci, rozvoj a partnerství na ministerstvu zahraničí (tzv. *Direction générale de la Mondialisation, du Développement et des Partenariats, DGM*), která nahradila stávající *DGCID* a ke které došlo v březnu 2009¹⁰⁹. Jednou z nejviditelnějších změn, a to nejen pro vnitřní aktéry francouzské kulturní diplomacie, ale i pro veřejnost, je vytvoření nové agentury zastřešující převážnou část kulturní diplomacie (oblast kinematografie, literatury a překladu, výuky francouzštiny a kulturních výměn) – *Institut français* v lednu 2011.

---

¹⁰⁸ Změny, které zmíněná reforma přináší, jsou podrobně analyzovány v podkapitole věnované současnému stavu francouzské kulturní diplomacie.

¹⁰⁹ *Décret n° 2009-291 du 16 mars 2009 portant organisation de l'administration centrale du ministère des affaires étrangères et européennes.*

Změny na úrovni ostatních aktérů

Hlavní změny na úrovni ostatních aktérů (tedy mimo ministerstva zahraničí) v období 1990-2010 lze rozdělit do tří kategorií. Za prvé došlo k rozšíření praxe specializovaných agentur – operátorů, a to v oblasti francouzského školství v zahraničí, francouzských stipendií pro zahraniční studenty a kulturních výměn. Druhou kategorií představuje restrukturalizace celého systému zahraničního vysílání. Do poslední skupiny patří utváření nových mezinárodních partnerství v rámci kulturní diplomacie, konkrétně francouzsko německá spolupráce.

Významný posun na rovině aktérů je snaha svěřit jednotlivé sektory kulturní diplomacie specializovaným agenturám, kterým je svěřena prováděcí činnost (tzv. opérateurs) a které jsou i nadále úzce provázány s centrálním orgánem – ministerstvem zahraničí. Podle tematického zaměření svěřené agendy, bylo rozhodnuto, že jednotlivé agendy budou kromě ministerstva zahraničí spadat i pod tzv. tutelle příslušných resortů. Rozhodující slovo si stále ponechává ministerstvo zahraničí.

První na řadě byla francouzská výuka v zahraničí. Francie disponovala počátkem 90. let dvacátého století (a disponuje dodnes) největší sítí základních a středních škol za francouzskými hranicemi. Tato oblast kulturní diplomacie měla od jejího počátku významné místo v rámci celkové agendy, což se odráželo i v počtu zaměstnanců celého systému a v nákladech na jeho provoz (40% rozpočtu příslušné ministerské Sekce). Od roku 1990 celá oblast škol v zahraničí přešla pod správu nově vzniklé Agentury pro francouzskou výuku v zahraničí¹¹⁰ (Agence pour l'enseignement français à l'étranger – AEFÉ). Tato změna je pro celou oblast kulturní diplomacie průlomová. Francouzská výuka v zahraničí se stala prvním sektorem, jehož správou (po organizační stránce) se stala jedna agentura. Ostatní velké sektory procházely stejným vývojem v průběhu následujících dvaceti let.

Ve stejném roce byla ve Francii založena agentura EduFrance. Po oblasti francouzské výuky v zahraničí tak byla rozšířena agenturní praxe i na sektor stipendií pro zahraniční studenty. Francie se zde inspirovala britským modelem¹¹¹. Ve Velké Británii byla již v roce 1984 založena agentura Education Counselling Service v rámci tzv. new public management. K rozhodnutí založit EduFrance došlo na základě dvou faktů: za prvé, Francie představovala v dané době (a představuje dodnes) jednu z vedoucích zemí co do počtu zahraničních studentů, za druhé, počet zahraničních studentů ve Francii klesal. Agentura EduFrance tak měla za úkol zajistit koordinaci celé agendy a zároveň

---

¹¹⁰ *Loi n°90-588 du 6 juillet 1990 Portant création de l'Agence pour l'enseignement français à l'étranger.*

¹¹¹ Viz Siganos, A., „D'EduFrance à CampusFrance (1998-2008). Agence de services ou instrument d'une politique“, *La culture française dans le monde 1980-2000. Les défis de la mondialisation*, Chaubet, F. (ed.), Paris: Harmattan, 2010, str. 80 ; Dodds, A., „Le développement des agences en Grande Bretagne et en France: l'exemple d'EduFrance, transfert d'outre-Manche ou création indigène ?“, *Revue française d'administration publique*, 111 (2004), str. 483-500.

nalézt efektivní způsoby, jak pokles zahraničních studentů zastavit. O devět let později byla agentura přejmenována na CampusFrance. Její hlavní cíle se neliší od náplně práce její předchůdkyně. Agentura dostala za úkol propagovat systém francouzského vysokého školství v zahraničí a podporovat zároveň studentskou mobilitu. Bylo jí také svěřeno přijetí zahraničních studentů ve Francii. Ve stejné době byla také poprvé vytvořena zastoupení v zahraničí – tzv. espace CampusFrance, která poskytují v hostitelské zemi informace o studiu ve Francii a pomáhají budoucím stipendistům v přípravě jejich francouzského pobytu.

Další posun směrem k agenturní správě postihl oblast kulturních výměn. V roce 2006 vznikla agentura CulturesFrance, a to sloučením Association française d'action artistique (AFAA) a Association pour la diffusion de la pensée française (ADPF). AFAA, agentura spadající pod ministerstvo zahraničí a ministerstvo kultury, byla činná v oblasti šíření současné francouzské umělecké tvorby na poli výtvarného a scénického umění, architektury a kulturního dědictví. ADPF měla za úkol šíření francouzského jazyka, podporu kulturních výměn, a to zejména prostřednictvím vydávání a šíření knižní tvorby. Mezi hlavní cíle nově vzniklé CulturesFrance patřilo šíření francouzského umění a tvorby v zahraničí, organizace kulturních sezón ve Francii a v zahraničí (viz níže). V roce 2007 došlo ke změně statutu organizace - CulturesFrance se tak jako jediná agentura činná v kulturní diplomacii přeměnila na tzv. EPIC (établissement public industriel et commercial) a získala tak více nezávislosti na ministerstvu zahraničí. Její finanční zdroje pocházely primárně ze státních dotací a od francouzských firem v zahraničí. Ani v této nové podobě ale stále nebyla CulturesFrance srovnatelná s British Council nebo s Goethe Institutem ve smyslu kompetencí : „Organizace jako British Council vykonává pod jedním jménem soubor aktivit CulturesFrance a francouzských kulturních center a kulturních oddělení francouzských zastupitelských úřadů, včetně výuky jazyka a vědecké spolupráce¹¹². CulturesFrance tedy nezastřešovala francouzská kulturní centra v zahraničí (ta spadala stále pod velvyslanectví v dané zemi), tudíž ani nevytvořila jednotnou značku. Krok tímto směrem představuje až vytvoření Institut français v lednu 2011, jehož budoucí role je v rámci Kouchnerovy reformy definována podobně jako funkce výše zmíněných zahraničních aktérů – Goethe Institutu a British Councilu.

Rozsáhlými organizačními změnami prošlo francouzské zahraniční vysílání, kterému v rámci budování image Francie v zahraničí byla přisouzena vysoká důležitost. Došlo k dotvoření schématu klíčových aktérů na straně jedné, tak k přestavbě organizace centrální koordinace celého systému zahraniční audiovizí na straně druhé. Největšími změnami prošlo zahraniční televizní vysílání. V roce 1989 byl spuštěn CFI (Canal France International), TV5 na začátku 90. let rozšířila své vysílání do USA, Afriky a Ameriky. V roce 1992 byl zahájen společný evropský projekt Euronews, ve stejném

roce také francouzsko-německá televize Arte. V roce 2006 začala vysílat první francouzská globální informační stanice France 24. V rovině koordinace došlo ke dvěma hlavním změnám. V roce 1989 byl založen Conseil de l'audiovisuel extérieur de la France (CAEF) a o devět let později strukturu francouzského zahraničního vysílání doplnil státní holding Audiovisuel Extérieur de la France¹¹³, který seskupuje hlavní francouzské aktéry: France 24, RFI a TV5 Monde.

Další novinkou období 1990-2010 je úzká spolupráce s Německem na projektech v rámci kulturní diplomacie, která v posledních letech vyústila ve vytvoření společných kulturních center v zahraničí. V roce 2003, u příležitosti čtyřicátého výročí podpisu Elysejské smlouvy Francie a Německo vytvořily společný fond poskytující zdroje pro francouzsko německé kulturní programy. Projekty, které usilovaly a nadále usilují o podporu z daného fondu, musely splňovat následující kritéria¹¹⁴: musely propagovat francouzsko německé partnerství a jeho roli v evropské integraci, muselo se jednat o dlouhodobé projekty a vyžadovaly zapojení lokálních partnerů. Po stránce obsahové se jedná o oblast výtvarného a živého umění, kinematografie a komunikačních technologií, debat vztahujících se k tématu kultury v kontextu francouzsko-německé spolupráce a podpora výuky jazyků obou zemí. Právě otázka propagace jazyka zůstává i mezi těmito projekty velice citlivou – finanční zdroje z fondu nesmí být použity k propagaci jednoho nebo druhého jazyka. V oblasti jazykové spolupráce se proto jedná o podporu kulturních událostí jako jsou jazykové olympiády nebo setkání stipendistů. Je tedy patrné, že i přes intenzivní spolupráci obou států na poli kultury přetrvávají konkurenční vztahy v některých delikátních oblastech.

V říjnu 2006 zástupci Francie a Německa podepsali rámcovou dohodu upravující podmínky pro vytvoření společných konzulárních a diplomatických zastoupení obou zemí¹¹⁵. Dohoda vstoupila v platnost v březnu 2008. Na kulturní spolupráci se ale dohoda nevztahuje. Vzhledem ke zvláštnímu právnímu statutu zahraničních kulturních institucí obou zemí je nutné spolupráci řešit případ od případu. První společné projekty ve třetích zemích tak vznikly už ve druhé polovině devadesátých let. Jejich přidaná hodnota není vnímána ekonomicky¹¹⁶. Založení společných center bylo motivováno spíše jejich hodnotou symbolickou a bylo ukázkou politické vůle obou států. Zřízení společného centra ve třetí zemi totiž nutně neznamená zrušení stávajících národních

¹¹² *Avis présenté au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur le projet de loi de finances pour 2008, Tome 1, Action culturelle extérieure de l'Etat*, Assouline, D. (rapporteur), Sénat, 2007.

¹¹³ Na základě zákona z 5. března 2009 (*Loi n° 2009-258 du 5 mars 2009 relative à la communication audiovisuelle et au nouveau service public de la télévision*) byl změněn statut organizace, ze které se stala „société nationale de programme“.

¹¹⁴ *Circulaire commune du ministère des Affaires étrangères de la République fédérale d'Allemagne et du ministère des Affaires étrangères de la République française à l'ensemble des missions diplomatique et postes consulaires allemands et français*, leden 2003.

¹¹⁵ Accord cadre diplomatique franco-allemand, (12 octobre 2006), <http://www.france-allemande.fr/accord-cadre-diplomatique-franco,2815.html>

institucí¹¹⁷. Následující tabulka ukazuje vytváření společných francouzsko-německých kulturních center ve třetích zemích v letech 1997-2009.

Místo	Rok otevření	Typ kulturní kolokalizace
Palermo (Itálie)	2002	Centre culturel français, Goethe Institut
Lucemburk (Lucembursko)	2003	Centre culturel français, Goethe Institut
Ramalláh (Palestinská území)	2004	Centre culturel français, Goethe Institut
Jekatěrinburg (Rusko)	2003	Alliance française, Goethe Institut
Glasgow (Velká Británie)	2004	Alliance française, Goethe Institut
Manchester (Velká Británie)	2006	Alliance française, Goethe Institut
Porto (Portugalsko)	2006	Alliance française, Goethe Institut
Santa Cruz de la Sierra (Bolívie)	1997	Alliance française, německé kult. Asociace
Lahore (Pakistán)	2005	Alliance française, německé kult. Asociace
Kampala (Uganda)	2006	Alliance française, německé kult. Asociace
Niteroi (Brazílie)	2006	Alliance française, německé kult. Asociace
Boloňa (Itálie)	2006	Alliance française, německé kult. Asociace
Biškek (Kyrgyzstán)	2009	Centre culturel franco-allemand (Alliance fr., zastoupení DAAD)

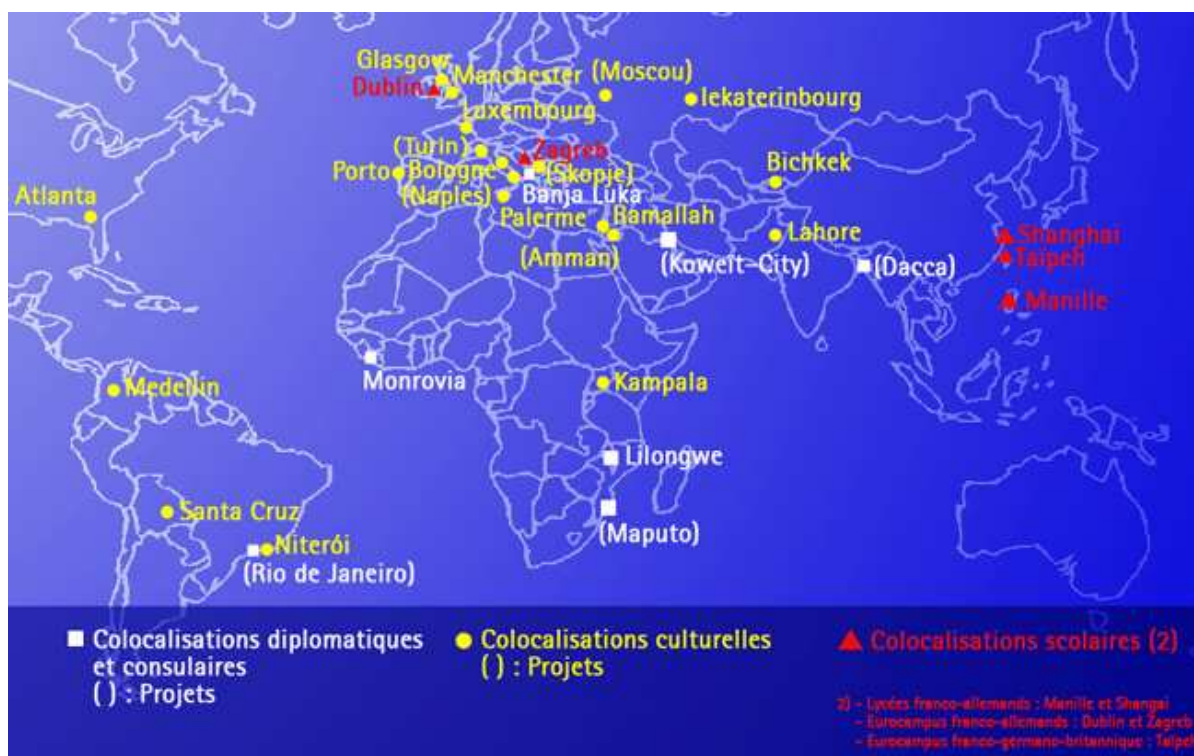
Tabulka č. 10: Vytváření společných francouzsko-německých center ve třetích zemích v letech 1997-2009.

(Zdroj: *Rapport d'information n° 502: Les implantations communes du réseau diplomatique avec nos partenaires européens : quels enjeux stratégiques et budgétaires? fait au nom de la commission des affaires étrangères et de la commission des finances*, Gouteyron A., Carrère, J., L. (rapporteurs), Sénat 2010.)

Jak vidíme na následující mapě, geografické rozvržení společných francouzsko-německých kulturních center v jednotlivých regionech poukazuje na zeměpisnou vyváženost těchto projektů. Francouzsko-německá zastoupení mají globální povahu a neomezují se pouze na některé kontinenty či regiony. Do budoucích plánů zatím není začleněna pouze Austrálie, která ovšem nepředstavuje prioritní sféru diplomatických aktivit ani jednoho z partnerů.

116 Jak ukazuje např. *Rapport d'information n° 502, fait au nom de la commission des affaires étrangères et de la commission des finances*, Gouteyron, A., Carrère, J., L., (rapporteurs), Sénat, 2010.

¹¹⁷ Příkladem je Lucembursko, kde koexistuje společný francouzsko-německý projekt Institut européen Pierre Werner (IPW) společně se Centre culturel français.

Obrázek č. 7: Společná francouzsko-německá zahraniční zastoupení.

(Zdroj : Francouzské ministerstvo zahraničí, <http://www.france-allemande.fr/Les-colocalisations-franco,2811.html>, přístup 1.3.2011)

Pracoviště v zahraničí

Zkoumat geografické rozvržení francouzských kulturních center v zahraničí se nabízí jako přirozený způsob analýzy proměn zeměpisných priorit francouzské kulturní diplomacie po roce 1990. Ke změnám v rozvržení kulturních center v zahraničí přispěly i důvody ekonomické, které nutily Francii k restrukturalizaci systému (rušení a seskupování center, spolupráce s francouzskými aliancemi). Změny na mapě kulturních center tak můžeme rozdělit do dvou kategorií. Do první skupiny spadají znovuotevření a nová otevření center motivovaná změnou politického kontextu. Patří sem situace ve střední a východní Evropě na počátku 90. let dvacátého století (předpokladem je otevření celého prostoru i pro kulturní spolupráci po rozpadu komunistického bloku) a nová otevření center v asijských zemích zejména po roce 2000 (motivací je zde doprovázení sílící ekonomické spolupráce s daným regionem a celkový posun v jeho vnímání v kontextu konkurence s ostatními velkými státními aktéry aktivními na poli kulturní diplomacie – především Velkou Británií a USA). Mezi nově otevřená kulturní centra patří např. Rangoon (2001), Taškent a Tbilisi (2002), Kábul a Baku (2003).

Do druhé skupiny spadají změny podmíněné finanční náročností změn z první skupiny – Francie zkrátka navzdory své představě o globální působnosti nemá prostředky na financování tak rozsáhlé sítě zahraničního kulturního zastoupení. V letech 1990-2010 došlo k přesunům zemí z jedné skupiny do druhé. Jako příklad může posloužit

středoevropský region, který představoval prioritní oblast v první polovině devadesátých let, poté se ale také stal zónou racionalizace kulturní sítě (v roce 1999 tak byl např. spojen francouzský konzulát a francouzský institut v Krakově). Tato racionalizace probíhala v několika etapách. Po roce 1998 docházelo k prvním sloučením center střední velikosti, která si byla geograficky blízka (viz např. sloučení francouzského institutu ve Fezu a v Meknesu, dále v Tetuanu a v Tangeru). V další fázi, po roce 2000, francouzské ministerstvo zahraničí (aby kompenzovalo náklady spojené s otevíráním nových center v zemích, kde to politická situace umožnila), přistoupilo ke změnám v Evropě – výrazně tak byl snížen počet kulturních center v Německu z 24 na 11¹¹⁸.

Obrázek č. 8: Mapa uzavřených a otevřených kulturních center v letech 1999-2007.

(⊙ označuje nově otevřená centra, ⊗ označuje zrušená centra)

(Zdroj: Geografické oddělení archivu francouzského Ministerstva pro zahraniční a evropské záležitosti.)

¹¹⁸ Rapport Duvernois, str. 73.

Na mapu francouzských kulturních center je nutné se dívat také optikou specifické spolupráce s Francouzskými aliancemi v hostitelské zemi, které se kromě výuky francouzského jazyka zaměřují i na organizaci kulturních akcí. Po celé zkoumané období pokračoval proces přibližování obou sítí. Motivace byly na jedné straně ekonomické, na druhé straně rozdílnost v přístupech obou organizací podtrhla jejich komplementaritu, která může být přínosná nejen z hlediska geografického, ale i politického. Francouzská aliance působí globálně, ale disponuje tradičně silnou přítomností zejména v Severní Americe (kde naopak francouzská kulturní centra zaostávají) a v Jižní Americe. Tabulka ukazuje, k jakému geografickému vývoji došlo ve zkoumaném období v porovnání se situací v roce 1982

	1982	1992	2007
Severní Amerika	6,7%	6%	8,5%
Jižní Amerika, Antily, Karibik	49,5%	43%	34,2%
Asie	12,2%	16%	18,9%
Oceánie	1,7%	1,9%	2,4%
Afrika	8,5%	11%	17%
Evropa	19,1%	20,6%	18%

Tabulka č. 11: Nárůst počtu Francouzských aliancí v letech 1982 – 2007.

(Zdroj: Chaubet, F., „L'Alliance française (1980-2006) : une réussite discrète“, *La Culture française dans le monde 1980-2000. Les défis de la mondialisation*, Chaubet, F. (ed.), Paris: Harmattan, 2010, str. 60.)

Jak je z tabulky patrné, Francouzská aliance v daném období rozšířila své aktivity v Africe a v Asii, největší úspěchy zaznamenala ale v Číně. V Evropě k výraznému posunu nedošlo – čísla ukazují spíše na stagnaci. (pokles zájmu v jižní Evropě, kde byla Francouzská aliance tradičně silná, byl kompenzován nárůstem studentů ve střední a východní Evropě). Ministerstvo zahraničí Francouzskou alianci po obě dekády proto finančně podporovalo. V minulosti se dokonce objevily návrhy na sloučení obou sítí zahraničních kulturních pracovišť (tj. Francouzských aliancí a státních kulturních center a institutů), ke kterému ale, zejména kvůli opozici ze strany Francouzské aliance zdůrazňující svou nezávislost jako základní princip své existence, nedošlo. Proto v roce 2001 byla zavedena praxe tzv. rámcových dohod, na základě kterých je definována hlubší spolupráce mezi Francouzskými aliancemi v dané zemi a kulturním oddělením francouzského velvyslanectví, která může nabýt i formy úplného svěření celé kulturní agendy příslušné Alianci. Díky těmto dohodám mohou také od roku 2001 jednotlivé Francouzské aliance získávat státní dotace. Nejnovější organizační změnou vztahující se k fungování Francouzské aliance je vznik Fondation Alliance française v roce 2007. Vytvořením této nové jednotky došlo k oddělení francouzských a zahraničních aktivit Aliance. Nová Fondation má na starost koordinační aktivity spojené s fungování zahraničních Aliancí a je oddělena od pařížské Aliance – Alliance française de Paris.

2.3 *Francouzská kulturní diplomacie v letech 1990-2010*

2.3.1 Cíle a priority

Francouzská kulturní diplomacie je součástí zahraniční politiky, jejíž základní tematické i geografické linie definuje ve francouzském politickém systému prezident. Významným zdrojem priorit zahraniční politiky jsou projevy, které prezident každoročně přednáší na konferenci velvyslanců. V těchto projevech se francouzský prezident vyjadřuje k problematice kulturní dimenze zahraniční politiky jen velice obecně. Věnuje se zejména klíčovému událostem uplynulého roku a zaměřuje se na prezentaci francouzské reakce na tyto události. Zároveň v těchto projevech klade důraz především na politickou a ekonomickou dimenzi zahraničních vztahů. Pro vnitřní tematické priority kulturní diplomacie tak tyto projevy, ani jiné zahraničněpolitické projevy francouzského prezidenta, nepředstavují hlavní koncepční vzor, spíše poskytují celkový rámec pro konkrétní aktivity.

Jinak je tomu u priorit geografických. Zde můžeme říci, že kulturní diplomacie sleduje základní geografické priority zahraniční politiky. Rozdíl je v časovém horizontu – doba reakce na reorientaci kulturně diplomatických aktivit vzhledem k rozsahu a setrvačnosti systému je delší než u ostatních diplomatických aktivit, které jsou nuceny reagovat na novou situaci rychleji. Prioritní geografické oblasti francouzské kulturní diplomacie rozdělíme do tří okruhů. První skupinu zemí představují ty regiony, které jsou tradičně strategickými oblastmi pro Francii. Jedná se o Evropu, Afriku (s důrazem na subsaharské frankofonní státy) a oblast Středomořího moře. Druhý okruh představují nové mocnosti, na jejichž vzestup Francie musí v rámci svého konceptu celosvětové přítomnosti (présence) reagovat, jinak by ztratila pověst mocnosti s globálními diplomatickými ambicemi. Patří sem zejména Čína, Japonsko, Indie, Brazílie a Mexiko, ve kterých Francie rozšiřuje své kulturní působení po roce 2000. Poslední skupina států je definována proměnlivým geopolitickým významem států, které do ní patří. Kulturní přítomnost v těchto státech je podmíněna nazíráním na tyto státy jako na strategická území v rámci určitého časového úseku nebo oblasti kulturně diplomatické aktivity. Spadaly sem např. státy střední a východní Evropy (během devadesátých let dvacátého století a počátkem století jednadvacátého) a státy Blízkého východu (v souvislosti s konkurencí v oblasti zahraničního vysílání). Konkrétnější vymezení geografickým priorit francouzské kulturní diplomacie nenalezneme ani v projevech státníků, ani v koncepčních materiálech. Ve francouzském systému neexistují jasné instrukce, jakou kulturní strategii je vhodné v konkrétní zemi využít. Jediný podrobnější rozbor nalezneme v tzv. zóně prioritní solidarity (zone de solidarité prioritaire – viz výše), v rámci které byly vytvořeny i tzv. fiches pays, tj. priority podle zemí této zóny. Jedná se ale zejména o definice koncepce v oblasti rozvojové pomoci, kulturní dimenze zde není podrobněji rozebrána.

Vraťme se nyní k prioritám tematickým. Konkrétněji vyjádřené priority vnějších kulturních aktivit nalezneme v projevech ministra zahraničí v rámci konferencí velvyslanců, ale především během tzv. *journées du réseau*, tedy každoročního setkání zástupců francouzských pracovišť v zahraničí. Na základě těchto projevů můžeme definovat základní prioritní oblasti kulturní diplomacie v letech 1990-2010.

V posledních dvaceti letech došlo k vývoji tematických priorit. Po konci Studené války a v souvislosti s rozmachem mezinárodních médií se Francie zaměřila na rozvoj svého zahraničního vysílání. Francouzská globální informační televize bývá často chápána jako osobní priorita prezidenta Chiraca, který její důležitost ve spojení s francouzským vlivem ve světě vyzdvihoval. Od poloviny devadesátých let do současnosti patří k základním prioritám tři okruhy: napomáhání přitažlivosti francouzského modelu prostřednictvím univerzitní spolupráce a mobility, důraz na budoucnost francouzštiny a kulturní spolupráce. Poslední dvě oblasti neznamenají novinku ve francouzské kulturní diplomacii. Nový je naproti tomu důraz na zvyšování atraktivity Francie v mezinárodním prostředí. Základní problém je zde spatřován v nedostatečné síle přitažlivosti francouzského vědeckého a vysokoškolského prostředí, který si Francie začala uvědomovat právě až v tomto období.

Výše zmíněné okruhy představují základní manévrovací prostor pro konkrétní projekty realizované v zahraničí. O lokálních prioritách je rozhodováno v rámci kulturního oddělení zastupitelského úřadu, ideálně ve shodě mezi kulturním radou a velvyslancem. V praxi to vypadá tak, že velvyslanec definuje základní prioritní oblasti činnosti v dané zemi, konkrétní projekty řízené kulturním oddělením představuje kulturní rada, který je po Kouchnerově reformě zároveň ředitelem kulturního centra¹¹⁹. Z tohoto hlediska zde formálně panuje jasná hierarchie (nepředstavitelná např. u německého modelu). Ve francouzském modelu když velvyslanec chce iniciovat určitý kulturní projekt, musí se kulturní centrum podřídit jeho představě.

Dalším zdrojem pro identifikaci priorit francouzské kulturní diplomacie jsou koncepční materiály ministerstva zahraničí. V letech 1990-2010 nevznikl ovšem žádný programový dokument, který by se zabýval dlouhodobým směřováním francouzské kulturní diplomacie a definicí jejích cílů a priorit. Kulturní diplomacie tak vypadá více jako vrstvení jednotlivých projektů než jako činnost plánovaná v delším časovém horizontu. Důvodem této absence veřejně dostupných koncepčních materiálů je i obecně akceptovaný předpoklad, že přes organizační provázanost kulturní diplomacie s ministerstvem zahraničí jí prospěje větší odstup od zahraniční politiky. Čím více se kulturní diplomacie „bude zdát nezávislou, tím většího úspěchu dosáhne“¹²⁰.

¹¹⁹ Rozhovor s Chérifem Castelem, francouzským kulturním atašé v San Fransiscu ze dne 10.5. 2005 a Olivierem Jacquotem, kulturním radou Velvyslanectví Francie v ČR ze dne 24.1.2010.

¹²⁰ Dubosclard, A., „Principe de l'action culturelle de la France aux Etats-Unis“, *Entre rayonnement et réciprocité. Contributions à l'histoire de la diplomatie culturelle*, Dubosclard, A. (ed.), Paris: Publications de la Sorbonne, 2002, str. 26.

Jedinou možností, jak se dobrat deklarovaných cílů francouzské kulturní diplomacie, je tak analýza dokumentů zabývajících se zahraniční politikou obecně. Ani zde ovšem nemá Francie dlouhou a bohatou tradici. Teprve v roce 2008, tedy ke konci námi studovaného období, vznikla tzv. Bílá kniha o zahraniční a evropské politice Francie¹²¹ (*Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France*), která je první Bílou knihou v daném oboru a zároveň posledním koncepčním materiálem vztahujícím se k vnější politice. Francii tedy trvalo téměř dvacet let od konce Studené války, kdy vznikla potřeba redefinovat základní principy francouzské zahraniční politiky, než byl vypracován podobný dokument.

Bílá kniha stanovuje cíle zahraniční politiky v horizontu roku 2020. Představuje tedy spíše výhled do budoucna. Pro nás je ale přesto zajímavá, a to ze dvou důvodů: je příkladem ojedinělého typu koncepčního dokumentu ve francouzské zahraniční politice a kromě návrhů do budoucna předkládá i zprávu o tom, jak Francie vidí současné mezinárodní prostředí a jak chce být sama vnímána ostatními aktéry. Vznikla na podnět prezidenta Sarkozyho a je výsledkem práce komise, které předsedal Alan Juppé a Louis Schweitzer.

Bílá kniha je členěna do tří částí. První část se zabývá současnými výzvami, se kterými je konfrontována francouzská zahraniční politika. Zdůrazňuje novou distribuci moci v mezinárodním prostředí, posuny v evropské integraci, nové bezpečnostní výzvy v mezinárodních vztazích, ekonomickou provázanost světa a konkurenční charakter prostředí, ve kterém se odehrává boj idejí. Druhá část dokumentu, na základě prvotní analýzy předkládá budoucí priority francouzské zahraniční politiky členěné do pěti okruhů: zajistit bezpečnost Francie a Francouzů (1), vytvoření spolu s dalšími partnery silné, demokratické a efektivní Evropy (2), zajistit mír, bezpečnost a respektování lidských práv ve světě (3), přispět k takovému směřování globalizace, která zajistí udržitelný a vyvážený rozvoj planety (4) a podpořit přítomnost francouzských myšlenek, jazyka a kultury ve světě v souladu s principem kulturní rozmanitosti (5). Realizace těchto priorit má umožnit Francii uchování své pozice v novodobém kontextu. Ve třetí kapitole komise prezentuje dvanáct návrhů na reformu francouzské zahraniční politiky.

Téma vnějších kulturních vztahů a kulturní diplomacie je tedy důležitou součástí Bílé knihy. Nalezneme zde definici tematických priorit, které jsou soustředěny do pátého prioritního okruhu nazvaného „Zajištění přítomnosti francouzských myšlenek, jazyka a kultury v souladu s principem kulturní rozmanitosti“¹²², v rámci kterého autoři dokumentu identifikují následující témata: poznat a pochopit svět, obnovit strategie vlivu,

---

¹²¹ *La France et l'Europe dans le monde. Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France 2008-2020.*

¹²² *Ibid.*, str. 6.

šít francouzské myšlenky a kulturu, hierarchizovat cíle a nástroje, podporovat zahraniční vysílání a Frankofonii¹²³.

1	Poznat a pochopit svět	<p>Zahájit ve Francii veřejnou i odbornou debatu o mezinárodních otázkách.</p> <p>Podpořit rozvoj vysokoškolských programů orientovaných na oblast mezinárodních vztahů.</p> <p>Nabídnout referenční koncepty zemím, které mají s Francií blízký vztah.</p> <p>Zaměřit se na strategická témata, kde má Francie komparativní výhodu a zajistit tak větší francouzskou přítomnost v globální debatě.</p>
2	Obnovit strategie vlivu	<p>Vzdělávání zahraničních elit: vystavit zahraniční osobnosti vlivu francouzských koncepcí (jako příklad úspěšné praxe autoři uvádí program PIPA – Programme d'invitation des personnalités d'avenir).</p> <p>Za tímto cílem je nutné: posílit spolupráci s odborníky mimo ministerstvo zahraničí a s univerzitními pracovišti, zapojit je do „definice a uskutečňování mezinárodní strategie“ (str. 57); zjednodušit vízovou politiku.</p>
3	Šít francouzské myšlenky a kulturu	<p>Mezi prioritní oblasti kulturní diplomacie jsou zařazeny především: francouzská výuka v zahraničí, univerzitní spolupráce, zahraniční vysílání, umělecké výměny.</p> <p>Hlavní budoucí prioritou je přispět k atraktivitě francouzského vysokoškolského modelu.</p> <p>Využít internetu v kulturní diplomacii jako nového média kulturních výměn (podpořit např. digitalizaci knihoven).</p> <p>Je nutné přejít „od již neudržitelné logiky univerzální přítomnosti k více selektivnímu přístupu, který bude diferencován podle cílového publika hostitelské země“ (str. 59). Z této změny plynou další priority: Francie se má zaměřit na oblast univerzitní spolupráce, při šíření své kultury se nemá obávat užití jiných jazyků než francouzštiny.</p> <p>Definovat strategii kulturní diplomacie na základě výše zmíněného nového selektivního přístupu.</p>
4	Hierarchizovat cíle a nástroje	<p>Zaměřit se na dva významné a provázané okruhy francouzského školství v zahraničí a atraktivitu francouzských univerzit ve Francii.</p>
5	Podporovat zahraniční vysílání	<p>Ponechat ministerstvu zahraničí centrální strategickou úlohu při definici priorit zahraničního vysílání.</p> <p>Zachovat pozice audiovizuálních atašé v rámci kulturních oddělení na významných francouzských velvyslanectvích.</p>

¹²³ Téma Frankofonie se týká převážně multilaterální dimenze kulturní diplomacie, bude mu věnován prostor ve třetí kapitole této práce.

		<p>V zahraničním vysílání uplatňovat vícejazyčný koncept, identifikovat prioritní oblasti pro každého z aktérů zahraničního vysílání (TV5- především Afrika a země Maghrebu, France 24 – informační televize zaměřená globálně na zahraniční elity).</p> <p>Zprostředkovat nabídku zahraničních televizních stanic i na území Francie.</p>
6	Podporovat Frankofonii	<p>Rozšířit politickou dimenzi institucionální Frankofonie, která přispívá k vzájemné shodě členů Mezinárodní organizace Frankofonie na půdě ostatních mezinárodních organizací, zejména v rámci systému OSN.</p> <p>Podporovat koncept vícejazyčnosti, konkrétně povinnou výuku dvou cizích jazyků v zemích Evropské unie a ve spolupráci s Německem napomoci situaci francouzštiny v Německu a němčiny ve Francii.</p>

Tabulka č. 12: Okruhy priorit francouzské kulturní diplomacie.

(Zdroj: *La France et l'Europe dans le monde. Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France 2008-2020*, str. 57-63.)

V rovině konkrétních návrhů, které ukazuje následující tabulka, se autoři zprávy omezují pouze na otázku francouzského školství v zahraničí (návrh č. 6) a na organizační změny v rovině zahraničních kulturních center (návrh č. 7). Okrajově se tématu dotýká i návrh číslo 8 zabývající se obecně zastupitelskými úřady a jejich geografickým rozložením.

Návrh	Konkrétní opatření
Návrh č. 6 – Rozvoj sítě francouzských škol v zahraničí a vypracování forem pomoci vztahujících se k navazujícím vysokoškolskému studiu ve Francii	<p>Francouzská výuka v zahraničí si musí uchovat své dvojí zaměření: poskytovat školní docházku francouzským občanům a šířit francouzský jazyk a kulturu.</p> <p>Vytvořit z francouzských škol v zahraničí základnu pro nábor budoucích studentů francouzských vysokých škol.</p>
Návrh č. 7 – Šíření francouzského myšlení a kultury v souladu s konceptem kulturní rozmanitosti	<p>Restrukturalizovat síť kulturních center a přiblížit je ke kulturním oddělením zastupitelských úřadů.</p> <p>Ustanovit skutečného operátora pro oblast kulturní diplomacie, který bude mít na starost finance i zaměstnance.</p>
Návrh č. 8 – Přizpůsobit francouzská zastoupení v zahraničí prioritám zahraniční politiky	<p>Zachovat princip univerzality.</p> <p>Modelovat přítomnost v zahraničí na základě konkrétních priorit.</p>

Tabulka č. 13: Návrhy do budoucna týkající se oblasti kulturní diplomacie.

(Zdroj: *La France et l'Europe dans le monde. Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France 2008-2020*, str. 77-88.)

Na základě analýzy prioritních oblastí a konkrétních návrhů Bílé knihy pro oblast vnějších kulturních vztahů, můžeme identifikovat základní principy, na které autoři do-

kumentu kladou důraz. V první řadě se jedná o propojení domácí a zahraniční dimenze strategie vlivu, ke které kulturní diplomacie přispívá. Tato domácí dimenze má v budoucnu více zapojit domácí publikum do globálních debat. Domácí (především odborná) veřejnost se má více podílet na utváření francouzské pozice ve světě v rámci debat o mezinárodních vztazích. Široká veřejnost pak má představovat – stejně jako zahraniční příjemci – publikum kulturní diplomacie, aby se mohla lépe ztotožnit s představami a idejemi, které Francie šíří. S posílením domácí dimenze je spojena i nutnost zvyšování atraktivity francouzského vysokoškolského modelu, na jehož publicitě a šíření se kulturní diplomacie v zahraničí podílí.

Z dokumentu je dále patrné, že autoři zpochybňují dlouhodobě uplatňovaný princip univerzální a globální přítomnosti Francie v zahraničí, na jehož zachování již Francie nemá finanční prostředky. Zpráva proto poukazuje na nutnost aplikovat selektivní přístup k prioritám geografickým (hierarchizace ambasád a specifikace jejich role v rámci velkých regionů) i tematickým a v této souvislosti lépe definovat publikum, které se má stát příjemcem francouzské kulturní diplomacie. Samotná Bílá kniha ale konkrétní geografické priority ani návrhy použití nástrojů kulturní diplomacie pro jednotlivé regiony nepředkládá. Závěrem k Bílé knize můžeme tedy říci, že jakkoli je její pozice mezi koncepčními dokumenty francouzské zahraniční politiky výjimečná, v oblasti kulturní diplomacie zpráva opět volá po nutnosti vytvoření konkrétních priorit pro danou oblast. Její přínos tedy spočívá především v reflexi na téma zahraniční politiky, která následně vyvolala ve francouzském prostředí i větší zájem o kulturní diplomacii.

2.3.2 Aktéři

Francouzská kulturní diplomacie je charakteristická multiplicitou aktérů na všech úrovních. Od počátků institucionalizace kulturní diplomacie se systém stával stále složitějším. Zapojují se do ní mezinárodní organizace, jednotky samosprávy, kulturní instituce, soukromé firmy působící v kulturním průmyslu i jednotlivci. Vzhledem k tomu, že nás v této práci zajímá kulturní diplomacie jako součást zahraničněpolitické strategie Francie, v následující podkapitole se soustředíme pouze na aktéry veřejné a aktéry na státní úrovni. Jak jsme ukázali v kapitole věnované vývoji v letech 1990-2010, struktura aktérů kulturní diplomacie prošla v uplynulých letech řadou reforem a stále se mění. Pro přehlednost zde budeme analyzovat stav ke 31.12.2010. Budeme si zároveň všimnout hlavních návrhů reformy z roku 2008, která má být dokončena v roce 2013, abychom mohli závěrem nastínit hlavní posuny ve fungování francouzského modelu.

Francouzské aktéry kulturní diplomacie rozdělíme do tří skupin. První skupinu („pilotes“) tvoří rozhodovatelé, tvůrci politiky na centrální úrovni. Patří sem v první řadě ministerstvo zahraničí, ale také ostatní ministerstva (ministerstvo kultury, ministerstvo školství, ministerstvo pro vysoké školství a výzkum), dále představitelé exekutivy (především prezident a ministr zahraničí) a legislativy (obě komory parlamentu). Dru-

hou kategorii aktérů tvoří tzv. opérateurs , kteří na centrální úrovni uskutečňují politiku definovanou rozhodovateli a spadají pod jejich „tutelle“ (specializované agentury pro jednotlivé sektory kulturní diplomacie). Na lokální úrovni, která je nejbližší příjemci kulturní diplomacie, působí jednotlivé složky tzv. réseau – tj. sítě francouzských kulturních center, výzkumných center, škol v zahraničí, kulturních oddělení velvyslanectví. Zcela specifické postavení má oblast zahraničního vysílání, kterou můžeme členit také podle linie rozhodovatelé – operátoři, místo pracovišť v zahraničí zde ale působí jednotlivé složky rozhlasového a televizního vysílání. Této oblasti se tedy budeme věnovat zvlášť.

Rozhodovatelé	<ul style="list-style-type: none"> - exekutiva (prezident, ministr zahraničí) - legislativa (obě komory parlamentu) - administrativní rovina (resorty a jejich příslušné odbory- ministerstvo zahraničních věcí, kultury, školství, vysokého školství a výzkumu)
Operátoři	<ul style="list-style-type: none"> - CulturesFrance – od ledna 2011 Institut français - IF (umělecká spolupráce, jazyková spolupráce, šíření francouzské literatury a kinematografie) - CampusFrance (propagace francouzského vysokého školství v zahraničí a organizace akademické mobility) - Agence pour l'enseignement français a l'étranger - AEFÉ (francouzské školy v zahraničí) - Canal France International - CFI - specializovaní operátoři zastupující jednotlivá odvětví francouzského kulturního průmyslu: Unifrance Films, Bureau International de l'édition française, Bureau export de la musique française, Agence France muséums
Pracoviště v zahraničí – le réseau	<ul style="list-style-type: none"> - kulturní centra a instituty v zahraničí - kulturní oddělení francouzských zastupitelských úřadů - Francouzské aliance - francouzské školy v zahraničí - výzkumná centra v zahraničí

Tabulka č. 14: Aktéři francouzské kulturní diplomacie.

(Zdroj: autorka.)

2.3.2.1 Rozhodovatelé

Prezident

Povaha francouzského politického systému přiznává v oblasti zahraničních kulturních vztahů stejně jako v ostatních oblastech vnějších vztahů výsadní postavení prezidentu republiky. Prezident zasahují ovlivňuje události kulturní diplomacie, které mají velký mezinárodní význam: „na prezidentské úrovni je rozhodováno o vypůjčení Mony Lisy do USA, navrácení archivních materiálů Koree a o organizaci Année croisée Fran-

ce-Chine.“¹²⁴ Do každodenního fungování kulturní diplomacie francouzský prezident ale nezasahuje.

Jeho moc nad kulturní diplomacií je především symbolické povahy. V rámci politického diskurzu mají jeho vyjádření velký potenciál ovlivňovat celkový diskurz o dané oblasti a to směrem navenek (sám se tak stává aktivním aktérem kulturní diplomacie) tak směrem dovnitř. Na vnitřní úrovni je nejdůležitější příležitostí k etablování tohoto diskurzu každoroční vystoupení prezidenta v rámci konference velvyslanců (Conférence annuelle des ambassadeurs). Prezident zde nastiňuje jednak svou vizi místa kulturní diplomacie v rámci zahraniční politiky, zároveň také naznačuje geografické priority, které by měla kulturní aktivita v zahraničí sledovat, to vše samozřejmě na velice obecné úrovni.

Ministr zahraničí

Ministr zahraničí je hlavním vládním aktérem, který spravuje oblast kulturní dimenze zahraniční politiky a tudíž i kulturní diplomacie. Stejně jako prezident, pronáší ministr zahraničí projev k velvyslancům během každoroční konference velvyslanců. Příležitost, kdy může představit svou celkovou vizi kulturní diplomacie jsou také tzv. Journées du réseau, které se také konají jednou za rok a na kterých se setkávají zástupci francouzských kulturních institucí v zahraničí. Ministr zde má zároveň možnost posílit institucionální sounáležitost dané skupiny, která je velice heterogenní a početná a nemá tedy jinou příležitost sejít se jako celek. Journées du réseau se účastní jak zástupci kulturních středisek, tak i vědeckých pracovišť a francouzských škol v zahraničí. V rámci svého projevu zde ministr zahraničí tradičně bilancuje uplynulý rok, představuje hlavní plánované změny (u Kouchnerovy reformy se Journées du réseau staly prvním místem, kde byla daná reforma detailněji popsána) a svou představu o dalším směřování kulturní diplomacie. Symbolicky důležitým je také jeho poděkování všem zástupcům sítě francouzských kulturních pracovišť v zahraničí, kteří se cítí být „na okraji diplomacie“.

Ministr zahraničí ovlivňuje kulturní diplomacii také skrze strukturální reformy svého resortu. Jeho centrální role v politické rovině kulturní diplomacie ale nezaručuje, že má a priori schopnost prosadit své představy. Příkladem, kdy se tomu tak nestalo, je poslední reforma, kterou představil ministr zahraničí Bernard Kouchner v březnu 2009. Jeho původní návrh byl daleko rozsáhlejší, než konečné znění reformy. Reforma původně předpokládala snížení kompetencí velvyslanců v oblasti kulturní diplomacie (kde velvyslanci disponují pravomocemi jmenovacími a rozhodují o přidělování finančních prostředků) – byl by tak oslaben jejich vliv na réseau. Důvodem ústupků ze strany mi-

---

¹²⁴ Lombard, A., „Les acteurs de l’action culturelle extérieure“, *La culture française dans le monde 1980-2000. Les défis de la mondialisation*, Chaubet, F. (ed.), Paris: Harmattan, 2010, str. 20.

nistra zahraničí byl nesouhlas velvyslanců – skutečná „Frona proti ministrovi“¹²⁵, kteří intervenovali u prezidenta. Ministr byl nakonec nucen ustoupit a předložit reformu méně revoluční.

I přes omezený manévrovací prostor je ministr zahraničí dlouhodobě hlavním politickým aktérem kulturní diplomacie. Logickým konkurentem je ministr kultury, ve Francii ale stále funguje tradiční rozdělení – ministr kultury nezasahuje do vnější agendy. V minulosti se sice vyskytly výjimky – větší zahraničněpolitické ambice měl zejména Jack Lang, ale v rámci systému kulturní diplomacie byla vůdčí role ministra zahraničí zachována.

Parlament

Parlament má na kulturní diplomacii vliv ve třech oblastech. V první řadě v rámci hlasování o rozpočtu rozhoduje o celkové částce, která bude dané oblasti přiřčena. Tato pravomoc parlamentu není pouze teoretická, jak lze ukázat na konkrétních případech, kdy Parlament proti vůli vlády rozhodl o změně využití prostředků nebo o jejich snížení (viz např. rozpočet CulturesFrance na rok 2007, kdy došlo k významným škrtům ze strany Parlamentu¹²⁶). K tomuto účelu vypracovávají obě komory písemná stanoviska nejen k využití finančních prostředků, ale také ke stavu a fungování kulturní diplomacie. Hlasování o rozpočtu také předchází písemné dotazy adresované ministerstvu zahraničí oběma komorami Parlamentu zvlášť; odpovědi redigují zaměstnanci příslušného odboru ministerstva (tedy DGCID později DGM).

Poslanci a senátoři jsou také autory hodnotících zpráv vztahujících se ke kulturní diplomacii jako celku nebo k jejím jednotlivým součástem. Jak ukážeme v podkapitole o reflexi a evaluaci kulturní diplomacie, četnost těchto zpráv se zvýšila zejména po roce 2000 (kdy na půdě obou komor dohromady vznikly tři souborné a velice obsáhlé „Rapports d'information“ týkající se francouzské kulturní diplomacie).

Zavedenou praxí kontaktu mezi exekutivou a legislativou jsou také dotazy poslanců a senátorů adresované ministrům francouzské vlády, tedy i ministru zahraničí. Jedná se o písemné dotazy (questions écrites), které jsou publikované v Journal officiel. V období 1990 – 2010 se problematiky francouzské kulturní diplomacie týkalo celkem 324 otázek senátorů (což je 0,28% z celkového počtu otázek)¹²⁷ a 311 otázek poslanců (0,084% všech otázek)¹²⁸. Další formou dotazování jsou tzv. přímé dotazy (questions

---

¹²⁵ Rozhovor s Olivierem Jacquotem, kulturním radou Francouzského velvyslanectví v Praze ze dne 24.1.2010.

¹²⁶ Viz Lombard, A., „Les acteurs de l'action culturelle extérieure“, *La culture française dans le monde 1980-2000. Les défis de la mondialisation*, Chaubet, F. (ed.), Paris: Harmattan, 2009, str. 20-21.

¹²⁷ <http://www.senat.fr/quesdom.html> (přístup 1.3.2011).

¹²⁸ <http://recherche2.assemblee-nationale.fr/questions/questions.jsp> (přístup 1.3.2011).

orales) a dotazy vládě (questions au gouvernement). Jsou často jedinou příležitostí, kdy ministr zahraničí (a také ostatní ministři, kterých se zrovna agenda týká) poskytuje velice konkrétní vyjádření (často např. ke geografickým prioritám kulturní diplomacie v jednotlivých zónách). Poskytují také možnost průběžného sledování agendy.

Ministerstva

Ústřední roli od počátku Páté republiky hrálo a stále hraje **ministerstvo zahraničí** (v současné době Ministerstvo pro zahraniční a evropské záležitosti – Ministère des Affaires étrangères et européennes). Doposud žádný z pokusů zbavit toto ministerstvo vůdčí role v agendě mezinárodních kulturních vztahů se nezdařil¹²⁹. Iniciativy přicházely zejména ze strany ministerstva kultury, které propagovalo nadřazenost kulturní agendy nad mezinárodní dimenzí. Přesto byl tento kvazimonopol ministerstva zahraničí zachován. Mezi ministerstvy zasahující do kulturní diplomacie je resort zahraničí na prvním místě z hlediska vynaložených financí na kulturní diplomacii (80% oproti 8,6% ministerstva školství a 2% ministerstva kultury¹³⁰). Ministerstvo zahraničí je také prvním zaměstnavatelem v dané oblasti. Základní administrativní jednotku představuje Sekce pro globalizaci, rozvoj a partnerství založená v roce 2008. Jedná se o největší sekci ministerstva zahraničí jak z hlediska financí, tak i počtu zaměstnanců. Sekce se dělí na čtyři odbory, z nichž dva se zaměřují na kulturní diplomacii: odbor pro kulturní politiku, odbor pro politiky mobility a atraktivity. Z hlediska tematického rozvržení je Sekce členěna následovně: odbor pro kulturní politiku a francouzský jazyk má za úkol „šířit vliv Francie ve velkých světových debatách, v oblasti kulturní, mediální a na Internetu, a to zejména skrze dialog kultur, šíření francouzského jazyka a principu vícejazyčnosti¹³¹“. Odbor pro politiky mobility a atraktivity „podílí se na vytváření politiky atraktivity Francie, její odborné expertízy a technologického pokroku. V této souvislosti přispívá k šíření věhlasu francouzských univerzit a vědeckých pracovišť v zahraničí.“¹³² Vedle těchto odborů je zde také oddělení zabývající se problematikou sítě zahraničních kulturních center, které má na starost koordinaci zahraničních center, přerozdělování finančních prostředků v rámci celé sítě a kontrolu jejich využití. Ke kompetencím celé sekce patří v neposlední řadě také kontakt a spolupráce s operátory činnými v jednotlivých oborech. Ministerstvo zahraničí zajišťuje tutelle Institut français, Cam-

¹²⁹ *Rapport d'information n° 91 fait au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur la stratégie d'action culturelle de la France à l'étranger*, Duvernois, L. (rapporteur), Sénat, 2004, str. 57.

¹³⁰ *Ibidem*, str. 58.

¹³¹ *Le projet de la direction générale de la mondialisation, du développement et des partenariats*, MAE, 2009, str. 10. Dostupné na http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/ministere_817/publications_827/enjeux-planetaires-cooperation-internationale_3030/brochures-institutionnelles_20003/projet-direction-generale-mondialisation-du-developpement-partenariats_78013.html (přístup 6.3.2011).

¹³² *Ibidem*, str. 11.

pusFrance, Agence pour l'enseignement français à l'étranger, Canal France International.

Ministerstvo kultury (Ministerstvo kultury a komunikace – Ministère de la Culture et de la Communication) se zaměřuje primárně na kulturní agendu uvnitř francouzských hranic a jeho role ve vnějších kulturních vztazích byla do osmdesátých let dvacátého století minimální. V minulosti existovaly ovšem dvě výjimky, které se vyčleňovaly z pravidla dělení kompetencí mezi ministerstvem zahraničí a ministerstvem kultury – jednalo se a stále se jedná o oblast exportu knižní a filmové produkce. Od počátku 80. let minulého století s nástupem silného ministra kultury Jacka Langa vzrostly ambice ministerstva kultury v mezinárodní agendě. Tento posun je také dáván do souvislosti se vzrůstem mezinárodní prestiže institucí, které ministerstvo kultury spravuje (jako např. Louvre nebo Francouzská národní knihovna). Ovšem teprve v roce 2004 vznikl na ministerstvu kultury samostatný mezinárodní odbor, do té doby přímo spadající pod kabinet ministra. Od té chvíle jsou stále více slyšet hlasy volající po významnější roli ministerstva kultury v kulturní diplomacii (naposledy níže zmíněný Rapport Gouteyron, který navrhuje učinit z ministerstva kultury dokonce centrální prvek francouzské kulturní diplomacie). Současný Odbor pro evropské a mezinárodní záležitosti má na starost koordinaci všech aktivit ministerstva týkajících se bilaterální a multilaterální spolupráce se zahraničím, vytváření evropské strategie ministerstva a jeho reprezentaci u institucí Evropské unie, politiku přijímání zahraničních umělců ve Francii a programy pro zahraniční umělce a profesionály v kultuře na podporu vzdělání. Další významnou kompetencí je činnost v oblasti šíření francouzské kultury, současné tvorby, frankofonie a francouzského kulturního průmyslu v zahraničí, a to ve spolupráci s ostatními zainteresovanými ministerstvy. V neposlední řadě ministerstvo kultury zasahuje do kulturní diplomacie skrze správu ve své kategorii jedinečné instituce – Villa Médicis, která je sídlem Francouzské akademie v Římě, a je jediným kulturním zařízením francouzské kulturní diplomacie v zahraničí, které spadá pod jiné ministerstvo než ministerstvo zahraničí.

Vzhledem k důležitosti místa, které zaujímá v kulturní diplomacii francouzská výuka v zahraničí, je s podivem, že zde nehraje významnější roli **ministerstvo školství** (Ministère de l'Éducation nationale). Francouzská výuka v zahraničí je spravována prostřednictvím níže zmíněné Agentury pro francouzskou výuku v zahraničí, která spadá pod ministerstvo zahraničí a nikoli ministerstvo školství. Posledně jmenované ministerstvo tak pouze zasahuje do procesu homologace jednotlivých školních zařízení. Generální inspekce ministerstva školství navštěvuje pravidelně francouzské školy v zahraničí a zjišťuje, zdali splňují stejná kritéria, která jsou uplatňovaná na ostatní školní zařízení ve Francii. Každoročně pak publikuje seznam homologovaných zařízení v Journal officiel a v Bulletin officiel de l'Éducation nationale.

Ministerstvo vysokého školství a výzkumu (Ministère de l'Enseignement supérieur et de la recherche) získává stále silnější pozici ve francouzské kulturní diplomacii. Důvodem tohoto posunu je vzrůstající důraz, který je kladen na vnější vzdělávací politiku jako nástroj francouzského vlivu a jako součást celostního pojetí atraktivity fran-

couzského modelu. Ministerstvo vysokého školství a výzkumu zajišťuje spolu s ministerstvem zahraničí a ministerstvem pro imigraci správu agentury CampusFrance. Do jeho gesce spadají také tzv. Écoles françaises à l'étranger (Ecole française d'Athènes, Ecole française de Rome, Institut français d'archéologie orientale du Caire, Ecole française d'Extrême-Orient a la Casa de Velázquez), jejichž úkolem je „rozvoj základního výzkumu a vzdělání v terénu.“¹³³

2.3.2.2 Operátoři

Kromě ministerstev působí na centrální úrovni také vládní agentury, které spadají pod ministerstvo zahraničí, ministerstvo kultury, ministerstvo školství a ministerstvo vysokého školství a výzkumu. Jejich autonomie uvnitř francouzské administrativy je od počátku devadesátých let dvacátého století stále posilována. Nejstarší z agentur je **Agentura pro francouzskou výuku v zahraničí** (Agence pour l'enseignement français à l'étranger – AEFÉ) založená již v roce 1990 a spadající pod ministerstvo zahraničí. Je pověřena řízením sítě francouzských škol v zahraničí, tj. škol, které poskytují výuku podle francouzských osnov. Hlavním posláním je tedy zajištění stejné školní docházky pro děti Francouzů žijících v zahraničí, francouzské školy jsou ale otevřeny také pro děti jiných národností a právě z tohoto hlediska je celý systém francouzského školství v zahraničí pojímán jako součást kulturní diplomacie. AEFÉ přerozděluje finanční prostředky dvěma typům francouzských škol: zařízení, která jsou v její přímé správě („établissements en gestion directe, celkem 74) a školám, které jsou s agenturou smluvně vázány („établissements conventionnés“, celkem 172).

Mezi agentury patřila také **CulturesFrance**, která vznikla v roce 2006 sloučením Association française d'action artistique (AFAA) a Association pour la diffusion de la pensée française (ADPF). Na základě poslední reformy kulturní diplomacie převzala aktivity CulturesFrance nová instituce – **Institut français**¹³⁴ (IF). Poprvé v historii kulturní diplomacie tak vznikla zastřešující agentura, která má na starost všechny kulturní aktivity v zahraničí (kromě oblasti zahraničního vysílání a zahraniční vzdělávací politiky). Vznikla tím také jednotná značka – IF – která má v budoucnu symbolizovat francouzská kulturní centra. Už samotný název IF vyvolal ve Francii živou debatu. Podle původního návrhu se nová organizace měla jmenovat Institut Victor Hugo. Senát návrh ministra zahraničí a poslanecké sněmovny zamítl a přijal Institut français, který, podle slov předsedy senátního klubu UMP „jasně vystihuje příslušnost k Francii“¹³⁵ na rozdíl od názvu Institut Victor Hugo, který navíc neoslovuje mladší generace.

¹³³ Décret n°2011-164 du 10 février 2011 relatif aux écoles françaises à l'étranger, Journal officiel de la République française, 11 février 2011.

¹³⁴ LOI n° 2010-873 du 27 juillet 2010 relative à l'action extérieure de l'Etat

¹³⁵ „L'Institut Victor Hugo devient l'Institut français!, Livres Hebdo, 23.2.2010.

Jedná se o první krok na cestě k lepší přehlednosti a čitelnosti celého systému. Ve srovnání s CulturesFrance pokrývá Institut français více oblastí činnosti: umělecké výměny, šíření francouzského kinematografického a audiovizuálního dědictví, vědeckou a univerzitní spolupráci, šíření francouzského jazyka a literatury. Novinkou jsou také jeho kompetence v oblasti profesního vzdělávání pracovníků francouzské kulturní diplomacie. Zásadní změnou je proměna vztahu mezi agenturou a jednotlivými francouzskými kulturními centry v zahraničí. Na základě původního návrhu reformy, kterou předložil ministr zahraničí Bernard Kouchner, měla zahraniční centra přímo spadat pod Institut français, což by znamenalo posun k jejich větší autonomii vůči zastupitelským úřadům. Vzhledem k nesouhlasné reakci z řad velvyslanců (viz výše) došlo pouze k ustanovení tříleté zkušební doby, během které vybraná zařízení (10) budou fungovat pod přímo správou Institut français. Bude-li na základě této zkoušky vyhodnoceno, že daná situace je fungování systému prospěšná, rozšíří se daná praxe na všechna francouzská kulturní centra v zahraničí. Když ne, navrátí se i „zkušební střediska“ k původnímu stavu. Základní otázka – nezávislost kulturních center na velvyslanectvích a jejich přímé spojení s centrálou agentury IF, tak vzhledem k nedostatečné politické přípravě definitivně vyřešena nebyla. Jak napsal francouzský deník *Le Monde*: „od počátku reformy tedy její hlavní novinka byla zbavena smyslu.“¹³⁶

Další vládní agenturu představuje **CampusFrance**, která byla založená v roce 2007 a spadá pod společnou správu ministerstva zahraničí a ministerstva vysokého školství a výzkumu. Jejím hlavním cílem je propagace systému francouzského vysokého školství v zahraničí a podpora studentské mobility. Agentura CampusFrance má také svá zastoupení v zahraničí (zatím zejména v evropských zemích) tzv. *espace CampusFrance*, která jsou prvním kontaktním místem zájemců o studium ve Francii. I agentury CampusFrance se dotkla poslední reforma kulturní diplomacie¹³⁷. Nová agentura pod stejným označením CampusFrance zahrnuje aktivity stávající CampusFrance a *Égide* (do té doby mající na starost přijetí zahraničních studentů ve Francii).

Alliance française

Zvláštní místo mezi aktéry francouzské kulturní diplomacie zaujímá **Alliance française (AF)** založená v roce 1883 jako nevýdělečná organizace šířící francouzskou kulturu a francouzský jazyk. Centrála organizace sídlí v Paříži, činnost AF je ale vytvářena zejména hustou sítí poboček v zahraničí, které doplňují strukturu francouzských kulturních center. V roce 2007 byla vytvořena nadace Francouzské aliance (*Fondation Alliance française*). Její hlavní náplní práce je vytváření centrální strategie rozvoje ali-

---

¹³⁶ „Le rayonnement culturel de la France souffre du manque de stratégie et de moyens“, *Le Monde*, 21.2.2010.

ancí, koordinace jejich činností a komunikace s francouzskými, evropskými a mezinárodními institucemi „za účelem vytváření partnerství prospěšných sítí Francouzských aliancí jako celku“¹³⁸. Jedním z jejích hlavních a dlouholetých partnerů je francouzské ministerstvo zahraničí, které Francouzské alianci poskytuje finanční prostředky na fungování sítě zahraničních aliancí. Současná forma spolupráce je založena na tříleté smlouvě (2011-2013), která specifikuje konkrétní oblasti součinnosti na dané období. Podpis této dohody je začleněn do celkové reformy francouzské kulturní diplomacie, v rámci které má být prohloubena spolupráce s Francouzskou aliancí. Nedošlo ale ke změně základních principů fungování aliancí (které jsou založené na iniciativě lokálního obyvatelstva a jsou nezávislé na francouzské diplomacii) ani k vizuálnímu sjednocení obou organizací. Francouzská aliance si tak nadále ponechala navenek svou identitu i své logo (viz obrázek).

Obrázek č. 9: Logo Alliance française

2.3.2.3 Pracoviště v zahraničí - le réseau

Francouzi používají pro označení rozsáhlé a heterogenní sítě svých zahraničních kulturních a vzdělávacích středisek označení „le réseau“ (sít'). Užití tohoto výrazu není jednoznačné. Setkáme se také s pojmem le grand réseau, do kterého jsou zahrnuti i aktéři zahraničního vysílání, kterým se budeme věnovat ve zvláštní podkapitole. Tradiční pojetí réseau zahrnuje kulturní oddělení francouzských velvyslanectví (tzv. SCAC – service de coopération et d'action culturelle), francouzská kulturní střediska v zahraničí (pro které zatím neexistuje jednotné označení, můžeme se setkat s názvy centre culturel, institut culturel, ad.) a Francouzské aliance. Nad rámec této kulturní sítě je francouzská přítomnost posílena sítí francouzských škol v zahraničí, výzkumných středisek a dalších kulturněvzdělávacích institucí.

Kulturně diplomatická přítomnost v hostitelské zemi je stále koordinována **kulturními odděleními zastupitelských úřadů**. Agendu kulturní diplomacie má na starost

¹³⁷ LOI n° 2010-873 du 27 juillet 2010 relative à l'action extérieure de l'Etat.

¹³⁸ *Charte de l'Alliance française*, kapitola II, článek 7.

kulturní rada¹³⁹. Podle Alberta Salona kulturní rada nebo kulturní atašé (podle velikosti a významu příslušného zastupitelského úřadu) „je státní úředník hierarchicky spadající pod velvyslance nebo generálního konzula, jehož úkolem je vytvořit nebo posílit kulturní vazby (v nejširším slova smyslu) mezi zemí, ze které pochází, a hostitelským státem“¹⁴⁰. V praxi to vypadá tak, že kulturní rada zajišťuje řízení a koordinaci celého kulturního oddělení a francouzských kulturních zařízení v dané zemi a zároveň rozděluje finanční zdroje na jednotlivé kapitoly kulturně diplomatických aktivit. Jejich využití podléhá odsouhlasení velvyslancem, který také jmenuje pracovníky kulturního oddělení. Kulturní agenda v dané zemi je tak podřízena diplomatické hierarchii. Kulturní rada disponuje diplomatickým statutem (stejně jako jeho kolegové kulturní atašé pro jednotlivé oblasti), má diplomatický pas a je zapsán na diplomatické listině. Přesto jsou s jeho pozicí spjaty tři zvláštnosti. Za prvé, pozice kulturního rady není součástí klasické diplomatické kariéry. Za druhé, specifická kulturní agendy umožňuje státu vykonávat kulturně diplomatické aktivity i v situaci, kdy není možné pokračovat po tradiční politické linii¹⁴¹, což s sebou nese řadu výhod. A za třetí, kulturní rada ani kulturní atašé pro jednotlivé oblasti neskládají účty resortu, ze kterého pocházejí (většinou se jedná o zaměstnance s kariérou v oblasti školství, příslušným resortem by tedy bylo ministerstvo školství).

Struktura kulturních oddělení není v každé zemi stejná – na méně významných zastupitelských úřadech se o celý soubor aktivit stará pouze kulturní rada (např. Zimbabwe), u středně velkých a velkých velvyslanectví pracují na kulturním oddělení další atašé rozdělení do jednotlivých oblastí činnosti (viz obrázek č. 10 struktury kulturního oddělení Francouzského velvyslanectví v ČR). Příkladem komplexní struktury velkého velvyslanectví ve strategické zemi je kulturní oddělení velvyslanectví v USA (viz obrázek č. 11), které je nejen dále vnitřně členěné, ale disponuje také regionálními zastoupeními.

Oddělení pro kulturu a spolupráci
Francouzské velvyslanectví v České republice

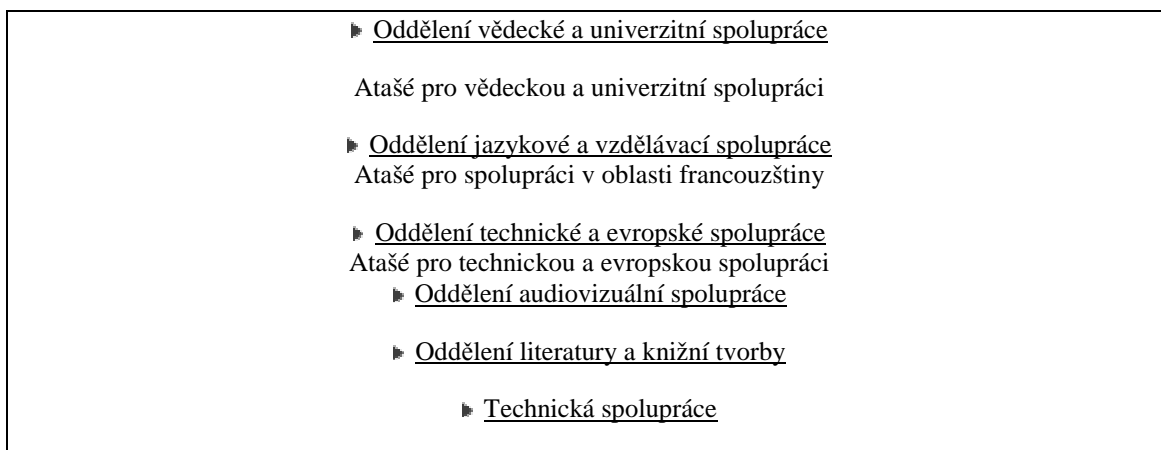
Rada pro kulturu a spolupráci

Ředitel Francouzského institutu v Praze

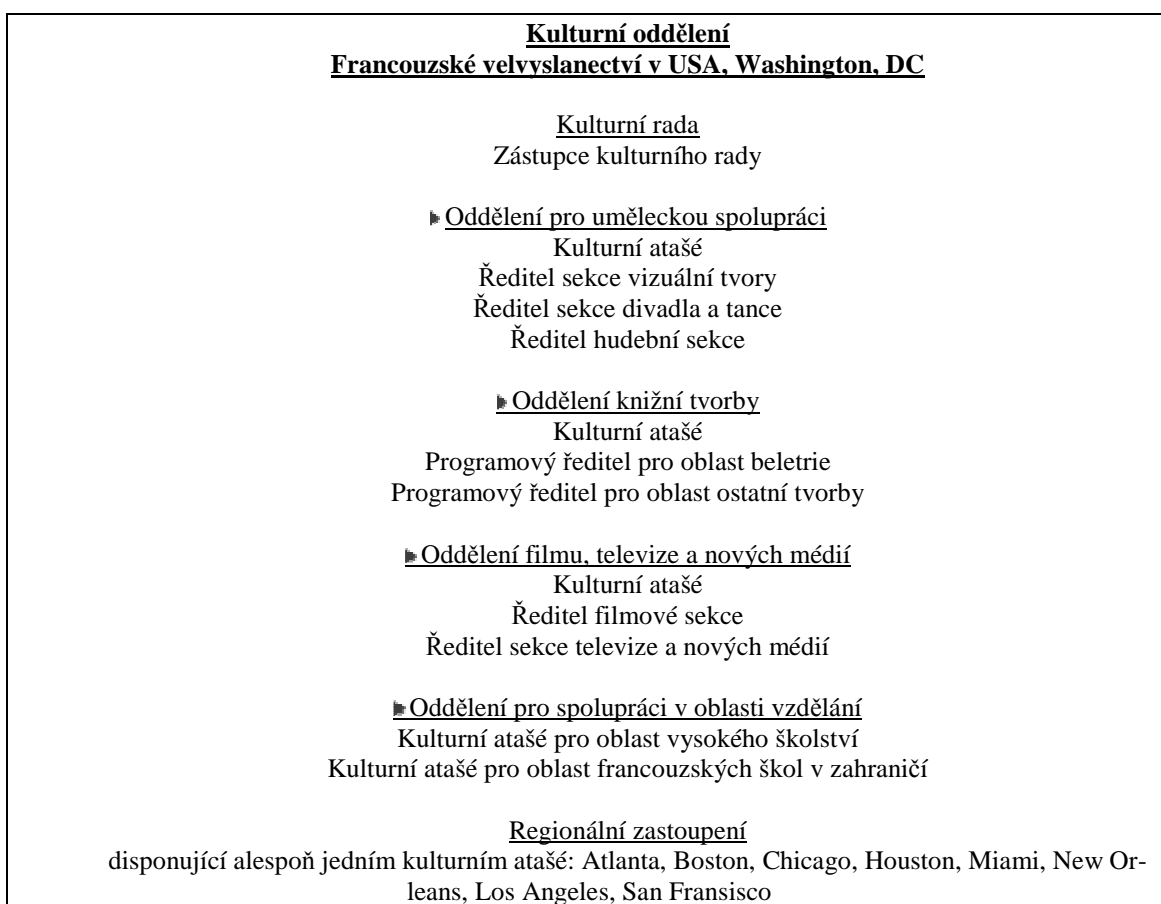
¹³⁹ Funkce kulturního rady byla zřízena v roce 1949, ve struktuře diplomatických aktivit se tak objevila dříve než byla institucionalizována vnitřní kulturní politika (1959).

¹⁴⁰ Salon, A., *Vocabulaire critique des relations internationales dans les domaines culturels, scientifique et de coopération technique*, Paris, Editions de la Maison du dictionnaire, 1978.

¹⁴¹ Jak uvádí Robert Frank „Les relations culturelles peuvent être maintenues lorsque les autres fonctions de l'ambassade sont paralysées...cette autonomie du culturel par rapport au politique implique que les agents chargés de ce type de relations ne peuvent être les agents ordinaires du Corps diplomatique ou consulaire.“ Viz MAE, 1919-1940, série C, Administration n° 22, note du 7 mars 1920.

Obrázek č. 10: Struktura Oddělení pro kulturu a spolupráci Francouzského velvyslanectví v ČR.
(Zdroj: www.france.cz - přístup 21.2.2011).

Obrázek č. 11: Struktura kulturního oddělení Francouzského velvyslanectví v USA.
(Zdroj: <http://fr.ambafrance-us.org> - přístup 30.1.2011).

Kulturní centra

Mezi nejviditelnější aktéry francouzské kulturní diplomacie patří francouzská **kulturní centra**, které mají ze všech aktérů nejbližší k příjemci v dané hostitelské zemi. Jak bylo zmíněno v kapitole o specifikách francouzského modelu, početná a hustá síť francouzských zahraničních center nemá obdoby, Francie je tedy z hlediska jejich počtu a rovnoměrnosti geografického rozmístění na prvním místě mezi ostatními kulturně diplomatickými aktéry. Francouzská kulturní centra figurují pod různými označeními – Centre culturel et de coopération (CCC), Centre culturel et de coopération linguistique (CCCL), Institut français, Institut culturel. V rámci Kouchnerovy reformy dojde z organizačního hlediska k následujícím změnám: budou sloučeny kulturní oddělení velvyslanectví (SCAC) s kulturními centry (de facto kulturní centra absorbují kulturní oddělení). Nově vzniklé subjekty ponesou název Institut français a budou označeny stejným logem (viz obrázek). Tato změna v celkovém zastřešení nevyklučuje ponechání jejich lokálních názvů, které jsou často součástí tradice daného kulturního centra (např. Centre culturel Arthur Rimbaud v Djibouti, Centre culturel André Malraux v Brazaville, apod.) Tato slučovací etapa má být dokončena do konce roku 2012.

Obrázek č. 12: Logo Institut français.

V čele kulturního centra stojí ředitel centra, který v době převzetí postu předkládá příslušné komisi na francouzském ministerstvu zahraničí své plány na další směřování kulturního centra – tzv. projet d'établissement. Aktivitu kulturních center jsou tradičně děleny do tří oblastí. V první řadě mají na starost výuku francouzského jazyka (kurzy obecné i specializované francouzštiny), která obvykle vytěžuje největší část zaměstnanců a je k ní využívána největší část prostor kulturního centra. Kulturní centra nabízejí kurzy, které připravují studenty na získání mezinárodně uznávaných diplomů určených pro cizinci - DELF (Diplôme d'études en langue française) a DALF (Diplôme approfondi de langue française), které jsou vydávány francouzským ministerstvem školství. Velikost centra je proto často hodnocena právě na základě údajů o počtu studentů francouzštiny. Druhou část agendy kulturních center představuje šíření francouzské kultury nejčastěji formou organizace kulturních akcí (výstav, koncertů, filmové produkce) v prostorách kulturního centra nebo mimo něj. V neposlední řadě mezi aktivity kulturních center patří poskytování dokumentace a informací o Francii. Jejich součástí jsou

knihovny a nově i tzv. mediatéky, které nabízí všechny typy dokumentace: elektronické, digitální a audiovizuální.

Francie má v současné době (únor 2011) 145 kulturních center a institutů v zahraničí. Jejich pozice v rámci lokálního kulturního prostředí a role, kterou zde hrají, se odvíjí od geografické oblasti, ve které jsou umístěny. Můžeme je rozdělit do tří skupin: první skupinu tvoří země Maghrebu, subsaharské Afriky a obecně země tzv. Zone de solidarité prioritaire (ZSP). Zde francouzská kulturní centra představují hlavní střediska rozvojové spolupráce s danou oblastí, kulturní spolupráce zde je pojmána jako integrální součást spolupráce rozvojové. Kulturní centra mají za úkol vzdělávání umělců a pracovníků v kultuře a zajistit kontakt s francouzskou kulturou. Často představují jedinou kulturní instituci v dané oblasti. Druhou kategorií tvoří rozvojové země nebo země procházející transformací nacházející se v Asii a Latinské Americe. Činnost kulturních center je zde podmíněna faktem, že francouzská kultura je v dané oblasti poměrně neznámá (alespoň současná francouzská kultura). Rolí těchto center je primárně výuka jazyka a snaha o „modernizaci vnímání francouzské kultury, společnosti a ekonomiky.“¹⁴² Do poslední skupiny patří centra nacházející se v zemích Evropské unie a zejména pak v západní Evropě. Jejich struktura i činnost prošla v posledních letech největší transformací. Daná centra se musí přizpůsobit vzrůstající konkurenci ostatních aktérů, nabídka francouzských kulturních center zde představuje jen jednu z celé řady možností kulturního vyžití. Dochází také k proměně na straně publika. Primární snahou kulturních center je obracet se k jasně definované skupině příjemců (public cible), ať již jsou to vysocí úředníci, studenti, intelektuálové nebo umělci. Tato specializace na straně publika ovlivňuje samozřejmě strukturu nabídky, která se rovněž specializuje (např. ve formě odborných jazykových kurzů). V evropských zemích se francouzská kulturní centra snaží více spolupracovat s lokálními kulturními institucemi a organizovat více kulturních akcí v jejich prostorách.

Vzhledem k tomu, že francouzská diplomacie usiluje o globální přítomnost v zahraničí, jsou francouzská kulturní centra umístěna na všech kontinentech. Jejich rozmístění v rámci jednotlivých regionů ale není rovnoměrné. Jak ukazuje následující tabulka, nejvyšší koncentraci kulturních center můžeme v současné době najít stále v Evropě (z celkového počtu 54 se 18 center nachází v Německu). Na druhém místě je Afrika (nejvíce center v oblasti Severní Afriky), následuje Asie a Oceánie (nejvíce center je v oblasti Blízkého Východu). Nejmenší hustota kulturních zařízení je v Jižní a Střední Americe. Nulovou přítomnost můžeme konstatovat v Severní Americe a v Austrálii, kde Francie spoléhá na síť Francouzských aliancí.

---

¹⁴² *Avis présenté sur le projet de loi de finances pour 2007. Tome II. Action extérieure de l'Etat (Action culturelle et scientifique extérieure, Assemblée Nationale, 2006.*

	Evropa	Afrika	Sev. Amerika	Již. a Stř. Amerika	Asie a Oceánie	Austrálie
Počet kulturních center	54	48	0	4	39	0

Tabulka č. 15: Počet francouzských kulturních center podle regionů.
(Zdroj: Ministère des Affaires étrangères et européennes.)

Francouzské aliance

Strukturu francouzských zahraničních kulturních center doplňuje síť Francouzských aliancí, které jsou pro svou dlouhou tradici, dobrou pověst, geografický rozsah a četnost chápány jako součást francouzské kulturní diplomacie. Jednotlivé Aliance spadají pod pařížskou centrálu a ministerstvu zahraničí tudíž nepřísluší rozhodovat o jejich zřízení nebo zrušení. Jsou organizovány na základě lokální iniciativy občanů hostitelského státu. Každá Aliance tedy představuje autonomní jednotku podléhající místním právním předpisům. Francouzské aliance jsou řízené správní radou a vedené ředitelem, který hierarchicky podléhá předsedovi správní rady¹⁴³. Francouzské aliance v zahraničí disponují velkou mírou nezávislosti: „Síť Francouzských aliancí tak připomíná nadnárodní kulturní společnost se sídlem v Paříži složenou ze zahraničních dobrovolníků, kteří se dali do služeb francouzského jazyka a kultury.“¹⁴⁴ Francouzské aliance zároveň podléhají mateřské organizaci situované ve Francii, která při založení lokální Aliance kontroluje, zda jsou statuta nové organizace v souladu s Chartou Francouzské aliance a se základními principy této organizace. Centrála Francouzské aliance také jednou ročně organizuje setkání všech ředitelů Francouzských aliancí ve světě.

Hlavní náplní práce Francouzských aliancí je výuka francouzštiny, která je v posledních letech zaměřena na odborné kurzy. Pro účely výuky jazyka mohou Francouzské aliance získat k dispozici francouzské pedagogy – zaměstnance ministerstva školství. Tendencí posledních let je ale školení vlastních pedagogů z řad lokálních učitelů francouzštiny. Druhou oblastí aktivit jsou akce kulturní. Francouzské aliance pořádají výstavy, konference a divadelní představení. Při organizaci těchto aktivit spolupracují s Institut français, který společně projekty spolufinancuje, mají také možnost, na základě vlastního rozhodnutí, smluvně se zavázat ke spolupráci na lokální úrovni s místním francouzským zastupitelským úřadem: „Francouzská aliance v zahraničí může na základě rámcové dohody vytvořit, když si to přeje, prostor pro společné aktivity s velvyslanectvím Francie v dané zemi (v oblasti univerzitní spolupráce, vzdělání, organizace kulturních akcí, apod.)“¹⁴⁵.

¹⁴³ Viz www.alliancefrancaise.cz. (přístup 16.2.2011).

¹⁴⁴ *Compte-rendu de l'Assemblée générale de l'Alliance française de Paris*, 1994, str. 18.

¹⁴⁵ *Charte de l'Alliance française*, Kapitola I, článek 1, § 1.

Francouzské aliance se nacházejí na všech pěti kontinentech, celkem ve 135i zemích. Nejvíce Aliancí je umístěno v Evropě a v Jižní Americe, kde je zároveň největší počet studentů francouzského jazyka. Početné je i zastoupení v Severní Americe (většinu představují Spojené státy americké), kde přítomnost Francouzských aliancí kontrastuje s nulovou přítomností francouzských kulturních center. Tento rozpor je příkladem, jak francouzská kulturní diplomacie Francouzské aliance potřebuje. Následující tabulka ukazuje rozmístění Francouzských aliancí ve světě a počet studentů francouzštiny v rámci těchto Aliancí.

	Počet Francouzských aliancí	Počet studentů francouzštiny
Afrika	129	83 163
Severní Amerika	133	36 128
Jižní Amerika, Karibik	274	169 675
Asie, Oceánie	78	114 615
Evropa	354	88 801

Tabulka č. 16: Francouzské aliance ve světě a počet studentů francouzštiny.
(Zdroj: Alliance française, 2011.)

Francouzské aliance a francouzská kulturní centra se mohou geograficky doplňovat i v rámci jednoho státu, kdy zpravidla kulturní centrum sídlí v hlavním městě a Francouzské aliance jsou přítomny v regionech. Příkladem takového rozmístění je i Česká republika. V Praze sídlí Francouzské velvyslanectví a kulturní centrum (Institut français de Prague), Francouzské aliance jsou zastoupeny v Českých Budějovicích (francouzsko-český klub), Brně, Liberci, Pardubicích, Plzni a Ostravě.

V rámci Kouchnerovy reformy kulturní diplomacie dochází k dalšímu přibližování francouzských kulturních center a Francouzských aliancí. Motivace jsou nejen praktické – Francouzské aliance jsou tradičně dobře zakotveny v lokálním kulturním prostředí, ale samozřejmě i finanční¹⁴⁶. Francouzské aliance tak sice dostávají finance od ministerstva zahraničí, převládající praxí je ale samofinancování aliancí. V posledních letech je tedy přistupováno k nahrazování francouzských kulturních center Francouzskými aliancemi, zejména v místech, kde se nachází obě jednotky zároveň.

Francouzské školy v zahraničí

Francii patří nejen první pozice na světě v počtu kulturních center, její kulturní diplomacie je unikátní také počtem a geografickým pokrytím sítě francouzských škol

¹⁴⁶ Pro srovnání: roce 2003, v průměru, jeden Goethe Institut dostával 1,25 milionu euro, jeden British Council 1 milion euro, francouzské kulturní centrum v zahraničí 500 000 euro a Francouzská aliance, smluvně vázaná (tzv. conventionnée) 170 000 euro. Viz *Rapport général 2003*, Alliance française.

v zahraničí. Jejich počet stále roste – nejen díky poptávce zahraničních studentů, ale také z důvodu vzrůstajícího počtu Francouzů žijících v zahraničí. Francie není jediným státem, který disponuje vlastními školami v zahraničí, ale je jedinou zemí, která poskytuje veřejnou službu v oblasti vzdělání svým občanům žijícím v zahraničí.

Francouzské školy v zahraničí poskytují vzdělání od mateřské školy po pomaturitní nevyššíškolské vzdělání, nejvyšší podíl žáků je na úrovni základní školy. Francouzské vzdělání je zde definováno následovně: „francouzské školství v zahraničí poskytuje vzdělání na základě francouzských výukových programů. Je určeno pro francouzské žáky a studenty, ale také pro cizince, kteří se rozhodli absolvovat vzdělání ve francouzštině nebo v rámci bilingvních sekcí.“¹⁴⁷ Skupina francouzských škol v zahraničí je velice heterogenní. Patří sem školy pod přímou správou Agentury pro francouzskou výuku v zahraničí (AEFE), síť škol Mission laïque française (MLF) a Alliance israélite universelle (AIU).

První okruh tvořený školami AEFE je nejrozsáhlejší. V roce 2008 sem patřilo 243 školních zařízení ve 130i zemích světa. Z tohoto počtu jich 77 bylo pod přímou správou AEFE (tzv. établissements en gestion directe), zbytek představovaly školy s AEFE smluvně vázané¹⁴⁸ (tzv. établissements conventionnés). Zařazení do první nebo druhé skupiny má vliv také na vztah se zastupitelským úřadem Francie v dané hostitelské zemi – u škol pod přímou správou AEFE jsou velvyslanectví úzce zapojována do rozhodování. Největší skupinu žáků těchto škol představují francouzští občané (46,9%), následuje lokální obyvatelstvo (40%), zbytek tvoří žáci a studenti jiných národností¹⁴⁹. Jak ukazuje tabulka, francouzské školy a lycea se nacházejí na všech kontinentech, největší hustota těchto zařízení je v Africe, nejmenší v Americe.

	Školy pod přímou správou AEFE	Školy smluvně vázané s AEFE	Celkem	Počet žáků a studentů
Afrika	43	54	97	61 974
Amerika	1	34	35	31 502
Asie	6	38	44	33 967
Evropa	27	40	67	46 810
Celkem	77	166	243	174 253

Tabulka č. 17: Počet francouzských škol v zahraničí a počet jejich žáků a studentů.
(Zdroj: AEFE, 2008.)

¹⁴⁷ *Rapport d'information n°2693 sur l'enseignement français à l'étranger*, Mancel, J.F., Schneider, A., Féron, H. (rapporteurs), Assemblée nationale, 2010, str. 14.

¹⁴⁸ Školy pod přímou správou AEFE tvoří de facto její detašovaná pracoviště, školy smluvně vázané jsou taková zařízení, která podepsala s AEFE smlouvy týkající se statutu zaměstnanců, poskytování dotací a vztahu s AEFE. Z právního hlediska se jedná o samostatné jednotky.

¹⁴⁹ *Rapport d'activité 2007-2008*, Agence pour l'enseignement français à l'étranger, 2009.

Přičteme-li k těmto dvěma kategoriím škol ještě tzv. homologovaná zařízení (tj. taková, která prošla procesem homologizace¹⁵⁰ stvrzujícího jejich konformitu s francouzskými školními osnovami), dostaneme se k celkovému počtu 461 školních zařízení v zahraničí. Homologované školy nejsou smluvně vázány s AEFÉ a nedostávají ani finanční podporu. Mohou nicméně využívat pedagogické podpory inspektorů spadajících pod francouzské ministerstvo školství a účastnit se vzdělávacích programů nabízených AEFÉ.

Do druhé skupiny francouzských škol v zahraničí spadá síť školních zařízení spravovaná MLF¹⁵¹, která je smluvně vázaná s ministerstvem školství a ministerstvem zahraničí a prošla procesem homologizace. Jejich výuková činnost v zahraničí je chápána jako součást kulturní diplomacie: „MLF vytyčuje celkovou strategii v souladu se směřováním zahraniční politiky definované ministerstvem zahraničí a realizované prostřednictvím zastupitelských úřadů“¹⁵². Systém škol MLF - na rozdíl od škol AEFÉ - je založen na samofinancování. MLF nicméně získává od ministerstva zahraničí finanční podporu, která pokrývá desetinu nákladů na platy učitelů a ředitelů škol. Jejich celkový počet je 47 a nacházejí se v 47i zemích (zejména v oblasti Středoziemního moře – Severní Afrika a Blízký Východ). Skolarizují přes 40 000 žáků. Jejich hlavním specifikem je napojení na soukromý sektor, MLF zastřešuje velký počet firemních škol, zakládaných francouzskými soukromými firmami implantovanými v zahraničí. Jejich další odlišností od škol AEFÉ je velký podíl žáků a studentů jiné než francouzské národnosti, který dosahuje na některých školách až 80 %.

Do třetí kategorie patří školy AIU. Jejich základním rysem, který je odlišuje od předchozích dvou skupin, je konfesní charakter vzdělání. Školní zařízení AIU tak kromě šíření francouzské kultury a jazyka ve světě, přispívají také k šíření židovské kultury. AIU spravuje 54 škol (celkem 19 300 žáků a studentů), které se nacházejí především v Izraeli, v Kanadě, Maroku, Švýcarsku, Španělsku a Belgii.

Francouzská výzkumná centra v zahraničí

Francie disponuje i vlastními výzkumnými centry v zahraničí – tzv. instituts français de recherche (IFRE), kterých je v současné době 27 (únor 2011), a jsou financová-

---

¹⁵⁰ Proces homologizace není jen záležitostí AEFÉ a příslušných pracovišť ministerstva školství (Direction générale de l'enseignement scolaire – DGESCO). Zahrnuje také kulturní oddělení francouzského velvyslanectví v dané zemi, které poskytuje své stanovisko k uddělení atestu (tzv. avis du poste diplomatique).

¹⁵¹ Veškeré údaje o školách MLF zde uvedené viz *Rapport d'information n°2693 sur l'enseignement français à l'étranger*, Mancel, J.F., Schneider, A., Féron, H. (rapporteurs), Assemblée nationale, 2010, str. 14. a *Rapport d'activité*, MLF, 2006.

na ministerstvem zahraničí. První centra, jejichž hlavní náplní byl archeologický výzkum, vznikala již v meziválečném období. Od devadesátých let dvacátého století se nová centra zaměřují hlavně na historické a společenské vědy. Jsou spravována společně ministerstvem zahraničí a ministerstvem vysokého školství a výzkumu. Nachází se na všech kontinentech kromě Austrálie. Jejich rozmístění je hustší hlavně v oblasti Středozemního moře a Blízkého východu a JV Asie. Hlavní činností výzkumných center je především výzkum v dané geografické oblasti – umožňují francouzským studentům a vědcům zkoumat danou problematiku na místě. Napomáhají také vytváření vědeckých kontaktů mezi francouzskými a lokálními vědeckými pracovišti. V neposlední řadě formou publikací, seminářů a konferencí přibližují francouzský výzkum lokálnímu publiku. Všechna francouzská zahraniční výzkumná centra jsou nezávislá na velvyslanectví dané země, ačkoli s ním úzce spolupracují. Hlavními partnery tak jsou výzkumné instituce ve Francii (především Centre national de la recherche scientifique – CNRS¹⁵³) a v hostitelské zemi. V čele výzkumného centra stojí ředitel, který je volen vědeckou radou daného centra (zasedají v ní vědečtí pracovníci a zástupci ministerstva zahraničí). Ředitel má během svého funkčního období povinnost předkládat jednou za rok výroční zprávu o činnosti výzkumného centra a návrhy na budoucí směřování a konkrétní aktivity. Kulturní rada a velvyslanec v dané hostitelské zemi jsou přizváni k zasedáním vědecké rady, ale výrazněji do procesu nezasahují.

2.3.2.4 Aktéři francouzské zahraniční audiovizuální politiky

Francouzská zahraniční audiovizuální politika se zaměřuje na propagaci francouzské audiovizuální produkce v zahraničí a na oblast zahraničního televizního a rozhlasového vysílání. Do první skupiny spadá vývoz francouzské televizní a filmové tvorby, kontakty mezi médii a velmi významnou část agendy tvoří prezentace francouzské kinematografie nejen v rámci průběžné nabídky kin, ale zejména na festivalech francouzského filmu, které se konají v hostitelských zemích. V hostitelské je hlavním styčným bodem audiovizuální atašé. Francie je jedinou zemí, která disponuje audiovizuálními atašé v rámci struktury zastupitelských úřadů. V roce 2007 dosahoval jejich počet 36, přičemž nejvíce audiovizuálních atašé bylo v Evropě.

Francouzské zahraniční vysílání je rozděleno na televizní a rozhlasové vysílání. Televizní část se skládá z TV5 Monde, Euronews, ARTE a nejnovější France 24; nejvý-

---

¹⁵² *Convention cadres entre le Ministère des Affaires étrangères et européennes et la Mission laïque française* ze dne 18.5.2010, článek 2. Smlouva se vztahuje ke spolupráci ministerstva zahraničí a MLF na léta 2010-2013.

¹⁵³ Spolupráce IFRE s CNRS má několik podob: výzkumní pracovníci CNRS působí ve fr. výzkumných centrech v zahraničí, jednotlivá centra se stávají přidruženými pracovišti CNRS, stipendijní pobyty ve francouzských výzkumných centrech v zahraničí mohou být kofinancovány ze zdrojů IFRE a CNRS. Viz *Centres de recherche français à l'étranger*, Ministère des affaires étrangères, 2002.

znamnějším rozhlasovým médiem je RFI (Radio France Internationale) – viz tabulka č. 18. Na rozdíl od britského nebo německého zahraničního vysílání koncentrovaného okolo jednoho hráče (BBC, Deutsche Welle) není francouzské vysílání centralizované, ale je rozděleno mezi několik navzájem se doplňujících avšak konkurenčních stanic. Rozhlasové vysílání je v tomto ohledu ještě relativně přehlednou oblastí činnosti. Od roku 1995 je organizováno okolo jediného operátora – zpravodajské stanice RFI, která vysílá v několika jazykových mutacích. V posledních letech také rozvíjí své internetové vysílání a rozšiřuje tak oblasti svého dosahu. Dopad vysílání RFI a počet posluchačů se liší podle zeměpisných oblastí – např. v subsaharské frankofonní Africe, kde je rozhlas nejoblíbenějším sdělovacím prostředkem, zůstává RFI referenčním médiem. Naproti tomu v Evropě počet posluchačů stále klesá.

Problematickou složkou francouzské zahraniční audiovizuální politiky je televizní vysílání. Největší a nejvíce sledovanou stanicí je TV5 Monde¹⁵⁴, která ovšem není jen francouzskou iniciativou, ale projektem frankofonní televize založené na partnerství veřejnoprávních televizí Francie, Belgie, Švýcarska a Kanady – je do jisté míry unikátním projektem založeným na příslušnosti k určité jazykové skupině – Frankofonii. TV5 Monde nenabízí jen zpravodajství, její zaměření je spíše obecné. Přesto se během významných událostí a krizí, jako byla válka v Iráku, TV5 Monde dokázala přizpůsobit nutnosti zavést více zpravodajských bloků, a vzestup její sledovanosti v daném období ukázal, že mezi diváky zájem o alternativní interpretaci událostí ze strany neamerické stanice existuje. Největším přispěvatelem do rozpočtu TV5 Monde je Francie (81%), což určuje i její rozhodovací pravomoci v rámci stanice – TV5 Monde se stává čím dál tím víc francouzskou televizí. TV5 Monde je doplněna a personálně spojena s CFI (Canal France International), která není ani tak televizní stanicí, jako spíše databází francouzských a frankofonních programů sloužící jako prostředek francouzské rozvojové politiky. Do roku 2004 vysílala CFI i jako televizní stanice (CFI-TV) do frankofonní Afriky, dnes se orientuje pouze na dodávání francouzských pořadů televizím v rozvojových zemích. CFI rozvojovým zemím také nabízí konzultace, školení a technickou pomoc v oblasti televizního vysílání. Za třetí televizní subjekt francouzského zahraničního televizního vysílání (i když od roku 2003 nedostává finance od francouzského ministerstva zahraničí) lze považovat Euronews, evropskou televizní zpravodajskou stanicí, kde je Francie největším akcionářem (24,04%). Patří sem také francouzsko-německý projekt kulturně a informačně laděné stanice – Arte. Stávající schéma na konci roku 2006 doplnila první pouze francouzská zahraniční zpravodajská televize France 24, která vysílá ve francouzštině, angličtině a arabštině, a má postupně rozšiřovat svůj dosah směrem ke globální působnosti.

---

¹⁵⁴ TV5 Monde je druhou nejvíce sledovanou mezinárodní stanicí po MTV a před CNN (160 milionů domácností). Zdroj: <http://www.tv5.org/> (přístup 1.2.2011).

	Základní Charakteristika	Zahájení provozu	Dosah	Partneři
RFI	Zpravodajská rozhlasová stanice	1995	Evropa, Asie a Oceánie, Blízký a střední východ, Afrika, Latinská Amerika a Antily	Francie
TV5 Monde	Frankofonní stanice se všeobecným zaměřením	1983	Evropa, Asie-Oceánie, Afrika, Amerika, Blízký východ	Francie, Belgie, Švýcarsko, Kanada
CFI	Databáze frankofonních programů	1989	Afrika, Asie/Oceánie, Střední a východní Evropa, arabské země	Francie
France 24	Mezinárodní zpravodajská stanice	2006	Evropa, Blízký Východ, USA, Afrika a Asie	Francie
Euronews	Evropská zpravodajská televize	1992	Evropa, Asie, Afrika, Amerika, Blízký východ	Francie, Itálie, Španělsko, Rusko, Švýcarsko (hlavní akcionáři)
Arte	Kulturně a zpravodajsky zaměřená televizní stanice	1991	Evropa	Francie, Německo

Tabulka č. 18: Hlavní francouzské a frankofonní rozhlasové a televizní stanice vysílající do zahraničí.
(Zdroj:autorka.)

2.3.3 Oblasti činnosti a nástroje

Francouzská kulturní diplomacie je charakterizována velkou šíří záběru svých aktivit. Jedná se o témata, které nelze vždy přesně ohraničit – např. aktivity určené k podpoře francouzského jazyka se prolínají všemi oblastmi. V následující části kapitoly se přesto pokusíme ukázat nejprve stručnou charakteristiku jednotlivých nástrojů a oblastí činnosti francouzské kulturní diplomacie a základní trendy jejich vývoje v letech 1990-2010. K usnadnění orientace v problematice slouží následující přehled oblastí činnosti a nástrojů.

Umělecká spolupráce a organizace kulturních akcí	Organizace kulturních akcí (výstav, koncertů, přednášek, workshopů). Výměnné pobyty umělců. Kulturní sezóny v hostitelské zemi a ve Francii. Podpora budování lokální kulturní infrastruktury a odborné stáže pro pracovníky v kultuře.
Francouzská výuka v zahraničí	Poskytování vzdělání (od mateřské školy po pomaturitní studium) v rámci francouzských škol v zahraničí.
Šíření francouzského jazyka	Kurzy poskytované francouzskými kulturními centry Podpora výuky jazyka v rámci lokálního vzdělávacího systému (bilingvní sekce, lektoráty). Vzdělávání učitelů francouzštiny.

	Jazykové kurzy určené pro zaměstnance státní správy. Podpora užívání francouzského jazyka ve francouzských firmách sídlících v zahraničí.
Zahraniční vzdělávací politika	Stipendia pro zahraniční studenty. Poskytování informací o možnostech vysokoškolského studia ve Francii
Zahraniční audiovizuální politika	Zahraniční vysílání rozhlasových a televizních stanic. Šíření kinematografických děl a televizních programů.
Univerzitní a vědecká spolupráce	Podpora vytváření kontaktů mezi francouzskými a lokálními vědeckými a akademickými pracovišti, např. prostřednictvím francouzských výzkumných center v zahraničí. Financování výzkumných projektů. Podpora tzv. filières francophones, tj. specializovaných frankofonních sekcí na lokálních vysokých školách. Lektoráty na lokálních vysokých školách. Financování nákladů spojených s participací francouzských vědců na konferencích a kolokviích v zahraničí.

Tabulka č. 19: Oblasti činnosti a nástroje francouzské kulturní diplomacie.
(Zdroj: autorka.)

2.3.3.1 Umělecká spolupráce a organizace kulturních akcí

Mezi hlavní nástroje této oblasti patří organizace kulturních akcí (výstav, koncertů, přednášek, workshopů) a kulturní sezóny v hostitelské zemi a ve Francii. Jejich příjemce představuje široká veřejnost, cílem je oslovit co nejširší publikum co nejméně násilnou formou kulturní prezentace, která má v ideálním případě být začleněna mezi ostatní kulturní nabídku v dané zemi. Výrazně se zde projevuje rozdíl mezi využitím nástrojů v rozvojových zemích a ve zbytku světa. V rozvojových zemích, především v prioritní oblasti frankofonní subsaharské Afriky, představuje kulturní nabídka zprostředkovaná francouzskou kulturní diplomacií často jedinou možnost přímého kontaktu se zahraniční kulturou. Významnou úlohu zde proto hrají kulturní centra, která suplují roli lokálních kulturních institucí. Francie v této zóně také přispívá k rozvoji kulturního sektoru v rámci své finanční rozvojové pomoci a prostřednictvím technické expertízy v daném oboru.

Situace ve zbytku světa je odlišná. Francouzská kulturní nabídka je v těchto zemích součástí celkové kulturní nabídky a snaží se proto oslovit cílové publikum a obstát v konkurenčním prostředí ostatních lokálních i zahraničních kulturních center. Charakteristikou posledních let je snaha o znovunalezení publika. Francie už si nevystačí s tradičními návštěvníky kulturních center. Jak poznamenal kulturní rada Velvyslanectví Francie v Praze. „le public captif, c'est fini“. Tradiční publikum vnímavé k francouzské kultuře zestárla, je tedy nutné oslovit nové, mladší publikum.

Začít analýzu vývoje kulturní diplomacie v letech 1990-2010 rozbořem oblasti kulturní a umělecké výměny je postupem přirozeným, ale zároveň nejtěžším - vztahuje se totiž k obsahu sdělení. Kdybychom chtěli ukázat objektivní obrázek kulturní spolupráce, bylo by nutné předložit výčet jednotlivých kulturních projektů. Soustředíme se proto na hlavní trendy a ukážeme, že každodenní realita kulturní diplomacie v oblasti umělecké tvorby a výměn umělců popírá vžité představy o tradiční kulturní diplomacii, podle kterých se kulturní diplomacie obrací výhradně k zahraničnímu publiku, šíří zejména kulturu tradiční, šíří pouze kulturu vlastní a výhradně v prostorách zahraničních kulturních center.

Žádná z hodnotících zpráv ani programových dokumentů neřeší zásadní otázku, jaká francouzská kultura má být vlastně šířena. Jediným doporučením je důraz na současnou tvorbu, která má ukázat moderní tvář Francie. Na státní úrovni ale Francie nevede žádnou cílenou brandingovou kampaň za vytvoření nové image opírající se o současnou kulturu. Výběr, jaká kultura bude šířena, je tak svěřen do rukou kulturních radů, velvyslanců a ředitelů kulturních center, kteří ve spolupráci zejména s CulturesFrance (dnes Institut français) vytváří program kulturní nabídky a kulturní spolupráce. Jejich volba je z velké míry podmíněna finanční situací. Stojí před rozhodnutím, zdali v souladu s obecnými doporučeními prosadit inovativní nicméně málo lukrativní výstavu méně známého současného francouzského umělce, která přiláká užší publikum, nebo vsadit na jistý úspěch retrospektivy uznávaného malíře.

V praxi často nehraje takovou roli důraz na moderní či tradiční. Vzhledem k tomu, že kulturní akce typu velkých výstav a koncertů představují nejviditelnější součást kulturní diplomacie: „Zorganizovat výstavu nebo pozvat známý divadelní soubor, když na to jsou prostředky, je dobré a velvyslancům se to vždy líbí, protože takové akce přitahují pozornost a ohromují zahraniční kolegy.“¹⁵⁵ Proto je především kladen důraz na organizaci takových akcí, které budou mít „de l'impact“¹⁵⁶ - jsou viditelné a mají dopad na lokální publikum.

Důkazem důrazu, který je kladen na dopady kulturních akcí, je posilování konceptu „hors les murs“. V praxi to znamená přesun kulturních akcí mimo budovu francouzského kulturního institutu. Tento posun je založen na přesvědčení, že bude-li francouzská kultura zasazena do rámce lokální kulturní nabídky a budou-li se koncerty konat v místních koncertních sálech, divadelní představení v místních divadlech a výstavy v místních výstavních sálech, bude kulturní spolupráce probíhat přirozenější cestou, bude otevřenější a osloví tím pádem i širší publikum.

Od poloviny 90. let dvacátého století byla ve Francii zavedena praxe kulturních sezón¹⁵⁷, která posílila domácí dimenzi francouzské kulturní diplomacie a přispěla

¹⁵⁵ Hourcade, J., „Il faut sauver le réseau culturel français à l'étranger.“, *Le Monde*, 20.1.2011.

¹⁵⁶ Rozhovor s J.-M. Berthonem, kulturním radou Velvyslanectví Francie v ČR ze dne 26.6.2007.

¹⁵⁷ Historicky první kulturní sezóna Année de l'Inde se ve Francii konala v letech 1985-1986. Pravidelná praxe byla ale zavedena až počátkem 90.let dvacátého století: Rendez-Vous avec les Iles Philippines

k jejímu propojení se zahraničními kulturně diplomatickými aktivitami. Odvíjí se od předpokladu, že kulturní sezóny posílí dlouhodobě vztahy s partnerskou zemí. V rámci kulturních sezón se během jednoho roku nebo půl roku ve Francii prezentuje zpravidla jedna nebo dvě země. Soustřeďují se na všechny obory: výtvarné umění, divadelní umění, literaturu a audiovizí a mají i přesahy do ostatních oblastí kulturní diplomacie. Kulturní výměny tak fungují jako multiplikátor pro zbytek agendy (v daném období jsou posíleny i další formy spolupráce s partnerskou zemí).

Na organizaci kulturních sezón se podíleli a podílí na francouzské straně ministerstvo kultury a CulturesFrance (Institut français) a samozřejmě ministerstvo zahraničí, které jmenuje generálního komisaře kulturní sezóny. Ten je pak zodpovědný spolu se svým zahraničním protějškem za program kulturní sezóny. Od roku 1992 do roku 2010 uspořádala Francie se svými zahraničními partnery přes třicet kulturních sezón (včetně Evropské kulturní sezóny probíhající během francouzského předsednictví EU v roce 2008). Koncept kulturních sezón je hodnocený jako úspěšný, což dokazuje nejen návštěvnost jednotlivých kulturních akcí, ale i poptávka ze strany zahraničních partnerů se projektu zúčastnit. Ve většině případů v návaznosti na kulturní sezónu ve Francii je zorganizována francouzská kulturní sezóna v hostitelské zemi.

Dalším trendem charakterizujícím poslední dvě dekády je prezentace ostatních kultur v rámci francouzské kulturní diplomacie. Vzhledem k tomu, že šíření francouzské kultury je dnes založeno na principu dialogu kultur v souladu s konceptem kulturní rozmanitosti, dává Francie prostor i jiným kulturám. Jedná se o kultury, které považuje za „spřízněné“ - kultury států s frankofonní tradicí (kinosály francouzských kulturních center v zahraničí tak nabízí např. rumunské nebo kanadské filmy). Příkladem podpory jiného než francouzského umění skrze prostředky francouzské kulturní diplomacie je program Tvůrčí Afrika (Afrique en création), který zahájilo ministerstvo pro spolupráci v roce 1990. V roce 2000 převzala program AFAA a podporovala skrze něj současné africké umění a rozvoj kulturního sektoru v Africe, ale zároveň napomáhala jeho šíření v rámci francouzské kulturní diplomacie.

(1994-1995), La Saison tunisienne (1994-1995), L'Imaginaire Irlandais (1996), Le Printemps palestinien (1997), La saison jordanienne (1997), Année du Japon en France (1997-1998), France-Egypte, Horizons partagés (1997-1998), Le Printemps vietnamien (1998), Regards sur la culture géorgienne (1998), Israël au miroir des artistes (1998), Le Printemps du Québec, le feu sous la Glace (1999), Regards sur la culture ukrainienne (1999), Le Temps du Maroc (1999), Magyart, saison culturelle hongroise (2001), Bohemia Magica, une saison tchèque (2002), Djazair, une saison algérienne (2003), Année de la Chine en France (2003-2004), Nova Polska, une saison polonaise en France (2004), Brésil, Brésils (2005), Etonnante Lettonie (2005), Corée au coeur (2006), Tout à fait Thai (2006), Haut les Pays-Bas (2007), Arménie, mon amie (2006-2007), 100% Finlande (2008), France-Québec (2008), La Saison culturelle européenne (2008), Saison de la Turquie en France (2009-2010), Année France-Russie (2010).

2.3.3.2 Francouzská výuka v zahraničí

Mezi hlavní rysy vývoje francouzských škol v zahraničí v letech 1990-2010 patří celkové zvětšování sítě škol (vyšší počet zařízení na úrovni collège i lycée) se kterým je spojen nárůst počtu studentů a samozřejmě i zvyšování nákladů na provoz a na platy zaměstnanců. Druhým významným aspektem francouzské výuky v zahraničí je důraz kladený na návaznost mezi systémem francouzských škol v zahraničí a vysokými školami ve Francii. V ideálním případě mají francouzské školy v zahraničí vzdělávat budoucí studenty francouzských vysokých škol.

Vývoj francouzské výuky v zahraničí je nutné analyzovat s ohledem na rozdílné charakteristiky jednotlivých typů školních zařízení. Francouzské školy v zahraničí jsou sice chápány jako jeden celek, ale vykazují vnitřní specifika (viz podkapitola Aktéři kulturní diplomacie), která se projevují v geografickém rozmístění a poměru mezi francouzskými a lokálními žáky. Mezi největší sítě patří školy spadající pod Agenturu pro francouzskou výuku v zahraničí (AEFE) a školy organizace Mission laïque française (MLF). Budeme se věnovat nejprve školám spadajícím pod Agenturu pro francouzskou výuku v zahraničí (AEFE). Nárůst počtu žáků na těchto školách v letech 2000 – 2007 ukazuje následující tabulka:

	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07
Afrika	58 634	59 033	58 915	59 488	57 145	58 423
Meziroční vývoj		0,7%	- 0,2%	1,0%	-3,9%	2,2%
Francouzi	27 803	28 067	27 845	28 255	27 421	28 498
Lokální obyvatelé	22 516	22 781	23 071	23 092	22 151	22 266
Ostatní národnosti	8 315	8 185	7 999	8 141	7 573	7 659
Amerika	33 025	30 768	28 795	29 210	29 444	30 146
Meziroční vývoj		- 6,8%	-6,4%	1,4%	0,8%	2,4%
Francouzi	10 726	9 983	9 122	9 415	9 508	9 830
Lokální obyvatelé	19 296	18 132	17 204	17 183	17 342	17 517
Ostatní národnosti	3 003	2 653	2 469	2 612	2 594	2 799
Asie	26 729	27 038	27 781	28 345	29 693	31 007
Meziroční vývoj		1,2%	2,7%	2,0%	4,8%	4,4%
Francouzi	11 029	11 240	11 599	11 876	12 850	13 592
Lokální obyvatelé	9 977	10 091	10 289	10 623	10 583	10 643
Ostatní národnost	5 723	5 707	5 893	5 846	6 260	6 772
Evropa	40 478	42 801	41 460	41 306	42 904	44 189
Meziroční vývoj		5,7%	-3,1%	-0,4%	3,9%	3,0%
Francouzi	19 039	20 546	20 085	20 928	22 019	23 543
Lokální obyvatelé	16 939	17 344	16 722	15 822	16 252	16 031
Ostatní národnosti	4 500	4 911	4 653	4 556	4 633	4 615
Celkem všechny regiony	158 866	159 640	156 951	158 349	159 186	163 765
Meziroční vývoj		0,5%	-1,7%	0,9%	0,5%	2,9%
Francouzi	68 597	69 836	68 651	70 474	71 798	75 463
Lokální obyvatelé	68 728	68 348	67 286	66 720	66 328	66 457
Ostatní národnosti	21 541	21 456	21 014	21 155	21 060	21 845

Tabulka č. 20: Počet studentů na francouzských školách v zahraničí podle národnosti v letech 2001 – 2007.

(Zdroj: Ministerstvo pro zahraniční a evropské záležitosti.)

Z údajů v tabulce je patrné, že v posledních letech došlo globálně k nárůstu počtu žáků, i když tento vývoj nebyl geograficky vyvážený (nárůst byl zaznamenán v Americe a v Asii). Nárůst počtu škol v Asii je významný a je založený na vzrůstající lokální poptávce. Školy AEFÉ jsou jedinými francouzskými školami v zahraničí, které jsou zde přítomné (MLF se zaměřuje zejména na oblast Středozemního moře a na USA, Tabulka také ukazuje, že podíl žáků lokální národnosti je vysoký – v celkovém srovnání se jedná o přibližně o stejný počet studentů francouzské národnosti a lokálního obyvatelstva.

Velkým tématem posledních let se stala otázka školného na školách AEFÉ. Až do roku 2007 existovaly velké rozdíly v částkách, které rodiče platily za školní docházku svých dětí na francouzských školách v zahraničí – některé školy poskytují výuku zdarma, jinde se školné může pohybovat mezi pěti až dvanácti tisíci euro ročně. Tato nevyváženost se stala tématem prezidentských voleb v roce 2007. Nicolas Sarkozy slíbil školní docházku na francouzských školách pro všechny žáky francouzské národnosti zdarma. Nové opatření se týkalo žáků lyceí, znamenalo ale, že francouzské školy přišly o významný zdroj příjmu (podíl vlastních zdrojů na jejich provozu dosáhl v roce 2005 šedesáti procent) a jsou tak velké míry závislé na školném, které zaplatí žáci a studenti ostatních národností. Celková ztráta do roku 2020 se odhaduje na 300 milionů ro¹⁵⁸Pozorovatelé se domnívají¹⁵⁹, že tento trend nejen negativně ovlivní finanční možnosti francouzských škol v zahraničí, ale může znamenat i reálnou hrobu pro jeho budoucnost. Jestliže tedy do té doby nebudou zvýšeny výdaje na danou oblast, AEFÉ nebude nadále schopna financovat rozvoj sítě zahraničních škol.

Co do rozsahu a počtu studentů je druhou největší sítí francouzských škol v zahraničí soustava školních zařízení MLF. V období 1990-2010 došlo k posílení všech charakteristických rysů MLF, které jí odlišují od škol AEFÉ: vzrostl poměr žáků a studentů z hostitelské země vůči žákům francouzské národnosti a zvýšil se počet škol napojených na francouzské soukromé firmy v zahraničí (écoles d'entreprise)¹⁶⁰. Ve srovnání se školami spadajícími pod AEFÉ zde nalezneme (zejména po roce 2000) daleko

¹⁵⁸ *La France et l'Europe dans le monde. Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France 2008-2020*, str. 78.

¹⁵⁹ *Rapport d'information n° 428 fait au nom de la commission des Finances du contrôle budgétaire et des comptes économiques de la Nation (1) sur l'action culturelle de la France à l'étranger*, Gouteyron, A. (rapporteur), Sénat, 2008, str. 48 a *Avis présenté au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur le projet de loi de finances pour 2008, Tome 1, Action culturelle extérieure de l'Etat*, Assouline, D. (rapporteur), Sénat, 2007, str. 26.

¹⁶⁰ Viz *Rapport d'activité*, MLF, 2006.

výraznější rozvoj. Jenom v letech 2004-2009 došlo k nárůstu počtu žáků o 55%¹⁶¹ (z 26 400 na 40 000). Ve stejné době vzrostl počet škol z 67 (2004) na 107 (2009).

	1990	1997	2000	2004	2009
Počet žáků a studentů MLF	11237	18699	20721	26400	40000

Tabulka č. 21: Nárůst počtu studentů škol MLF v letech 1990-2009.

(Zdroj *Rapport d'information n° 2693 en conclusion des travaux de la Mission d'évaluation et de contrôle (MEC) sur l'enseignement français à l'étranger*, Mancel, J., F., Schneider, A. (rapporteurs), Assemblée Nationale, 2010 a *Rapport d'activité*, MLF 2006.)

Návaznost mezi systémem francouzských škol v zahraničí a vysokými školami ve Francii je stále otevřenou otázkou. Navzdory existenci nástrojů k posílení studentské mobility, jako jsou stipendijní programy Major určené výhradně pro absolventy francouzských škol v zahraničí, zůstává propojení mezi středními a vysokými školami nízké. Tato problematika se stala dokonce jedním z prioritních návrhů Bílé knihy z roku 2008, podle které jen malé množství lokálních absolventů francouzských škol pokračuje ve vysokoškolském studiu ve Francii (v roce 2007 to bylo 38% zahraničních absolventů)¹⁶². Hlavní příčinu tohoto neúspěchu autoři vidí ve slabé atraktivitě francouzských vysokých škol. V budoucnu se tedy kromě navýšení počtu stipendií Major aktivity aktérů kulturní diplomacie zaměří na propojení se zahraniční vzdělávací politikou zabývající se zvýšením přitažlivosti francouzského vysokého školství.

2.3.3.3 Podpora francouzského jazyka a jeho šíření

Podpora francouzského jazyka je politikou transversální, kterou nelze jasně oddělit od jednotlivých oblastí kulturní diplomacie. Po celé období 1990-2010 představovala podpora francouzštiny jednu z prioritních a zároveň nejcitlivějších oblastí agendy. Objevuje se ve všech jejích aktivitách: při umělecké spolupráci (V jakém jazyce šířit francouzskou kulturu?), v podpoře francouzského školství v zahraničí (vzdělání jako takové je neoddělitelné od výuky jazyka) v zahraniční audiovizí (V jakých jazykových mutacích francouzské stanice vysílají), ve vědecké a univerzitní spolupráci (Který jazyk je komunikačním jazykem? Bude Francie podporovat i obory, kde se francouzský jazyk nežívá?).

Jazyková část kulturní diplomacie využívá široké škály nástrojů, mezi které patří zejména jazykové kurzy poskytované francouzskými kulturními centry a Francouzský-

¹⁶¹ *Rapport d'information n° 2693 en conclusion des travaux de la Mission d'évaluation et de contrôle (MEC) sur l'enseignement français à l'étranger*, Mancel, J., F., Schneider, A. (rapporteurs), Assemblée Nationale, červen 2010.

¹⁶² *La France et l'Europe dans le monde. Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France 2008-2020*, str. 78.

mi aliancemi, aktivity na podpora výuky jazyka v rámci lokálního vzdělávacího systému (bilingvní sekce, lektoráty), vzdělávání učitelů francouzštiny, jazykové kurzy určené pro zaměstnance státní správy a programy na podporu užívání francouzského jazyka ve francouzských firmách sídlících v zahraničí. Jejich využití se odvíjí od jazykového prostředí v hostitelské zemi. Z hlediska jazykové politiky můžeme identifikovat okruhy zemí, na které se Francie zaměřuje. Jejich jazykovou situaci ukazuje vývoj výuky francouzského jazyka v jednotlivých regionech v letech 1994-2004

Evropa	Amerika	Afrika	Asie	Oceánie	Celkem
- 13,6%	- 9,6%	+61,9%	+48,8%	+28,8%	+29%

Tabulka č. 22: Vývoj počtu studentů fr. jazyka
(Zdroj: Francouzské ministerstvo zahraničí, 2004.)

Ve své zahraniční jazykové politice se Francie soustřeďuje především na Evropu, Afriku a Asii. První skupinu tvoří evropské země, kde je jak užití francouzštiny, tak její místo ve vzdělávacích systémech na ústupu (mezi lety 1994 a 2004 došlo k největšímu poklesu studujících francouzštiny ve srovnání s ostatními kontinenty – 13,6%). Podíl užití francouzštiny klesal v souvislosti s rozšiřováním Evropské unie – nejvíce po roce 1995 a 2004. Navzdory tomuto poklesu nebo právě kvůli němu představuje Evropa prioritní oblast francouzských snah, protože se jedná zároveň o oblast politicky prioritní: „jestli francouzština nezůstane evropským jazykem, nemůže zůstat ani jazykem mezinárodní komunikace“¹⁶³. Užití francouzštiny je zde spojováno s francouzským vlivem v Evropě na další směřování evropské integrace. Užití francouzštiny v institucích EU¹⁶⁴ je pojímáno jako jeden ze základních ukazatelů úspěšnosti této politiky. Francie proto zejména v souvislosti s rozšiřováním EU vytvořila ve spolupráci s Mezinárodní organizací Frankofonie programy na výuku francouzštiny pro zaměstnance státní správy ze zemí střední a východní Evropy a také zemí sousedících s EU. Francie také dbá na dodržování pravidla výuky dvou cizích jazyků v členských státech EU a je zastáncem konceptu vícejazyčnosti – jakkoli tento princip v sobě skrývá podporu francouzštiny.

Afriku vnímá Francie jako kontinent, s jehož rozvojem je spjata i budoucnost francouzštiny: „demografická budoucnost frankofonie je podmíněna reformami vzdělávacích systémů zemí Jihu a investicemi do dalšího vzdělání tamních učitelů“¹⁶⁵. Na území Afriky se nachází 12 zemí, kde je francouzština jediným úředním jazykem a jazykem místního školství. Zároveň se jedná o kontinent s velkým demografickým poten-

¹⁶³ Rozhovor se Sophie Lovy-Laszlo, zástupkyní ředitelky Oddělení francouzského jazyka francouzského ministerstva zahraničí, ze dne 30.6.2007.

¹⁶⁴ Vztahem francouzského jazyka a evropské integrace a postavením francouzštiny v mezinárodních organizacích se podrobněji zabývá třetí kapitola této práce.

¹⁶⁵ *Rapport d'information n° 3693 sur la situation de la langue française dans le monde*, Schneider, A. (rapporteur), Assemblée Nationale, 2007, str. 19.

ciálem. V Africe se proto Francie zaměřuje hlavně na vzdělání učitelů, aby jejich počet odpovídal potřebám demografického vývoje.

Třetí skupinu představuje Asie v čele s Indií a Čínou, rovněž kontinent s velkým demografickým nárůstem. Zde ovšem (kromě oblasti bývalé Indočíny) Francie nemá tak dobré jazykové pozice jako v Africe. Aktivity na podporu francouzštiny se zde proto snaží oslovit především místní elity a přesvědčit je, že francouzština je jazykem, jehož znalost umožní další ekonomické příležitosti. Nejčastěji užívaným nástrojem v tomto regionu je podpora jazykových kurzů specializovaných na odborný jazyk.

Kromě geografických specifíků můžeme identifikovat hlavní trendy vnější jazykové politiky v letech 1990-2010 vztahující se ke kurzům francouzského jazyka a ke spolupráci se soukromým sektorem. Kurzy francouzštiny tvořily a nadále tvoří jednu z hlavních aktivit francouzských kulturních center a centrální aktivitu francouzských aliancí. Představovaly zároveň významný zdroj příjmu, na kterém se některá kulturní centra stala závislými v době, kdy byl kladen stále větší důraz na podíl samofinancování. Struktura kurzů tak musela v letech 1990-2010 reagovat na tento ekonomický imperativ a zároveň na fakt, že pozice francouzského jazyka ve světě klesá. Nejdůležitější změnou je změna kvalitativní týkající se zaměření kurzů. Po roce 1990 vzrostla poptávka po specializovaných kurzech francouzštiny. Francouzské aliance zaregistrovaly vyšší zájem o kurzy organizované přímo ve firmách. Došlo k posunu na straně zájemců o francouzštinu, od publika zaměřeného na poznání francouzské literatury a umění k publiku zajímavějšímu se více o praktické využití jazyka. Poptávka se stala více konkrétní, rozšířil se zájem o kurzy intenzivní, přípravné kurzy směřující k získání jazykového certifikátu DELF a DALF a kurzy odborné (obchodní francouzština, právní francouzština).

Celosvětově uplatňovaným nástrojem je od roku 2006 spolupráce s francouzskými firmami v zahraničí v rámci projektu *Ano, mluvím francouzsky (Oui, je parle français)*. Francouzské firmy tak začaly podporovat užití francouzštiny v pracovním styku a zavedly programy jazykového vzdělání pro své zaměstnance, ve většině případů v součinnosti s lokálními francouzskými kulturními centry.

2.3.3.4 Zahraniční vzdělávací politika

Příjemci francouzské zahraniční vzdělávací politiky jsou cizinci a primárně se s nabídkou vzdělání ve Francii setkají ve své zemi, převážná část této agendy je ale realizována na francouzském území – na francouzských vysokých školách. Jedná se tedy o oblast, která bytostně závisí na kvalitě francouzské nabídky a propojuje proto zahraniční a domácí dimenzi kulturní diplomacie. Mezi nástroje, které zde Francie uplatňuje, patří poskytování informací o možnostech vysokoškolského studia ve Francii a stipendia francouzské vlády určená pro zahraniční studenty. Informace o francouzském vysokém školství jsou šířeny skrze kontaktní místa, která jsou nejčastěji umístěna v prostorách francouzských kulturních center v zahraničí – tzv. *espace CampusFrance*, která spadají

pod kulturní oddělené francouzského velvyslanectví v dané zemi. Jejich úkolem je napomoci uchazeči o studium při hledání vhodné vzdělávací instituce a při vypracovávání studijního projektu. Další možností, kterou Francie využívá, je prezentace vysokoškolské nabídky v rámci vzdělávacích veletrhů v hostitelské zemi.

Francouzské státní vysoké školství je neplacené, Francie proto poskytuje stipendia pro zahraniční studenty, která pokrývají ostatní náklady spojené se studiem. Francouzská vládní stipendia jsou udělována dvěma způsoby. Za prvé prostřednictvím zastupitelských úřadů, které organizují v hostitelské zemi celou proceduru od podání přihlášky až po konkurzní řízení. O celkovém počtu studentů z dané země, kteří budou mít nárok na stipendium, je rozhodováno centrálně. Návrhy počítající se zrušením geografických preferencí a s vytvořením celosvětového pořadí nejlepších studentů přijaty nebyly. Jako argument proti jejich zavedení byl uváděn možný negativní dopad na francouzské bilaterální vztahy se zeměmi, jejichž kandidáti by v konkurenci se studenty z frankofonních států měli horší šance na úspěch.¹⁶⁶ Počty studentů z jednotlivých regionů tak jsou odrazem a ukazatelem geografických priorit francouzské zahraniční politiky. Druhá část vládních stipendií je spravována centrálně, financuje ji francouzské ministerstvo zahraničí. Mezi nejvýznamnější patří dvě kategorie¹⁶⁷: bourses d'excellence Eiffel (stipendia určena pro nejlepší studenty – budoucí leadery - v prioritních oborech přírodní vědy, ekonomie a řízení, právo a politické vědy, pro magistry a doktorandy), bourses d'excellence Major (pro absolventy francouzských škol v zahraničí).

Nyní se zaměříme na hlavní trendy, které ovlivnily oblast zahraniční vzdělávací politiky v letech 1990-2010. Jak jsme již předeslali, zahraniční vzdělávací politiky je úzce spjata s vývojem francouzského univerzitního prostředí a s problémem jeho atraktivitu (v širším slova smyslu i atraktivitu celé Francie) a je zasazena do konkurenčního boje o vysokoškolské studenty mezi hlavními hostitelskými zeměmi (USA, Velká Británie, Francie, Německo), který po roce 1990, ale zejména počátkem 21. století, nabyl na intenzitě. Hlavní změnou, která nastala v devadesátých letech 20. století, je změna náhledu na místo vysokoškolského vzdělání v této mezinárodní soutěži. Francie se na danou agendu začala dívat jako na strategickou oblast, která může výrazně oslabit nebo posílit francouzskou pozici ve světě.

Devadesátá léta byla ve Francii poznamenána poklesem počtu zahraničních studentů studujících na francouzských univerzitách. Francie se proto rozhodla v roce 1998 poprvé zavést ucelenou strategii podpory zahraniční vzdělávací politiky. Jejím projevem bylo založení prvního specializovaného orgánu pro koordinaci oblastí v roce 1998. No-

---

¹⁶⁶ Rozhovor s O. Jacquotem, kulturním radou Velvyslanectví Francie v ČR ze dne 24.1.2011.

¹⁶⁷ Nejedná se samozřejmě o vyčerpávající přehled francouzských vládních stipendií. Francouzské ministerstvo zahraničí dále financuje nebo se spolupodílí na následujících projektech: stipendia určená pro studenty teologie (nevztahují se na občany států EU a Sev. Ameriky), program Quai d'Orsay/Entreprises (v rámci tohoto programu jsou smluvně vázány francouzské soukromé firmy podnikající zejména v oblasti špičkových technologií k finanční podpoře zahraničních studentů ze zemí, kde dané firmy podnikají).

vá agentura EduFrance (později CampusFrance) měla za úkol šířit informace o francouzské vysokoškolské nabídce v zahraničí a organizovat pobyt zahraničních studentů a vědců ve Francii. Druhý krok představovala opatření v rámci vízové politiky, která měla za cíl zjednodušení systému vydávání víz zahraničním studentům, vědcům a pedagogům. Třetí složkou nové politiky bylo vytvoření nových typů stipendijních programů. Výše zmíněná stipendia Eiffel určená pro studenty s nejlepšími výsledky byla zahájena v roce 1998 (od té doby se týkají přibližně tří set studentů ročně). O dva roky později začal fungovat stipendijní program Major. Jejich spuštěním reagovala Francie na výtky, které se týkaly nedostatečného propojení systému francouzských škol v zahraničí s francouzskými vysokými školami. Poslední oblastí, na kterou se Francie zaměřila, byl rozvoj evropské spolupráce, zejména harmonizace evropského systému vysokého školství (tzv. boloňský proces).

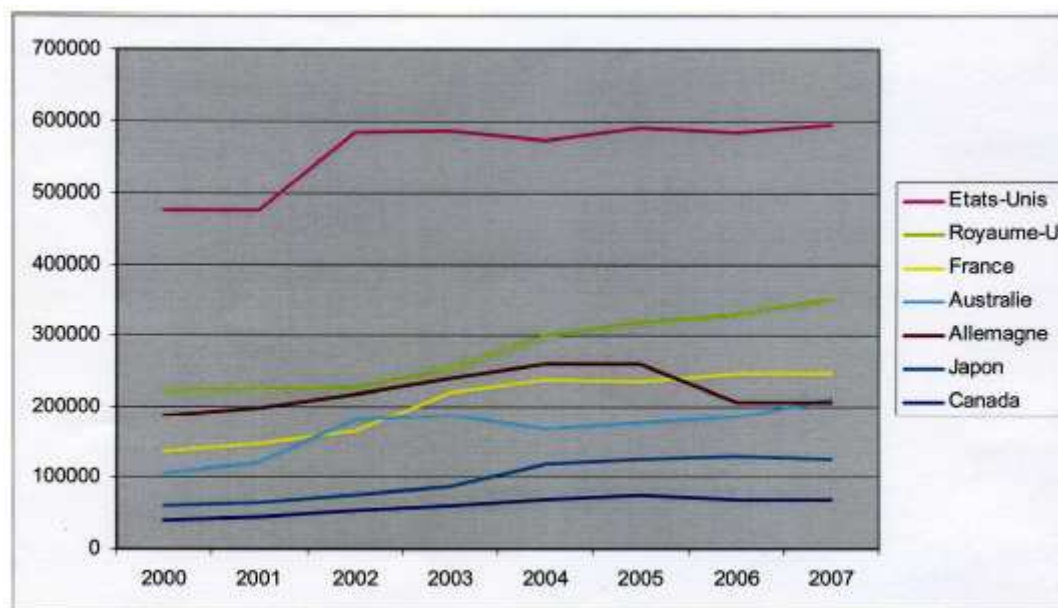
Podle dostupných kvantitativních ukazatelů je patrné, že po roce 2000 došlo opět k nárůstu počtu zahraničních studentů ve Francii, jak je zřejmé z následující tabulky:

	1990/91	1995/96	1996/1997	2006/2007
Počet studentů	136 015	129 761	125 205	216 376
Podíl v celkovém počtu VŠ studentů ve Francii	11,6%	8,9%	8,6%	15%

Tabulka č. 23: Vývoj počtu zahraničních studentů na francouzských vysokých školách v letech 1990 - 2007.

(Zdroj: *Rapport d'information n° 3204 sur la politique éducative extérieure de la France*, Trupin, O. (rapporteur), Assemblée Nationale, 2001 a *Avis n° 92 présenté au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur le projet de loi de finances pour 2008*, Assouline, D. (rapporteur), Sénat, 2007.)

V mezinárodním srovnání pak křivka nárůstu počtu francouzských studentů po roce 2000 vypadá následovně:

Obrázek č. 13: Nárůst počtu zahraničních studentů na francouzských vysokých školách po roce 2000.
Mezinárodní srovnání.
(Zdroj: CampusFrance, 2009.)

Výše uvedené údaje nezahrnují počty zahraničních studentů na tzv. grandes écoles a écoles d'ingénieurs, které jsou součástí specifického francouzského modelu vysokého školství a nejsou tudíž začleňovány do jeho statistik. Kdybychom ale tyto studenty přičetli, dostali bychom roční údaj v průměru vyšší o 10%.

Při bližším zkoumání tohoto rozvoje narazíme na další zajímavé posuny. První se týká země původu zahraničních studentů. Jak ukazuje Tabulka č. 24, v Evropě došlo k největšímu poklesu, naopak nejvyšší nárůst zaznamenala Asie. Na prvním místě se stále drží Afrika, kde ovšem dochází k pomalé sestupné tendenci, zejména u zemí Maghrebu¹⁶⁸.

	2001	2007
Evropa	30,3%	25,3%
Asie a Oceánie	13,6%	19,9%
Afrika	48,6%	47,6%
Amerika	7,2%	7,2%

Tabulka č. 24: Zahraniční studenti ve Francii podle země původu.

(Zdroj: *Rapport d'information n° 3204 sur la politique éducative extérieure de la France*, Trupin, O. (rapporteur), Assemblée Nationale, 2001 a *Avis n° 92 présenté au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur le projet de loi de finances pour 2008*, Assouline, D. (rapporteur), Sénat, 2007.)

Druhým indikátorem je typ vzdělání, které zahraniční studenti ve Francii vyhledávají a to z hlediska cyklu studiu, tak i z pohledu požadovaných studijních disciplín. V roce 2000 obrázek ještě odpovídá tradičnímu doposud platnému schématu: počet zahraničních studentů je rovnoměrně rozložen mezi jednotlivé etapy studia. Pořadí studovaných oborů je následující: obory humanitní, právo, ekonomie a politologické obory, exaktní obory, medicína a farmacie. Současný stav (po roce 2007) ukazuje na vzestup ekonomických a administrativních oborů, které jsou na prvním místě. Obory exaktní a aplikovaný výzkum se posunul na druhé místo. Podíváme-li se na strukturu podle studijních cyklů, zjistíme, že stoupá počet studentů na úrovni magisterských studií a doktorátu.

¹⁶⁸ *Avis n° 92 présenté au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur le projet de loi de finances pour 2008*, Assouline, D. (rapporteur), Sénat, 2007, str. 10.

2.3.3.5 Univerzitní a vědecká spolupráce

Univerzitní a vědecká spolupráce je úzce propojena s výše zmíněnou oblastí zahraniční vzdělávací politiky. Zaměřuje se na akademické prostředí a na výzkum, především v Evropě a v Severní Americe. Má dva hlavní cíle: prvním je propojení francouzského vědeckého prostředí s okolním světem. Francie klade velký důraz na zapojení francouzské vědy do „globální debaty“. Usiluje proto o větší participaci francouzských expertů v této debatě a chce především prezentovat vlastní vizi procesu globalizace. Za tímto účelem byl v roce 2002 vytvořen tzv. fond d'Alembert, ze kterého jsou financovány přednášky a debaty s francouzskými vědci v zahraničí. Mezi další nástroje této oblasti patří podpora vytváření kontaktů mezi francouzskými a lokálními vědeckými a akademickými pracovišti (např. prostřednictvím francouzských výzkumných center v zahraničí nebo utváření společných vědeckých týmů), financování nákladů spojených s participací francouzských vědců na konferencích a kolokviích v zahraničí.

Druhou oblastí univerzitní a vědecké spolupráce je podpora vzdělávání elit na zahraničních vysokých školách v rámci frankofonních programů. Francouzská velvyslanectví ze svých rozpočtů na kulturu podporují tzv. filières francophones, tj. specializované frankofonních sekce na lokálních vysokých školách, a financují lektoráty v zahraničí. Kritériem úspěšnosti takových projektů je co největší propojení s francouzským vysokoškolským systémem s cílem utváření společných programů a diplomů.

2.3.3.6 Zahraniční audiovizuální politika

Nástroje zahraniční audiovizuální politiky můžeme rozdělit do dvou okruhů. První okruh je tvořen vysíláním rozhlasových a televizních stanic do zahraničí. Do druhé skupiny patří aktivity zaměřené na podporu a šíření francouzské kinematografické, televizní a hudební tvorby ve světě.

Zahraniční vysílání

Proměny francouzského zahraničního vysílání v uplynulých dvou dekadách se týkaly zejména zahraničního televizního vysílání a představují nejvýraznější a zároveň nejviditelnější změny ve francouzské kulturní diplomacii. Budeme jim proto věnovat v této kapitole více prostoru. Již ve druhé polovině osmdesátých let dvacátého století centrální aktéři francouzské kulturní diplomacie (uvnitř ministerstva zahraničí) upozorňovali na nutnost zaměřit se především na oblast zahraničního televizního vysílání. Jeho rozvoj probíhal ve dvou etapách. V první fázi se Francie soustředila na vytvoření televizního média s globálním dosahem. Druhou fází provází snaha o vytváření lokální spe-

cializace jednotlivých vysílání v rámci globálních médií, která by nabídla místnímu publiku specifický program upravený jen pro danou zónu. Touto druhou etapou prošlo rozhlasové vysílání již ve druhé polovině osmdesátých let, televize však až v průběhu devadesátých let (TV5) a po roce 2006 (v případě France 24).

Na počátku 90. let dvacátého století na mapě francouzského zahraničního televizního vysílání figurovala TV5, která vysílala již od roku 1984 (viz výše), nenaplnila ale očekávání svých tvůrců. V listopadu 1988 píše Alain Decaux, delegovaný ministr pro Frankofonii v dopise premiérovi: „Chceme-li, aby frankofonní populace mluvila francouzsky i v budoucnu, je nutné bezodkladně a hojně poskytnout tomuto publiku televizní vysílání ve francouzštině (...). Je potřeba prostřednictvím televize doslova zaplavit frankofonní země pořady, hudbou a informacemi“¹⁶⁹. Motivací tedy nebylo pouze zajištění přítomnosti Francie v konkurenčním prostředí zahraničního vysílání, ale i podpora francouzského jazyka. Televizní vysílání mělo být určeno hlavně těm divákům, kteří jsou schopni sledovat pořady ve francouzštině. Koncepce založená na vícejazyčném vysílání se objevila až na počátku 21. století. Ve stejném duchu jako výše citovaný dopis se nese i zpráva nazvaná *La politique télévisuelle de la France*, kterou Alain Decaux odevzdal v roce 1989. Ještě v témže roce byl proto vytvořen CAEF (Conseil de l'audiovisuel extérieur de la France), který byl přiřčen k úřadu premiéra a který spravoval finanční a administrativní prostředky určené na tento sektor.

Ve stejném roce byl spuštěn Canal France International (CFI) vytvořený jako databáze televizních programů ve francouzštině určená pro rozvojové země. Na začátku spolupracoval s africkými zeměmi, počátkem 90. let dvacátého století byl jeho perimetr rozšířen na země střední a východní Evropy, Blízký Východ a JV Asii. Zvětšuje se také okruh zemí, které přijímaly signál výše zmíněné TV5 (od roku 1990 USA, od roku 1992 Latinská Amerika a Afrika). Počátkem 90. let tedy francouzské (frankofonní) zahraniční televizní vysílání dosáhlo globálního dosahu, Francie ale stále nedisponovala vlastní zahraniční televizní stanicí.

Všechny dosavadní televizní projekty (TV5, Arte a Euronews) byly společnými iniciativami Francie a dalších partnerů. Do spuštění France 24 se tak Francie nemohla porovnávat se svými hlavními konkurenty v oblasti zahraničního vysílání - s Velkou Británií, a USA. Jedním z hlavních témat francouzské zahraniční audiovizuální politiky se proto od poloviny 90. let dvacátého století stala otázka zahájení vysílání francouzské globální informační televize. Francouzská politická reprezentace a zejména její tehdejší prezident Jacques Chirac se shodli na názoru, že v dnešní informační společnosti se globální média stala jedním z atributů vlivu státu na mezinárodní scéně. Oblast mezinárodního vysílání a tiskových agentur, které dominovaly donedávna anglosaské instituce typu CNN nebo BBC, se od 90. let otevřela mezinárodní konkurenci. Do této hry o glo-

---

¹⁶⁹ Roche, F., Pigniau, B., *Histoires de diplomatie culturelle*, Paris: la Documentation française, 1995, str. 138.

bální mediální prostor vstoupila Francie relativně pozdě, o to intenzivněji se ale snažila a snaží prosazovat své globální mediální ambice.

France 24 (původně plánovaný název byl *Chaîne française d'information internationale – CFII*), měla potvrdit francouzské velmocenské postavení i na informační úrovni. Pro Francii se tato stanice stala symbolem nezávislosti francouzských médií na informacích a reportážích od jiných globálních televizí (zejména Al Džazíry a CNN). Způsob, jakým francouzské televizní stanice informovaly o válce v Zálivu v roce 1991, byl chápán jako selhání francouzského vysílání, francouzské stanice byly totiž závislé na informacích poskytovaných CNN. Od počátku devadesátých let tedy ve Francii nabýly na intenzitě debaty o vytvoření vlastního informačního kanálu s globálním dosahem a s lepší lokální infrastrukturou v místě dění. Rétorika používaná v souvislosti s vytvořením takové stanice byla a je sama o sobě militantní. Podle slov J. Chiraca musí Francie: „zaujímat čelní pozici ve světové bitvě o televizní vysílání (*bataille des images*)¹⁷⁰“. Dosavadní neexistence podobné stanice přispěla podle francouzských politiků ke „kulturnímu imperialismu v oblasti informací“¹⁷¹, tím, že ponechala volný prostor anglosaským stanicím.

Od počátků projektu mezinárodní zpravodajské televize se uvažovalo o využití a přizpůsobení stávající struktury zahraničního vysílání, ale ukázalo se, že stávající televizní aktéři neodpovídali nárokům kladeným na budoucí stanici Mezinárodní televizní stanice TV5 Monde totiž není jen francouzským projektem, ale podílí se na ní také Belgie, Švýcarsko a Kanada, a nemohla by tedy prezentovat pouze francouzský pohled na mezinárodní aktuality. Navíc zaměření TV 5 Monde není jen zpravodajské, ale obecné. Stejně tak Euronews je multilaterální iniciativou, navíc se soustřeďuje primárně na Evropu. Nabízela se také možnost využít CFI (Canal France International), ten ale slouží zejména jako databanka francouzských programů pro partnerské televize.

Nakonec tedy bylo rozhodnuto o vytvoření zcela nové společnosti, která úzce spolupracuje s již existujícími stanicemi. France 24 začala vysílat v prosinci 2006. Podle představ oficiálních francouzských představitelů, má France 24 zajistit francouzskou přítomnost na globálním audiovizuálním poli a prezentovat francouzské vidění světových událostí, aniž by byla odrazem francouzského vládního postoje. K zajištění určité nezávislosti má přispět i její dvojí struktura, kterou však mnozí považují za hybridní: France 24 je z poloviny státní (France Télévisions) a z poloviny soukromá (TF 1) akciová společnost. Samotný způsob financování stanice, jejíž finanční zdroje plynou zejména z rozpočtu ministerstva zahraničí (v letech 2007-2010 sedmdesát milionů euro ročně), naznačuje, že France 24 bylo přiznáno pevné místo ve francouzské zahraniční politice.

---

¹⁷⁰ *Le Monde*, 1.12.2005.

¹⁷¹ Viz *Rapport d'information n° 857, Par la mission d'information commune sur la création d'une télévision française d'information à vocation internationale, tome II*, Kert, C. (rapporteur), Assemblée Nationale, 2003.

O strategickém významu stanice svědčí i geografický dosah jejího vysílání, který odráží chápání francouzských zón vlivu. V první fázi vysílala France 24 ve Francii, v Africe, na Blízkém a Středním východě. Ve druhé fázi její signál pokryl i Asii a Spojené státy americké. Nejvíce se během debat o vytvoření France 24 diskutovalo o vysílání na Blízký a Střední východ, který se především po roce 2000 stal dějištěm konkurenčního boje globálních i lokálních televizních stanic. Francie doufá, že v tomto regionu získá silnou pozici zejména díky kulturním vazbám, které ji s danými státy pojí.

France 24 se stala plně zpravodajskou stanicí, vysílající 24 hodin denně přes kabel, satelit a po Internetu. Mezinárodní zpravodajská televize se liší od televize s obecným obsahem i od domácí zpravodajské stanice. Mezi její základní charakteristiky patří zejména mezinárodní obsah (vytváření hierarchie mezinárodních aktualit odlišuje mezinárodní televizi od domácí), permanentní *prime time* (vyžaduje stálou dostupnost a reakceschopnost novinářského a technického týmu) a diferenciaci mezi posluchači podle zeměpisných oblastí¹⁷².

Pro francouzskou kulturní diplomacii je symptomatické, že jedním z nejcitlivějších bodů vztahujících se k vysílání France 24, byla otázka jazyka. V celé komunikační a kulturní oblasti francouzské zahraniční politiky je zastoupeno dilema, má-li se Francie prezentovat ve francouzštině a zúžit si tak okruh potenciálních posluchačů, nebo ustoupit od čistě frankofonního modelu a ovlivnit širší publikum. V rámci projektu globální informační televize zvítězila druhá koncepce. Bez vysílání v cizích jazycích by nová stanice oslovila jen frankofonní publikum, které je nerovnoměrně zastoupeno po světě, a jehož počet stále klesá (francouzština je dnes na deváté pozici mezi nejužívanějšími jazyky). France 24 začala tedy v první etapě vysílat francouzsky, anglicky a arabsky, v budoucnu je plánované rozšíření na další jazyky (vysílání ve španělštině, portugalské a mandarínské čínštině). Možnost titulkování byla zavržena.

Šíření francouzské kinematografické, televizní a hudební tvorby

Druhý okruh aktivit v oblasti zahraniční audiovizuální politiky Francie představuje šíření francouzské kinematografické, televizní a hudební tvorby. Tato část agendy sleduje ekonomickou logiku, má za cíl „komerční a kulturní šíření“¹⁷³ (*promotion commerciale et culturelle*) francouzských děl a je charakteristická spoluprací s profesními

---

¹⁷² Zejména poslední bod je důkazem současné tendence spojit globální dosah televizních stanic s více regionalizovanou nabídkou v podobě lokálních variant, které budou přizpůsobeny místnímu publiku a kulturním specifikům dané oblasti. Viz např. Kuhn, R., „French Television in a West European Context“, *French Exception*, Godin, E. (ed.), New York: Berghahn Books, 2005.

¹⁷³ Rozhovor s Jeanem-Jacquesem Abadiem, DG CID, Sous-direction de la radio, de la télévision et du journalisme, chef du bureau de la radio et des industries musicales, ze dne 6.7.2007.

organizacemi, které exportují současná francouzská audiovizuální díla. Hlavními partnery ministerstva zahraničí v dané oblasti jsou TV France Internationale, Unifrance Film a Bureau export de la musique française. Zároveň přímo francouzské ministerstvo zahraničí nabízí pro účely šíření v zahraničí filmové tituly, k nimž získalo práva (okolo tří set titulů)¹⁷⁴. Do audiovizuální agendy také spadá podpora utváření kontaktů mezi francouzskými novináři a novináři hostitelské země (formou společných setkání, výměn novinářů, přednášek, apod.).

Užití konkrétních nástrojů se liší podle kontextu a stavu audiovizuálního prostředí v zemi příjemce - „pozorování místní reality představuje padesát procent pracovního vytížení a sto procent úspěchu“¹⁷⁵. Vzhledem k tomu, že se jedná o oblast s velkým ekonomickým potenciálem, o prioritách a výběru strategie rozhodují také specifika místního trhu a pozice francouzské audiovizuální tvorby na tomto trhu. O užití konkrétních programů a nástrojů rozhoduje (samozřejmě pod autoritou velvyslance a kulturního rady) specializovaný atašé – tzv. audiovizuální atašé¹⁷⁶. V zemích, kde je vytvořena fungující infrastruktura audiovizuálního prostředí, je nejvíce používaným nástrojem zajištění přítomnosti francouzské kinematografie. Tato část agendy zaujímá v zahraniční audiovizuální politice zvláštní místo, je na ni kladen větší důraz než na televizní a hudební tvorbu. Francouzský přístup vychází z dlouhé tradice domácí kinematografie, kterou Francie chápe jako jednu ze zásadních složek své kultury, a od které se odvíjí i podpora věnovaná tomuto odvětví ve Francii. V zahraničí je proto cílem Francie zpřístupnit lokálnímu publiku i kvalitní filmy, které mají horší přístup na trh a které jsou nositeli „idée française du cinéma“¹⁷⁷. Francouzi v této souvislosti používají termín autorské filmy („cinéma d’auteur“), které dávají do protikladu vůči oblasti zábavního průmyslu.

V rozvojových zemích, kde není plně rozvinuto audiovizuální prostředí, zaměřuje Francie své kulturně diplomatické aktivity na profesionalizaci médií a kinematografie. Konkrétními nástroji jsou stáže pro novináře a podpora lokálních rozhlasových stanic (veřejných i soukromých). V zemích Jihu Francie prostřednictvím Fond Sud Cinéma a Fond Sud Télévision financuje projekty spojené s produkcí a distribucí místních televizních a filmových děl a napomáhají jejich dalšímu šíření prostřednictvím kanálů fran-

---

¹⁷⁴ Od ledna 2011 byla agenda spojená s šířením francouzské kinematografie dosud patřící přímo ministerstvu zahraničí převedena do kompetencí nově vzniklého operátora - Institut français.

¹⁷⁵ Rozhovor s Philippem Boudouxem, audiovizuálním atašé na Velvyslanectví Francie v ČR, ze dne 10.7.2007.

¹⁷⁶ Tato pozice není součástí organizační struktury všech velvyslanectví Francie, jen větších zastupitelských úřadů.

¹⁷⁷ Viz Frodon, J.-M., „A l'étranger promouvoir non seulement le cinéma français, mais l'idée française du cinéma“, *La culture française dans le monde 1980-2000. Les défis de la mondialisation*, Chaubet, F. (ed.), Paris: L'Harmattan, 2010, str. 127-145. Tento pojem označuje nejen styl francouzské kinematografie, ale i francouzské představy o daném odvětví. Český překlad « francouzská představa o flimu », který se nabízí, tedy není zcela výstižný.

couzské kulturní diplomacie. Filmy z těchto zemí tak je možné shlédnout i ve francouzských kulturních centrech ve světě.

2.3.4 Financování francouzské kulturní diplomacie

Vyčíslit finanční prostředky, které Francie věnuje na svou kulturní diplomacii, není snadný úkol. V současné době neexistuje žádný rozpočtový dokument, který by udával veškeré veřejné zdroje určené k financování kulturní diplomacie. Z povahy věci se jedná o průřezovou aktivitu „v rámci které není možné najít jediného aktéra na politické nebo administrativní úrovni, který by byl zodpovědný za kulturně diplomatické aktivity jako celek“¹⁷⁸. Do reformy z roku 1998, kdy se spojila ministerstva pro spolupráci a ministerstvo zahraničí, byly rozpočtové prostředky na kulturní diplomacii rozdělené do rozpočtů dvou ministerstev. Nepřehledné bylo i vnitřní dělení ministerstva zahraničí, kde rozpočet DGCID zahrnoval i rozvojovou pomoc. Veřejné výdaje na danou oblast tak musíme skládat ze široké škály zdrojů.

Jisté usnadnění situace představují změny ve struktuře francouzského rozpočtu, ke kterým došlo po roce 2000. V roce 2001 byl přijat nový zákon - tzv. LOLF (Loi organique relative aux lois de finances). První státní rozpočet sestavený na základě tohoto zákona byl rozpočet na rok 2006. Rozpočty na léta 2006-2008 jsou ještě sestavovány na jednoletá období, od roku 2009 byly ve Francii zavedeny víceleté rozpočtové programy (poprvé na léta 2009-2011). Rozpočet podle pravidel LOLF už není strukturován na základě výdajů (*dépenses de fonctionnement, investissement a intervention*), ale podle veřejných politik, které se nově nazývají *missions*. Francouzský rozpočet je od té doby dělen do tří úrovní: *mission* (o jejím zřízení rozhoduje vláda, může být svěřena jednomu ministerstvu nebo může být meziresortní), *programmes a actions*¹⁷⁹. Parlament hlasuje o jednotlivých *missions* rozpočtu a má právo upravit rozdělení výdajů do jednotlivých *programmes*. Za každý *programmes* je zodpovědné jedno ministerstvo (respektive jeho součást) a může rozhodovat o rozdělení prostředků do *actions*. LOLF nepřinesl pouze změny ve struktuře rozpočtu, ale i v jeho celkové logice. Ke každému *programme* jsou tak připojeny cíle i očekávané výsledky. Každá administrativní jednotka zodpovědná za danou část rozpočtu navíc předkládá každoročně plán na využití prostředků - tzv. PAP (*projet annuel de performance*) a zpětně dokládá v tzv. RAP (*rapport annuel de performance*), jak byly ve skutečnosti prostředky využity.

---

¹⁷⁸ *Rapport d'information n° 428 fait au nom de la commission des Finances du contrôle budgétaire et des comptes économiques de la Nation (1) sur l'action culturelle de la France à l'étranger*, Gouteyron, A. (rapporteur), Sénat, 2008, str. 13.

¹⁷⁹ *Guide pratique de la LOLF*, Ministère du Budget, des Comptes publics et de la Fonction publique, 2008.

Nová struktura francouzského rozpočtu dává sice představu o výdajích na jednotlivé oblasti činnosti státu, ale finanční pohled na kulturní diplomacii nijak nezjednodušila. Kulturní diplomacie byla totiž dělena do více kapitol (*missions* i *programmes*). Největší část kulturně diplomatických aktivit byla zařazena do *programme* č. 185 – šíření jazyka a kultury (Rayonnement culturel et scientifique) v rámci *mission* zahraniční politika (Action extérieure de l'Etat) a do *programme* č. 209 - solidarita s rozvojovými zeměmi („Solidarité avec les pays en développement“) spadající do *mission* rozvojová pomoc („Aide publique au développement“). Toto dělení odráží klasifikaci zemí na rozvojové a rozvinuté podle pravidel organizace OECD, je ale terčem časté kritiky – na jedné straně neupouští od jisté „neokoloniální logiky“¹⁸⁰, na druhou stranu znesnadňuje průběžnou analýzu výdajů na kulturní diplomacii, protože zmíněný seznam zemí se neustále vyvíjí. Odděleně jsou v rámci francouzského státního rozpočtu vyčísleny prostředky na zahraniční vysílání – ačkoli je cílem zahraničního vysílání podílet se na francouzské kulturní diplomacii, výdaje na něj jsou zahrnuty do *mission* média („Médias“), konkrétně do *programme* č. 115 – francouzské zahraniční vysílání („Audiovisuel extérieur de la France), který zahrnuje výdaje na jednotlivé společnosti zahraničního vysílání jako je nový holding Audiovisuel extérieur de la France (AEF – neboli France Monde) a stanice France 24, TV5 Monde a RFI. V neposlední řadě můžeme nalézt část výdajů na kulturní diplomacii v *mission* kultura („Culture“) a v *mission* vysoké školství a výzkum („Enseignement supérieur et recherche“). Tabulka ukazuje strukturu té části francouzského státního rozpočtu, která je relevantní pro oblast kulturní diplomacie.

Mission	Programme (fr. název)	Částka (v mil. euro)
Zahraněční politika	Rayonnement culturel et scientifique (185)	368,6
Rozvojová pomoc	Solidarité avec les pays en développement (209)	438,7
Média	Audiovisuel extérieur de la France (115)	225,3
Kultura	Transmission des savoirs et démocratisation de la culture (224)	30,2
Výzkum a vysoké školství	Formations supérieures et recherche universitaire (150)	14

Tabulka č. 25: Rozdělení prostředků z francouzského státního rozpočtu na kulturní diplomacii podle jednotlivých *missions*.

(Zdroj: *Rapports annuels de performances annexés au projet de loi de règlement pour 2007*, Assemblée Nationale, 2008.)

¹⁸⁰ *Avis présenté au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur le projet de loi de finances pour 2008, Tome 1, Action culturelle extérieure de l'Etat*, Assouline, D. (rapporteur), Sénat, 2007, str. 6.

Přestože byly prostředky na kulturní diplomacie v rozpočtu rozdělené na několik částí, je samozřejmě možné sečíst výdaje v jednotlivých oblastech činnosti – jedná se ovšem o údaje přibližné. V roce 2007 šlo o celkovou částku přes 1 miliardu euro¹⁸¹, rozdělenou do jednotlivých oblastí kulturně diplomatické činnosti následovně:

Oblast činnosti	Částka (v mil. euro)
Kulturní centra	375,5 (z toho 141,6 milionu euro v zemích EU a OECD)
Zahraníční vysílání	155,7 (RFI, TV5 Monde) a 69,6 (France 24)
Vědecká, technická a univerzitní spolupráce	226,1
Francouzské školy v zahraničí	150
Frankofonní organizace	55,7
Mezinárodní aktivity Ministerstva kultury a komunikace	23,5
Dotace pro organizace podílející se na vývozu francouzské kinematografie (Centre national de cinématographie a Unifrance)	6,7
Ministerstvo vysokého školství a výzkumu	14

Tabulka č. 26: Rozdělení státních prostředků v roce 2007 podle oblastí činnosti v rámci francouzské kulturní diplomacie.

(Zdroj: *Rapports annuels de performances annexés au projet de loi de règlement pour 2007*, Assemblée Nationale, 2008.)

Podíváme-li se na procentuální rozdělení prostředků mezi nejvýznamnější sektory činnosti, dojdeme k následujícím údajům: největší část představovaly zdroje přidělené na provoz a činnost kulturních center v zahraničí, které v roce 2007 činily celkem 35% z celkové částky určené na kulturní diplomacii. Navzdory tomu, že většina hodnotících zpráv vztahujících se k činnosti francouzských kulturních center v zahraničí označuje finanční prostředky určené na jejich fungování za nedostatečné, v mezinárodním srovnání (na základě informací francouzského ministerstva zahraničí) vyznívá francouzská situace spíše pozitivně. Tabulka ukazuje zdroje kulturních středisek Španělska, Německa a Velké Británie ve srovnání s Francií.

¹⁸¹ Údaje viz *Rapports annuels de performances annexés au projet de loi de règlement pour 2007*, Assemblée Nationale, 2008.

Stát	Kulturní středisko	Rozpočet (v mil. euro)
Španělsko	Institut Cervantes	89,4
Německo	Goethe Institut	680 (Celkový rozpočet na kulturní diplomacii na rok 2008, z toho mj. 180 mil. euro GI, 117 mil. euro německé školy v zahraničí a 120 mil. euro na univerzitní spolupráci)
Velká Británie	British Council	183
Francie	různá označení kulturních center	375,5

Tabulka č. 27: Výdaje Španělska, Německa, Velké Británie a Francie na provoz a činnost kulturních center v roce 2007.

(Zdroj: Ministerstvo pro zahraniční a evropské záležitosti.)

Výdaje na zahraniční audiovizuální politiku představovala 21% celkových výdajů. Promítl se do nich nárůst financí na provoz nové stanice France 24. Přibližně stejná částka byla určena na vědeckou a univerzitní spolupráci. Na posledním místě byly výdaje na francouzskou výuku v zahraničí - 14%.

Vzhledem k tomu, že tato složitá struktura rozpočtu, která dělila kulturní diplomacii do několika rozpočtových, byla terčem kritiky a vzhledem ke změnám zavedeným na základě revize veřejných politik v rámci celkové modernizace francouzské administrativy, došlo v roce 2010 ke sloučení rozpočtových programů 209 a 115. Rozpočty od roku 2011 tak obsahují jeden program č. 185 nazvaný *Diplomatie culturelle et d'influence* (758 milionů euro na rok 2011¹⁸²), který je součástí mission *Action extérieure de l'Etat* (2,97 miliard euro na rok 2011). Nejedná se pouze o změnu v názvu, ale i o změnu v pohledu na celou kulturní spolupráci, která byla doposud rozdělena podle rozvojové logiky, která vytvářela dvě kategorie hostitelských zemí. Vytvoření programu 185 doprovázelo zřízení nové sekce na ministerstvu zahraničí (DGM). Nový rozpočtový program je rozdělen do čtyř actions, z nichž tři se vztahují výhradně ke kulturní diplomacii (animation du réseau, coopération culturelle et promotion du français, attractivité et recherche, subvention a l'AEFE). Na základě meziročního srovnání můžeme konstatovat, že dochází k dalšímu poklesu finančních prostředků (-1,6%). V kontextu tříletého horizontu finančního plánování francouzského rozpočtu lze ukázat, že v dalších letech (tj. do roku 2013) je opět plánovaný pokles (v roce 2013 o 3,6% oproti roku 2010).

¹⁸² *Projet de loi de finances pour 2011, Les moyens des politiques publiques et les dispositions spéciales*, Sénat, 2010, str. 3-4.

Mission	Programme	Částka (v mil. euro)
Action extérieure de l'Etat	Diplomatie culturelle et d'influence (bez action Enjeux globaux)	657
Avances à l'audiovisuel public	Contribution à l'action audiovisuelle extérieure de la France	125
Médias, livres et industries culturelles	Action audiovisuelle extérieure	207
Celkem		990

Tabulka č.28: Nová struktura francouzského rozpočtu od roku 2011.
(Zdroj: *Projet de loi de finances pour 2011*, Assemblée Nationale, 2010.)

Dané období bude poznamenáno významnými změnami spojenými s modernizací francouzské administrativy. Všechny budou mít dopad na vývoj rozpočtových prostředků. Následující tabulka ukazuje nejdůležitější změny období 2010-2013. V případě založení IF a změny statutu CampusFrance je počítáno s krátkodobým navýšením finančních potřeb spojených s pokrytím nákladů na přechodovou fázi. Pro tyto účely je určena časově omezená státní dotace ve výši 20 milionů euro ročně¹⁸³.

Změna v rámci modernizace francouzské administrativy	Dopad na rozpočet (negativní - ; pozitivní +)
Založení Institut français	-
Restrukturalizace réseau – sloučení SCAC a kulturních center	-
Snižování počtu pracovníků v zahraničí	+
Snižování počtu zaměstnanců ministerstva zahraničí (podle principu: za dva odcházející do důchodu jen jedna náhrada)	+
Změna statutu CampusFrance	-

Tabulka č. 29: Změny spojené s modernizací francouzské administrativy v letech 2010 – 2013 a jejich dopady na francouzský rozpočet.
(Zdroj: autorka.)

Výše zmíněné strukturální změny francouzského rozpočtu zjednodušují analýzu výdajů na francouzskou kulturní diplomacii, stále ale nezahrnují všechny veřejné pro-

¹⁸³ *Projet de loi de finances pour 2011, Avis présenté au nom de la commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées sur le projet de loi de finances pour 2011*, Tome II, Assemblée nationale, 2010.

středky na danou oblast určené. Jedná se zejména o zahraniční vysílání (které spadá i nadále do oddělených *missions Avances a l'audiovisuel public* (125 milionů euro pro rok 2011 určených na *Contribution à l'action audiovisuelle extérieure de la France*) a *Médias, livres et industries culturelles* (207 milionů euro pro rok 2011 určených na *Action audiovisuelle extérieure*). Prostým součtem všech relevantních programů v rámci zmíněných tří *missions* se dostaneme k celkovým výdajům 990 milionů euro pro rok 2011.

2.3.5 Kritika a evaluace

Francouzská kulturní diplomacie je více či méně pravidelně podrobována kritice a stává se (spíše méně než více) tématem pro média, čímž proniká i do francouzského veřejného prostoru. Její hodnocení můžeme rozdělit do několika kategorií. První velkou skupinu dokumentů tvoří evaluační zprávy, ve většině případů parlamentní. Jejich pozitivem je komplexní pohled na problematiku a dlouhodobý časový horizont. Ke stinným stránkám naopak patří nedostatečná znalost každodenního fungování a vnitřních neformálních procesů v kulturní diplomacii – poskytují zkrátka pohled zvenčí. Jaké takové jsou proto často přijímány s nedůvěrou ze strany rezortních aktérů. Do druhé skupiny můžeme zařadit dokumenty ministerstva zahraničí a ostatních aktérů kulturní diplomacie prezentované formou výročních zpráv. Třetím zdrojem jsou publikace Nejvyšší rady Francouzů žijících v zahraničí (*Conseil supérieur des Français de l'étranger, CSFE*), respektive po roce 2004 jeho nástupce Shromáždění Francouzů žijících v zahraničí (*Assemblée des Français de l'étranger, AFE*), které zastupuje Francouze žijící mimo území Francie. Zaměříme se také na heterogenní skupinu mediální prezentace francouzské kulturní diplomacie. Rozbor této oblasti ukáže, jakým způsobem francouzští aktéři nahlíží na kulturní diplomacii, jak ji vnitřně strukturují, kde vidí její slabiny a jak obhajují její existenci a rozvoj. Zajímavé je také sledovat, jaké modely kulturní diplomacie uvádí jako referenční pro případnou inspiraci dalších změn uvnitř francouzského systému kulturní diplomacie. Uvidíme, jestli a v jaké míře dochází ve Francii k propojení reflexe a evaluace s konkrétními reformami. V neposlední řadě je třeba zmínit, že žádný z výše zmíněných typů evaluačních zdrojů se nikdy nezaměřil na hodnocení efektivity kulturní diplomacie. Tato mezera tkví v neexistenci přesně vymezených kritérií pro hodnocení úspěšnosti kulturní diplomacie, a to jak ve vědeckém prostředí, tak i v praxi.

2.3.5.1 Parlamentní zprávy

Obě komory francouzského parlamentu byly v období 1990-2010 plodné v oblasti evaluace francouzské kulturní diplomacie, především pak ve druhé polovině daného

období. Na půdě Senátu i Národního shromáždění vzniklo několik obecných zpráv¹⁸⁴ (tzv. Rapports d'information) vztahujících se k francouzské kulturní diplomacii jako k celku, vznikla také celá řada dokumentů věnujících se jednotlivým oblastem kulturní diplomacie (zahraniční vysílání, francouzská výuka v zahraničí, a další). Následující tabulka ukazuje přehled těchto zpráv v letech po roce 2000 (uvádíme zde pouze zprávy věnované celku nebo jednotlivým částem kulturní diplomacie, neuvádíme ty dokumenty, které se problematiky týkají jen okrajově).

Zaměření	Název zprávy/rok zpracování
Obecné – francouzská kulturní diplomacie	<ul style="list-style-type: none"> – Rapport d'information n° 91 sur la stratégie d'action culturelle de la France à l'étranger, Louis Duvernois, Sénat, 2004 – Rapport d'information n° 428 sur l'action culturelle de la France à l'étranger, Adrien Gouteyron, Sénat, 2008 – Rapport d'information n° 458 sur la réforme de l'action culturelle extérieure, Jacques Legendre, Josselin Rohan, Sénat, 2009
Kulturní centra v zahraničí	<ul style="list-style-type: none"> – Rapport d'information n°2924 sur les centres culturels à l'étranger, Yves Dauge, Assemblée Nationale, 2001.
Zahraniční vysílání	<ul style="list-style-type: none"> – Rapport d'information n° 857 sur la création d'une télévision française d'information à vocation internationale, Christian Kert, Assemblée Nationale, 2003. – Rapport d'information n° 3589 sur l'organisation et le financement de l'audiovisuel extérieur, François Rochebloine, Assemblée Nationale, 2007.
Francouzská výuka v zahraničí	<ul style="list-style-type: none"> – Rapport d'information n° 2693 sur l'enseignement français à l'étranger, Jean-Francois Mancel, André Schneider, Hervé Féron, Assemblée Nationale, 2010.
Zahraniční vzdělávací politika/zahraniční studenti ve Francii	<ul style="list-style-type: none"> – Rapport d'information n° 3204 sur la politique éducative extérieure de la France, Odette Trupin, Assemblée Nationale, 2001. – Rapport d'information n° 446 sur l'accueil des étudiants étrangers en France, Monique Cerisier ben-Guiga, Sénat, 2005.

¹⁸⁴ Kromě tzv. rapports d'informations jsou důležitým zdrojem k dané oblasti také každoroční stanoviska obou komor francouzského parlamentu k příslušné kapitole rozpočtu, která nenabízí pouze perspektivu rozpočtovou vedenou ekonomickou analýzou, ale i kvalitativní hodnocení kulturní diplomacie v daném období. Jejich společným jmenovatelem je pak politování nad klesajícími finančními zdroji plynoucími do kulturní diplomacie.

Tabulka č. 30: Parlamentní zprávy vztahující se k francouzské kulturní diplomacii 2000-2010.

(Zdroj: Autorka)

V dalších odstavcích se budeme věnovat třem zprávám, které se zaměřují na celkovou strategii francouzské kulturní diplomacie. Patří mezi ně Rapport Duvernois z roku 2004, Rapport Gouteyron z roku 2008 a nejnovější Rapport Legendre - Rohan z roku 2009. Zvláštní místo zde také zaujímá čtvrtá zpráva – Rapport Dauge z roku 2001, která představuje dodnes referenční dokument evaluace francouzských zahraničních kulturních center, jejichž činnost je jádrem kulturní diplomacie.

Rapport Duvernois¹⁸⁵

Velmi obsáhlá zpráva vznikla v roce 2004 na půdě francouzského Senátu a byla vypracována Komisí pro kulturní záležitosti pod vedením L. Duvernoise. Dokument se zabývá celkovou strategií francouzské zahraniční kulturní činnosti, tj. multilaterální zahraniční politikou v kulturní oblasti i kulturní diplomacií. Zpráva je členěna do čtyř kapitol. První se zabývá tématem Frankofonie – multilaterálního uskupení frankofonních států, jehož se Francie účastní prostřednictvím svého členství v Mezinárodní organizaci Frankofonie (OIF – Organisation Internationale de la Francophonie), druhá část se zaměřuje na institucionální strukturu francouzské kulturní diplomacie, třetí kapitola je věnována francouzskému zahraničnímu televiznímu a rozhlasovému vysílání a závěrečná část analyzuje francouzskou výuku v zahraničí.

Zpráva vychází z konstatování, že oblast francouzské kulturní diplomacie podlehlá určité pohodlnosti, dalo by se říci, že usnula na vavřínech a žije ze své pověsti. Údajně se nevyvíjí v souladu s moderními diplomatickými a administrativními trendy a není tudíž schopna reagovat na změny v současném světě. Hlavním leitmotivem celé práce je nutnost adaptace na změny, kterými prochází globalizovaný svět a na ekonomické vnímání mezinárodních vztahů vlastní, podle autora, evropské integraci. Vzhledem k tomu, že dokument byl vypracován komisí pro kulturní záležitosti, opět se zde objevuje kritika nedostatečného financování celé oblasti kulturní diplomacie. Pozitivní výsledky si autor práce slibuje zejména od změn v hodnocení francouzských veřejných politik a v jejich financování, které s sebou přinesl LOLF.

Mezi hlavní doporučení relevantní k tématu kulturní diplomacie, která zpráva přináší, patří následující. V oblasti sítě kulturních center autor navrhuje na prvním místě založení „Agentury pro francouzskou kulturu v zahraničí“, která by měla na starost správu všech francouzských kulturních center v zahraničí. Dále vybízí ke spojení funkce

---

¹⁸⁵ *Rapport d'information n° 91 fait au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur la stratégie d'action culturelle de la France à l'étranger*, Duvernois, L. (rapporteur), Sénat, 2004.

kulturního rady a ředitele francouzského kulturního centra nebo institutu, aby byla zajištěna větší koherence kulturní diplomacie ve státě příjemce. V neposlední řadě doporučuje změnu statutu Alliance française, která by se měla v budoucnu stát skutečným operátorem v oblasti kulturní diplomacie a měla by být financována přímo z veřejných zdrojů. V oblasti zahraničního vysílání spatřuje nevyváženost ve financování mezinárodní frankofonní stanice TV5 (dnes TV5 Monde), na němž se Francie podílí většinou. Navrhuje proto větší finanční zapojení ostatních frankofonních partnerů. Z hlediska administrace zahraničního vysílání doporučuje vytvoření meziresortní skupiny, která by měla na starost v budoucnu definovat strategické cíle francouzské zahraniční audiovizuální komunikace jako celku stejně jako specifické cíle pro jednotlivé geografické zóny. Doporučení týkající se francouzské výuky v zahraničí se vztahují především k celkové otevřenosti systému francouzských škol, které se mají podle autora zaměřit na budování partnerství s institucemi ve státě příjemce a na zakládání tzv. evropských škol. Atraktivita francouzských škol by také měla být posílena vydáváním nových diplomů.

Rapport Gouteyron¹⁸⁶

Další kritický dokument vztahující se k francouzské kulturní diplomacii představuje Gouteyronova zpráva vypracovaná senátní komisí pro finance a rozpočtovou kontrolu. Toto ekonomické zázemí je neobvyklé, otázkami kulturní diplomacie se v minulosti zabývaly hlavně komise zahraniční a kulturní. Jak sám autor v předmluvě ke zprávě poznamenává: „...auditorské zprávy týkající se kulturní problematiky jsou zainteresovanými aktéry odmítány.“¹⁸⁷ I proto je zpráva velice zajímavá, neboť poskytuje více ekonomický pohled na danou problematiku - nahlíží na kulturní diplomacii z finanční perspektivy. Autor zprávy nevztahuje svou analýzu pouze k francouzskému modelu, předkládá i porovnání s ostatními typy kulturní diplomacie (SRN, Velká Británie). Ani jeden ze stávajících modelů nepovažuje za vyhovující. Jeho zpráva je tedy přínosná i proto, že předkládá obecné trendy vývoje kulturní diplomacie a výzvy, kterým čelit a bude v budoucnu pravděpodobně čelit.

Jedná se o dokument revoluční, ve kterém autor navrhuje zcela nové rozložení kompetencí a tudíž i novou skladbu aktérů francouzské kulturní diplomacie. Dočkal se dokonce ohlasů ve francouzském tisku¹⁸⁸, což je vzhledem ke specifičnosti tématu ve Francii zcela nové. Zpráva je členěna do dvou částí První kapitola poskytuje přehled o

---

¹⁸⁶ *Rapport d'information n° 428 fait au nom de la commission des Finances, du contrôle budgétaire et des comptes économiques de la Nation (1) sur l'action culturelle de la France à l'étranger*, Gouteyron, A. (rapporteur), Sénat, 2008.

¹⁸⁷ *Ibidem*, str. 5.

¹⁸⁸ Viz např. „Le rayonnement de la France en question“, *Le figaro*, 10.7.2008; „Ces centres culturels qui font rayonner la France“, *Libération*, 8.8.2008;

současném stavu francouzské kulturní diplomacie – financích, geografickém rozložení center, celkové vitalitě francouzské kulturní produkce ve srovnání s ostatními státy. Druhá část se snaží odpovědět na otázku, jak lze v současném světě nejlépe valorizovat francouzskou kulturu. Autor zprávy se pokusil o převrácenou logiku – do jaké míry může být diplomacie užitečná kultuře. Nemá jít o „kulturu ve službách diplomacie“, ale o „diplomacii ve službách kultury“¹⁸⁹.

Hlavní doporučení Gouteyronovy zprávy se vztahují k celkové organizaci kulturní diplomacie, ke kulturním centrům v zahraničí, k roli kulturního rady a k rozpočtové logice v oblasti kulturní diplomacie. Z hlediska celkové organizace doporučuje autor zejména zapojení ministerstva kultury a následně i ministerstva školství do kulturní diplomacie, kde v současné době hraje první housle ministerstvo zahraničí. Vychází z předpokladu, že lépe vynaloženými prostředky by byly zdroje poskytnuté francouzským umělcům, vědeckým pracovištím a školám, které by takto měly možnost posílit své mezinárodní renomé. Podle Gouteyrona je tedy vhodnější upřednostňovat internacionalizaci významných francouzských aktérů před financováním např. turné neznámých umělců, o které v zahraničí není zájem. Zpráva dále navrhuje, aby agentury CulturesFrance a CampusFrance byly pověřeny realizací strategie v oblasti šíření kultury a vědecké spolupráce. V otázce zaměstnanecké věnuje velkou pozornost funkci kulturního rady, který má být styčným bodem kulturně diplomatických aktivit v zemi příjemce. Výběr vhodného kandidáta má být v budoucnu svěřen nejen ministerstvu zahraničí, ale i ministerstvu kultury, a to z důvodu diverzifikace profilu uchazečů. Má se také klást větší důraz na vzdělání/školení kulturního rady, který je v současné době nejčastěji samoukem ve svém oboru. Zásadní doporučení se vztahují k budoucímu vývoji kulturních center. Nabídka kulturních akcí v zemi příjemce by se měla odehrávat zejména „mimo zdi“ kulturního centra – měla by být realizována ve spolupráci s lokálními kulturními institucemi. Gouteyron zde dává do opozice kulturní centra a kulturní přítomnost v dané zemi, která má podle něj větší dopady a zasáhne širší publikum. Je zkrátka více otevřená. V neposlední řadě se autor věnuje rozpočtovým otázkám. Kritizuje současné nastavení rozpočtu, které dělí finance na kulturní diplomacii do dvou kapitol „Zahraniční politika státu“ a „Rozvojová pomoc“. Navrhuje proto ve jménu větší přehlednosti vytvoření jednotného rozpočtového programu pro kulturní diplomacii, pro kterou doporučuje název „Facilitation des échanges culturels et scientifique“. Jak je z tohoto posledního návrhu patrné, celou zprávou se nese logika posunu od centralizované podpory kultury a jejího exportu ve prospěch realizace zahraničně politických priorit k větší autonomii kulturních aktérů, kterým má stát jen pomoci realizovat jejich mezinárodní ambice. Taková forma kulturní diplomacie by ale narušila monopol ministerstva zahraničí

---

¹⁸⁹ *Rapport d'information n° 428 fait au nom de la commission des Finances, du contrôle budgétaire et des comptes économiques de la Nation (1) sur l'action culturelle de la France à l'étranger*, Gouteyron, A. (rapporteur), Sénat, 2008, str. 7.

a diplomatů na danou agendu, což je ve francouzském případě velice citlivé téma, a jak ukazuje Kouchnerova reforma, i v současné době neprůchodné řešení.

Rapport Legendre- Rohan¹⁹⁰

Poslední zpráva vznikla na půdě francouzského Senátu a byla vypracována v roce 2009 výborem pro kulturní záležitosti a výborem pro zahraniční záležitosti. Je členěna podobně jako dokumenty předchozí na kapitoly o současném stavu, její druhá část analyzuje možnosti reformy kulturní diplomacie (a reaguje tak na návrh reformy, který předložil v březnu 2008 B. Kouchner) ve světle britského a německého modelu, a třetí kapitola se soustřeďuje na konkrétní návrhy do budoucna zejména s ohledem na projekt vytvoření francouzské agentury zastřešující kulturně diplomatické aktivity.

První část zprávy je nazvaná „Kulturní diplomacie v krizi“ a nese se tak v duchu převažujících názorů na danou oblast, jak jsme se mohli přesvědčit během rozhovorů v rámci tohoto výzkumu s aktéry francouzské kulturní diplomacie. Název první kapitoly je ve zprávě zdůvodněn nepřehlednou a příliš početnou strukturou zainteresovaných aktérů (v první řadě v rovině tzv. operátorů) a nízkými, klesajícími a rozmělněnými finančními prostředky. V tomto ohledu tedy zpráva nepřináší nic nového. Více zájmu si zaslouží poznámka vztahující se ke konceptu kulturní nabídky „hors les murs“ (viz str. 25 dané zprávy), tedy mimo budovy francouzských kulturních center v zahraničí. Jedná se o koncept zásadní, který do jisté míry zpochybňuje samotnou podstatu existence zahraničních kulturních center. Tento přístup, uplatňovaný hlavně v západní Evropě, klade důraz na ekonomické aspekty (Francie nemusí platit nákladný provoz kulturních institutů, ale pouze hradit náklady na organizaci kulturních akcí v lokálních kulturních prostorech) a na možnost oslovit širší publikum (které by si nejspíš cestu do francouzského kulturního střediska nenašlo): „Tváří v tvář poklesu finančních prostředků určených na francouzskou kulturní diplomacii je lákavé zavřít kulturní centra a instituty v zahraničí s cílem ušetřit provozní náklady (...) a použít tyto zdroje na kulturní akce „mimo zdi“ kulturních středisek¹⁹¹. Tato kritika se vztahuje, byť neexplicitně, evidentně k předešlé Gouteyronově zprávě (viz výše). Autoři zprávy obhajují existenci a zachování „kamených“ kulturních center a podtrhují fakt, že uplatňování principu „hors les murs“ neznamená, že má dojít k zavírání kulturních center (to platí zejména u zemí, kde kulturní aktivity zahraničních kulturních středisek představují jedinou kulturní nabídku v daném místě, viz africké země). Argumentují dále, že některé aktivity zkrátka potřebují pevné zázemí, jako na příklad jazykové kurzy. Preferují tak pragmatické kombinování obou

---

¹⁹⁰ *Rapport d'information n°458 sur la réforme de l'action culturelle extérieure*, Legendre, J., Rohan, J., de. (rapporteurs), Sénat, 2009.

¹⁹¹ *Ibidem*, str. 25

přístupů: „Ve skutečnosti jsou aktivity *intra muros* a *extra muros* komplementární, jejich účinky se navzájem posilují.¹⁹²“

Ve druhé kapitole autoři zprávy podtrhují aktivní přístup francouzského Parlamentu (zejména jeho horní komory) k tématu francouzské kulturní diplomacie a jeho reformám. Komentují předešlé zprávy a zdůrazňují také zákonné iniciativy senátorů v dané oblasti. Jedná se především o návrh zákona vztahujícího se k vytvoření agentury CulturesFrance¹⁹³, který byl přijat jednohlasně Senátem v únoru 2007, a návrh zákona z března 2009¹⁹⁴, který předjímá statut dané agentury - tzv. EPIC (*établissement public et commercial*). Návrh zákona také zmiňuje založení „Instituts CulturesFrance“ v hostitelské zemi, které by zde vytvářely jakési zahraniční antény dané agentury. Z analýzy předešlých zpráv i senátních iniciativ lze proto usuzovat, že návrhy francouzského Senátu v dané oblasti vytvářely inspiraci pro následné reformy.

Ve stejné kapitole najdeme i prezentaci britského a německého modelu kulturní diplomacie, které tradičně ve všech hodnotících a koncepčních dokumentech tvoří základ pro mezinárodní srovnání a inspiraci pro fungování francouzské modelu. Z daného srovnání vyplývají podle autorů zprávy následující závěry. Každá země má svá specifika týkající se koordinační roviny a zaměření kulturní diplomacie (respektive hodnot a oblastí, které chce daný stát akcentovat). Francie by se měla nicméně poučit ze zkušeností zahraničních aktérů především v otázce personální (na rozdíl od Německa a Velké Británie není ve francouzském případě rozpracována koncepce vzdělání a kariérního postupu zaměstnanců) a v oblasti propojení domácích kulturních institucí s aktéry kulturní diplomacie (v případě Velké Británie je kladen důraz na propagaci britského kulturního průmyslu v zahraničí, Německo zase podtrhuje participaci Goethe Institutu při velkých kulturních akcích na území SRN).

V neposlední řadě se zpráva vyjadřuje k navrhované reformě kulturní diplomacie a předkládá konkrétní řešení stále nevyjasněných otázek. Ke klíčovým návrhům patří svěřením budoucí zahraničně kulturní agentury ministerstvu zahraničí (nikoli ministerstvu kultury), jehož centrální role tak zůstává zachována. Budoucí agentuře má převzít agendu stávající agentury CulturesFrance, ke které má být přiřčena oblast šíření francouzštiny a francouzského audiovizuálního dědictví. Naproti tomu sektor univerzitní, vědecké a technické spolupráce má být z jejího perimetru vyčleněn. K agentuře mají být přidruženy zahraniční kulturní střediska, která mají disponovat rozpočtovou autonomií. Dalším návrhem je vytvoření *secrétariat d'État à la francophonie, a l'audiovisuel extérieur et aux relations culturelles extérieures* (tato politická pozice v rámci ministerstva zahraničí by nebyla žádnou novinkou, existovala již v letech 1992-93). Podle autorů

---

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ *Proposition de loi relative à la création de l'établissement public CulturesFrance*, Sénat, 2006.

¹⁹⁴ *Proposition de loi pour le renouveau de la culture française à l'étranger et la francophonie*, Sénat, 2009.

zpráva by měla představovat jakési politické zaštitění celé agendy a disponovat zodpovědností za řízení finančních zdrojů určených na kulturní diplomacii. V neposlední řadě zpráva podtrhuje důležitost partnerství s francouzskými aliancemi a volá po zvýšení finančních prostředků určených na francouzskou kulturní diplomacii.

Rapport Dauge

Činnost francouzských kulturních center v zahraničí představuje nejkritizovanější oblast francouzské kulturní diplomacie. Výlučně tomuto tématu se věnuje ale pouze tzv. Daugeova zpráva z roku 2001, která vyvolala ve Francii diskuzi o dalším směřování francouzských kulturních center. Hned v úvodu ke zprávě se poslanec Yves Dauge, autor zprávy, zamýšlí nad současnou rolí kulturních center v době, kdy se mění povaha kulturních výměn, a to v důsledku šíření nových telekomunikačních technologií a ostatních procesů spojených s globalizací. Táže se, zdali systém může získat novou perspektivu své činnosti v dnešní „světové“ společnosti. Všimá si značně paséistického obrázku, který o sobě Francie vydává navenek: „země vysoké kultury, ale kultury více minulé než současné, více zastydle než živé, více tradiční než kreativní.“¹⁹⁵ Francie by podle autora zprávy měla ve své zahraniční kulturní politice dát větší prostor kulturní různorodosti a lépe uspokojit touhu po Francii – *désir de France*. První kapitola zprávy mapuje pozitivní a negativní stránky sítě kulturních center. K jejím kladům autor připisuje dlouhou tradici, geografickou rozsáhlost a komplementaritu s Francouzskými aliancemi. Všechny tyto rysy v sobě ale skrývají i záporné prvky. Dlouhá tradice fungování kulturních center někdy znamená právě přílišnou orientaci na minulost. Geografická rozsáhlost je sice výhodou, zastoupení francouzské kultury v zahraničí je nesrovnatelné s americkými, německými nebo britskými snahami, ale lokalizace center často odráží poválečnou situaci a nereflexuje současnou geopolitickou realitu. Kulturní centra a instituty jsou nerovnoměrně rozmístěné – v Evropě se nachází 50 % center, z toho 30 % v Evropské Unii¹⁹⁶. Deset procent center je v severní Africe, zatímco v celé Asii existuje pouze devět procent center a americký kontinent, kde fungují zejména Francouzské aliance, je téměř ignorován.

Kde shledává Rapport Dauge hlavní slabiny systému? Především v nedostatku finančních prostředků. I když se finance určené na zahraniční kulturní politiku zvyšují, jejich nárůst v oblasti zahraničních kulturních center není tak vysoký. V relativním po-

---

¹⁹⁵ *Rapport d'information n° 2924 déposé par la commission des Affaires étrangères sur les centres culturels français à l'étranger*, Dauge, Y. (rapporteur), Assemblée nationale, 2001, str. 3-4.

¹⁹⁶ Extrémním případem je situace v Německu, kde se nachází 19 center z celkové počtu 43 v celé Evropské unii. Jde o výborný příklad stability rozmístění center. V poválečné době se Francie snažila upevnit svůj kulturní vliv v Německu vedle ostatních okupačních mocností a instalovala zde velký počet vlastních kulturních zařízení. Jejich počet se od té doby téměř nezměnil.

měru si např. francouzská kulturní centra musí vystačit se čtvrtinovými příjmy, než jaké získává každoročně British Council. Dauge se tedy domnívá, že systém potřebuje další finanční prostředky a zároveň navrhuje pětiletý plán jejich časového a tematického využití. Dalším negativním rysem systému zahraničních center je podle zprávy nejednotnost a neschopnost zpětné reflexe. Síť center není nijak centrálně koordinována, neexistuje žádný dokument, který by definoval geografické, tématické, politické a umělecké cíle: „Nikdo neví, nikdo nemůže říci, v čem například spočívá zahraniční kulturní politika Francie v Rumunsku nebo v Německu a v čem se liší od politiky prováděné v Maďarsku nebo v Itálii.“¹⁹⁷ Chybí vymezení cílů, které by byly přizpůsobitelné lokálním potřebám. Nedostatečná není jen koordinace vertikální, ale i horizontální. Centra málo spolupracují mezi sebou, a to i v rámci jedné země. Neschopnost zpětné reflexe nazývá Dauge nedostatečnou paměť. Centra málo rozebírají předešlé zkušenosti, podle zprávy by se měly více soustředit na chyby a pozitivní výsledky své minulé činnosti a vytěžit z této analýzy podněty pro budoucí aktivity. Dauge ve své kritice pokračuje i v další části zprávy nazvané *Un réseau sans vision d'avenir* (Síť center bez vize budoucnosti), která vychází z předchozí kapitoly o definici cílů. Dauge poznamenává, že francouzská zahraniční kulturní politika nutně potřebuje jasně vytyčenou budoucí dlouhodobou strategii, která by brala v potaz regionální rozdíly, ale zároveň poskytovala celkový rámec. V Evropě například navrhuje větší zaměření francouzských center na evropskou integraci. Taková centra by propagovala současně francouzskou kulturu a evropskou kulturu. Myšlenka zahraniční přítomnosti jako nástroje kulturního vlivu podle zprávy sama o sobě nestačí. Nová strategie by měla představovat skutečnou vizi do budoucna a obsahovat především myšlenku kulturní různorodosti a kulturního dialogu: „Není na místě uspokojovat se pouhou logikou šíření kultury, je třeba klást větší důraz na spolupráci.“¹⁹⁸ Důležitou poznámkou k tomuto bodu je reflexe nad publikem, ke kterému je zahraniční kulturní činnost mířena. Francouzská kulturní tradice od Francouzské revoluce směřovala k široké dostupnosti kultury. Dauge pozoruje návrat k přesněji cíleným aktivitám, určeným zahraničním elitám, což zaručuje více kulturního vlivu: „Hlavní výzvou je v současném konkurenčním prostředí uchovat si svou sféru vlivu vedle konkurence americké, německé (...).“¹⁹⁹

Druhou část zprávy představují doporučení do budoucna. Dauge navrhuje v první řadě více autonomie pro kulturní centra, která na základě hlubší spolupráce s lokálními institucemi budou schopna lépe reagovat na lokální potřeby a přizpůsobit jim svou nabídku. Dauge píše, že se během práce na zprávě často setkával s přílišnou snahou kulturních atašé ovlivňovat chod kulturních center, kterou považuje za nezdravou. Proto někdy vážně spolupráce mezi řediteli center a zaměstnanci ambasad, jejichž zaměření se

---

¹⁹⁷ *Rapport d'information n° 2924 déposé par la commission des Affaires étrangères sur les centres culturels français à l'étranger*, Dauge, Y. (rapporteur), Assemblée nationale, 2001, str.14.

¹⁹⁸ *Ibidem*, str. 16.

¹⁹⁹ *Ibidem*, str. 17.

z podstaty věci liší. Zpráva také identifikuje nekvalitní systém evaluace činnosti zahraničních center, který je postaven na dvou dokumentech: finanční zprávě a zprávě o činnosti. Podle Dauge je tento způsob netransparentní a neúplný. Kulturní centra by měla vytvářet i údaje např. o návštěvnosti, které by přispěly k určitému plánování na základě konkrétních údajů. Další bod zprávy si všímá personálních otázek, zejména nedostatečné přípravy pracovníků center. Zaměstnanci center by měli mj. znát jazyk a kulturu partnerské země, což není vždy pravdou. Nevýhodou systému je i krátkodobé působení na jednom místě. Dauge lituje, že neexistuje žádná centrální instituce, která by shromažďovala hodnocení zaměstnanců kulturních center a řídila jejich další působení. Na co se tedy mají dnes kulturní centra podle zprávy především zaměřit? Zejména na navázání dialogu mezi francouzskou a lokální kulturou. To bude znamenat, že francouzská kultura nebude napříště šířena jen ve francouzštině, ale i v lokálních jazycích, zkrátka ukázat více ochoty k otevřenosti. Kulturní centra by také měla prohloubit spolupráci se soukromým sektorem a regionálními jednotkami, což by vylepšilo finanční situaci a umožnilo „dostat se ven z pařížské perspektivy“²⁰⁰. Intenzivnější spolupráce by měla být navázána i s univerzitami a školami všech stupňů a mezi jednotlivými národními instituty (British Council, Goethe Institut) Kritizována je rovněž spolupráce mezi francouzskými centrálními institucemi, konkrétně na úrovni ministerstev. Zahraniční kulturní politika by měla být rozdělena mezi ministerstva zahraničí, kultury, školství, ale ve skutečnosti je to Ministerstvo zahraničí, kdo si drží monopol na její formulování. Dauge proto navrhuje posílení kooperace mezi ministerstvy. V závěru zprávy se Dauge opět vrací k nutnosti dodání nové dynamiky celému systému zahraničních center: „Skutečnou výzvou je zavedení pružnějších metod, více decentralizované organizace, spontánnějšího rozhodování a finančních prostředků odpovídajících politickým plánům.“²⁰¹

Název zprávy	Hlavní témata	Základní body kritiky	Návrhy	Plnění
Rapport Dauge (2001)	Francouzská kulturní centra v zahraničí	<ul style="list-style-type: none"> – Přílišná orientace na minulost – tématická i geografická (rozmístění center neodpovídá geopolitické realitě). – Nedostatek financí. – Nedostatečná horizontální i vertikální koordinace. – Neschopnost zpětné reflexe (ztráta paměti). – Neexistence programového dokumentu jasně definujícího priority. – Nepřízpůsobenost cílů 	<ul style="list-style-type: none"> – Nešířit kulturu jednostranně, více se zaměřit na dialog s lokální kulturou. – Šířit francouzskou kulturu nejen ve francouzštině. – Vytyčit jasnou strategii – vypracovat základní dokument pro zahraniční kulturní politiku. – Vymezit řídicí orgán center a zajistit zároveň jejich větší autonomii. – Stanovit geografické 	<ul style="list-style-type: none"> – Neexistuje rámcový dokument pro kulturní diplomacii, pouze pro zahraniční politiku. – Vznik IF (2011) neřeší tento problém. – Pro kulturní diplomacii nejsou geografické priority definovány.

²⁰⁰ Ibidem, str. 25.

²⁰¹ Ibidem, str. 28.

		lokálním potřebám.	priority.	
Rapport Duvernois (2004)	<p>Celková Strategie kulturní diplomacie a kulturní centra v zahraničí</p> <p>Zahraníční vysílání</p> <p>Francouzská výuka v zahraničí</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatek finančních zdrojů zejména v oblasti sítě kulturních center. - Nepřehlednost financí určených na kulturní diplomacii způsobená zejména vnitřní organizací DGCID. - Administrativní rigidita systémů. Přes „obsesi reformovat“ aparát kulturní diplomacie, nedošlo k výrazným změnám. Jedinou změnou bylo vytvoření DGCID. Příliš centralizovaná role a monopol ministerstva zahraničí a malý podíl ministerstva kultury. 	<ul style="list-style-type: none"> - Založení Agentury pro francouzskou kulturu v zahraničí - Spojení funkce kulturního rady a ředitele francouzského kulturního centra - Posílit autonomii kulturních center v otázkách finančních i zaměstnaneckých. - Změna statutu Alliance fr. - Geografická reorganizace sítě kulturních center - na základě celkové strategie a ne v souvislosti s lokálními podmínkami. - Vyvážit podíly ve financování TV5 - Vytvořit meziresortní koordinaci zahraničního vysílání - Zaměřit se na projekt francouzské globální informační televize a zapojit do něj všechny relevantní národní operátory - Posílit mezinárodní „otevřený“ systému zejména prostřednictvím uzavírání partnerství s lokálními institucemi, zakládáním tzv. evropských škol a vytvořením atraktivních diplomů 	<ul style="list-style-type: none"> - Založena agentura CulturesFrance - Reforma 2010 - Částečně součást Kouchnerovy reformy - Alliance fr. vytvořila v roce 2007 Fondation, která se soustřeďuje na zahraniční působení a je oddělená od pařížské AF. - Celková strategie nebyla dosud vypracována - Vytvoření Holding Audiovisuel extérieur - Projekt realizován – France 24 vysílá od prosince 2006
Rapport Gouteyron (2008)	<p>Celková strategie kulturní diplomacie, působnost aktérů</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Více prostoru pro ministerstvo kultury a ministerstvo školství a konec monopolu ministerstva zahraničí. - Napomáhat mezinárodním ambicím francouzských kulturních aktérů. - Svěřit realizaci kulturně diplomatické strategie agenturám CulturesFrance a CamousFrance. - Méně kulturních center, více „kulturní přítomnosti“ mimo zdi kulturních center. - Důraz na roli kulturního rady jako na klíčovou osobu kulturní diplomacie v zemi příjemce - Vytvoření jednotného rozpočtového programu pro oblast kulturní diplomacie 	

Rapport Legendre – Rohan (2009)		<ul style="list-style-type: none"> – Nedostatek finančních zdrojů, finanční prostředky nejsou v souladu s francouzskými ambicemi v dané oblasti. – Nedostatečné zapojení ostatních ministerstev, zejména ministerstva kultury do kulturní diplomacie. – Špatná personální politika, nekvalitně řešená rovina vzdělání zaměstnanců i jejich kariérního postupu. 	<ul style="list-style-type: none"> – Svěření budoucí agentury zastřešující zahraniční kulturní agendu pod tutelle ministerstva zahraničí. – Agenda budoucí agentury má zahrnovat aktivity stávající CulturesFrance a k tomu oblast šíření francouzského jazyka a audiovizuálního dědictví. – Přidružení zahraničních kulturních středisek disponujících finanční autonomií k budoucí agentuře. – Vytvoření secrétariat d'État a la francophonie, a l'audiovisuel extérieur et aux relations culturelles extérieures 	
---------------------------------	--	---	---	--

Tabulka č. 31: Hodnotící zprávy týkající se francouzské kulturní diplomacie a plnění jejich návrhů.
(Zdroj: autorka.)

2.3.5.2 Výroční zprávy

Centrální aktéři francouzské kulturní diplomacie produkují pravidelně výroční zprávy. Nejdlejší tradici mají výroční zprávy příslušné sekce ministerstva zahraničí (současné DGM). Albert Salon se o nich vyjádřil dosti nelichotivě: „Výroční zprávy dané sekce berou v potaz pouze její aktivity. Jejich čtenáři zde najdou jen čísla a údaje, které mají velice přibližnou hodnotu, a základní politické linie ministerstva zahraničí. Nenajdou zde ovšem nic o tom, co dělají zahraniční partneři Francie. Navzdory tomu, že se jedná o jediné publikace svého druhu, zklamávají všechna očekávání.“²⁰² Tyto dokumenty poskytují veřejně dostupná data o francouzské kulturní diplomacii jako celku. Prezентují tedy jen výsledky pozitivní a nejsou zdrojem vnitřní reflexe a kritiky. Jsou proto zejména důležitým zdrojem statistických dat, která jsou dále přebírána v dalších evaluačních dokumentech, především pak v parlamentních hodnotících zprávách (viz výše). Praxe výročních zpráv je zavedena i u ostatních aktérů – na úrovni tzv. operátorů. Pro období 1990-2010 jsou relevantní výroční zprávy jednotlivých agentur: AEFÉ, EduFrance (CampusFrance) a AFAA (CulturesFrance, dnes Institut français). Tyto zprávy nabízí i analýzu hlavních trendů vývojových trendů francouzské kulturní

²⁰² Salon, A., *L'action culturelle de la France dans le monde*, Disertační práce, Paris I, 1981, tome II, str. 39.

diplomacie. V neposlední řadě sem patří i výroční zprávy televizních a rozhlasových operátorů.

Za celou dobu trvání moderní historie francouzské kulturní diplomacie nevznikl z iniciativy zainteresovaných aktérů centrální koordinace jediný evaluační nebo informační dokument, který by se zabýval delším časovým horizontem než jeden kalendářní či školní rok. Dlouhodobé srovnání nebo hodnocení je slabou stránkou celého systému francouzské kulturní diplomacie, což je paradoxní, vzhledem k častému odvolávání se na její dlouhou tradici. Jediným zdrojem tak zůstávají výše zmíněné parlamentní zprávy.

2.3.5.3 Francouzi žijící v zahraničí a reflexe francouzské kulturní diplomacie

Komentáře k vývoji francouzské kulturní diplomacie, zejména však k oblasti francouzského školství v zahraničí, poskytuje zastoupení Francouzů žijících v zahraničí. Jejich vyjádření, formalizovaná do podoby tzv. avis, résolutions et vœux CSFE (od roku 2004 AFE) tak poskytují další oblast pro reflexi kulturně diplomatické agendy. U problematiky francouzského školství v zahraničí pak můžeme konstatovat, že AFE je aktérem, který má potenciál ovlivňovat vývoj dané agendy na centrální úrovni.

Francouzi žijící za hranicemi Francie (jejichž počet na počátku roku 2011 dosáhl 2 300 000²⁰³) představují zvláštní kategorii: jsou francouzskými občany, ale zároveň potencionálními příjemci kulturní diplomacie. Na základě francouzské ústavy jsou zastoupeni v Senátu²⁰⁴ (od roku 1983 celkem 12). Senátoři reprezentující Francouze žijící mimo Francii jsou aktivní v oblasti kulturní diplomacie, sami sebe i tak prezentují „Prostředníci mezi Senátem a Francouzi žijícími v zahraničí, Senátoři reprezentující tuto skupinu obyvatel jsou také aktivními propagátory francouzské přítomnosti ve světě a šíření francouzského jazyka a kultury.“²⁰⁵ Jsou autory hodnotících zpráv (po roce 2000 např. Louis Duvernois a Monique Cerisier ben-Guiga), posledně jmenovaná senátorka je zároveň zpravodajkou (rapporteur pour avis) k rozpočtovým otázkám vztahujícím se ke kulturní diplomacii.

Senátoři zastupující Francouze žijící v zahraničí jsou voleni kolegiem zástupců zasedajících ve Shromáždění Francouzů žijících v zahraničí (AFE), kterému předsedá francouzský ministr zahraničí. Kromě volby senátorů má AFE ještě jednu důležitou funkci: má za úkol „poskytovat vládě své návrhy týkající se otázek a projektů, které se

²⁰³ Údaj udávaný Fr. senátem. Viz www.expatries.senat.fr (přístup 4.1.2011).

²⁰⁴ Ústavní zákon z 23. července 2008 zavádí i zastoupení Francouzů žijících v zahraničí v Národním shromáždění, a to nejspíše na základě parlamentních voleb v roce 2012. Od té doby budou Francouzi žijící v zahraničí disponovat stejným dvojnásobným zastoupením v obou komorách parlamentu jako ostatní Francouzi.

²⁰⁵ www.expatries.senat.fr (přístup 4.1.2011).

týkají Francouzů žijících v zahraničí a posilování francouzské přítomnosti v zahraničí“. Na základě své vlastní iniciativy může rovněž „přijímat stanoviska (avis, voeux a motions) vztahující se k uvedeným tématům“. K otázkám, ke kterým nejčastěji poskytuje AFE své zprávy a stanoviska patří již od založení CSFE na prvním místě francouzské školství v zahraničí, protože jednou z hlavních náplní těchto školních zařízení je poskytnutí možnosti školní docházky právě francouzským dětem mimo Francii. Od roku 1990, kdy byla založena AEFÉ, se stanoviska CSFE (respektive AFE) týkají téměř výhradně jejího fungování, ostatních oblastí kulturní diplomacie si CSFE (respektive AFE) příliš nevšímá. Dokazuje to i výjimečná aktivita Výboru pro vzdělání CSFE (AFE), který od roku 1990 do roku 2005 prezentoval ve srovnání s ostatními výbory nejvíce návrhů a stanovisek²⁰⁶. Alain Bry shrnuje postoj CSFE do roku 1998 následovně: „Od roku 1952 CSFE vytýkal Popelce (sekcí ministerstva zahraničí zabývající se agendou kulturní diplomacie, pozn. autorky), že se málo věnuje problémům francouzských spoluobčanů žijících v zahraničí. Od doby, kdy byla vytvořena hustá síť francouzských škol v zahraničí, už Francouze žijící v zahraničí jiné sféry francouzského kulturního exportu nezajímaly“²⁰⁷.

Mezi hlavní témata uvnitř problematiky francouzského školství v zahraničí patří na prvním místě požadavek dodržování principu neplaceného školství pro děti Francouzů žijících v zahraničí, jehož prosazování se objevuje po celou dobu existence shromáždění Francouzů v zahraničí. S ním je spojená otázka stipendií pro francouzské žáky a studenty a kritérií a k jejich získání. Od roku 1990, kdy byla založena AEFÉ, se stanoviska CSFE (AFE) zaměřují na její fungování, ale i na financování, složení správní rady, statutu zaměstnanců (francouzských učitelů v zahraničí). Ke stále se opakujícím závěrům patří konstatování nedostatečnosti finančních prostředků, které má AEFÉ a její síť škol v zahraničí k dispozici a z toho vyplývající požadavek navýšení rozpočtu na danou oblast. AFE se také věnuje problematice návaznosti vzdělání pro absolventy francouzských lyceí v zahraničí a požaduje, aby tito studenti měli stejné šance při zápisu na francouzské vysoké školy. Jak ukazuje následující tabulka u problematiky francouzského školství v zahraničí pak můžeme konstatovat, že AFE je aktérem, který má potenciál, samozřejmě v součinnosti s ostatními aktéry (zejména oběma komorami francouzského parlamentu), ovlivňovat vývoj dané agendy na centrální úrovni.

Problematika/návrh	Plnění
Finanční zdroje AEFÉ – navýšení	Ano

²⁰⁶ Girault, C., *Index des résolutions, avis, voeux et motions septembre 1990-juillet 2005*, AFE, 2006. Podíváme-li se podrobněji na strukturu rezolucí, voeux a motions zjistíme, že mezi nejčastěji probíraná témata v rámci kulturní agendy na půdě CSFE (AFE) patří školství a vzdělání včetně AEFÉ (118), stipendia (32) a francouzské zahraniční vysílání (11) z celkového počtu 821 avis, résolutions et voeux.

²⁰⁷ Bry, A., *La Cendrillon culturelle du Quai d'Orsay*, Paris: Gallimard, 1999, str. 192.

Návaznost vzdělání střední školy v zahraničí – francouzské vysoké školy	Pouze v rámci stipendijní politiky – stipendia Major.
Princip bezplatné školní docházky pro francouzské žáky a studenty žijící v zahraničí na francouzských školách v zahraničí	Ano

Tabulka č. 32: Návrhy AFE v oblasti francouzského školství v zahraničí a jejich plnění.
(Zdroj: autorka.)

Až od konce devadesátých let se pozornost stáčí směrem k dalším sektorům kulturní agendy – v roce 1998 se poprvé vyrovnal poměr mezi vyjádřeními CSFE k francouzskému školství v zahraničí a zbytkem kulturně diplomatických aktivit. Na pořad dne se tak dostávají témata jako je zahraniční vysílání (kterým se zabývá podvýbor pro audiovizí). Zde AFE požaduje (na velice obecné úrovni), aby byla vzata v potaz očekávání nejen francouzských, ale i ostatních frankofonních a frankofilních aktérů. Dalším tématem je větší zapojení představitelů Francouzů žijících v zahraničí v rámci sítě francouzských kulturních center v zahraničí, podpora užívání francouzského jazyka na půdě mezinárodních organizací s cílem dosáhnout vyváženosti mezi používáním francouzštiny a angličtiny v těchto organizacích (především OSN a EU) a požadavek institucionalizovat princip výuky cizích jazyků již od mateřské školky.

2.3.5.4 Francouzská kulturní diplomacie v mediálním prostoru

Všímají si francouzská média tématu kulturní diplomacie? A pokud ano, věnují se pouze informační úloze nebo se pokouší o analýzu a hodnocení této problematiky? Představují média hráče, který je brán v potaz v případě, kdy dochází k vnitřní reflexi kulturní diplomacie a jsou platformou pro její představitele, kteří se snaží oslovit i francouzské publikum? Četnost výskytu zpráv o kulturní diplomacii je podmíněna faktem, že francouzská kulturní diplomacie je z podstaty věci určena především zahraničnímu publiku, netěší se proto tradičně velkému zájmu ze strany francouzských médií. Zvláštní kategorii samozřejmě tvoří aktéři francouzského zahraničního vysílání, kteří jsou sami součástí kulturní diplomacie. Francouzská média se nikdy nezajímala o obsah francouzské kulturní diplomacie, ani nereferovala o programu kulturních akcí v zahraničí.

Témata, kterými se zabývala ve studovaném období francouzská média a která se vztahují ke kulturní diplomacii, můžeme rozdělit do tří okruhů. První okruh tvoří úvahy o pozici francouzské kultury ve světě, jejichž součástí je okrajově i zamyšlení nad šířením této kultury. V devadesátých letech 20. století a počátkem 21. století jsou takové úvahy poměrně četné; zapadají do vlny kulturního défaitismu, která se rozšířila ve francouzském intelektuálním prostředí. Z tohoto hlediska zajímavým a aktuálním příkladem je debata, kterou ve francouzském tisku vyvolal článek vydaný v evropském vydání magazínu TIME nazvaný Hledání ztraceného času (In Search of Lost Time). Na titulní

straně byl název celého vydání *Smrt francouzské kultury* (*The Death of French Culture*). Článek, jak název napovídá, podtrhuje klesající pozici Francie na mezinárodní scéně, kterou dává do souvislosti s klesající přitažlivostí francouzského kulturního modelu a nízké konkurenceschopnosti francouzského kulturního průmyslu: „Francie, kdysi obdivovaná pro své nedostižné spisovatele, umělce a hudebníky, je dnes v globálním kulturním prostředí poněkud chřadnoucí velmocí. Tento fakt představuje právě nyní, když se nový energický prezident Nicolas Sarkozy rozhodl obnovit někdejší francouzské postavení ve světě, velmi citlivé téma.“²⁰⁸ Autor článku se vyjadřuje i k francouzské kulturní diplomacii: „Prostřednictvím ministerstva zahraničí realizuje (francouzský – pozn. autorky) stát program, jenž svým rozsahem podstatně přesahuje kulturní aktivity ostatních mocností. Francie vysílá do zahraničí doslova celou armádu umělců a jejich děl a finančně podporuje 148 kulturních center, 26 výzkumných center a 176 archeologických nalezišť v zahraničí.“²⁰⁹ Článek vyvolal očekávanou reakci ze strany francouzských intelektuálů, kteří se rozhodli „bránit“ francouzský model nejen na stránkách francouzského, ale i zahraničního tisku²¹⁰. Obrana francouzské kultury je zde založena na tradičních francouzsko-amerických sporech o to, co kultura je a co není, a na zpochybnění relevance názoru amerického novináře, který nahlíží na stav francouzské kultury z pohledu údajně dominantní kultury. Argumenty se tedy nesou v duchu tradičního francouzského kulturního antiamerikanismu. Reakce francouzských intelektuálů se zaměřily na obhajobu francouzského kulturního potenciálu, francouzská kulturní diplomacie se v dalších článcích již neobjevuje. Tato série článků ve francouzském i zahraničním tisku je ale důležitá i proto, že zafungovala jako katalyzátor zájmu o kulturní diplomacii v akademické sféře. Konference pořádaná pařížským Institut des Etudes Politiques v lednu 2008 na téma „L’action culturelle extérieure française et francophone et les défis de la mondialisation“ se přímo odkazuje na vliv mediálního prostředí, které vyvolalo zájem o problematiku šíření francouzské kultury v zahraničí.

Druhou skupinu témat, která zajímají francouzská média představují strukturální reformy kulturní diplomacie – tj. především reformy ministerstva zahraničí a vytváření nových specializovaných agentur pro jednotlivé oblasti kulturní diplomacie. Vzhledem k četnosti takových organizačních zásahů jsou i reakce médií od druhé poloviny devadesátých let dvacátého století relativně četné. Zvláštní místo zde ale zaujímá Kouchnerova reforma, která si zasloužila širší pozornost francouzského tisku. Autory článků jsou kromě novinářů také aktéři kulturní diplomacie (kulturní radové, ředitelé kulturních center v zahraničí), intelektuálové a vědečtí pracovníci. I na stránkách francouzského tisku se tak projevuje nová vlna zájmu o problematiku kulturní diplomacie. Články,

---

²⁰⁸ Morrisson, D., „In Search of Lost Time“, *TIME*, 21.11.2007.

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ Viz např. „Non, la culture française n’est pas morte“, speciální téma *Le Figaro*, 4.12.2007; Henry-Lévy, B., „American talk of the death of French culture says more about them than us“, *The Guardian*, 8.12.2007.

kteře vyšly od počátku roku 2008, se nesou v kritickém duchu vůči reálným dopadům reformy, která nebyla prosazena tak, jak ji ministr zahraničí zamýšlel. Zaměřují se především na obranu francouzské kulturní diplomacie, zachování široké sítě kulturních center v zahraničí a kritizují zavírání některých z nich. Volají po navýšení finančních zdrojů pro danou oblast. Již názvy článků vypovídají o celkové atmosféře, kterou francouzský tisk okolo reformy vytvořil: např. „Francie se zbavuje svých kulturních center v zahraničí“ („La France brade son réseau culturel a l'étranger“²¹¹), „Reforma francouzské kulturní diplomacie, zklamané ambice pana Kouchnera“ („La réforme de la diplomatie culturelle française, ambition déçue de M. Kouchner“²¹²), „Šíření francouzské kultury v zahraničí trpí nedostatkem strategie a prostředků“ („Le rayonnement culturel de la France souffre du manque de stratégie et de moyens“²¹³), „Nemožná reforma kulturní diplomacie“ („L'impossible réforme de la diplomatie culturelle“²¹⁴), „Klesající ambice Quai d'Orsay“ („Ambitions à la baisse pour le Quai d'Orsay“²¹⁵), „Kulturní diplomacie: francouzské selhání?“ („Diplomatie culturelle: la France en panne?“²¹⁶).

Poslední kategorii tvoří zprávy věnované programové náplni kulturní diplomacie. Jejich výskyt ovlivňují přímo i aktéři kulturní diplomacie – ministerstvo zahraničí a jeho operátoři, kteří se od počátku devadesátých let více zaměřují na komunikační strategii ve Francii s cílem narušit tradiční schéma kulturní diplomacie spočívající v neinformovanosti domácího publika o kulturně diplomatických aktivitách daného státu. Dobrou příležitostí k posílení zájmu Francouzů o organizované kulturní výměny se stala praxe zahraničních kulturních sezón konaných ve Francii a následovaných podobně zaměřenými projekty v hostitelské zemi (viz výše). Ve francouzských médiích proto můžeme najít četné komentáře k těmto událostem, které byly zasazeny do francouzského kulturního života a nebyly ani francouzským publikem ani francouzskými médii vnímány jako součást kulturní diplomacie.

2.4 *Francouzský model ve srovnání s ostatními modely kulturní diplomacie*

2.4.1 **Specifika francouzského modelu a jeho proměny**

Proč si francouzská kulturní diplomacie zaslouží zvláštní pozornost? Je opravdu tak odlišná od kulturních diplomacií ostatních velkých států aktivních na poli meziná-

---

²¹¹ *Le Nouvel Observateur*, 11.12.2008

²¹² *Le Monde*, 21.2.2010.

²¹³ *Ibidem*.

²¹⁴ *Ibidem*.

²¹⁵ *Le Journal des Arts*, 26.6.2009

rodních kulturních vztahů jako je Spolková republika Německo nebo Velká Británie? Jeden z předních odborníků na francouzskou kulturní politiku Jacques Rigaud se domnívá, že zahraniční kulturní činnost Francie je jako celek francouzskou výjimkou.²¹⁷ Jeho výrok je zcela v souladu s francouzskou tradicí považovat jednotlivé rysy francouzského politického života za specifika. Pravdou nicméně zůstává, že ačkoli současná francouzská kulturní diplomacie je aktivní v podobných oblastech jako její konkurenti (kulturní centra, zahraniční výuka, zahraniční vysílání), vykazuje řadu rysů, které ji od nich výrazně odlišují. Mezi základní charakteristiky patří především dlouhá tradice její existence, politický konsenzus spjatý s pozicí kulturní diplomacie ve francouzské zahraniční politice, centrální role ministerstva zahraničí, koncept univerzální a globální přítomnosti a specifické postavení francouzského jazyka při šíření francouzské kultury.

V předchozích částech kapitoly jsme viděli, jakými proměnami a reformami prošla francouzská kulturní diplomacie v letech 1945-2010. Ukázali jsme, kteří aktéři jsou do této agendy zapojeni, na které oblasti činnosti se francouzská kulturní diplomacie zaměřuje a jaké nástroje k tomu používá, jak definuje nebo nedefinuje své priority a cíle, jaké finanční prostředky vynakládá na šíření své kultury v zahraničí a jak své úsilí hodnotí. Na základě těchto poznatků můžeme nyní přistoupit k definici francouzského modelu kulturní diplomacie, zdůraznit jeho charakteristické rysy a zhodnotit, jestli v daném období tento model prošel zásadními změnami či nikoli. Závěrem porovnáme francouzský model s ostatními modely kulturní diplomacie.

Předpokladem pro samotnou existenci francouzského modelu kulturní diplomacie je politický konsenzus, který platí od roku 1945 a po celou dobu trvání francouzské Páté republiky. Vztahuje se k pevnému místu, které francouzské kulturní diplomacii přísluší v rámci zahraniční politiky. Vychází z francouzského tradičního sepjetí kultury a moci a z přesvědčení, že stát hraje stěžejní roli v kulturní politice vnitřní i vnější. Kulturní diplomacie je proto považována za významnou součást zahraniční politiky nezávisle na tom, je-li u moci pravice či levice. Při střídání politické reprezentace nikdy nedošlo ke zpochybnění významu kulturní diplomacie či k návrhu na její zásadní omezení (ta se odehrávala spíše plíživě formou snižování finančních prostředků).

Politický konsenzus vztahující se ke kulturní diplomacii je také důvodem jejího dlouhého trvání. Odvolávání se na tuto dlouhou tradici kulturní diplomacie patří ke konstantám všech projevů, hodnotících zpráv i novinových článků vztahujících se k danému tématu. Slouží částečně jako ospravedlnění výkonu kulturní diplomacie. Argumentace vypadá následovně: projekt kulturní diplomacie Francie nemůže vzdát, když už do ní investuje své talenty a peníze tak dlouho, nemůže zahodit již nabyté zkušenosti.

Navzdory tomuto politickému konsenzu můžeme nalézt rozdíly ve vnímání kulturní diplomacie v závislosti na momentálním politickém nastavení. K nejvýraznějšímu posunu došlo v návaznosti na nástup francouzské socialistické strany k moci v roce

---

²¹⁶ *France 2*, 24.2.2010.

1981, a to paradoxně na základě iniciativy ministerstva kultury a ne dominantního hráče kulturní diplomacie – ministerstva zahraničí. Tehdejší francouzský ministr kultury Jack Lang s sebou přinesl nový pohled na francouzskou kulturní politiku a ovlivnil tak i kulturní dimenzi zahraniční politiky na bilaterální i multilaterální úrovni. Jack Lang se soustředil na dva procesy: za prvé usiloval o otevření kulturní politiky směrem k moderním formám umění, za druhé zaměřil své politické působení na boj proti „americkému kulturnímu imperialismu“. Na mezinárodní scéně tento kulturní konflikt formuloval Jack Lang na půdě UNESCO a na setkání ministrů kultury frankofonních států²¹⁸ (této problematice se budeme podrobněji věnovat ve třetí kapitole). Pro kulturní diplomacii je ale důležité, že zahraniční kulturní působení bylo zasazeno do nového rámce. Dosavadní šíření francouzské kultury, pojímané jako jakási evangelizační mise, která má za cíl šíření francouzského vlivu, byla od této doby nově zastřešena a ospravedlněna konceptem dialogu kultur, které se musí bránit kulturní nadvládě USA a negativnímu vlivu amerického zábavního průmyslu. Novým paradigmatem kulturní diplomacie se tak stal dialog a partnerství. Tyto koncepty nahradily dosavadní důraz na jednostranné šíření kultury a Francie sama sebe pasovala na ochránce lokálních kultur, zejména zemí Jihu. Platformou pro rozpracování tohoto postoje se staly instituce multilaterální Frankofonie, které se formovaly právě v osmdesátých letech dvacátého století. Nemůžeme říci, že by tato změna pohledu výrazně ovlivnila každodenní aktivity francouzské kulturní diplomacie. Můžeme ale pozorovat větší důraz kladený na partnerství s lokálními kulturními aktéry, prezentaci jiných kultur než kultury francouzské v rámci aktivit kulturní diplomacie. Francouzská kulturní nabídka je pak chápána jako příspěvek ke kulturní rozmanitosti. Hlavní dopad na kulturní diplomacii se odehrál v rovině diskurzivní, kulturní rozmanitost se objevila jako nově deklarovaná motivace šíření francouzské kultury, jako odůvodnění a osmyslení tak rozsáhlého projektu podpory kulturní složky zahraniční politiky. Danou změnu pohledu, která se ukázala být pro Francii nosnou a výhodnou, přinesla sice levice, ale vzhledem k výše zmíněné kontinuitě francouzské kulturní diplomacie můžeme pozorovat, že tento koncept přijaly i další pravicové vlády a stal se také základním rámcem pro kulturní diplomacie v letech 1990-2010.

Předchozí řádky ukazují, že vliv na kulturní diplomacii může mít i ministerstvo kultury. Tato situace ale představuje ve Francii výjimku. Hlavním rysem francouzského modelu je totiž centrální role ministerstva zahraničí, která se projevuje přímým vlivem na kulturní diplomacii jako celek a která implikuje subordinaci kultury vůči zahraniční politice. Role kulturní diplomacie není chápána jako prostředek k šíření kultury, jehož cílem je právě jen rozšíření kulturních vazeb. Francouzská kulturní diplomacie má především doprovázet ekonomické a politické vztahy, které jsou jí nadřazené.

---

²¹⁷Viz Rigaud, J., *L'Exception culturelle*, Paris: Bernard Grasset, 1999.

²¹⁸ Konkrétně se jedná o projev přednesený na historicky prvním setkáním ministrů kultury frankofonních států v Cotonou 17. září 1981 a o projev na konferenci ministrů kultury organizované UNESCO – tzv. Mondiacult konané 27. července 1982.

Po celé zkoumané období, tedy v letech 1990-2010 se stupňovaly snahy tuto pozici ministerstva zahraničí oslabit a narušit tak pojitko mezi zahraniční politikou a kulturou, které může škodit nejen fungování kulturní diplomacie, ale zejména její pověsti. Hlavní alternativu k dané situaci představovalo na jedné straně zvýšení podílu ostatních resortů na definici kulturní diplomacie (zejména pak ministerstva kultury a školství). Jejich mezinárodní aktivity po celé zkoumané období narůstaly, dané rezorty získávaly více zahraničních zkušeností i ambicí. K přesunu pravomocí v kulturní diplomacii na jiný resort ale nedošlo. Druhým trendem bylo vytváření specializovaných agentur pro jednotlivé oblasti činnosti, které se staly tzv. operátory ministerstva zahraničí, eventuálně podléhaly i dalším resortům. Od roku 1990 vzniklo několik takových organizací (např. AEFÉ, CulturesFrance, CampusFrance), které ale v žádném případě nezměnily základní nastavení systému. Nejvíce nadějí stoupenci kulturní diplomacie méně závislé na resortu ministerstva zahraničí vkládali do zřízení nové agentury Institut français (leden 2011). V původním návrhu Kouchnerovy reformy měla tato agentura převzít správu zahraničních kulturních středisek a přestříhnout tak pupeční šňůru spojující tato střediska s velvyslanectvími a ministerstvem zahraničí. Ovšem vzhledem k rezistenci francouzského modelu, nedostatku politické vůle a obavě velvyslanců ze ztráty vlivu na kulturní oblast tradičně diplomacii podřízenou, byla reforma omezena na prosté vytvoření IF jako klasického operátora ministerstva zahraničí. Centrální pozice resortu tak nebyla ohrožena a francouzská kulturní diplomacie alespoň prozatím nepřišla o svůj základní charakteristický rys, který ji odlišuje od modelů ostatních velkých aktérů kulturní diplomacie – Německa a Velké Británie.

Dalším specifikem francouzské kulturní diplomacie je důraz na globální a univerzální přítomnost – *présence*. Tento princip je základem logiky kulturně diplomatických snah. Vztahuje na fyzickou přítomnost francouzských kulturních středisek v zahraničí, ale také na široké zaměření kulturní diplomacie, která má zajistit francouzskou přítomnost ve všech oblastech kulturně diplomatické agendy. Francie se navzdory vzrůstající konkurenci a finanční zátěži, kterou udržování této přítomnosti na všech frontách a ve všech regionech s sebou nese, nehodlá vzdát tohoto přístupu.

První rovina principu *présence* je zosobněna hustou sítí zahraničních kulturních center, jejichž počet a geografické zastoupení převyšuje počty center britských, německých nebo španělských: v roce 2007 disponovala Francie 145 kulturními centry a instituty a 224i pobočkami Francouzské aliance dotovanými z rozpočtu ministerstva zahraničí. Součet obou typů kulturních center staví Francii na první místo v počtu kulturních center v zahraničí. Pro srovnání počet poboček British Council byl ve stejném roce 218 a počet Goethe Institutů 150²¹⁹. Pozoruhodný je ovšem i geografický rozsah francouzských kulturních center, která se nacházejí na všech kontinentech (nejméně pokrytá je

---

²¹⁹ Údaje viz *Avis présenté au nom de la commission des Affaires culturelles (I) sur le projet de loi de finances pour 2008, Tome 1, Action culturelle extérieure de l'Etat*, Assouline, D. (rapporteur), Sénat, 2007, str. 32.

oblast Severní Ameriky, kde Francie využívá právě husté sítě Francouzských aliancí). Obrázek dotváří další centra a pracoviště v zahraničí jako jsou francouzské školy a výzkumná centra. V průběhu devadesátých let a počátkem dvacátého prvního století Francie sice přistoupila k řadě změn souvisejících se změnami geopolitických priorit, po celou dobu ale zachovala svůj princip globální přítomnosti a navzdory finanční náročnosti provozu tak husté sítě kulturních center v zahraničí nedošlo k opomíjení některých regionů ve prospěch jiných.

Na tomto místě je podstatné zdůraznit dvojí charakter francouzské sítě kulturních center, kdy činnost francouzských kulturních center spadajících pod zastupitelský úřad v dané zemi (tedy pod ministerstvo zahraničí) je doplněna aktivitami Francouzských aliancí v dané zemi. Teprve sečtením obou sítí center dojdeme k tak vysokému číslu zahraničního kulturního zastoupení a teprve díky sítí Francouzských aliancí je Francie zemí s největším počtem kulturních center. V tomto ohledu je francouzský model ojedinělý. Ve zkoumaném období Francie usilovala o větší přiblížení obou sítí a skutečně došlo k podpisu smluv o spolupráci jak na centrální úrovni (Ministerstvo zahraničí a Fondation Alliance française), tak na úrovni lokální (Francouzské aliance se zastupitelskými úřady Francie v hostitelské zemi). Po roce 1990 se objevovaly i návrhy na užší propojení obou systémů, včetně jednotné vizuální prezentace (loga), Francouzská aliance nicméně těmto snahám odolala a uchovala si alespoň částečnou nezávislost na ministerstvu zahraničí, která je jejím základním principem. Ani v této otázce tak nedošlo ke změně francouzského modelu.

Vzhledem k měnící se povaze mezinárodních kulturních vztahů, které se díky rozvoji moderních médií odehrávají i prostřednictvím nefyzického kontaktu. Francie zejména od počátku devadesátých let dvacátého století usilovala o celosvětový dosah svého zahraničního vysílání. Chtěla být mediálně přítomna ve všech regionech: „Francouzské zahraniční vysílání musí být dostupné všem. V mediálním prostředí, více než kdekoli jinde, nesmí existovat monopol a Francie zde musí nechat zaznít svůj hlas a své názory.“²²⁰ Na francouzské straně tak nedošlo ke zpochybnění principu globální přítomnosti, pouze k jeho modifikaci a adaptaci na okolní podmínky.

Druhou rovinou principu *présence* je snaha nabídnout co nejširší škálu kulturně diplomatických aktivit. Nemůžeme říci, že by se Francie specializovala na výuku jazyka nebo na uměleckou spolupráci, i když jednotlivé složky kulturní diplomacie se stávaly prioritami různých období, kdy naopak jiné ustupovaly. Příkladem je důraz na francouzskou výuku v zahraničí v poválečném období nebo rozvoj francouzského zahraničního vysílání po roce 1990. Francouzská kulturní diplomacie pokrývá všechny této diplomatické praxe, tak jak jsme je definovali v první kapitole. Usiluje o komplexní přístup ke kulturní diplomacii.

---

²²⁰ Simoulin, V., „Les inflexions de la politique culturelle extérieure de la France“, *Esprit*, 253 (1999), str. 128.

Zvláštní pozornost si zasluhuje role, kterou hraje ve francouzské kulturní diplomacii francouzský jazyk. Šíření francouzského jazyka nemůžeme označit za jednu z oblastí kulturně diplomatických aktivit Francie – prolíná se všemi činnostmi – od výuky jazyka, kde je primárním cílem, přes kulturní akce až k zahraničnímu vysílání. Podpora francouzštiny je prostředkem i cílem šíření vlivu Francie v zahraničí, francouzština představuje symbol francouzské kultury. Do počátku devadesátých let dvacátého století bylo nemyslitelné, že by francouzská kultura mohla být šířena jinak než ve francouzském jazyce. Důraz na výlučné užívání francouzského jazyka ve zmíněných oblastech byl dlouhodobě součástí instrukcí pro každého diplomata působícího ve francouzské kulturní diplomacii. Postoj k šíření francouzského jazyka byl následující: „Šíření francouzské kultury splývá s šířením francouzského jazyka. Francouzská kulturní přítomnost v zahraničí je založena na její přítomnosti jazykové, od které se vše odvíjí.“²²¹ Od počátku devadesátých let se situace změnila. Francouzský jazyk neztratil pro Francii svůj identitární význam. Francie nadále významně usiluje o posílení jeho role ve světě, nadále chápe francouzštinu jako nástroj vlivu, který uplatňuje zejména v rámci Frankofonie. Od počátku devadesátých let byla ale nucena přistoupit k pragmatičtějšímu přístupu k užívání jazyka: „Francie se nesmí obávat využití jiných jazyků k šíření svých myšlenek: např. programy na podporu překladu ministerstva zahraničí, které dávají prioritu humanitním oborům, k tomu přispívají“²²². V některých regionech, kde již dlouhodobě působí (zejména v západní Evropě) docházelo k poklesu francouzsky mluvících. Zároveň se francouzská kulturní diplomacie rozšiřovala do regionů, kde francouzština nikdy neměla silnou pozici (střední a východní Asie). Francouzský jazyk byl tak oddělen od obsahu, stal se pouze vektorem kulturního působení, ne jeho esencí. Neznamená to, že by Francie přistoupila k výlučnému používání cizích jazyků v oblastech, kde není publikum zcela frankofonní. Používání francouzštiny při kontaktu s lokálním publikem je nadále prioritou. V případě, že to není možné, je na druhém místě upřednostňováno použití lokálního jazyka. Teprve když ani tuto variantu nelze uplatnit, je přistoupeno k využití třetího jazyka (v praxi zejména angličtiny).

Tento posun v kulturní diplomacii je zcela zásadní. Průkopnickou oblastí, kde byl princip užívání jiných jazyků uplatněn, se stalo zahraniční vysílání – oblast, jejíž rozvoj charakterizuje období 1990-2010. Vzhledem k tomu, že Francie usilovala o globální mediální přítomnost svých televizních a rozhlasových stanic určených pro zahraniční publikum, musela primárně vyřešit otázku jazyka, ve kterém budou tato média vysílat. Výsledkem je opět vítězství pragmatického přístupu: ve francouzském zahraničním vysílání se nejdříve začaly objevovat pořady v cizích jazycích, postupně byly zavedeny i

---

²²¹ Pigniau, B., *Histoires de diplomatie culturelle des origines à 1995*, Paris: La Documentation française, 1995.

²²² *La France et l'Europe dans le monde. Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France 2008-2020*, str. 59.

jazykové mutace jednotlivých stanic – RFI a France 24: „posvátné spojenectví, které vládlo mezi jazykem a kulturou, se stalo daleko volnějším.“²²³

2.4.2 Vybrané modely kulturních diplomacií

Francie vytváří globální a ambiciózní kulturní diplomacii. Samotný fakt, že se rozhodla provozovat tento typ diplomatické praxe, ji nikterak neodlišuje od ostatních aktérů na mezinárodním poli. Kulturní diplomacie se dnes stala součástí diplomatické praxe větších i menších států. Provozují ji jak státy, u kterých je tato část diplomatické aktivity založena na dlouhé tradici a patří mezi zavedené a významné hráče v dané oblasti (Francie, Velká Británie, Spolková republika Německo, Spojené státy americké) tak i státy, které jsou v oboru nováčky.

V předešlé podkapitole jsme charakterizovaly francouzskou kulturní diplomacii. Nyní se soustředíme na stručnou charakteristiku ostatních modelů, abychom v závěru mohli přistoupit k vzájemnému porovnání. Pro tento účel byly vybrány modely americké, britské, německé a české kulturní diplomacie. V rámci každého modelu ukážeme, jak se vyvíjel a na jakých principech je postaven, na které oblasti činnosti se zaměřuje, a jak vypadá struktura aktérů, kteří se na dané kulturní diplomacii podílí. Příklad Spojených států byl vybrán z toho důvodu, že Francie své kulturní působení pojímá jako protiváhu amerického kulturního vlivu. Stále zdůrazňuje, do jaké míry jsou její zásady kulturního působení odlišné od USA. Spojené státy mohou být považovány za věčného rivala Francie v kulturní oblasti – v linii symbolické (odlišné kulturní tradice, jiný vztah kultury a státu), i v rovině materiální (pozice kulturního průmyslu ve světě). Srovnání s Velkou Británií a Německem se přímo nabízí. Oba státy mají pevnou poválečnou tradici kulturní diplomacie, oba disponují rozsáhlou sítí kulturních center v zahraničí a oba modely bere v potaz samotná Francie jako příklady pro vlastní fungování. Jsou to tedy dva základní referenční typy, které vykazují vlastní charakteristiky. Poslední případ, který byl zařazen, se vztahuje ke kulturní diplomacii České republiky. Byl zvolen jako příklad kulturní diplomacie malého státu.

2.4.2.1 Kulturní diplomacie Spojených států amerických

Pro americkou kulturní diplomacii je symptomatická její měnící se intenzita – nevyrovnaná politická podpora a s tím spojené i změny v geografických prioritách. Ačkoli je kulturní diplomacie během na dlouhou trať, americká kulturní diplomacie je

---

²²³ Simoulin, V., „Les inflexions de la politique culturelle extérieure de la France“, *Esprit*, 253 (1999), str. 129.

v zahraničí často kritizována za to, že Američané jsou přítomni jen během krizí a v době míru odcházejí z terénu – dochází tedy k mobilizaci kulturní diplomacie v závislosti na momentální situaci²²⁴. Dalším významným rysem je tradiční nedůvěra vztahující se ke spojení kultury a vládních institucí - v USA převažuje pocit, že kultura podléhá zákonům trhu stejně jako ostatní oblasti činnosti – tento argument se tak nejčastěji objevuje právě v situacích jako po konci studené války, kdy bylo třeba obhajovat samotnou existenci kulturní diplomacie. Přestože se stát v průběhu dvacátého století stále více zapojoval do exportu americké kultury, spolupráce s nadacemi a se soukromým sektorem byla vždy zdůrazňována a představuje jednu ze základních charakteristik modelu. V neposlední řadě akcentuje americká kulturní diplomacie úzké spojení mezi informačními kampaněmi a kulturními aktivitami. Není tajemstvím, že např. během Studené války svou roli v americké kulturní diplomacii hrály i zpravodajské služby.

Počátky americké kulturní diplomacie sahají do první poloviny dvacátého století, kdy byly kulturně diplomatické aktivity směřované hlavně do Latinské Ameriky, kde se USA snažily vyvážit vliv nacistického Německa (v roce 1938 bylo proto v rámci State Department vytvořeno Oddělení kulturních vztahů - Division of Cultural Relations). Po druhé světové válce zájem o kulturní diplomacie klesl, s výjimkou kulturního působení v Západní Evropě, konkrétně v Německu a v Rakousku. Byly zde zřízeny tzv. America Houses, v jejichž prostorách se nacházela kulturní centra a knihovny. Ve stejném období byl zahájen Fullbright Program (1946), který i dnes pomáhá financovat akademické výměny. Počátek Studené války vyvolal opět zájem o kulturní diplomacii. Centrální institucí, která spravovala informační a kulturní programy se stala USIA (United States Information Agency). Do jejich kompetencí spadala kulturní centra v zahraničí, výuka anglického jazyka a sféra organizace kulturních akcí (výstav, koncertů, apod.).

Mezníkem ve vývoji americké kulturní diplomacie je konec Studené války. Devadesátá léta 20. století znamenala radikální snižování finančních a personálních zdrojů (rozpočet USIA koncem devadesátých let klesl o 33% a lidské zdroje o 29%²²⁵). V roce 1999 byla USIA zrušena a připojena k americkému ministerstvu zahraničí. Ve stejném období docházelo také ke změnám v geografické orientaci americké kulturní diplomacie. Zájem se upíral na východní Evropu a na státy, které získaly nezávislost po rozpadu Sovětského svazu. K dalšímu obratu došlo po událostech ze září 2001. V americkém tisku i odborné literatuře nacházíme volání po návratu kulturní diplomacie. Jakoby si USA začaly uvědomovat zhoršování vlastního vnímání v zahraničí, a to zejména v islámském světě. Kulturní diplomacie je tak ve Spojených státech opět pojímána jako důležitá součást diplomacie veřejné, kulturní diplomacie je opět v módě. Odpovídá tomu jak navyšování finančních zdrojů, tak i změny v americké administrativě.

---

²²⁴Viz např. *Cultural Diplomacy – The Linchpin of Public Diplomacy, Report of the Advisory Committee on Cultural Diplomacy*, U.S. Department of State, 2005.

²²⁵ Sablosky, Juliet Antunes, *Recent Trends in Department of State Support for Cultural Diplomacy: 1993-2002*, Center for Arts and Culture, 2003, str. 4.

Aktivity americké kulturní diplomacie pokrývají všechny oblasti kulturně diplomatické aktivity – Spojené státy americké disponují kulturními centry v zahraničí a spravují knihovny, podporují výměny umělců, apod. Rozsáhlá je i struktura zahraničního vysílání. The Broadcasting Board of Governors, který dohlíží na americká veřejná média vysílající do zahraničí, má pod svým dohledem Voice of America (VOA), Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), Radio Free Asia, World Net Television, Radio/TV Martí. Po událostech ze září 2001 USA iniciovaly nové mediální projekty jako je Radio Farda (Írán), Afghanistan Radio Network a Middle East Television Network pro oblast Blízkého východu (skládá se z Radio Sawa, které nahradilo arabskou část vysílání VOA a Alhurra – televizního vysílání v arabském jazyce). Méně podpory pak plyne do exportu americké kinematografie, která se zejména díky tržní síle Hollywoodu a amerických distribučních společností „prodává sama“.

Administrací většiny kulturních programů je v současné době pověřeno Bureau of Educational and Cultural Affairs (ECA) fungující v rámci Department of State. ECA spadá přímo pod Undersecretary of State for Public Diplomacy and Public Affairs (funkce byla zřízena po zrušení USIA v roce 1999. Mezi další aktivity patří podpora překladů amerických autorů a zvláštní pozornost věnují USA vědeckým a studijním pobytům. Organizují také prostřednictvím International Visitor Leadership Program (do roku 2004 International Visitors Programme) pobyty zahraničních elit v USA. Prostřednictvím Office of English Language Programs plynou investice také do výuky anglického jazyka v zahraničí.

2.4.2.2 Britská kulturní diplomacie

Britská kulturní diplomacie je charakterizována třemi základními rysy. V první řadě se jedná o podíl regionálních hráčů. Vzhledem k probíhající devoluci ve Velké Británii, dochází od druhé poloviny 90. let i v oblasti kulturní diplomacie k většímu zapojení regionálních subjektů než u jiných států. I Skotsko, Wales, Anglie a Severní Irsko mají tak své zahraničně kulturní ambice. Dalším znakem je snaha o využívání moderních trendů veřejné diplomacie, včetně strategií nation branding. Britská kulturní diplomacie je také velice inovativní – jako jeden z prvních států investovala Velká Británie, která je velkým propagátorem moderní veřejné diplomacie, do oblasti branding. Kampaň *Cool Britannia*, která byla zahájena v období působení premiéra Tonyho Blaira, byla jednou z prvních iniciativ na úrovni státu jak změnit image daného státu v zahraničí. Velká Británie prostřednictvím této kampaně usilovala o změnu pohledu – na rozdíl od zažitého obrázku tradiční země chtěla nabídnout více moderní tvář. V neposlední řadě je ve Velké Británii kladen velký důraz na nepřímý vliv britské centrální vlády v oblasti exportu kultury a kulturní spolupráce. Ministerstvo zahraničí tak sice vytyčuje hlavní směr kulturní diplomacie v souladu s cíli zahraniční politiky, ale samotný výkon kulturní diplomacie je v rukou stěžejního aktéra - British Councilu.

V neposlední řadě Velká Británie otevřeně deklaruje ekonomické cíle své kulturní diplomacie.

Stejně jako pro francouzskou kulturní diplomacii je pro britskou kulturní diplomacii důležitá její koloniální minulost. Z hlediska geografického směřování je tak Velká Británie ve velké míře zaměřena na své bývalé kolonie, se kterými udržuje užší kulturní vztahy. Historicky lze britskou kulturní diplomacii označit za systém s dlouhou tradicí - British Council for Relations with other countries, který disponuje pobočkami v zahraničí, byl založen již v roce 1936. O dva roky později byl jeho název změněn na British Council a podle královské charty z roku 1940 má za úkol: "šíření povědomí o Velké Británii a zajištění jejího dlouhodobého ocenění". Dnes je přítomen ve 109 zemích světa. Stejně jako v případě USA, došlo v britské kulturní diplomacii po konci Studené války k výrazným rozpočtovým škrtnům, na druhou stranu British Council otevíral pobočky v zemích střední a východní Evropy.

Od počátku 21. století prochází britská administrativa řadou proměn spojených s větším důrazem, který Británie klade na veřejnou diplomacii, jejíž je kulturní diplomacie i v britském pojetí součástí. Změny se zaměřily zejména na koordinaci aktivit spojených s veřejnou diplomacií – v roce 2006 byl založen tzv. Public Diplomacy Board (PDB)²²⁶, jehož členy jsou mimo jiné i zástupci institucí věnujících se primárně kulturní diplomacii – ředitel British Council a ředitel BBC World Service. Schází se minimálně čtyřikrát do roka a určuje strategické směřování britské veřejné diplomacie, sleduje a hodnotí její dopady a navrhuje využití finančních prostředků.

Konkrétně v oblasti kulturní diplomacie deleguje britské ministerstvo zahraničních věcí (Foreign and Commonwealth Office) správu mezinárodních kulturních vztahů na British Council, který zajišťuje výměny v oblasti vzdělání, umění a vědy, vysílání britských umělců a učitelů jazyka do zahraničí. British Council je nevýdělečnou organizací a funguje nezávisle na vládě (jako non-departmental public body). Ve vztahu k PDB je zajištěna jeho operační nezávislost v každodenní činnosti. Sesterskou organizací British Council je Visiting Arts, která se stará o přijímání zahraničních umělců, vědců a učitelů ve Velké Británii. Na jeho financování se podílí Arts Council of England, the Scottish Arts Council, the Arts Council of Wales, the Arts Council of Northern Ireland, FCO, ministerstvo pro kulturu, média a sport (The Department for Culture, Media and Sport – DCMS) a British Council. Jak British Council, tak Visiting Arts mají možnost vedle alokovaných zdrojů z rozpočtu ministerstev a dalších institucí shánět vlastní finanční prostředky (poměr vládních zdrojů a ostatních zdrojů financí je např. v případě British Council 1:2).

British Council disponuje také pravomocemi v oblasti akademické výměny, spravuje tzv. Chevening Scholarships, které jsou určeny zahraničním studentům a financované britským ministerstvem zahraničí. Stal se manažerem iniciativy britského premiéra

– *EducationUK*, jejímž cílem je zvýšit počet zahraničních studentů na britských školách. Činnost British Council je geograficky členěna do třinácti regionů, v rámci kterého vždy jeden BC je hlavním centrem pro celý region. Základní jednotkou aktivit British Council v zahraničí tak není stát, ale region.

Velká Británie má také svá zahraniční audiovizuální média - BBC World Service nabízí rozhlasové i televizní vysílání. Od března 2008 vysílá i do oblasti Blízkého Východu prostřednictvím BBC Arabic television. BBC World je rovněž začleněna mezi aktéry britské strategie veřejné diplomacie, ale Public Diplomacy Board zajišťuje BBC World plnou editorskou nezávislost. Kromě BBC World Service britské ministerstvo zahraničních věcí dále podporuje British Satellite News, které nabízí programy s britskou tematikou k další distribuci.

Geografické priority britské kulturní diplomacie jsou velice široké - pokrývají oblast střední a východní Evropy, státy bývalého Sovětského svazu, Východní a JV Asii, Jižní Asii, Afriku a islámské země. Stanovení konkrétních prioritních zemí v rámci širších regionů spadá do kompetencí PDB, který určuje cca 25 států, jejichž oslovení prostředky veřejné a tedy také kulturní diplomacie je v souladu se zahraničněpolitickými cíli Velké Británie.

2.4.2.3 Německá kulturní diplomacie

Mezi základní rysy německé kulturní diplomacie patří velký podíl nadací na financování kulturních a vzdělávacích aktivit v zahraničí. Druhým výrazným rysem je - zejména v porovnání s Francií - relativně velká nezávislost ředitelů německých kulturních center - Goethe Institutů - v zahraničí na velvyslanectví SRN v dané zemi.

Po druhé světové válce usilovalo Německo o znovunabytí pozice na mezinárodní scéně, oblast šíření německé kultury byla ale negativně ovlivněna zkušeností s válečnou propagandou. Goethe Instituty, německá kulturní a vzdělávací centra v zahraničí, si proto bedlivě střeží svou nezávislost na centrální vládě. Tato situace je v Německu umožněna i tím, že hlavní kompetence v oblasti kultury v Německu patří spolkovým vládám.

Počátky novodobé německé kulturní diplomacie spadají do 50. let 20. století. V roce 1951 byl založen Goethe Institut jako nástupce Německé akademie (Deutsche Akademie, DA) a zaměřil se zpočátku zejména na výuku německého jazyka v SRN. Na přelomu 50. a 60. let dvacátého století vstupuje Goethe Institut i do zahraniční politiky a přejímá zahraniční kulturní centra. V roce 1976 byla podepsána Smlouva mezi ministerstvem zahraničních věcí a Goethe Institutem upravující jeho statut. Označila jej za nezávislou kulturní instituci. Pád komunismu znamenal předěl v činnosti Goethe Institutu,

---

²²⁶ Vedle Public Diplomacy Board funguje ještě jako jeho poradní orgán tzv. Public diplomacy partners group, který sdružuje větší počet členů. Jeho úkolem je realizace návrhů PDB.

došlo především k výrazné reorientaci na střední a východní Evropu. Byly otevírány nové Goethe Instituty v zemích bývalého sovětského bloku a to v době, kdy jinde byly instituty zavírány v rámci úsporných opatření. Významným mezníkem ve struktuře aktérů německé kulturní diplomacie je leden 2001, kdy došlo ke spojení Goethe Institut a Inter Nationes (původně instituce zaměřená na média, závislá na německé tiskové agentuře), která měla za úkol šířit v zahraničí informace o Německu (knihy, noviny, filmy) a vzniká Goethe Institut – Internationes (GIIN). Podle článku 2 statutu je cílem GIIN šíření německého jazyka v zahraničí, mezinárodní kulturní spolupráce, poskytování informací o kulturní, společenské a politické situaci v Německu.

Současná německá kulturní diplomacie vychází z materiálu nazvaného Koncepce 2000, kterou představil tehdejší ministr zahraniční Joschka Fischer. Tento dokument kromě výše zmíněného sloučení Goethe Institutu a Inter Nationes nepřináší mnoho nového: „Spíše potvrzuje a rozvíjí první, do té doby teoreticky neměnné psané principy německé zahraniční kulturní politiky ze 70. let. Nebylo třeba měnit osvědčenou institucionální strukturu nejdůležitějších kulturně-politických aktérů působících v zahraničí...Organizace mají nadále zůstat autonomní a zasazovat se v duchu kulturní výměny o otevřenou a sebekritickou zahraniční kulturní politiku. ...Z dlouhodobějšího hlediska koncepce zdůrazňuje spolupráci v oblasti vzdělávání a vědy. U stávajícího prioritního postavení jazykové výuky došlo ke změně toliko ve snaze nechápat němčinu jako předmět konkurence, nýbrž jako jeden z mnoha prostředků k uspokojení touhy po německé kultuře“²²⁷.

Na centrální úrovni je hlavním institucionálním prvkem Sekce pro kulturu a komunikaci (Abteilung für Kultur und Kommunikation) federálního ministerstva zahraničních věcí. Sekce je dělena jak tematicky (výuka německého jazyka v zahraničí, německé školy v zahraničí, akademické výměny, zahraniční vysílání, atd.), tak geograficky (kulturní a mediální vztahy podle jednotlivých regionů světa). Disponuje také rámci agendy veřejné a kulturní diplomacie třemi pověřenci (pověřenec pro kulturu a vzdělání, pověřenec pro komunikaci a veřejnou diplomacii a pověřenec pro kulturní a mediální vztahy) a jedním zvláštním pověřencem pro mezikulturní dialog. Největšími partnery pro oblast kulturní diplomacie jsou Goethe Institut, DAAD (Deutsche Akademische Austauschdienst – Spolková služba pro akademickou výměnu), DW (Deutsche Welle – německé zahraniční rozhlasové a televizní vysílání) a nadace Alexandera von Humboldta zaměřená na oblast akademické výměny (nadace je financována převážně z federálních zdrojů, zejména ministerstvem zahraničních věcí a ministerstvem školství). Významnou roli hrají také další velké nadace napojené na politické strany – Nadace Konrada Adenauera, Heinricha Bölla a Friedricha Eberta.

---

²²⁷ Richterová, P.: *Německá zahraniční kulturní politika ve světle globalizace: německé dvojí řešení*, dostupné na <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=700> (přístup 1.9.2008).

Goethe Instituty, jak již bylo řečeno výše, jsou hlavními prvky německé kulturní diplomacie. Poskytují primárně kurzy německého jazyka, pořádají kulturní akce a disponují veřejně přístupnými knihovnami nebo celými informačními centry. Společně s německými zastupitelskými úřady v zahraničí vybírají Goethe Instituty významné osobnosti dané země, které zvou do SRN. Vedle samotných Goethe Institutů existují i menší tzv. Goethe Zentrum. Stejně jako v případě British Councilu jsou aktivity jednotlivých Goethe Institutů koordinovány na regionální úrovni v rámci patnácti regionů, jejichž regionální ředitelé se pravidelně scházejí. Konkrétní rozhodnutí jsou nicméně přijímána na úrovni každé země. Centrála GIIN radí ředitelům jednotlivých GI, ale ti jsou svobodní v nakládání s finančními prostředky. V zemi hostitele je ředitel Goethe institutu nezávislý na velvyslanectví v dané zemi a není mluvčím německé vlády a vládní politiky. Zástupci GIIN proto neustále zdůrazňují svou nezávislost na ministerstvu zahraničí, přestože jsou Goethe Instituty začleněny do schématu německé zahraniční politiky. Ředitelé GI mají tedy spolupracovat se zastupitelskými úřady, informovat ministerstvo zahraničí o aktivitách, teoreticky má dokonce ministerstvo zahraničí právo veto, a to v případě, že je činnost GI v rozporu se zahraničněpolitickými zájmy Německa. Nezávislost Goethe Institutů panuje i na finanční úrovni. Němci kladou důraz na finanční soběstačnost institutů; pobočky v Německu se samofinancují, zahraniční instituty jsou z velké části spolufinancovány ministerstvem zahraničí (rozpočet stanovuje společně ministerstvo zahraničí a Bundespresseamt); vlastní zdroje plynou z jazykových kurzů, jiného typu vzdělání, zkoušek a od sponzorů. V posledních letech se podíl zdrojů alokovaných z veřejných rozpočtů a vlastních zdrojů Goethe Institutu pohyboval okolo 1:3²²⁸.

Geograficky se německá kulturní diplomacie tradičně orientuje na západní Evropu, kde také stále přetrvává největší zájem o výuku německého jazyka. Po konci Studené války v souladu s geopolitickými trendy došlo k znovuoživení zájmu o střední a východní Evropu a od počátku 21. století se německá kulturní diplomacie soustředila na oblast střední Asie a na arabské země. Celkově lze nicméně přítomnost německých kulturních center označit za globální, což řadí Německo spolu s Velkou Británií a Francií na první místa mezi státní aktéry kulturní diplomacie.

2.4.2.4 Česká kulturní diplomacie

Kulturní diplomacie ČR je v současné době zainteresovanými aktéry označována jako kulturní složka prezentace ČR v zahraničí, která je dále složena z ekonomické a turistické oblasti. Toto komplexní pojetí zahraniční prezentace „je vlastní menším stá-

---

²²⁸ Viz Výroční zprávy Goethe Institutu z let 2002-2007. Dostupné na <http://www.goethe.de/en/index.htm> (přístup 5.12.2008).

tům, které podobně jako ČR akcentují ekonomické dopady působení kulturní diplomacie²²⁹. Česká republika je na počátku 21. století stále ještě ve fázi formování zahraniční prezentace a kulturní diplomacie. Vymezují se vztahy mezi hlavními aktéry, existuje zde i úsilí držet krok se zahraničními trendy v daných oblastech. (využití moderních technologií, branding, marketing, apod.). Česká republika je malou zemí, nicméně usiluje – samozřejmě méně ambiciózně a s menší teritoriální působností - o pokrytí všech oblastí kulturní diplomacie a kulturní dimenze zahraniční politiky. Disponuje vlastními kulturními instituty v zahraničí, podporuje výuku českého jazyka a vývoz literatury, kulturní výměny, udržuje vztahy s krajanskými komunitami jakožto nositeli a šířiteli české kultury v zahraničí a má dokonce vlastní zahraniční rozhlasové vysílání. Jedním z důležitých rysů kulturních diplomacií malých států je nutnost větší spolupráce s ostatními zahraničními aktéry. V případě České republiky je příkladem regionální spolupráce v rámci Středoevropské kulturní platformy, která vznikla jako neformální sdružení zemí Visegrádské čtyřky. Dalším příkladem jsou aktivity v rámci projektu EUNIC (European Union of National Institutes of Culture), do kterých se zapojují Česká centra.

O české kulturní diplomacii můžeme mluvit až od roku 1993, tedy od vzniku samostatné České republiky. Počátek 90. let, krátká doba existence ČSFR, neznamenal významné období pro kulturní diplomacii, která nebyla prioritní oblastí transformující se zahraniční politiky. Nelze říci, že za existence ČSSR zde nebyla jistá forma kulturní diplomacie, samozřejmě odpovídající ideologickým a zahraničněpolitickým cílům tehdejšího státu. Před rokem 1989 např. disponovalo Československo tzv. *kulturními a informačními středisky*, která podávala informace o dění v tehdejší Československu²³⁰. Teritoriálně i politicky byla zaměřena především na státy komunistického bloku. Činnost těchto středisek odpovídala běžné náplni činnosti zahraničních kulturních center, zaměřovala se na organizaci koncertů, pořádání jazykových kurzů, přednášek, filmových představení, literárních večerů, apod. Kulturní a informační střediska byla na počátku 90. let zrušena a vznikla tzv. Česká centra, hlavní nositelé novodobé české kulturní diplomacie. Zpočátku se zaměřila na budování povědomí o nové identitě České republiky - demokratické země v centru Evropy usilující o zapojení do evropských a mezinárodních struktur. V současné době je náplň jejich činnosti podobná jako u jiných zahraničních kulturních center typu Goethe Institut nebo British Council.

Základním dokumentem vztahujícím se k zahraniční prezentaci ČR (a tudíž i k oblasti kulturní diplomacie) a definujícím působnost hlavních aktérů je Koncepce jednotné prezentace České republiky. Byla schválena v lednu 2005²³¹ a usiluje o propojení prezentačních aktivit v jednotlivých oblastech (cestovní ruch, export, kultura, věda,

---

²²⁹ Tomalová, E., „Kulturní rozměr české zahraniční politiky“, *Česká zahraniční politika v roce 2007*, Kořan. M. (ed), Praha: ÚMV, 2008, str. 381-394

²³⁰ Podrobněji o historii české veřejné diplomacie a kulturní diplomacie viz např. Peterková, J., *Veřejná diplomacie*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.

²³¹ *Usnesením vlády ČR č. 74 z 19. ledna 2005.*

atd.). Jejím cílem je „sjednotit postup orgánů státní správy v oblasti prezentace doma i v zahraničí, oprostít se od stávajícího obrazu postkomunistické země s levnou pracovní silou (...), zvýšit počet kvalitních zahraničních investic a zisků z turistiky (...), zvýšit efektivitu výdajů státního rozpočtu na prezentační a marketingové aktivity státu a podporovat vytváření pozitivního obrazu České republiky.“²³² Zásadním přínosem Konceptce je tak především samotná reflexe v rámci státní správy o koncepci zahraniční prezentace ve všech zmíněných oblastech. Novějším programovým dokumentem schváleným vládou ČR v listopadu 2008²³³ je Státní kulturní politika na léta 2009-2014, která se vztahuje primárně k vnitřní kulturní politice, věnuje se ale i její zahraniční dimenzi, konkrétně „posílení role kultury v politice vnějších vztahů a prosazování hospodářských zájmů v zahraničí“²³⁴.

Styčným prvkem současné kulturní diplomacie ČR je v rámci centrální administrativy Ministerstvo zahraničních věcí ČR. Odbor, který má dnes na starost v mj. i kulturní diplomacii prošel od počátku 21. století řadou organizačních změn a několikrát byl změněn i jeho název. Od roku 2008 se jedná o Odbor pro kulturu, komunikaci a prezentaci (OKKP) spadající pod Sekci ekonomické spolupráce a zahraniční prezentace.²³⁵ Tento odbor se podílí na formulaci zahraniční politiky ČR v dané oblasti a zabezpečuje zapojení relevantních subjektů do prezentační činnosti (v oblasti kulturní diplomacie tak komunikuje zejména s Českými centry a se zastupitelskými úřady, kterým nabízí konkrétní možnosti kulturních aktivit v zahraničí). V roce 2010 byla nově ve struktuře ministerstva zahraničních věcí vytvořena pozice koordinátora pro veřejnou diplomacie, který se má v budoucnu zaměřit na vytvoření nové strategie české veřejné diplomacie.²³⁶ Podle Konceptce jednotné prezentace České republiky z roku 2005 má OKKP zajišťovat chod sekretariátů nového orgánu - meziresortní Komise pro prezentaci ČR, která spojuje všechny aktéry zapojené do vnější prezentace ČR. OKKP se dále zabývá agendou českého zahraničního rozhlasového vysílání (ve spolupráci s redakcí Čro7) a udržuje kontakt s českými krajany. Zajišťuje také vnější prezentaci České republiky na internetu²³⁷ a spolupracuje s redakcí internetových Českých listů a dvouměsíčníku Srdce

²³² *Konceptce jednotné prezentace České republiky*, str. 3, dostupné na http://www.cot.cz/data/cesky/05_10/priloha_C1005.pdf (přístup 2.3.2011).

²³³ *Usnesení Vlády České republiky ze dne 19. listopadu 2008 č. 1452 o Státní kulturní politice na léta 2009 až 2014.*

²³⁴ *Státní kulturní politika na léta 2009-2014*, str. 16. Jako příklady podpory této dimenze je uvedeno následující: „Formou přímých aktivit subjektů z ČR či účasti na mezinárodních projektech typu festivalů, veletrhů či bienále budou podporovány projekty, které působí jako „vyslanci“ české kultury.“ Tamtéž.

²³⁵ V roce 2007 prošel tento Odbor řadou změn na organizační úrovni. V květnu 2007 byl sloučen Odbor kulturních a krajanských vztahů s Odborem pro prezentaci ČR - do listopadu 2007 pod názvem Odbor krajanských a kulturních vztahů a zahraniční prezentace. V současné době se dělí na oddělení krajanských vztahů, oddělení teritoriální a oddělení prezentace ČR.

²³⁶ Viz Peterková, J., „Kulturní rozměr české zahraniční politiky“, *Česká zahraniční politika v roce 2010*, Kořan, M (ed.), Praha: ÚMV, v tisku.

²³⁷ OKKP rozvíjí internetové stránky www.czech.cz - oficiální stránky České republiky, kde lze najít základní informace o české ekonomice, kultuře a inomingové turistice.

Evropy. Do června 2007 existovala v rámci organizační struktury MZV také funkce náměstka ministra pro vnější ekonomické vztahy a prezentaci ČR v zahraničí.

Hlavním partnerem MZV v oblasti kulturní diplomacie jsou Česká centra²³⁸ – příspěvková organizace Ministerstva zahraničí, která má svou působnost v ČR i v zahraničí. Mají na starost všechny složky prezentace „v souladu s koncepcí a prioritami zahraniční politiky České republiky, koncepcí prezentace ČR v zahraničí a s proexportní politikou vlády ČR.“²³⁹ Vzhledem k tomu, že se v souladu s komplexním pojetím prezentace České republiky zaměřují také na oblast obchodu a cestovního ruchu, spolupracují Česká centra také s dalšími agenturami podílejícími se na české zahraniční prezentaci – agenturami Czech Trade a Czech Tourism. Můžeme nicméně říci, že kulturní dimenze jednoznačně převažuje v činnosti Českých center.²⁴⁰

Ze strany ostatních rezortů patří mezi další aktéry české kulturní diplomacie Ministerstvo kultury a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Ministerstvo kultury se zapojuje zejména do oblastí bilaterálních kulturních dohod, které tvoří další základ pro kulturní spolupráci, a do oblastí multilaterální dimenze zahraniční kulturní politiky (především ve vztahu k UNESCO). Spolupracuje také v rovině koncepční - aktivně se podílelo na přípravě zmíněného programového materiálu Státní kulturní politika v letech 2009-2014. MŠMT se podílí např. na materiálním a personálním zabezpečení výuky českého jazyka a literatury v zahraničí²⁴¹, tj. na vysílání lektorů a učitelů ke krajským komunitám, které jsou chápány jako nositelé a propagátoři české kultury v zahraničí.

Zvláštní kategorii představují aktéři působící v oblasti zahraničního vysílání, které je v případě ČR samozřejmě skromnější než u velkých států. Zaměřuje se na rozhlasové vysílání, zahraničním televizním vysíláním ČR nedisponuje. Hlavním činitelem je zde Český rozhlas 7 – zpravodajsky zaměřená stanice informující zahraniční veřejnost o dění v ČR.

Geografické zaměření české kulturní diplomacie má být v souladu s cíli české zahraniční politiky, v současné době nicméně neexistují dokumenty, které by upravovaly specifické cíle české kulturní diplomacie v jednotlivých zemích nebo definovaly prioritní země. Česká centra disponují v současné době (2008) dvaceti čtyřmi pobočkami v zahraničí – mimo Evropu v Argentině (Buenos Aires), Japonsku (Tokyo) a ve Spojených státech amerických (New York). Toto rozmístění odráží snahu o přítomnost ve velkých světových kulturních metropolích.

---

²³⁸ Nástupnická organizace Správy zahraničních kulturních zařízení zřízené k lednu 1993.

²³⁹ Viz *Statut Českých center* z června 2004.

²⁴⁰ Rozhovor s Jitkou Stavínovou, programovou náměstkyní ČC, ze dne 12.11.2007.

²⁴¹ Viz *Usnesení vlády ČR ze dne 14.12.2005 č. 1622 o Programu podpory českého kulturního dědictví v zahraničí na léta 2006 až 2010*.

Francouzská kulturní diplomacie ve srovnání s ostatními modely

Na základě poznatků o fungování francouzské, americké, britské, německé a české kulturní diplomacie můžeme nyní přistoupit k jejich porovnání. Mezi jednotlivými modely existuje celá řada rozdílů, které většinou vychází z odlišné politické (v rovině vztahu státu a kultury) a administrativní tradice (silná centrální role rezortních ministerstev versus velká autonomie nevládních agentur). Vidíme však také, že u všech zmíněných států (včetně malého státu jako je Česká republika) je rozsah aktivit veliký: najdeme zde kulturní centra v zahraničí a jejich zapojení do umělecké výměny a organizace kulturních aktivit v hostitelské zemi, programy na výuku jazyka, zahraniční vysílání (u větších aktérů i televizní) a další doprovodné aktivity. Francie tedy nepředstavuje v tomto ohledu výjimku.

Francie si sama uvědomuje, že v prostředí kulturní diplomacie se pohybuje stále více aktérů a že musí najít způsob, jak najít své místo mezi ostatními hráči. Prvním možným scénářem vývoje je hledání inspirace u jiných států a snaha o konkurenceschopnost ve stejných kategoriích. Vývoj v devadesátých letech a reformy na něj navazující ukazují, že Francie skutečně přistoupila ke sbírání zkušeností. Francie nechce v kulturní diplomacii zaostávat, sama ale tolik novinek nepřináší. Spíše dohání nežli vede.

Mezi hlavní příklady přenosu zkušeností patří praxe využívání nevládních agentur. Po celá devadesátá léta až do současnosti byla podrobována kritice jedna ze základních charakteristik francouzského modelu – přímý vliv ministerstva zahraničí na kulturní diplomacii. Francie proto během daného období přenášela postupně provádění aktivit na tzv. operátory, agentury specializované na danou oblast agendy (AEFE, EduFrance později CampusFrance, CulturesFrance, později IF a další). Tato praxe byla inspirována zejména britským administrativním modelem. Přímou vazbu najdeme v oblasti zahraniční vzdělávací politiky a přijímání zahraničních studentů ve Francii. Vznik agentury EduFrance v roce 1998 je modelován na základě agentury Education Counselling Service (ECS)²⁴², která vznikla o 14 let dříve. Oběma agenturám byla svěřena stejná agenda i jejich vnitřní struktura byla velice blízká. Praxe nicméně ukázala, že tradice vztahu ministerstev a agentur se v případě obou zemí liší. Můžeme tedy říci, že navzdory faktu, že Francie přejala model vytváření agentur, uchovala si stále velký vliv na jejich fungování a tyto agentury se proto těší menší míře autonomie než je tomu u ostatních států.

Druhým příkladem spojeným s dilematem větší autonomie agentur na ministerstvu zahraničí je dlouholeté úsilí o vytvoření jednotné značky pro francouzská kulturní centra v zahraničí. Hodnotící zprávy vztahující se ke kulturní diplomacii, články v tisku

---

²⁴² Tématu transferu agenturní praxe jakou součástí přebírání administrativní zkušenosti v rámci veřejné politiky se podrobně věnuje Annelise Dodds. Viz Dodds, A., „Le développement des agences en Grande-Bretagne et en France : L'exemple d'EduFrance, transfert d'Outre-Manche ou création indigène?“, *Revue française d'administration publique*, 111 (2004), str. 483-500.

i rozhovory, které byly vedeny za účelem tohoto výzkumného projektu potvrzují, že dlouhodobým nedostatkem francouzské kulturní diplomacie je neexistence kulturní organizace, která by organizačně i vizuálně zastřešovala kulturní centra v zahraničí. Francouzi dlouhodobě poukazují na fungující modely Goethe Institutu, British Councilu, odvolávají se i na španělský Institut Cervantes. První rozsáhlejší reformou, která měla tento problém řešit, byla Kouchnerova reforma. Vzhledem k nutnosti politických ústupků a konzervativní povaze systému francouzské kulturní diplomacie došlo nakonec pouze k vytvoření agentury Institut français, která sice svým logem zastřešuje zahraniční kulturní centra, ta ovšem stále zůstávají pod správou ministerstva zahraničí. Zahraniční inspirace tak prozatím ovlivnila jen vizuální sjednocení kulturních center v zahraničí, vnitřní fungování a rozdělení pravomocí si Francie udržela v rámci své tradice.

Specifickou oblast představuje zahraniční vysílání. Zde Francie zřetelně pocíťovala výrazný vliv Spojených států amerických v tomto sektoru. Bylo jí nepříjemné, jak se sama stala závislou na přejímání informací od zahraničních médií a zároveň chtěla být přítomna v mezinárodním mediálním prostředí a nabídnout i svůj vlastní pohled na zahraniční události. Rozvoj francouzského zahraničního televizního vysílání, který nabyl globální povahy až po roce 2006, kdy začala vysílat France 24, je možné chápat jako velký úspěch francouzské kulturní diplomacie. Během dvou dekad byla Francie schopna dosáhnout globálního dosahu a to jak v oblasti rozhlasu, tak i televize. I zde ovšem můžeme mluvit o přejímání modelů, zejména v rovině novinářského stylu a podání informací. Není nic zvláštního na tom, že americká globální média ovlivňují celosvětově mediální prostor – a to jak ve sféře privátní, tak i v oblasti veřejnoprávního vysílání. O budoucí francouzské globální informační televizi se mluvilo jako o „CNN à la française“ (CNN po francouzsku). Tento projekt dokonce nebyl zcela v souladu s francouzskou kulturní tradicí – byl založen na vícejazyčném principu a partnerství soukromé a státní sféry. Před spuštěním vysílání France 24 Francie avizovala, že nová televize přinese nejen francouzský pohled na světové dění, ale i francouzský přístup k analýze informací a jiné programové schéma. V tomto ohledu nová francouzská televize nesplnila očekávání svých zakladatelů. I když klade větší důraz na debaty a analýzy, je její způsob podání informací v rychlém sledu a s velkým důrazem na aktuálnost velice podobný formátu CNN a BBC World. Podle názorů mediálních analytiků by ale úspěchu France 24 naopak pomohlo, kdyby se nezaměřila pouze na „nabízení dalšího hlasu v globálním mediálním prostředí, ale kdyby nabídla odlišný typ diskursu, který by přinesl přidanou hodnotu v pochopení světových událostí.“²⁴³

Druhou možností, jak se vypořádat s nákladným provozem kulturní diplomacie a s vysoce konkurenčním prostředím, ve kterém je francouzská kulturní diplomacie realizována, je hledání spolupráce s ostatními aktéry na mezinárodní úrovni. Kulturní diploma-

---

²⁴³ Lochard, G., „La télévision dans l’action audiovisuelle extérieure de la France: entre tensions et contradictions“, *La culture française dans le monde 1980-2000. Les défis de la mondialisation*, Chaubet, F. (ed.), Paris: Harmattan, 2010, str. 144.

cie je však nadále považována za otázku národní identity (to je typický příklad francouzského přístupu ke kultuře, kterou si Francie chrání a pojímá jí jako záležitost státní suverenity). Proto je příkladů dlouhodobé a centrálně koordinované spolupráce s ostatními hráči málo, což ovšem neznamená, že nedochází např. k projektové spolupráci kulturních center v hostitelské zemi při organizaci konkrétní kulturní akce. Výjimečné postavení zde zaujímá partnerství Francie a Německa, které vyústilo v několik kolokalizací kulturních center obou zemí a v řadu společných projektů.

3 Multilaterální dimenze fr. zahraniční kulturní politiky

Poválečná Francie vymezila ve své zahraniční politice zvláštní místo pro kulturní agendu a vznik Páté republiky v roce 1958 tuto tendenci potvrdil. Ve druhé kapitole jsme ukázali, jak se důraz na kulturu projevil v oblasti bilaterální kulturní diplomacie, nyní se soustředíme na tradiční multilaterální diplomacii a podíváme se, jakým způsobem a s jakým cílem rozvíjela Francie své zahraničně kulturní aktivity na půdě mezinárodních organizací. Jak jsme zdůraznili v první kapitole, Francie se v rámci multilaterální dimenze zahraniční kulturní politiky věnovala dvěma základním problémům: usilovala o jistou specializaci své zahraniční politiky v agendě vnějších kulturních vztahů a o vytvoření příznivých podmínek v mezinárodním prostředí pro další rozvoj a šíření francouzského kulturního modelu vně francouzských hranic.

V následující kapitole nejprve rozebereme vývoj v letech 1945 – 1990, na kterém budeme demonstrovat utváření základních linií zahraniční kulturní politiky Francie. Soustředíme se především na aktivity francouzské diplomacie na půdě nové organizace UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), která se po druhé světové válce stala hlavní mezinárodní institucí systému OSN zabývající se výhradně kulturními otázkami a kterou Francie chápala od jejího vzniku jako významnou platformu pro šíření své koncepce mezinárodních kulturních vztahů. Zaměříme se také na nové impulsy, které přinesl do francouzské zahraniční kulturní politiky nástup levice v roce 1981 a které zosobňoval ministr kultury Jack Lang, jehož vliv na danou agendu byl klíčový. Jack Lang dal francouzským aktivitám na poli mezinárodních kulturních vztahů dlouhodobý směr, který sledují dodnes. Druhá část kapitoly nastíní základní etapy, kterými prošla francouzská zahraniční kulturní politika v letech 1990-2010. Soustředíme se na tři principy, které Francie v této době prosazovala: koncept kulturní výjimky, koncept kulturní rozmanitosti a jazykový pluralismus. Zvolené příklady ve třetí části této kapitoly budou podrobněji dokumentovat, jakým způsobem se Francie snažila ovlivnit mezinárodní kulturní vztahy a zdali v této souvislosti můžeme mluvit o jejích diplomatických vítězstvích.

3.1 Vývoj před rokem 1990

3.1.1 UNESCO jako hlavní platforma mezinárodní kulturní spolupráce

První organizací zaměřující se na mezinárodní kulturní spolupráci nebylo UNESCO, ale meziválečná Organizace pro intelektuální spolupráci²⁴⁴ (Organisation de

---

²⁴⁴ Viz Renoliet, J.-J., *L'UNESCO oubliée. La Société des Nations et la coopération intellectuelle (1919-1946)*, Paris: Publications de la Sorbonne, 1999.

Coopération Intellectuelle, OCI), která v letech 1921-1946 fungovala v rámci institucionálního systému Společnosti národů. Již v této době Francie usilovala o vůdčí roli v organizaci mezinárodních kulturních vztahů. Podnět k vytvoření kulturní dimenze mezinárodní spolupráce vzešel právě od Francie, jejíž návrh přijala Rada a Shromáždění SN v září 1921, a to navzdory nesouhlasu ze strany Velké Británie. V zápětí byla zahájena činnost Mezinárodní komise pro intelektuální spolupráci (Commission Internationale pour la Coopération Intellectuelle, CICI), základního kamene budoucí OCI, jejíž struktura byla později doplněna o další prvky. V následujících letech byly zřízeny Národní komise pro intelektuální spolupráci, Institut pro mezinárodní kulturní spolupráci (Institut International de Coopération Intellectuelle, IICI) a další specializované expertní orgány. Hlavním vykonavatelem aktivit OCI se stal výše zmíněný IICI²⁴⁵, jehož ustanovení navrhla opět Francie, stejně jako jeho umístění v Paříži. Zavázala se také dbát na jeho správu (francouzské příspěvky představovaly dvě třetiny z celkového objemu finančních zdrojů a 80% vládních dotací členských zemí²⁴⁶). Netřeba tedy dodávat, že po celou dobu existence IICI si Francie udržela hlavní vliv na jeho fungování i personální obsazení (v letech 1926-1939 byli všichni ředitelé IICI Francouzi).

Prostřednictvím IICI usilovala OCI v meziválečném období o zprostředkování spolupráce mezi intelektuály členských států prostřednictvím debat, přednášek, publikační činnosti a koordinace výzkumných aktivit. Její programy byly zaměřené na úzké elitní publikum a snažily se přispět k vytvoření mezinárodního kulturního dialogu. Až na zprostředkování intelektuálních vazeb nepřinesly žádné praktické výsledky. Vzhledem k mezinárodnímu kontextu a k hospodářské krizi již ve třicátých letech spolupráce v rámci OCI začala zadržovat. V důsledku okupace Francie byl v roce 1940 IICI uzavřen. Jeho poválečná existence byla velice krátká. Především Francie usilovala o znovuoživení fungování OCI. Setkala se ovšem s nesouhlasem ze strany USA a Velké Británie, které nechtěly navázat na meziválečnou zkušenost, jež chápaly jako nástroje šíření francouzského kulturního vlivu. Své snahy proto nasměrovaly k vytvoření nové organizace – UNESCO.

Poté, co Francie neuspěla ve svém konceptu navázat na činnost OCI, snažila se získat vliv na formování UNESCO, a to v souladu se zásadami fungování OCI a IICI. Skrze UNESCO chtěla Francie potvrdit privilegovanou pozici, které se v její zahraniční politice těšila kulturní témata. V době vzniku UNESCO se zaměřila na tři okruhy: ovlivnění směřování a pole působnosti UNESCO, určení sídla a pozici francouzského jazyka v nové organizaci.

Francie chtěla ovlivnit činnost UNESCO hned v jeho počátcích a již v této době stejně jako v následujících dekádách francouzská pozice představovala protipól americk-

---

²⁴⁵ IICI byl statutárně nezávislý na Společnosti Národů a na francouzské vládě. Jednotlivé státy podílejí se na spolupráci v rámci OCI vysílaly své zástupce do IICI.

²⁴⁶ Vlády ostatních velkých mocností – Velké Británie, USA, Ruska a Německa se finančně na chodu IICI nepodílely.

kého postoje. Francouzi byly zastánci přístupu, podle kterého by se nová organizace zaměřila na intelektuální spolupráci ve stejném duchu, jak činil předválečný výše zmíněný Mezinárodní institut pro intelektuální spolupráci, to znamená s větším důrazem na spolupráci kulturních elit. Američané naopak preferovala takovou strukturu organizace, která by se obracela na širší publikum a zahrnovala větší podíl vzdělávání a rozvojové asistence v kulturní oblasti. Usilovali také o větší propojení aktivit organizace s řešením bezpečnostní situace ve světě. Oba státy předložili v tomto duchu i rozdílně návrhy na název budoucí organizace. Francie navrhovala „Organizace pro intelektuální spolupráci“ (opět v návaznosti na meziválečný projekt), Američané „Organizace Spojených národů pro vzdělávací a kulturní spolupráci“. Francie a USA se lišily i v představě o základních principech stanovených v preambuli organizace. Spojené státy kladli důraz na „mezinárodní mír“, Francie akcentovala „rozvoj kulturní spolupráce, světovou solidaritu a vyšší morální a intelektuální standardy“²⁴⁷. Francie na rozdíl od USA sledovala po celou dobu geneze organizace zaměření na dlouhodobý horizont její činnosti a usilovala o uzavřenější formu kulturní spolupráce. Ve své snaze navázat na předválečný model neuspěla, soustředila se proto na další oblasti prosazení svých představ v UNESCO.

Francie velice lpěla na umístění sídla nové organizace do francouzského hlavního města. Toto umístění mělo potvrdit pozici Paříže jako světové kulturní metropole²⁴⁸ a navázat na předválečné sídlo IICI. Za tímto účelem byly ochotni Francouzi přistoupit i na několik kompromisů týkajících se organizační struktury organizace²⁴⁹. UNESCO skutečně určilo jako své sídlo Paříž a toto rozhodnutí přineslo Francii v budoucnu řadu diplomatických i organizačních výhod.

Další bojovou linií představoval jazykový režim organizace. Francouzi důrazně trvali na uchování konceptu dvou pracovních jazyků – angličtiny a francouzštiny a vytrvale odmítali návrhy na jeho rozšíření, např. v roce 1947 o španělštinu. Stejná situace se opakovala i v následujících letech, kdy další jazyky usilovaly o zařazení na seznam. Silnou pozici francouzštiny na půdě UNESCO ještě zdůraznilo přijetí nově vzniklých frankofonních států po získání nezávislosti.

Vzhledem k tomu, že v počátcích fungování UNESCO nebyla Francie schopna vytvořit organizaci odpovídající jejím představám mezinárodní kulturní spolupráce, soustředila se ve čtyřicátých a padesátých letech na regulaci pravomocí a kontrolu dalšího směřování UNESCO. Francie si nepřála, aby UNESCO narušilo její koncepci zahraničních kulturních vztahů. První problémy vyvstaly v rámci diskuse o filozofických základech fungování organizace, kterou UNESCO iniciovalo v počátečních letech své

---

²⁴⁷ Podrobně se problematice rozdílných představ USA a Francie při vzniku UNESCO věnuje Pendergast, W.R., „UNESCO and French cultural relations 1945-1970“, *International Organization*, 3 (1976), str. 453-483.

²⁴⁸ Viz Pendergast, W.R., *La politique étrangère française et la création de l'UNESCO*, Paris: PUF, 1974.

²⁴⁹ Za účelem umístění UNESCO do Paříže Francouzi slevili např. z nároku, aby IICI zajišťoval sekretariát budoucí organizace a nenavrhli ani vlastního kandidáta na generálního tajemníka.

existence. Francouzští představitelé se postavili proti principu „vědeckého a vývojového humanismu“, jehož předpokladem je existence jedné světové civilizace²⁵⁰ a který prosazoval první generální tajemník organizace Julian Huxley. Viděli v něm na jedné straně výraz dominantního a stále sílícího amerického kulturního vlivu ve světě a zároveň ohrožení vlastních zásad vnější kulturní politiky. Francouzi proti tomuto přístupu postavili teorii pluralismu kultur, která zabránila větším ideologickým konfliktům na půdě UNESCO a představovala základ spolupráce přijatelný pro ostatní členské státy. Ačkoli v tomto bodě Francie nejednala zcela v souladu se svými kulturními univerzalistickými tradicemi, vytyčila cestu, která vytvořila významný kapitál v rámci UNESCO, a která v pozdějších letech vyústila v prosazení principu kulturní rozmanitosti.

Ve čtyřicátých a v padesátých letech si Francie pečlivě střežila oblast kulturní spolupráce s frankofonními africkými státy – sféru vlivu své zahraniční politiky. Dbala na to, aby multilaterální spolupráce v rámci UNESCO neohrozila bilaterální kulturní vztahy, které udržovala s těmito zeměmi, které se stávaly v průběhu následujícího desetiletí nezávislými státy. Teprve v šedesátých letech našla Francie modus vivendi s programy UNESCO ve frankofonní Africe. Africké státy samotné vyžadovaly spolupráci s UNESCO a Francie pochopila komplementaritu obou přístupů. Uchovala si nicméně v rámci spolupráce s Afrikou privilegované postavení, což dokazuje např. koordinace projektů, počet francouzských expertů²⁵¹ a zprostředkovávání kontaktů mezi UNESCO a národními komisemi, která: „představovala pro Francii privilegovaný a permanentní úkol“²⁵². Postupem času se tedy z UNESCO – možného konkurenta stal institucionální partner, který naopak prostřednictvím programů technické asistence a kulturní spolupráce napomohl Francii posílit její vliv ve frankofonní Africe.

První léta existence UNESCO se překrývají s počátkem Studené války. Francie si v nové mezinárodní situaci hledala cestu, jak existovat mezi dvěma bloky při maximálním zachování autonomie své zahraniční politiky. V daném kontextu chápala Francie UNESCO jako platformu, jejíž zaměření umožní spolupráci mezi Západem a Východem, a trvala na nepolitickém zaměření organizace, které ovšem sama nebyla schopna vždy dodržet. V poválečné historii UNESCO nalezneme nicméně několik případů, kdy se Francie stala hlavním zastáncem a navrhovatelem takových projektů, které v sobě nesly možnost spolupráce zemí z obou bloků. Patří mezi ně nejen bilaterální spolupráce mezi francouzskou národní komisí a národními komisemi ze zemí střední a východní Evropy v šedesátých letech, ale i příklady širší spolupráce: francouzská podpora přizvání Sovětského svazu do UNESCO se zastoupením ve Výkonné radě a založení Dokumentačního centra pro společenské vědy (Centre Européen de Coordination de Re-

²⁵⁰ Huxley, J., *UNESCO: Its Purpose and its Philosophy*, Washington: Public Affairs Press, 1947.

²⁵¹ V průběhu šedesátých let dvacátého století byla na prvním místě mezi státy poskytujícími své experty pro potřeby spolupráce v rámci UNESCO: „Naši experti pracující pro UNESCO zde hrají stěžejní úlohu...se 154i experty je Francie v čele členských států této organizace“. Viz *Rapport d'activité*, Commission française pour l'UNESCO, 1963, str. 57.

²⁵² *Rapport d'activité*, Commission française pour l'UNESCO, 1968, str. 11.

cherche et de Documentation en Sciences Sociales) ve Vídni, do jehož čela byl jmenován zástupce Francie. Na konci šedesátých let Francie dokonce podpořila navázání vztahů mezi UNESCO a nevládními organizacemi z komunistických zemí²⁵³.

Tematicky se Francie během první tří dekad existence UNESCO zaměřila v souladu se svou zahraniční kulturní politikou na rozvoj překladu a na hledání nových možností jazykové výuky, aby tak posílila vlastní jazykovou politiku. Zajímavé ovšem je, že také využila UNESCO jako platformu pro prosazení snížení celní zátěže pro kulturní zboží jako jsou knihy a kinematografická díla a představitelé Francie v UNESCO volali po usnadnění pohybu osob a zboží vztahujícího se ke kulturním výměnám. Již na prvním zasedání Generální konference UNESCO Francie navrhla mezinárodní konvenci vztahující se k osvobození filmové produkce od celní zátěže a propagovala tak de facto princip volného obchodu v kulturní oblasti. Tento přístup je v rozporu s pozdější francouzskou pozicí při jednáních o liberalizaci služeb v rámci Uruguayského kola jednání GATTu, jak ukážeme v podkapitole o kulturní výjimce.

Působení Francie v UNESCO v prvních desetiletích této organizace bylo samozřejmě tematicky pestřejší než jsme byli schopni ukázat na předešlých řádkách. Zapojení do konkrétních projektů ve většině případů vycházelo z osobního přístupu francouzských zástupců a nelze jej zasadit do širšího programového nastavení. Důležité ovšem je, že z organizace, která v době svého zrodu nesplňovala zcela francouzské představy, se stalo těleso s centrální pozicí v rámci francouzských zahraničních vztahů. Platformou, která umožnila Francii posílit vazby se svými frankofonními „spojenci“ a privilegovaným fórem pro prezentaci francouzského pohledu na vývoj mezinárodních kulturních vztahů, ve kterém chtěla hrát stěžejní úlohu. Následující období, jehož počátky nalezneme ve zlomovém působení Jacka Langa, tuto roli UNESCO jen potvrdilo.

3.1.2 Francie a „spřátelené kulturní celky“

UNESCO představovala po druhé světové válce a představuje dodnes hlavní platformu mezinárodní kulturní spolupráce, kde se Francie angažuje stále více ve jménu prosazování regulačních principů mezinárodních kulturních vztahů. Paralelně k utváření pozice uvnitř UNESCO se Francie ve druhé polovině dvacátého století zaměřila na budování užších vazeb v rámci kulturně spřízněných celků, jejichž prvotním tmelem se stalo jazykové hledisko, ačkoli postupem času dochází k vytváření ekonomických a politických ambicí. Tyto organizace jsou propojené – většina členů je členy více kulturních a jazykových organizací a instituce spolu úzce spolupracují (koordinují své aktivity, vytvářejí společné projekty a usilují o vzájemnou podporu na půdě mezinárodních

---

²⁵³ Pendergast, W.R., „UNESCO and French cultural relations 1945-1970“, *International Organization*, 3 (1976), str. 467.

organizací jako je např. OSN). Zcela výjimečné postavení z hlediska francouzské zahraniční politiky zde zaujímá institucionální Frankofonie, která ovšem nebyla první organizací svého druhu.

Union latine

V roce 1954 byla na základě Madridské konvence²⁵⁴ vytvořena Latinská unie (Union latine) za účelem „zhodnocování společného kulturního dědictví a posilování mezinárodní pozice zemí, kde se hovoří románskými jazyky“. Její zakladatelé byli motivováni snahou čelit vzrůstajícímu vlivu anglosaské kultury, která byla chápána jako hrozba pro kultury románské. Organizace, jejíž sídlo je v Paříži a převážná část jejích zdrojů pochází od francouzské strany, má v současné době 37 členů a 3 stálé pozorovatele. Její současné cíle se překrývají s hlavními cíli francouzské zahraniční kulturní politiky: „bránit jazykový pluralismus a kulturní rozmanitost v boji s kulturní uniformizací pramenící z globalizace“²⁵⁵. Hlavním referenčním rámcem pro činnost Union latine se stala Úmluva UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů.

Aktivity Union latine se zaměřují hlavně na oblast jazykové výuky v románském prostoru a podporu této výuky v rámci vzdělávacích systémů. Další oblast činnosti představuje organizace společných kulturních akcí a vědeckých setkání, které mají za cíl přiblížení románských kultur. V neposlední řadě se Union latine věnuje lobbyingu u mezinárodních organizací ve prospěch postavení románských jazyků, např. prosazení portugalštiny jako pracovního jazyka v UNESCO.

Celkový přínos organizace, která zastřešuje větší počet států a obyvatel než níže jmenovaná Frankofonie, je více symbolický než politický. Přináležitost k tomuto kulturnímu okruhu pro Francii znamená především potvrzení určité kulturní přináležitosti a možnost dalšího šíření vlastních principů kulturní spolupráce.

Frankofonie

Zcela odlišná je situace Frankofonie. Privilegovaná spolupráce s frankofonními státy představuje jednu ze základních os francouzské zahraniční politiky. Tento princip je obsažen i ve francouzské Ústavě. Od roku 2008 Ústava obsahuje následující text: „Republika participuje na rozvoji solidarity a spolupráce mezi státy a národy dělícími se

---

²⁵⁴ *Convention pour la création de l'Union latine signée à Madrid*, 15. května 1954. <http://www.unilat.org/SG/Organisation/Presentation/Documents/convention1954.fr.pdf> (přístup 7.3.2011).

²⁵⁵ „L'Union latine, son rôle, et ses perspectives“, *Le premier journal des Méditerranéens*, <http://www.lejmed.fr/L-Union-Latine-son-role-et-ses.html> (přístup 26. ledna 2010).

o francouzský jazyk“ (čl. 87). Frankofonní uskupení lze navíc považovat za celek nejen demograficky silný, ale i za celek s potenciálem ovlivnit mezinárodní politiku.

Výjimečný vztah Francie s bývalými koloniemi, které tvořily základ budoucího frankofonního společenství, je příznačný pro francouzskou zahraniční politiku jako celek po celou dobu existence Páté republiky. Vztah s Afrikou určoval francouzskou minulost – v Africe se nacházela převážná část francouzského koloniálního panství, určuje ale i její budoucnost. Na rozvoji Afriky (především díky jejímu demografickému rozvoji) závisí jak budoucnost francouzského jazyka, tak i celého frankofonního společenství.

Již v šedesátých letech dvacátého století se objevovaly první návrhy, jak institucionalizovat vazbu mezi Francií a jejími bývalými, převážně africkými, koloniemi. Tyto iniciativy, které vyústily v první fázi v kulturní a jazykovou spolupráci, nepřicházely z Francie, ale z afrických zemí. Počátky institucionalizace Frankofonie v šedesátých letech jako sdružení států založeném na společném kulturním a jazykovém základě jsou spojeny se třemi vrcholnými africkými představiteli²⁵⁶. Léopold Sédar Senghor inicioval koncept Frankofonie již v roce 1962. Jeho prvotní motivací byla obava z balkanizace afrického kontinentu, proti které měly zapůsobit privilegované vztahy s bývalou metropolí postavené zejména na spolupráci kulturní. Habib Bourguiba navázal na tuto myšlenku a prosazoval vytvoření organizace podobné Commonwealthu s více praktickým zaměřením na otázky rozvojové spolupráce řešené na multilaterální úrovni. Třetím „otcem zakladatelem“ byl Hamani Diori, který v roce 1966 navrhl vytvoření mezinárodní organizace, jejíž chod by byl určován summity vrcholných představitelů členských států. Šedesátá léta byla ale ještě příliš poznamenána nedávnou kolonizační zkušeností. Až na jejich konci, v roce 1969 na konferenci v Niamey, jejímž patronem se stal francouzský ministr kultury André Malraux, frankofonní státy na základě iniciativy afrických představitelů rozhodly o vytvoření první multilaterální platformy. André Malraux pronesl na konferenci projev, z něhož je i následující citace:

"Pouze frankofonní kultura nenabízí Africe podřízenost vůči Západu a ztrátu vlastní duše. Pouze v rámci frankofonní kultury není Afrika se svými kulturními tradicemi prehistorií. Pouze Frankofonie nabízí Africe a hodnotám, jichž je nositelkou, možnost vstoupit do moderního světa"²⁵⁷

Již v tomto projevu je patrné, jakou funkci vidí Francie v rodící se Frankofonii a to v době, kdy je na Frankofonii pohlíženo zejména jako na partnerství s africkými zeměmi. V první řadě je zde Frankofonie vnímána jako kulturní alternativa pro frankofonní (převážně africké) státy, která jim umožní kulturní emancipaci. Druhou stranou mince je spojení budoucnosti francouzské kultury s celkovým rozvojem frankofonního uskupení.

²⁵⁶ Léopold Sédar Senghor (1906-2001) byl senegalský prezident, Habib Bourguiba (1903-2000) stál v čele Tuniska a Hamani Diori (1916-1989) zastával prezidentskou funkci v Nigeru.

²⁵⁷ André Malraux, projev pronesený na Konferenci frankofonních států v Niamey, 17. února 1969 (úryvek).

O rok později – v roce 1970- byla vytvořena Agentura pro kulturní a technickou spolupráci (Agence de coopération culturelle et technique, ACCT). Jednalo se de facto o organizaci zaměřenou na rozvojovou spolupráci. Francie se obávala větší angažovanosti v nově vzniklé organizaci, aby nebyla nařčena z neokolonialismu. Ale jak ukazuje i výše zmíněný Malrauxův projev, Francie již od počátku Frankofonii chápala jako součást svého universalistického pojetí šíření kultury a budovala si v rámci nového celku výsadní postavení, ze začátku zejména symbolické.

Nová organizace nesdružovala pouze Francii a africké státy. Jednou ze základních otázek spojených se vznikem nové organizace se proto stalo členství Québecu, který v něm viděl možnost mezinárodního zviditelnění a legitimizaci svébytné existence nejen v rámci Kanady, ale i na mezinárodním poli. Pro ottawskou vládu bylo ale v té době nepřijatelné, aby kanadská provincie disponovala jakoukoli mírou autonomie na mezinárodní scéně. Québec proto narazil na nesouhlas ze strany centrální kanadské vlády. Kanadské veto bylo zrušeno až v roce 1985²⁵⁸, kdy Ottawa navrhla kompromisní řešení – setkání Frankofonie se účastní zástupci Kanady i Québecu a stanoviska připravují společně. Členství Kanada a Québecu v rámci Frankofonie je pro Francii velice významné. Kanada představuje spolu s Francií hlavního iniciátora nových principů na poli mezinárodních kulturních vztahů a zároveň nejvěrnějšího a nejaktivnějšího spojence Francie při jednáních na mezinárodní úrovni, jak se ukázalo při jednání GATTu o kulturní výjimce i v rámci UNESCO při přípravě Úmluvy o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů.

V roce 1986 hostil francouzský prezident François Mitterand ve Versailles první summit Frankofonie - setkání nejvyšších představitelů frankofonních států. Ačkoli tento summit ještě nevytvořil jednotnou organizační strukturu Frankofonie, můžeme od roku 1986 mluvit o Frankofonii s velkým F, jejímiž členskými státy jsou frankofonní země. Od jejího počátku byl kladen důraz na kulturní spolupráci mezi členskými státy, v průběhu její existence se ale perimetr organizace stále rozšiřoval a od cílů kulturních se instituce posunula k prosazování politických postojů v mezinárodních vztazích. Frankofonní státy se staly skupinou, která usiluje o koordinaci pozic i v rámci ostatních mezinárodních organizací, zejména OSN. Ačkoli se zpočátku nejednalo o francouzskou iniciativu, Francie velice záhy převzala roli leadera a iniciátora nové agendy. Frankofonii vnímá jako sféru svého privilegovaného zahraničního působení i jako podporu svých zahraničněpolitických pozic. Tento trend byl ještě posílen v devadesátých letech dvacátého století.

---

²⁵⁸ Dnes tedy platí, že v rámci Frankofonie je Québec evidován jako Kanada-Québec a jeho zástupci mohou rozhodovat pouze v rámci těch oblastí, kde jim to umožňuje rozdělení kompetencí v rámci kanadského politického systému. Mezinárodní organizace Frankofonie je zároveň jedinou mezinárodní organizací, jejíž je Québec plnohodnotným členem. Toto členství je pro Québec velice významné a Québec je zároveň jedním z nejvíce aktivních členů mezinárodní Frankofonie.

3.1.3 Jack Lang a mezinárodní ambice ministerstva kultury

Do osmdesátých let dvacátého století se Francie v oblasti multilaterální kulturní spolupráce soustředila na utváření vazeb s partnerskými státy a na ovlivňování základní linie a programové náplně mezinárodních kulturních organizací. Od počátku osmdesátých let Francie citelněji vnímá narůstající vliv americké kultury. V této dekádě Francie mění svůj diskurz ve vztahu k mezinárodním kulturním vztahům. Utvářejí se také základy principů, které v období 1990-2010 Francie prosazovala na mezinárodním poli a které vytvářejí normativní rámec pro regulační mechanismy chránící národní a regionální systémy kulturních politik.

Zlomovým bodem daného období je nástup levice k moci v roce 1981, který přinesl významné změny v kulturní politice vnitřní i vnější. Tyto změny jsou zosobněny novým ministrem kultury, kterým se stal charismatický Jack Lang²⁵⁹, jemuž se podařilo propojit témata vnitřní kulturní politiky s tématy, které Francie prosazovala na mezinárodním poli. Představuje tak ojedinělou postavu moderní historie francouzské kulturní politiky - na rozdíl od svých předchůdců od začátků svého působení netajil mezinárodní ambice: „Jack Lang byl prvním a doposud i posledním ministrem kultury, který usiloval o mezinárodní kulturní politiku“²⁶⁰. Na ministerstvu kultury působil v letech 1981-1986 a po krátkém období pravicové vlády se vrátil na stejný post v letech 1988-1993.

Pro pochopení vnější roviny kulturních vztahů je tedy nutné podívat se na základní změny, které Lang přinesl do vnitřní kulturní politiky. Prvním a zásadním posunem je důraz na propojenost světa ekonomiky a kultury, které Lang prosazoval okamžitě po svém nástupu do funkce: „Kultura není vlastnictvím jediného sektoru, sektoru veřejného. Privátní sféra zahrnuje zásadní a četné kulturní aktivity: knižní tvorbu, hudební nosiče, kinematografii, umělecké profese, průmyslový design, módu, fotografii, trh s uměním. Je nutné ponechat tyto aktivity vlastnímu osudu a pasivně přihlížet jejich úpadku?(...) Ve chvíli, kdy díky vaší volbě, jak pevně doufám, se stát navrátí k dlouhé tradici veřejné podpory kultury, může se bez obav obrátit k privátnímu sektoru a udržovat s ním pevné vazby. Základem této spolupráce může být skutečná politika v rámci

²⁵⁹ Lang se tématům kulturní politiky věnoval již před nástupem levice. V polovině sedmdesátých let zorganizoval významné kolokvium *L'inacceptable sous-développement culturel français*, k jehož zahájení přizval budoucí francouzského prezidenta F. Mitteranda. Od té doby se spolupráce mezi Langem a Mitterandem prohlubovala. V roce 1977 Lang kandidoval za Socialistickou stranu do Rady města Paříže a v roce 1979 organizoval kampaň téže strany do Evropského parlamentu. Ve stejném roce byl Lang jmenován delegátem za Socialistickou stranu na kongres v Metách. Jeho úkolem v rámci strany bylo přilákat mladé a umělce, kteří do té doby inklinovali více ke Komunistické straně Francie. O rok později bylo Langovi svěřeno vypracování kulturního programu pro Mitteranda. Na základě této osobní vazby bývá tandem Mitterand – Lang srovnáván se vztahem de Gaulle – Malraux.

²⁶⁰ Martin, L., „Entre protectionnisme et ouverture sur le grand large: la politique culturelle extérieure conduit par Jack Lang entre 1981 et 1993“, *La culture française dans le monde 1980-2000. Les défis de la mondialisation*, Chaubet, F. (ed.), Paris: L'Harmattan, 2010, str. 50.

jednotlivých sektorů – prosím Vás o prominutí za použití tohoto výrazu v souvislosti s kulturou a uměním – která bude vyjednána obor po oboru, sektor po sektoru.“²⁶¹. V Langově pojetí tato změna neznamenala, že kulturní sféra bude zcela ponechána volným pravidlům trhu. Jeho hlavním argumentem bylo propojení návratnosti investic do kultury s celkovým zlepšením ekonomické situace a zaměstnanosti, která se stala jedním z hlavních témat politického programu Socialistické strany. Vazba mezi kulturou a ekonomikou byla tedy prezentována podle následujícího vzorce: “když kulturní sektor (který v daném případě zahrnuje i kulturní průmysl) je potencialem vektorem utváření pracovních míst v ekonomice, která se momentálně nachází v krizi, je nutné, aby stát intervenoval a podpořil jeho rozvoj“²⁶². Langovi se tak podařilo vytvořit argumentaci, která byla blízká jeho stranickým a ministerským kolegům, díky čemuž získal politickou podporu a finance nezbytné k provedení ambiciózních reforem kulturní politiky. Jeho názory byly také blízké představitelům profesních organizací z kulturních oborů, kteří se stali významnými Langovými spojenci na francouzské i mezinárodní úrovni. Tento konsenzus byl jedním ze zdrojů úspěchu Langovy kulturní politiky, představující zásadní zlom ve francouzské tradici: „Poprvé v historii se francouzská kulturní politika nespokojila pouze s ochrannými opatřeními. Využila zbraně svého protivníka (USA – pozn. autorky) – spojení kultury a ekonomiky. Tím, že propojil ekonomiku a kulturu, dva pojmy na jejichž opozici spočívala dosavadní praxe, Jack Lang zcela přetvořil normativní základy veřejné kulturní politiky“²⁶³.

Druhou výraznou změnou mající dopady na vnější kulturní politiku Francie představuje formování francouzské audiovizuální politiky, které je také příkladem propojení ekonomiky a kultury. Zaměříme se na rozvoj tohoto sektoru podrobněji, abychom ukázali, jaký systém se Francie snažila chránit během mezinárodních jednání, neboť jádrem sporu během uruguayského kola jednání GATTu byla právě audiovizuální domény veřejné politiky je doprovázeno na jedné straně novým systémem regulací, které měly chránit francouzskou produkci a distribuci, na druhé straně propojením sféry kinematografie s televizním sektorem. Doposud disponovala Francie pouze nástroji na podporu kinematografie. V roce 1946 bylo otevřeno Národní centrum pro kinematografii (Centre national de cinématographie, CNC), jehož hlavním úkolem bylo podpořit francouzskou kinematografickou produkci v konkurenčním boji s americkými filmy, který byl patrný již po druhé světové válce. Hlavními zdroji CNC se stala daň z lístku do kina.

V době vzniku systému podpory francouzského filmu byla sice zřejmá konkurence ostatních kinematografií, neexistovala ale zatím konkurence televizní. Na počátku

---

²⁶¹ Projev, v rámci kterého Jack Lang představil první rozpočet Ministerstva kultury, Assemblée Nationale, 17. listopadu 1981.

²⁶² Polo, J. – F., „La politique cinématographique de Jack Lang. De la réhabilitation des industries culturelles à la proclamation de l'exception culturelle“, *Politix*, 61(2003), str. 130.

²⁶³ Urfalino, P., „De l'anti-impérialisme américain à la dissolution de la politique culturelle“, *Revue française de science politique*, 5 (1993), str. 825.

osmdesátých let, kdy se stal ministrem kultury Jack Lang, už byla situace zcela jiná. Nový ministr rozhodl, že vedle modernizace systému podpory francouzského filmu v souladu s rozvojem kulturního průmyslu, se soustředí i na televizní tvorbu a na vztah obou médií. Za tímto účelem byly vytvořeny nové instituce, kterým byla svěřena oblast financování francouzské kinematografie a audiovizuálních děl. Centrální místo mezi nimi zaujímal Ústav pro financování kinematografie a kulturního průmyslu (Institut pour le financement du cinéma et des industries culturelles, IFCIC), který poskytoval pomoc společnostem podnikajícím v různých sektorech kulturního průmyslu při shánění finančních zdrojů. V roce 1985 byl také vytvořen mechanismus daňových výhod umožňující právníkům i fyzickým osobám odečíst z daní částky investované do kinematografické a audiovizuální produkce. Druhou stranu mince představuje ustanovení nových povinností, které zavazují televizní sektor přispívat k financování francouzské kinematografie. Tento princip není úplnou novinkou, již v roce 1972 podepsala ORTF (Office de Radiodiffusion Télévision française) smlouvu s Národním centrem pro kinematografii, ve které byla zmíněna finanční participace televize na kinematografii, ale jen v omezené míře. Jack Lang na tuto myšlenku navázal. V roce 1982 byl v souladu s novou linií přijat zákon²⁶⁴ upravující vztah televize a kinematografie, který specifikuje povinnost televizních společností investovat prostřednictvím koprodukčních smluv do kinematografie a respektovat podíl evropské a francouzské produkce ve vysílání. Systém kvót se stal pevnou součástí regulace francouzské audiovizuace: zákon z roku 1986 vztahující se ke svobodě komunikace²⁶⁵ tento nástroj ještě posiluje a specifikuje pravidla pro vysílání původních francouzských děl. Na počátku devadesátých let - na základě dekretu z ledna 1990²⁶⁶ - byl systém kvót pro francouzskou produkci rozšířen, od té doby se nevztahuje pouze na stanice veřejnoprávní, ale zavazuje i soukromé stanice. Kromě kvót zavedla regulační opatření i další novinky. Projekce filmů v televizi musí splňovat kritéria vztahující se k vysílacímu času a k chronologickému rámci uvedení filmu v kině, na přenosných nosičích a v televizi. Byly vytvořeny i nové nástroje na podporu rozvoje audiovizuálních děl. V roce 1984 byl otevřen Fond na podporu audiovizuálních programů podle vzoru již existujícího Fondu na podporu kinematografie. Jeho zdroje sloužily k financování televizní tvorby v oblasti dokumentů, televizních filmů a inscenací. Stejně jako v případě Fondu na podporu kinematografie byla správa Fondu na podporu audiovizuálních programů svěřena CNC. Během Langovy éry byla tak vytvořena nová audiovizuální politika. Tento posun neznamenal konec existence svébytné filmové politiky, došlo pouze k propojení sektoru televizní a filmové tvorby. Podle Pola „tato nová perspektiva je dalším potvrzením adaptace kinematografické poli-

---

²⁶⁴ *Loi n°82-652 du 29 juillet 1982 sur la communication audiovisuelle*. Rozvoje kinematografie se týká článek V: Du développement de la création cinématographique.

²⁶⁵ *Loi n°86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication* (Loi Léotard).

²⁶⁶ *Décret n°90-66 du 17 janvier 1990 modifié relatif à la diffusion des oeuvres cinématographiques et audiovisuelles*.

tiky na tržní prostředí; na obecné rovině ukazuje, že ministerstvo kultury vzalo v potaz ekonomickou stránku správy kulturních záležitostí²⁶⁷.

Přístupme nyní k mezinárodní dimenzi Langovy kulturní politiky. Zaměříme se na dvě hlavní roviny zahraničního působení, které představovaly charakteristické rysy Langova přístupu ke kultuře v mezinárodních vztazích. První rovinu tvoří boj proti uniformizačnímu vlivu americké kultury, ve kterém Lang staví základy prezentace Francie jako ochránce světových kultur a principu kulturní rozmanitosti. Druhou linii představuje důraz na kulturní dimenzi evropské integrace. Zde se Lang soustředil na obhájení francouzského modelu regulace kulturního trhu, poté přistoupil k fázi transpozice francouzských opatření na evropskou úroveň. Paralelně k těmto snahám usiloval o stěžejní úlohu při formování „evropské kulturní politiky“.

První okruh byl charakteristický důrazem na „boj proti kulturnímu imperialismu Spojených států amerických“ a snahou o šíření francouzského jazyka a kultury v kontextu vyvážených vztahů států Severu a Jihu. Svůj přístup definoval Lang během dvou klíčových projevů. První přednesl v roce 1981 v Cotonou u příležitosti setkání ministrů kultury frankofonních států, druhým je projev z července 1982 v rámci konference ministrů kultury členských států UNESCO nazvané Mondiacult. V obou vystoupeních Jack Lang kritizoval „kolonizaci myslí“, jejímž důsledkem je uniformizace světových kultur, proti které je třeba bojovat. Do tohoto diskurzu zahrnul svou představu o propojení kulturní a ekonomické oblasti prosazovanou na vnitrofrancouzské úrovni. V Mexiku volal po „skutečné křížové výpravě proti - nazvěme věci pravými jmény – finančnímu a kulturnímu imperialismu“²⁶⁸. Aniž by explicitně zmínil Spojené státy, bylo zřejmé, kde vidí hlavního viníka této situace. Za svá slova sklídl ovace ze strany delegací z rozvojových zemí, zástupci USA opustili konferenční místnost. I během svého dalšího působení na ministerstvu kultury nevystupoval zrovna přátelsky vůči USA – nejznámějšími příklady jeho „bojkotu americké kultury“ byla Langova neúčast na festivalu amerických filmů v Deauville v roce 1981 a otevřený odpor vůči zahájení provozu Disneylandu v blízkosti Paříže.

Jack Lang měl představu, že negativním dopadům kulturní hegemonie USA a amerických firem podnikajících v zábavním průmyslu je třeba čelit v rámci kulturních aliancí zemí kulturně blízkých. V případě Francie šlo o země s románskou kulturou, frankofonní státy a Evropu, tedy o regiony totožné s prioritními zónami francouzské zahraniční politiky. Jack Lang se alespoň počátkem svého působení snažil rozvinout kulturní spolupráci právě v rámci těchto okruhů. V rámci „románského okruhu“ nedošlo k výraznější spolupráci. Příkladem společných aktivit se stalo mezinárodní kolokvium umělců z románských států a setkání ministrů kultury těchto zemí v roce 1982. Kon-

---

²⁶⁷ Polo, J. F., „La politique cinématographique de Jack Lang. De la réhabilitation des industries culturelles à la proclamation de l'exception culturelle“, *Politix*, 61 (2003), str. 130.

²⁶⁸ Projev J. Langa v Mexico City u příležitosti druhé konference o kulturních politikách, UNESCO, 27.7.1982.

krétní politické dopady kromě závazku hlubší spolupráce v oblasti kulturních vztahů aktivity tohoto uskupení neměly. Druhý kulturně spřízněný okruh představují frankofonní státy. V době nástupu Jacka Langa ještě neexistovala institucionální platforma sdružující tyto země. První summit Frankofonie se konal až v roce 1986 a vztahy s frankofonními státy, ve většině případů se jednalo o bývalé francouzské kolonie, spadaly do kompetencí ministerstva zahraničí. V této oblasti nebyl Jack Lang schopen prosadit výraznější vliv ministerstva kultury. Na základě iniciativy ministerstva kultury tak došlo pouze k několika společným kulturním akcím, zahraničněpolitickou dimenzi si střežilo ministerstvo zahraničí²⁶⁹.

Poslední prioritní okruh činnosti během působení Jacka Langa na ministerstvu kultury představuje kulturní dimenze evropské integrace, kde se Francie zprvu potýkala s rozdílným pohledem na regulaci tržního prostředí. Evropa proto byla na počátku Langova působení vnímána více jako hrozba pro francouzskou kulturní politiku než jako partner sdílející stejný pohled na problematiku ochrany evropských kultur. Podle Evropské komise nebyl francouzský systém ochranných opatření a kvót v souladu s principy volného trhu. Jack Lang se naproti tomu vyjadřoval s obavami o vytváření liberalizovaného audiovizuálního prostředí v Evropě. Opakovaně kritizoval přístup Evropské komise, která doporučovala členským státům zrušit mechanismy na obranu národních kinematografií: „Pod rouškou evropské integrace a volného pohybu riskujeme, že umožníme nadnárodním společnostem ovlivňovat naše národní kulturní aktivity. Naše odpověď Evropské komisi je následující: budeme se účastnit budování kulturní Evropy, ale pouze za předpokladu, že si každá země uchová právo na vlastní identitu a na národní uměleckou tvorbu“²⁷⁰. První oblastí, kvůli které se Francie dostala do konfliktu s Evropskou komisí se nestala audiovizuální tvorba, ale knižní tvorba.

V roce 1981 vznikl ve Francii zákon o jednotné ceně knih²⁷¹. Tento zákon musela Francie obhajovat před Evropským soudním dvorem, který sice nepřipustil francouzské argumenty, že „kniha není zboží jako každé jiné“, umožnil nicméně, aby zákon byl ve Francii uplatňován. Francie se později pokusila prosadit zásadu jednotné ceny knihy i v integrované Evropě. V tomto případě ale neuspěla a směrnice na téma jednotná cena knihy nebyla v červnu 1984 schválena. V souvislosti s touto epizodou vznikly nicméně první základy principu kulturní výjimky a budoucí devizou francouzského ministerstva zahraničí se stal slogan „kultura není zboží jako každé jiné“ (*la culture n'est pas une marchandise comme les autres*), který byl aplikován na všechny sektory kulturní aktivity.

Druhou oblastí konfliktů mezi Francií a Evropskou komisí se stala audiovizuální tvorba, zde byla ovšem Francie úspěšnější než v případě knižní tvorby. Jádrem sporu se opět

---

²⁶⁹ V roce 1984 se poprvé v Limoges konal Festival frankofonie, v roce 1985 se poprvé konal v La Rochelle Festival frankofonní hudby a v témže roce bylo založeno Théâtre nationale de langue française.

²⁷⁰ *Le Monde*, 11. prosince 1981.

²⁷¹ *Loi n°81-766 du 10 août 1981 relative au prix du livre*.

stala francouzská regulační opatření na ochranu domácí produkce. Konkrétním problémem byla francouzská nařízení vztahující se k povinnému časovému odstupu mezi uvedením filmu v kinech a jeho distribucí na videokazetách. V únoru 1984 se na Evropský soudní dvůr obrátili zástupci profesní filmové organizace (Bureau de liaison des industries du cinéma) s požadavkem na zrušení francouzského nařízení. Ve skutečnosti se středem zájmu stala francouzská audiovizuální politika jako celek. Evropský soudní dvůr nakonec rozhodl ve prospěch francouzského systému regulace audiovizuálního trhu. Od tohoto rozhodnutí se Francie už nesoustředila pouze na obhajobu vlastního systému, usilovala i o povýšení francouzských principů na evropskou normu v oblasti kulturních vztahů.

Francouzské plány byly v toto ohledu ambiciózní. Za účelem vytvoření evropského přístupu ke kulturní problematice musel ovšem Jack Lang změnit rétoriku. Zdůrazňoval zejména fakt, že francouzská kulturní politika navzdory ochranným opatřením není nacionalistická, že je naopak otevřená. Jejím cílem je podle Langa princip respektu kulturní plurality a rozmanitosti kultur. Objevuje se zde již koncept kulturní rozmanitosti, který byl v pozdějších letech chápán jako pokračování boje za kulturní výjimku a jako základ sjednocené Evropy. Aby byly francouzské principy přijaty i na evropské úrovni, usiloval Jack Lang o podporu profesních organizací zejména z oblasti filmového průmyslu. Podařilo se mu využít jejich potenciálu působit na jednotlivé evropské vlády s cílem podpořit systém regulace evropského audiovizuálního trhu, který by na evropské úrovni poskytoval určitou ochranu vůči americké produkci.

Jack Lang navrhl vytvoření „evropského audiovizuálního prostoru“, který by chránil Evropu před konkurencí a vlivem amerického kulturního průmyslu. Plánoval vytvoření dotací pro evropskou produkci, preferenční zásady upravující podíl evropské produkce na vysílání, systém ochrany proti pirátství i organizaci kulturních akcí typu festivalu evropského filmu. Zde byl Lang úspěšný až během svého druhého ministerského mandátu. Směrnice Televize bez hranic (Télévision sans frontières, TSF)²⁷², která byla rovněž francouzským návrhem a která přejímala hlavní zásady formulované Langem již v první polovině osmdesátých let, byla přijata v říjnu 1989. Její definitivní znění bylo ale méně přísné než původní Langova představa. I když se tedy jednalo o francouzský úspěch, označil Lang směrnici za „průměrný kompromis francouzské diplomacie“²⁷³.

---

²⁷² *The Directive on the Coordination of Certain Provisions Laid down by Law, Regulation of Administrative Action in Member States Concerning the Pursuit of Television Broadcasting Activities*, October 3, 1989. Směrnice především vyžaduje většinové zastoupení evropské produkce v rámci televizního vysílání. Není všemi státy aplikována stejně přísně, nejstriktnější přístup si zvolila Francie, kde podíl evropské produkce na vysílání musel představovat šedesát procent, a z toho polovina musela být ve francouzském jazyce. Francie zároveň aplikovala přísnější definici toho, co je „evropská“ produkce, než bylo stanoveno ve směrnici TSF.

²⁷³ Martin, L., „Entre protectionnisme et ouverture sur le grand large: la politique culturelle extérieure conduit par Jack Lang entre 1981 et 1993“, *La culture française dans le monde 1980-2000. Les défis de la mondialisation*, Chaubet, F. (ed.), Paris: L'Harmattan, 2010, str. 47.

Kromě ochrany evropského tvorby a evropského kulturního průmyslu Jack Lang velice silně podporoval vytvoření „evropské kulturní politiky“. Od počátku svého ministerského působení se snažil získat podporu u svých evropských kolegů. Hlavním spojencem Jacka Langa se v této oblasti stala řecká ministryně kultury Melina Mercouri. Jack Lang volal po vytvoření „Evropského kulturního společenství“ (Communauté culturelle européenne)²⁷⁴. Na základě společné francouzsko-řecké iniciativy došlo v roce 1983 k historicky prvnímu neformálnímu setkání evropských ministrů kultury. Po celou dobu evropského kulturního přibližování Lang využíval ekonomické argumenty použité i na národní úrovni. Jeho přístup k evropské kulturní politice byl stejný jako zásady, které prosazoval na národní úrovni. Hlavní myšlenkou bylo posílení a podpora evropského kulturního průmyslu, které představuje ekonomickou i kulturní investici do budoucna. Příležitostí k vytvoření konkrétních projektů a k formulaci návrhů se stalo francouzské předsednictví Rady EU v první polovině roku 1984. V rámci něho bylo zorganizováno první formální setkání evropských ministrů kultury a Francie zde mohla vykreslit konkrétnější kontury rozvoje evropského kulturního sektoru. Navzdory francouzskému elánu nedošlo ale v osmdesátých letech k vytvoření evropské kulturní politiky, kultura nenašla své místo ani v Jednotném evropském aktu. Za jediný hmatatelný úspěch lze tak považovat především schválení výše zmíněné směrnice Televize bez hranic, která jasně vycházela z francouzské zkušenosti a francouzského systému kvót a která představovala základ ochrany evropského audiovizuálního trhu. Francouzskou zásluhou byla především tematizace kulturní problematiky na evropské úrovni, která si našla své explicitně vymezené místo v evropské integraci v devadesátých letech²⁷⁵. V neposlední řadě se Francii během Langova ministerského působení podařilo vytvořit vazby mezi evropskými politiky, kulturními osobnostmi a profesními organizacemi působícími v kulturním sektoru, kterých Francie později využila při prosazování své vize kulturních vztahů při jednáních v mezinárodních organizacích i v Evropě samotné. Jack Lang také díky svému charismatu a dobré práci s médii dokázal popularizovat své vize a francouzské postoje.

3.2 *Období 1990-2010*

V případě multilaterální dimenze francouzské zahraniční kulturní politiky devadesátá léta plynule navázala na vývoj v předchozím období. Spojily se v nich obě hlavní dosavadní tendence – důraz na využití UNESCO jako základní platformy mezinárodních kulturních vztahů a místa utváření norem kulturních politik a využití úzkých kul-

---

²⁷⁴ *Le Monde*, 5. října 1981.

²⁷⁵ Zmínka o kultuře se vyskytla až ve článku 128 Smlouvy o Evropské unii.

turních vazeb uvnitř skupiny frankofonních států k prosazování svébytné vize směřování mezinárodních kulturních vztahů.

V devadesátých letech se prohlubuje proces globalizace, který je stále více vnímán a interpretován ve Francii jako hrozba pro francouzský kulturní model a francouzský jazyk²⁷⁶. Globalizace znamenala ve francouzském pojetí narušení bariér, které chránily francouzskou kulturu. Bariér přirozených, které byly odstraněny díky technologickému pokroku (technologie využívané moderními médii jako je satelitní vysílání a internet neresppektují hranice států), i bariér ekonomických, k jejichž rozvolnění přispěla liberalizace světového obchodu. Francie se proto obávala, že v důsledku globalizace přijde o základní rysy své identity²⁷⁷. Globalizaci nechápe jen jako hrozba pro vnější kulturní projevy od kinematografie po typické rysy francouzské kuchyně, které se dostávají do konkurence s ostatními kulturami, ale i jako přímé ohrožení existence celého francouzského kulturního modelu a tím i francouzské pozice ve světě. Francie nikdy ani po konci Studené války nevzdala ambice na globální vliv ve jménu univerzálních hodnot, které hájí a jejichž je ztělesněním. Ve francouzských očích globalizace přímo ohrožuje tyto globální ambice, protože posiluje vliv konkurenční univerzálně zaměřené moci, země, která z ní údajně nejvíce profituje – Spojených států amerických.

Francie pro ochranu svého modelu zvolila multilaterální cestu – rozhodla se v rámci mezinárodních organizací (především UNESCO, EU a Frankofonie) - bojovat za vytvoření zvláštních podmínek pro kulturní zboží a kulturní projevy. Prosazuje tzv. umírněnou nebo zvládnutelnou globalizaci (*mondialisation maîtrisée*), alternativu vůči „divoké globalizaci“, ze které údajně profituje americká kultura, a ve které ztrácí své místo ostatní světové kultury. Podařilo se jí nejdříve v mezinárodním prostředí implementovat a prosadit koncept kulturní výjimky a následně i kulturní rozmanitosti, jehož jazykovým vyjádřením je princip jazykového pluralismu. Nejprve se Francie soustředila na ekonomické aspekty globalizace, jejichž ztělesněním byly liberální principy GATTu a pozdější WTO. V rámci Uruguayského kola jednání GATTu, v letech 1987-1993, se na pořad dne dostala nová témata spojená se sektorem služeb a duševního vlastnictví. Jednalo se o záležitosti pro Francii velice citlivé. Francie reagovala na tuto změnu velice silně a s pomocí ostatních evropských států prosadila princip tzv. kulturní výjimky, který sice explicitně nevyklučoval, ale ani nezahrnoval kulturní zboží do liberalizačního

---

²⁷⁶ Téma podrobně analyzuje Philipp H. Gordon. Viz Gordon, P.,H, a Meunier, S., *Globalization and French Cultural Identity*, French Politics, Culture and Society, Vol. 19, No. 1, Spring 2001, str. 22-41 a Gordon, P.,H, a Meunier, S., *The French Challenge: Adaptation and Resistance to a Globalizing World*, Brookings Institution Press, Washington DC, 2001.

²⁷⁷ Tyto obavy najdeme nejen v oficiálních projevech francouzských představitelů, ale jsou patrné i z průzkumů veřejného mínění. Šetření agentury BVA z dubna 2000 ukázalo, že 65 procent dotazovaných Francouzů vnímá americký kulturní vliv jako excesivní. V mezinárodním srovnání se ukazuje, že tyto obavy jsou vyšší než u sousedních států, jak dokazuje šetření agentury SOFRES z listopadu 1999: 33 procent Francouzů chápe vliv americké kultury jako velice vážnou hrozbu pro domácí kulturu (oproti 27 procentům ve Velké Británii, 24 procentům v Německu a 19 procentům v Itálii. Viz www.bva.fr a www.sofres.fr.

procesu. Tento boj o kulturní výjimku měl své pokračování v průběhu devadesátých let na půdě OECD.

Druhou etapu francouzského „obraného tažení“ představuje úsilí o zavedení principu ochrany rozmanitosti kulturních projevů do mezinárodního práva. Tento princip je vnímán jako návaznost na koncept kulturní výjimky. Francie pro svou strategii zvolila UNESCO, kde se jí podařilo dosáhnout schválení nejprve mezinárodní deklarace (2001) později i mezinárodní Úmluvy (2005) na dané téma. Oba dokumenty postulují právo států na užití svébytných strategií kulturní politiky v rámci ochrany rozvoje jednotlivých kulturních projevů.

Třetí rovinu francouzských snah zosobňuje důraz na jazykový pluralismus ve světě, jehož je Francie zastáncem a propagátorem. Základ tohoto přístupu je stejný jako v případě rozmanitosti kulturní. Jazykový pluralismus je chápán jako žádoucí postoj k realitě jazykové rozmanitosti ohrožené dominantním vlivem anglického jazyka. Francie proto v součinnosti s Mezinárodní organizací Frankofonie podporuje používání francouzského jazyka v mezinárodních vztazích (především v mezinárodních organizacích) a tím tak přispívá k ochraně vícejazyčnosti.

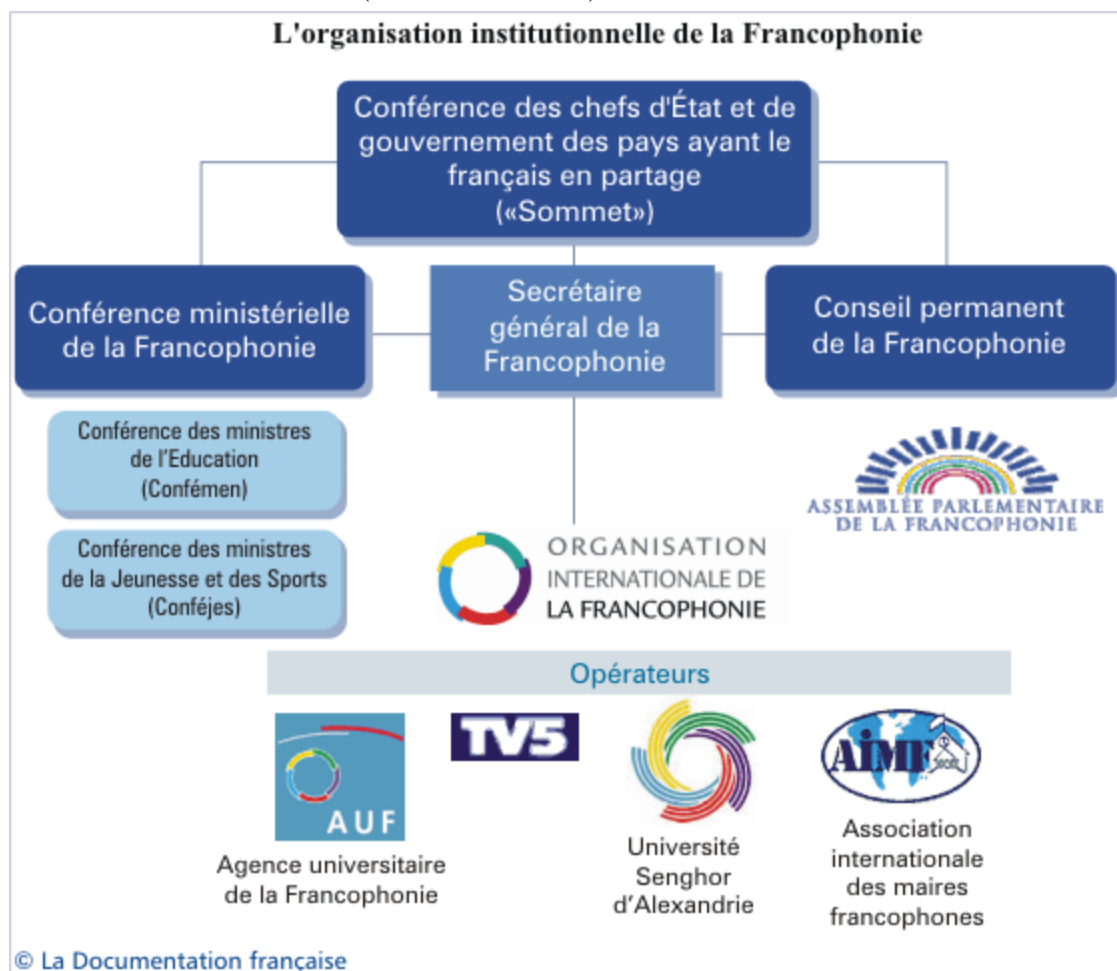
Dříve než se podrobněji podíváme na jednotlivé příklady francouzských aktivit na poli zahraniční kulturní politiky, zmíníme ještě jednu podstatnou charakteristiku vývoje v letech 1990-2010. V daném období se rychle rozvíjela multilaterální Frankofonie, ze které se stávala stále více politická platforma, a jejíž aktivity měly přesahy do všech tří výše zmíněných oblastí. Frankofonie je hlavním partnerem Francie v prosazování principu kulturní rozmanitosti a „regulace“ mezinárodních kulturních vztahů. Budeme se tedy tématu Frankofonie a jejímu vývoji věnovat podrobněji, a to ze dvou důvodů. V první řadě fungování Frankofonie a její aktivity nejsou dostatečně reflektovány ani v odborné literatuře ani ve veřejném a mediálním prostoru. Za druhé, Frankofonie se v kulturních a jazykových otázkách zaměřuje na stejná témata jako Francie a mobilizace frankofonních států vytváří významnou podporu pro Francii v mezinárodní kulturní agendě.

Rozvoj Frankofonie po roce 1990

K postupnému vytváření srozumitelnější organizační struktury Frankofonie dochází až v devadesátých letech dvacátého století. Do roku 1997, kdy byla přijata na summitu v Hanoji Charta Frankofonie, byla setkání jejích představitelů výsledkem pragmatického přístupu a nebyla založena na právních základech. Charta Frankofonie stanovila rozdělení kompetencí v rámci organizace. Byla vytvořena pozice generálního tajemníka, který řídí generální sekretariát organizace. Generální tajemník je mluvčím Frankofonie a jejím reprezentantem na mezinárodní úrovni. Charta byla pouze dokumentem se symbolickou hodnotou a neměla charakter smlouvy, organizace tudíž nadále zůstala bez právního základu. V roce 1999 byla ACCT přejmenována na Mezivládní agenturu Frankofonie (Agence intergouvernementale de la francophonie, AIF), ze které

se v roce 2005 stala Mezinárodní organizace Frankofonie (Organisation internationale de la francophonie, OIF). Teprve na počátku dvacátého prvního století byla tedy vytvořena pevná organizační struktura s jasně vymezenými pravomocemi jednotlivých složek, která vychází z výše zmíněné Charty přijaté v Hanoji a doplněné na summitu v Antananarivu v roce 2005 (viz obrázek č. 14)²⁷⁸.

Obrázek č. 14: Organizační struktura Frankofonie.

(Zdroj: La Documentation française, 2010.)

Frankofonie se skládá z tzv. instancí Frankofonie (Summitu, Ministerská konference a Stálá rada), Generálního tajemníka, Mezinárodní organizace Frankofonie (OIF), Parlamentního shromáždění (APF) a operátorů. Jak ukazuje obrázek, nejvyšším orgánem Frankofonie je summit neboli konference hlav států a vlád zemí „ayant le français en partage“ (dělicích se o francouzský jazyk²⁷⁹). Summit se schází od roku 1986 jednou

²⁷⁸ *Charte de la Francophonie adoptée par la Conférence ministérielle de la Francophonie. Antananarivo, le 23 novembre 2005.* http://www.francophonie.org/IMG/pdf/charte_francophonie.pdf (přístup 12.12.2010).

²⁷⁹ Označení „dělicích se o francouzský jazyk“ (ayant le français en partage) získalo přednost před pojmem frankofonní státy. Jeho podstatou je důraz na sdílení, ne přejímání kulturních hodnot, včetně jazyka.

za dva roky a definuje hlavní směřování Frankofonie a rozhoduje o přijímání nových členů. Summitu předsedá hlava státu nebo vlády hostitelské země a to až do dalšího summitu. V rámci summitů dochází k volbě Generálního tajemníka organizace. Dalším orgánem je Ministerská konference Frankofonie (conférence ministérielle de la Francophonie, CMF), na které se scházejí ministři zahraničí nebo ministři pro Frankofonii členských států. Jejím předsedou je ministr zahraničí hostitelské země, který tuto funkci zastává rok před a rok po konání summitu. Ministerská konference připravuje summity a řeší finanční otázky organizace včetně rozdělení prostředků z fondu – Fond multilaterál unique (FMU). Má také na starost posuzování nových žádostí o členství v organizaci. Třetím prvkem organizace je Stálá rada Frankofonie (Conseil permanent de la Francophonie, CPF), které předsedá Generální tajemník Frankofonie a která je složena z osobních zástupců hlav států a vlád členských států. Má za úkol především kontrolovat plnění rozhodnutí přijatých v rámci ministerské konference a využívání prostředků z FMU a dohlížet na činnost operátorů Frankofonie v době mezi summity. Generální tajemník stojí v čele Mezinárodní organizace Frankofonie a je volen na dobu pěti let. Jeho funkce jsou rozděleny do dvou skupin. Do první spadají funkce politické: generální tajemník řídí politické aktivity Frankofonie, reprezentuje ji navenek a definuje základní prioritní oblasti činnosti, tak jak byly navrženy v rámci hrubých linií na summitech Frankofonie. Druhou skupinu tvoří tzv. funkce v oblasti spolupráce, což pokrývá jeho koordinační činnost s cílem zajistit koherenci v aktivitách jednotlivých organizačních složek Frankofonie. Generální tajemník také předsedá Radě pro spolupráci (Conseil de coopération), ve které zasedají zástupci OIF (tzv. Administrátor organizace jmenovaný Generálním tajemníkem), zástupci operátorů Frankofonie a Parlamentního shromáždění. Parlamentní shromáždění Frankofonie (Assemblée parlementaire de la Francophonie, APF) je od roku 1993 konzultativním orgánem organizace. Sdružuje parlamentní sekce vytvořené uvnitř národních parlamentů členských států. V neposlední řadě mezi orgány Frankofonie patří výše zmíněná Mezinárodní organizace Frankofonie (OIF) sídlící v Paříži, nástupnická organizace ACCT a pozdější Agence de la Francophonie. OIF je právnickou osobou podle mezinárodního práva veřejného. Je tedy partnerem regionálních a mezinárodních organizací na základě uznávaných pravidel multilaterální spolupráce. Frankofonie disponuje i několika operátory. Patří mezi ně Univerzitní agentura Frankofonie (Agence universitaire de la Francophonie, AUF), frankofonní televizní stanice TV5 Monde, Université Senghor d'Alexandrie a Mezinárodní Asociace frankofonních starostů (Association internationale des maires francophones, AIMF).

Pro pochopení principu Frankofonie je třeba si uvědomit, že nejde o jednu organizaci, ale o soustavu institucí a multilaterálních platform, na kterých se setkávají zástupci frankofonních států. Mluvíme-li dnes o Frankofonii jako o mezinárodní organizaci, máme na mysli Mezinárodní organizaci Frankofonie (OIF). Ta má v současné době 56 stálých členů a 19 zemí disponuje pozorovatelským statutem. Členské státy Frankofonie, ačkoli se jejich převážná část nachází v Africe a v Evropě, se rozprostírají na všech kontinentech a jsou samy začleněny do dalších regionálních a mezinárodních or-

ganizací. Jejich příslušnost k dalším organizacím funguje jako multiplikační efekt vlivu Frankofonie, tyto státy mají totiž tendenci formovat koalice v rámci dalších organizací.

Mezinárodní organizace Frankofonie v současné době disponuje čtyřmi stálými zastoupeními u mezinárodních organizací: OSN (New York a Ženeva), Evropské unie (Brusel) a Africké unie (Addis Abeba). Jejich úkolem je na jedné straně vytvářet spojení mezi danou organizací a OIF, na druhé straně stálá zastoupení usilují o utváření společných pozic frankofonních států v těchto organizacích.

Vedle stálých zastoupení OIF vznikly i skupiny frankofonních zástupců členských států OIF u mezinárodních organizací. Nejaktivnější je skupina frankofonních velvyslanců při OSN v New Yorku. Cílem této skupiny je utváření společných stanovisek a vymezení základních linií postupu pro zainteresované státy v souladu s cíly, principy a doporučeními OIF. Skupina frankofonních velvyslanců při OSN zřídila i vlastní sekretariát, jehož předsedou je stálý zástupce Francie při OSN a mezi jeho další členy patří představitel státu, který v daném období hostí summit Frankofonie a zástupci jednotlivých frankofonních regionů. V rámci této skupiny je zřejmý francouzský leadership. Mezi konkrétní příklady tematických okruhů, na které se zástupci frankofonních států v rámci OSN zaměřují, patří v první řadě šíření francouzštiny uvnitř OSN, podpora nominace frankofonních zástupců na klíčové pozice v OSN a šíření principu kulturní rozmanitosti.

V rámci evropských institucí usilují zástupci Frankofonie zejména o posílení pozice francouzského jazyka v oblasti školství a na půdě jednotlivých evropských institucí. Za tímto cílem iniciovala OIF v čele s Francií konkrétní programy, zejména v oblasti jazykového vzdělávání úředníků státní správy, kterým se budeme podrobněji věnovat v podkapitole o jazykovém pluralismu.

Po roce 2000 dochází k nárůstu politických ambicí multilaterální Frankofonie na mezinárodní scéně. Frankofonie se stále drží kulturních a jazykových témat zasazených do rozvojové problematiky, které nás budou primárně zajímat v této práci. Její aktivity ale stále více zasahují i do oblasti jako je prevence mezinárodních konfliktů, demokratická transformace a mezinárodní ekonomická spolupráce. Hlavními cíli v daných sektorech je zejména posílení spolupráce uvnitř skupiny frankofonních států. Počátkem 21. století ale Frankofonie usiluje o stále větší přesahy mimo frankofonní státy. Explicitně formulovaným cílem je např. zlepšení kapacity členských států prosadit své zájmy a zájmy Frankofonie v mezinárodních jednáních a obhajoba zájmů u mezinárodních finančních institucí²⁸⁰.

V souvislosti s rostoucími ambicemi Frankofonie na mezinárodním poli docházelo i k jasnější formulaci cílů tohoto uskupení. Na summitu ve Ouagadougou v listopadu

---

²⁸⁰ *Cadre stratégique décennal de la Francophonie, Organisation internationale de la Francophonie, 2004, http://www.francophonie.org/IMG/pdf/Cadre_strategik_10al.pdf, str. 11 (přístup ze dne 19.12.2010).*

2004 byly formulovány strategické cíle na dalších deset let dopředu²⁸¹, o něž bude Frankofonie usilovat: „Frankofonie je aktérem mezinárodních vztahů, prostorem pro spolupráci a moderní organizací ve službách společenství usilujícího o realizaci velkých ideálů, které tvoří jeho základ. Strategický rámec definuje cíle a prostředky, které Frankofonii umožní vytvářet vliv v mezinárodních vztazích a přispívat k její schopnosti reakci na výzvy, které vytváří globalizace.“

Frankofonie definuje celkem osm strategických cílů svého působení. Z hlediska tématu francouzské zahraniční kulturní politiky je pozoruhodný překryv prvních dvou cílů Frankofonie s cíli francouzskými. Jedná se o „posílení užívání a šíření francouzského jazyka“ a „ochranu kulturní a jazykové rozmanitosti“. Následující tabulka ukazuje konkrétní oblasti činnosti Frankofonie v rámci stanových cílů.

Strategický cíl	Konkrétní programy
Posílení užívání a šíření francouzského jazyka	<ul style="list-style-type: none"> - Posílit pozici francouzštiny v mezinárodních organizacích a během velkých mezinárodních akcí. - Posílení přítomnosti francouzštiny v mezinárodním audiovizuálním prostředí, zejména prostřednictvím TV5. - Učinit z francouzského jazyka vektor modernity: <ul style="list-style-type: none"> - posílit užití fj jako jazyka vědy a techniky - posílit přítomnost fj v informačních a komunikačních technologiích - posílit výuku fj v rámci formálních vzdělávacích systémů (zejména univerzitních) s využitím médií a komunikačních technologií
Ochrana kulturní a jazykové rozmanitosti	<ul style="list-style-type: none"> - Přesvědčit státy, že je nutné vytvářet národní kulturní politiky a napomoci při jejich formulaci. - Podpořit národní a lokální produkci a začlenění kulturního zboží (zejména audiovizuálního) do systémů distribuce a komercializace. - Pokračovat v mobilizaci států, aby se připojily k procesu vedoucího k ratifikaci Úmluvy UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů. - Šířit myšlenku kulturní rozmanitosti a jazykové plurality v rámci užívání informačních technologií a aktivně se podílet na vytváření vyvážené informační společnosti. - Posílit spolupráci s ostatními partnerskými lingvistickými celky.

Tabulka č. 33: Strategické cíle Frankofonie (1 a 2).

(Zdroj: *Cadre stratégique décennal de la Francophonie*, Organisation internationale de la Francophonie, 2004, str. 8.)

První dva strategické cíle Frankofonie tedy korelují se základními cíli, o jejichž prosazení na mezinárodní scéně Francie usiluje prostřednictvím zahraniční kulturní politiky – obrana francouzského jazyka v souladu s principem jazykového pluralismu a podpora konceptu kulturní rozmanitosti jako rámce umožňujícího rozvoj a ochranu francouzského kulturního modelu. Jakým způsobem Francie realizuje své cíle v rámci multilaterální spolupráce s frankofonními státy, ukážeme na následujících příkladech.

²⁸¹ Ibidem.

3.2.1 Tři roviny francouzské kulturní spolupráce

Francouzské aktivity na poli mezinárodních kulturních vztahů byly v období 1990-2010 řízeny dvěma základními principy: kulturní výjimkou a kulturní rozmanitostí. Oba koncepty se vztahují k zásadám kulturní politiky státu a pozici kultury ve společnosti. Francie je v daném období definovala a bránila na mezinárodní scéně. Na následujících třech příkladech ukážeme, jakým způsobem Francie postupovala – jak dané téma konceptualizovala, jaké koalice vytvořila za účelem podpory své pozice, které institucionální platformy pro danou oblast zvolila (respektive zdali je zvolila sama, či byla nucena na jejich půdě své postoje bránit). Ačkoli se jedná o dva principy, uvádíme zde příklady tři – třetím je koncept jazykové rozmanitosti. Francie zde nevytvořila nový přístup, jazyková rozmanitost je pojímána jako součást rozmanitosti kulturní. Zvláštní prostor jí ale věnujeme proto, že jazyková problematika má zásadní pozici ve francouzské kultuře i ve francouzských vnějších vztazích.

V neposlední řadě se budeme ptát, jestli Francie byla v daných případech úspěšná a podařilo se jí dosáhnout diplomatických „vítězství“. Na problematiku budeme nahlížet z pozice Francie jako státního aktéra, který prostřednictvím mezinárodních institucí legitimizuje své mezinárodní postoje a usiluje o vytváření norem v mezinárodním prostředí s cílem uchránit svůj vlastní model (v daném případě model kulturní politiky a obecně model kulturní). Bude nás zajímat fáze přípravy a dosažení cíle v rámci dané organizace, případně konkrétní aktivity spojené s uplatněním daného principu v rovině návazné mnohostranné spolupráce. Nebudeme se zabývat zpětnými dopady diplomatických vítězství či neúspěchů na fungování mezinárodních kulturních vztahů, na další aktéry a jejich kulturní politiky či na rozvoj kulturního průmyslu. Cílem této kapitoly tedy není poskytnutí kompletního výčtu všech francouzských multilaterálních aktivit v kulturní oblasti. Principy, které zde budeme analyzovat, nicméně poskytují návod k pochopení francouzských vnějších kulturních vztahů jako celku, neboť jimi nadále prostupují a řídí francouzské zahraničně politické postoje. Ačkoli jejich společným jmenovatelem je ochrana kulturního modelu, každý z principů představuje jinou rovinu kulturních vztahů. Kulturní výjimka je situována do kontextu ekonomického a zaměřuje se především na téma vztahu státu a kultury, chápeme ji tedy jako rovinu ekonomickou. Kulturní rozmanitost je vnímána především kulturně, a to v nejširším – antropologickém slova smyslu. Jazyková rozmanitost je přirozeně součástí kulturní roviny, ale utváří v rámci francouzských zahraničních kulturních vztahů svébytnou linii jazykovou.

3.2.2 Kulturní výjimka – rovina ekonomická

Debata o kulturní výjimce je situována do kontextu mezinárodních obchodních jednání, konkrétně v rámci GATTu (později Světové obchodní organizace) a OECD. Francie usilovala o ochranu svého kulturního modelu a principů kulturní politiky, které

byly ve francouzském pojetí ohroženy liberalizací světového obchodu. Ačkoli se jednalo o souboj ekonomických koncepcí, Francie prezentovala svůj přístup jako bitvu kulturní a využívala tedy primárně kulturních argumentů. Z tohoto důvodu je snaha o uplatnění kulturní výjimky na mezinárodním poli pojmána jako součást mezinárodní kulturní strategie (a tedy i zahraniční kulturní politiky) Francie. Jejím základním rysem je obranný charakter tohoto přístupu. Francie neuvedla aktivně do mezinárodního prostředí nové zásady regulace kulturních vztahů, reagovala na postupující liberalizaci, kterou vnímala jako hrozbu.

Konceptualizace pojmu

Kulturní výjimka není právně ukotveným pojmem a ačkoli se tento výraz běžně používá, málokdo přesně ví, co znamená²⁸². Do obecného povědomí se kulturní výjimka dostala během Uruguayského kola jednání GATTu, kdy označovala postoj prosazovaný Evropskou komisí a Francií, ve francouzské kulturní tradici se ale již vyskytuje delší dobu. Kulturní výjimka má několik významových definic. První se vztahuje ke specifické a silné roli státu ve vztahu ke kultuře (viz také francouzská výjimka), druhá označuje systém opatření na podporu a rozvoj kulturního průmyslu a třetí zahrnuje specifické charakteristiky kulturního zboží. Všechny tři přístupy se setkaly při utváření francouzského pojetí kulturních vztahů, které Francie prosazovala od osmdesátých let dvacátého století na půdě mezinárodních institucí a které prosazuje dodnes.

První definice kulturní výjimky jako výjimky francouzské vychází z francouzské tradice úzkého propojení kulturního sektoru s centrální státní mocí, ze které plynou i státní zásahy do systému. Tato tradice má své počátky již v době formování francouzské kulturní politiky, tj. během Třetí republiky na konci devatenáctého století, svého vrcholu dosahuje však až během Páté republiky²⁸³. Takto pojatá kulturní výjimka je součástí charakteristik francouzské kulturní politiky, které jsme analyzovali v první kapitole této práce.

Výraz kulturní výjimka se později objevil v souvislosti s Langovou kulturní politikou v osmdesátých letech dvacátého století, jejíž hlavní zásadou bylo propojení ekonomické a kulturní sféry. Toto propojení ovšem neznamenalo zavedení pravidel volné soutěže do oblasti kulturního sektoru, bylo chápáno jako vzájemně prospěšný vztah, kdy investice do kultury přinesou v budoucnu jak kulturní, tak ekonomický užitek. Lang

---

²⁸² Na nejasné vymezení pojmu upozorňuje mnoho autorů zabývajících se danou problematikou. Viz např. Dagnaud, M., „Exception culturelle: une politique peut cacher une autre“, *Le Débat* 2 (2005), str. 115-128.

²⁸³ Takto interpretuje francouzskou výjimku, respektive kulturní výjimku Jacques Rigaud ve své knize *L'exception culturelle* s podtitulem „*Culture et pouvoirs sous la Cinquième République*“, Paris: Grasset 1996.

v tomto kontextu zavedl řadu podpůrných a regulačních opatření, která zajišťovala rozvoj a ochranu francouzské kultury a kulturního zboží. Takto pojatá kulturní výjimka označuje specifický systém ochrany francouzského kulturního systému, zejména v oblasti audiovizuální a knižní.

Pojem kulturní výjimka je také aplikován na svébytné charakteristiky kulturního zboží. Na kulturní statky bylo vždy ve francouzské kulturní politice nahlíženo jako na statky zvláštní povahy, které vyžadují i specifické zacházení. Jsou do jisté míry výjimečné, proto nakládání s nimi je označováno jako kulturní výjimka. V čem spočívá zvláštní povaha kulturního zboží a na čem je založena francouzská argumentace ve prospěch aplikace kulturní výjimky? Francie prosazuje přístup, na základě kterého kulturní zboží nemůže být ponecháno zákonům volného trhu, a to ze dvou důvodů. V první řadě kulturní zboží přispívá k utváření kolektivního vědomí a národní, regionální a lokální identity. Kdyby se stát či jiný celek vzdal aspirace na jeho ochranu, vystavil by (národní) kulturu hrozbě nezdravého a dominantního vlivu jiných kultur (ve francouzském pojetí zejména americké) a důsledkem toho by došlo ke kulturní uniformizaci společnosti. Za druhé, investice v oblasti kulturního průmyslu v sobě nesou velkou míru nejistoty ohledně návratnosti. Vzhledem k výše zmíněné kulturně identitární složce chápe stát investice do kulturního průmyslu jako vlastní zájem, a proto napomáhá rozvoji soukromých subjektů v této oblasti a vytváří pro jejich fungování příznivé prostředí. Z těchto důvodů je legitimní „ve jménu specifické dimenze kultury, aby státy zaváděly zvláštní opatření na podporu vlastního kulturního průmyslu, které by jej ochránily od zákonů volného trhu“²⁸⁴. V tomto pojetí je tedy kulturní výjimka normou kulturní politiky státu.

Jednotlivé složky vnímání kulturní výjimky není možné od sebe přesně oddělit. Právě z toho důvodu, že je s pojmem nakládáno nesystematicky a že není nikde právně ani smluvně zakotven, prolínají se jeho významy v souvislosti s užitím v rovině politické i kulturní. Na následujících řádcích se proto zaměříme na kulturní výjimku jako na mezinárodní princip, který Francie nejdříve unilaterálně, později v součinnosti s ostatními členskými státy integrované Evropy aplikovala v mezinárodním prostředí.

Do mezinárodního povědomí se princip kulturní výjimky dostal nejprve na evropské úrovni, kde Francie musela obhajovat jednotlivá opatření regulující trh s kulturním zbožím. Francie ve svém obranném tažení byla úspěšná a podle verdiktu Evropského soudního dvora francouzská opatření v oblasti audiovize a knižního trhu nebyla v rozporu s evropským primárním právem. Ve francouzském případě se jednalo skutečně o „tažení“, kdy zástupci Francie zmobilizovali představitele soukromé i veřejné sféry za účelem podpory svého přístupu ke kulturnímu zboží. Celá debata se odehrávala za velkého zájmu tisku i odborné veřejnosti.

---

²⁸⁴ Polo, J. – F., „La politique cinématographique de Jack Lang. De la réhabilitation des industries culturelles à la proclamation de l'exception culturelle“, *Politix*, 61 (2003), str. 143.

Poté co si Francie udržela svůj systém regulace kulturního trhu, přistoupila k další fázi, ve které usilovala o aplikaci stejného přístupu na evropské úrovni. Jak jsme ukázali v podkapitole o kulturní politice za Langovy éry, zosobněním francouzského úspěchu v této oblasti se stala směrnice Televize bez hranic regulující evropské audiovizuální prostředí, která byla schválena v roce 1989. Francii se nepodařilo transponovat zásady své kulturní politiky na evropskou úroveň, podařilo se jí ale zajistit uznání jejího hlavního principu – kulturní výjimky, aplikovaného v daném případě na oblast audiovizu. A právě tato oblast se stala základním konfliktním tématem mezi Evropou a USA během Uruguayského kola jednání GATTu, které zajistilo konceptu kulturní výjimky mezinárodní ohlasy.

Uruguayské kolo jednání GATTu a uplatnění kulturní výjimky

Chápání konceptu kulturní výjimky v kontextu jednání GATTu a Světové obchodní organizace ukazuje definice, kterou nabízí francouzské zastoupení při WTO: „Kulturní výjimka je koncept evropského původu, který znamená absenci závazků v oblasti audiovizu a možnost výjimky z principu národního zacházení v oblasti služeb, za účelem potvrzení kulturní specifičnosti“²⁸⁵. Tento přístup byl poprvé uplatněn během Uruguayského kola jednání, které probíhalo v letech 1986-1994, a stejně jako předchozí kola jednání GATTu posunulo princip liberalizace světového obchodu do dalších oblastí. Během tohoto kola jednání došlo k přeměně struktury GATTu a výraznému rozšíření oblasti působnosti. Na jeho konci, v dubnu 1994 byly podepsány dvě nové dohody: Všeobecná dohoda o obchodu a službách (General Agreement on Trades and Services, GATS), a Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, TRIPS), které společně s již existující Všeobecnou dohodou o clech a obchodu (General Agreement on Tariffs and Trade) vytvořily základ nové mezinárodní organizace – Světové obchodní organizace (World Trade Organization, WTO).

---

²⁸⁵ Délégation permanente de la France auprès de l'Organisation mondiale du Commerce, http://www.delegation-france-omc.org/index_files/glossaire.htm. (přístup 20.2.2011).

Zastřešující Dohoda	Dohoda ustavující WTO		
	Zboží	Služby	Duševní vlastnictví
Základní principy	GATT	GATS	TRIPS
Dodatečné dohody	Další dohody a přílohy týkající se zboží	Přílohy týkající se služeb	
Závazky přístupu na trh	Seznamy závazků jednotlivých členů	Seznamy závazků jednotlivých členů (a MFN výjimky)	
Urovnívání sporů	Ujednání o řešení sporů		
Transparentnost	Mechanismus prověrek obchodní politiky		

Obrázek č. 15: Struktura světové obchodní organizace.

(Zdroj: Ministerstvo průmyslu a obchodu, 2010.)

Doposud se GATT soustředil pouze na zboží, novinkou Uruguayského kola je zahrnutí sektoru služeb do jednání o volném obchodu. Francie a Evropská komise byly znepokojeny zejména v otázce audiovizuálního sektoru, jehož se týkala jak liberalizace trhu se zbožím (tj., forma, do této kategorie spadají hmotné statky jako jsou televizní přijímače, antény, magnetofony, apod.), tak i nemateriální kulturní obsah (tj. filmová a televizní tvorba) spadající do kategorie služeb²⁸⁶. Vzhledem k tomu, že Uruguayské kolo jednání zahrnovalo liberalizaci služeb, týkalo se i služeb audiovizuálních.

Dříve než se budeme věnovat hlavním koncepcím pohledu na liberalizaci audiovizuálních služeb, podíváme se, jak Francie – hlavní zastánkyně kulturní výjimky vnímala platformu jednání – GATT. Její postoj ovlivnil i celkový náhled na problematiku a rétoriku, kterou Francie během jednání rozvinula ve veřejném prostoru. GATT nebyl v pravém slova smyslu mezinárodní organizací (tou se stal až v roce 1995 vznikem Světové obchodní organizace), jednalo se o smlouvu vztahující se k celní problematice a pravidlům světového obchodu. Smlouva vznikla po druhé světové válce na základě americko-britské iniciativy. Od počátku svého fungování byla proto Francií vnímána jako nástroj amerického ekonomického vlivu ve světě. Principy, které GATT prosazoval, neinterpretuje Francie jako neutrální, liberalizaci světového obchodu vidí jako prosazení americké představy o fungování mezinárodních obchodních vztahů sloužící k utužení americké ekonomické dominance. GATT byl tedy platformou, kterou můžeme z francouzského pohledu označit za a priori nepřátelskou, v rámci které (v zásadě proti které) Francie hájila svou vizi a konkrétně princip kulturní výjimky. Francouzský postoj shrnul S. Regourd: „Navzdory četným politickým prohlášením se GATT nesnaží pouze zavést právo do mezinárodního obchodu a učinit přítrž právu džungle. Právo GATTu není neutrální, zakládá se na liberální ekonomické teorii, která postuluje nadřazenost trhu nad jakoukoli jinou hodnotou, a považuje všechny národní překážky, celní nebo jiné, za patologický jev, který je třeba vymýtit. To, co je vlastní GATTu v jeho nastave-

²⁸⁶ Argument, že audiovizuální programy nespádají do kategorie služeb a představují zvláštní kategorii nebylo možné použít, neboť na evropské úrovni Evropský soudní dvůr potvrdil, že audiovizuální služby podléhají principu volného pohybu služeb v rámci Společenství stanovenému Římskou smlouvou. Viz rozsudek Sacchi z 30. dubna 1974 (CJCE, aff. 155/73).

ní z roku 1986, je dovršení liberalizace mezinárodních obchodních výměn provázené odbouráním všech překážek na úrovni členských států. Právě proti hrozbě takové liberalizace byl vytvořen argument podporující kulturní výjimku.²⁸⁷

Kulturní výjimka jako americko-evropský spor

Během Uruguayského kola jednání se střetly dvě protichůdné koncepce, v rámci kterých byly postoje protivníků velice vyostřené. Lobbyista Jack Valenti ve jménu amerických společností sdružených v MPAA (Motion Picture Association of America) prohlásil: „Když se oblast audiovizive nestane součástí GATTu, Bill Clinton nepodepíše obchodní smlouvy.“²⁸⁸ Naproti tomu Francouzi dali na vědomí, že pokud nebude uchován princip kulturní výjimky, „My nepodepíšeme“²⁸⁹. Na jedné straně stály USA (podporované především Japonskem, jedním z hlavních exportérů audiovizuálních služeb) prosazující úplnou liberalizaci sektoru. Zastánci liberalizace používali argumenty ekonomické, a to především z důvodu vysokého podílu sektoru služeb v rámci jejich exportní strategie (v případě USA byla audiovizuální produkce na druhém místě v celkovém objemu vývozu). Postoj Spojených států je také odvozen z domácích tradic. Ve Spojených státech je audiovizuální produkce a její šíření zařazeno do oblasti zábavy – *entertainment*, ne do oblasti kultury. Zábava je vytvářena zábavním průmyslem a je určena k masovému užití. A. J. Liehm odvozuje tento fakt z rozdílného kulturního vývoje a postavení kultury v americké společnosti.²⁹⁰ Podle něj americká kulturní produkce byla na rozdíl od Evropy od počátku určena širšímu publiku, není tedy tak elitářská jako v Evropě, kde je povyšována na umění a za součást kulturních tradic. Navíc v americkém politickém systému ani kultura nepodléhá federálnímu ministerstvu nebo regulaci. Je zejména záležitostí soukromého sektoru a je proto více vystavena konkurenčnímu boji. Postoj prosazovaný USA si proto našel své zastánce mezi americkými soukromými společnostmi podnikajícími v kulturním průmyslu, které představovaly významnou lobby během celého jednání.

Evropské státy, které byly v dané době členy Evropského společenství, nebyly zastoupeny během Uruguayského kola jednání jednotlivě, ale byly reprezentovány Evropskou komisí. Francie tedy nemohla navzdory svým silným prohlášením ohledně odstoupení od jednání unilaterálně ovlivnit průběh procesu. Členské státy byly nuceny shodnout se na společném stanovisku, což se neobešlo bez obtíží. Prvním sporným bodem byly samotné zásady volného obchodu, na kterých je evropská integrace založena a kte-

---

²⁸⁷ Regourd, S., *L'Exception culturelle*, Paris: Puf, 2002.

²⁸⁸ Ibidem, str. 71.

²⁸⁹ Viz např. *Le Figaro*, 14.9.1993.

²⁹⁰ Liehm, A. J., *The Cultural Exception: Why?*, dostupné na www.arts.uwaterloo.ca/FINE/juhde/liehm962.htm. (přístup 2.9.2010).

ré vycházejí ze stejných liberalizačních premis jako principy prosazované uvnitř GATTu. Bylo tedy problematické usilovat o prosazení zásady, která nebyla aplikována v rámci jiné mezinárodní organizace. Nesnáze byly spojené i s utvářením konsenzu mezi jednotlivými evropskými státy, které měly rozdílný náhled na audiovizuální sektor. Tyto rozdíly se projevíly již při jednáních o směrnici Televize bez hranic. Největšího odpůrce francouzské koncepce představovala Velká Británie a situaci proto nezjednotil ani fakt, že evropskou stranu během jednání zastupoval komisař pro obchod, kterým byl v dané době Brit – konzervatista Sir Leon Britan názorově bližší americkým stanoviskům. Naproti tomu hlavním zastáncem principu kulturní výjimky se stala Francie, která bojovala nejen za evropskou normu, ale i za vlastní přísná regulační opatření. Evropské státy se ale nakonec usnesly – především díky soustavné snaze Francie prosadit vlastní přístup - na společném postupu a navenek Evropská komise vystupovala jednotně. Prostřednictvím Evropské komise usilovaly o vyjmutí sektoru audiovizuálních služeb z liberalizace služeb a vyžadovaly uplatnění kulturní výjimky pro danou oblast. Ta by implikovala nejen zachování regulace na evropské úrovni (viz Televize bez hranic), ale i možnost uchování národních regulačních mechanismů.

Jaký byl základ pro evropskou vyjednávací pozici? Evropský postoj vůči danému tématu se vyvíjel v průběhu jednání. Během prvních etap Uruguayského kola Evropské společnosti nezpochybňovalo rozšíření kompetencí GATTu do oblasti audiovizuální a kultury. Na jednání v Montrealu v roce 1988 se zástupci Evropské komise vyjádřili v tom smyslu, že obecné principy GATTu lze aplikovat i na oblast služeb. Výjimečnost sektoru audiovizuální byla v této době proklamována na symbolické rovině, kdy Jacques Delors, předseda Evropské komise prohlásil, že „audiovizuální není zboží jako každé jiné“, aniž by byla přesně definována strategie evropského postupu při jednáních GATTu. Komise navrhla jako základ pro jednání prosazování principu „kulturní specifičnosti“, který by nevyklučoval zavedení pravidel GATTu při vytvoření svébytného právního režimu a který byl posvěcen v červenci 1993 Evropským parlamentem. Ještě v témže roce ale Evropský parlament přijal novou rezoluci odmítající princip kulturní specifičnosti, kde se hlásil k prosazování konceptu kulturní výjimky jako základu pro další jednání. Tato rezoluce neposkytuje ovšem solidní právní základ pro aplikaci kulturní výjimky, ani její přesnou definici. Její přijetí tak mělo stále pouze symbolickou hodnotu potvrzující jednotné evropské stanovisko.

Pozice evropských států byla bezpochyby motivována ekonomickými faktory. Představitelé evropských států znepokojoval vysoký a narůstající podíl americké produkce na evropském audiovizuálním trhu, který postupně vytěsňoval evropskou tvorbu. Evropa ale především zdůrazňovala argumentaci kulturní, vlastní zejména Francii. Vůdčí role Francie v průběhu celého jednání vyplývala ze dvou faktů. Francouzský systém regulace národního kulturního trhu byl nejpřísnější a nejrozsáhlejší ve srovnání s ostatními evropskými partnery. Druhým důvodem byla struktura francouzského audiovizuálního trhu, kde podíl domácí produkce na celkovém počtu promítaných filmů a televizních děl domácí provenience je podstatně vyšší než jinde v Evropě. Francouzská kinematografie tak měla „nejvíce co ztratit“.

Z evropského postoje je také znát určitý pocit kulturní nadřazenosti vůči americké audiovizuální produkci a přesvědčení o vyšší intelektuální úrovni evropských děl, tedy i děl audiovizuálních považovaných za umělecká díla, které je třeba chránit. Jak tedy vypadá evropský systém regulace, který byl napadán během jednání GATTu? Jedná se o soustavu národních a evropských norem. Národní formy ochrany kulturní produkce a šíření kulturních statků jsou v případě Francie velmi silné a v mnoha bodech nemají v Evropské unii obdoby. Francouzský systém veřejné podpory audiovizuálního sektoru je totiž v mnoha ohledech přísnější než evropské normy. Pro francouzské právo je charakteristické právě prohlubování a rozšiřování evropských norem, které směřují k ochraně kulturních děl. Jedná se především o finanční podporu, ve Francii o fond určený na „finanční podporu kinematografického a audiovizuálního průmyslu“²⁹¹ fungující již od roku 1959, s rozšířením na audiovizuální sektor od roku 1983. Tento fond je příkladem státní podpory národní kultury, protože je spravován státem, konkrétně ministerstvem financí a rozdělován podle národnostních kritérií. Ačkoli do zdrojů fondu přispívají i zahraniční společnosti (prostřednictvím tzv. *taxe sur les entrées en salle* - TSA, která se týká francouzské i zahraniční produkce), na jeho podporu mají nárok pouze filmy francouzské. Právě tento systém byl Francii vyčítán a označován za diskriminační. Další formu regulace představují kvóty zavazující televizní stanice respektovat podíl evropské produkce a francouzské produkce v rámci vysílání.²⁹²

Na úrovni Evropské unie existuje již zmíněná směrnice Televize bez hranic z roku 1989, která vstoupila v platnost o dva roky později a prošla revizí v letech 1997 a 2007²⁹³. Stala se určitým symbolem *kulturní výjimky* prosazované Evropskou unií během jednání GATTu postavené proti americké vyjednávací pozici. Do jisté míry odpovídá systému francouzských kvót, je ovšem méně jednoznačná a méně přísná.²⁹⁴ V oblasti finanční podpory dále fungovaly a fungují programy Media a navazující Media II a Media Plus, které jsou určeny k vzdělávání v audiovizuální oblasti, rozvoji produkce, distribuci filmů a audiovizuálních programů a k podpoře filmových festivalů. Principy této podpory jsou řádu kulturního i ekonomického. Evropský systém a francouzský systém regulace audiovizuálního trhu nebyly v souladu se základními principy GATTu.

O jaké principy se jedná? Šlo především o tři zásady, na kterých je postaven proces liberalizace světového obchodu. Prvním charakteristickým rysem je progresivní charakter liberalizace, na základě kterého se mezinárodní obchodní smlouvy vyvíjejí

²⁹¹ Zdroje fondu jsou: daň z lístků do kin, daň z televizních příjmů, daň z projekce a prodeje videoprogramů a „ostatní“ zdroje.

²⁹² Podle francouzských norem musí být 60 % veškeré filmové produkce vysílané v televizi francouzského původu. Není omezen pouze objem produkce, ale i vysílací čas. Francouzské filmy musí být vysílány v atraktivním čase, tj. mezi 20.30 a 22.30.

²⁹³ Viz *Směrnice 89/552/CEE, Směrnice 97/36/CE a Směrnice 2007/65/CE*.

²⁹⁴ Televize bez hranic například nespecifikuje vysílací časy určené pro evropskou produkci. V článku 4 velmi obecně říká, že vysílání evropských audiovizuálních děl by „měl být věnován většinový podíl ve vysílání...“ Navíc zmíněná směrnice nečiní rozdíl mezi televizní a filmovou produkcí.

v čase a pokračující jednání je jejich součástí. Druhou zásadou je tzv. doložka nejvyšších výhod (Most favoured Nation - MFN), která znemožňuje, aby členské státy proti sobě používaly diskriminující praktiky a aby všechny výhody, které získá jeden člen, se vztahovaly i na všechny ostatní. Poslední zásadou je princip Národního zacházení (National Treatment). Stanovuje, že členské státy mají povinnost nakládat se zahraničním zbožím a s jeho výrobcí stejně jako s vlastním zbožím a svými výrobci. Je na první pohled zřejmé, že francouzský systém regulace audiovizuální produkce a zejména pak politika na podporu rozvoje domácí kinematografie, stejně jako systém kvót, statut umělců a další specifická opatření podporující národní sektory odporují výše zmíněným základním principům.

Dohody z Marakeše a další osudy kulturní výjimky

Uruguayské kolo jednání bylo zakončeno podpisem dohod v Marakeši v roce 1994. Navzdory silnému vlivu amerického filmového průmyslu se podařilo Evropské komisi dosáhnout vítězství, které Francie s velkou pompou prezentovala na veřejnosti jako vítězství Francie proti americkému Goliáši. V rámci Uruguayského kola nebyla audiovizuální problematika zařazena do oblasti podléhající liberalizaci trhu. Z tohoto hlediska lze skutečně na symbolické rovině výsledek interpretovat jako evropské vítězství, protože evropský systém regulace audiovizuálního prostředí nebyl zpochybněn a státy Evropské unie nebyly donuceny liberalizovat tento sektor. Na druhou stranu nebylo však ani explicitně zmíněno vyjmutí audiovizuálních služeb z agendy Světové obchodní organizace (jak se stalo např. v rámci Kanadsko americké dohody o volném obchodu²⁹⁵) a tudíž audiovize a kultura do jejího perimetru nadále spadají v souladu s principem progresivní liberalizace světového obchodu. Ve světle tohoto vývoje je tedy zřejmé, že se jedná pouze o částečný úspěch „Evropa vyhrála bitvu, ale ne válku.“²⁹⁶, protože snahy o postupnou liberalizaci trhu pokračují, a to jak na půdě Světové obchodní organizace, tak i v jiných mezinárodních institucích.

Debata o kulturní výjimce jednáním GATTu neskončila, pouze se přesunula na jinou institucionální platformu. Uruguayské kolo jednání bylo ukončeno v dubnu 1994, ale hned v následujícím roce byl předložen na půdě další mezinárodní organizace - tentokrát OECD - nový projekt mezinárodní dohody – Multilaterální dohoda o investicích (Multilateral Agreement on Investment, MAI) motivovaná opět snahami o liberalizaci

---

²⁹⁵ Kanadsko-americká dohoda o volném obchodu byla podepsána v průběhu Uruguayského kola jednání GATTu. V rámci této dohody se smluvní strany dohodly na explicitním vyjmutí kulturního (tedy i audiovizuálního) sektoru z perimetru dohody. Viz např. Flory, T., „L'accord de libre échange américano-canadien“, *Annuaire français de droit international*, XXXIV, 1988, str. 549-562. Stejný princip byl začleněn v roce 1994 do Severoamerické dohody o volném obchodu.

²⁹⁶ Regourd, S., *L'Exception culturelle*, Paris: Puf, 2002, str. 85.

obchodu. Důvodem pro volbu OECD jako institucionální platformy pro novou iniciativu byla zejména užší členská základna. OECD sdružuje pouze nejbohatší země planety a nejsou zde zastoupeny rozvojové země, které se tradičně staví proti uvolnění bariér. Jednání o budoucí dohodě byla navíc vedena bez větší publicity. V roce 1997 se proto Jack Lang, v té době předseda zahraničního výboru dolní komory francouzského Parlamentu vyjádřil, že se o existenci textu dozvěděl až prostřednictvím nevládních organizací²⁹⁷.

MAI byla založena na principu, že zahraniční investoři mají disponovat na území členských států organizace stejnými právy jako domácí investoři, což de facto znamená stanovení zásady Národního zacházení, jejímuž uplatnění audiovizuální sektor unikl během Uruguayského kola jednání GATTu díky uplatnění zásady kulturní výjimky. Hlavním „nebezpečím“ pro Francii byla ale inkusivní povaha dohod, které definovaly obecné principy vztahující se na všechny sektory, aniž by umožnila smluvním stranám vyčlenit některé obory činnosti či specifikovat výjimky. Dohoda také obsahovala zásadu ireversibility směřující ke komplexní liberalizace investic, která vyžadovala, aby každý stát předložil seznam stávajících regulačních opatření, která nejsou souladu s volným trhem investic. Později už by podle dohody nebylo možné přidávat nové mechanismy. V takovém znění dohody bylo jasné, že francouzská opatření na podporu a rozvoj domácí audiovizuální produkce byla zcela zpochybněna. Její přijetí by znamenalo, že by zahraniční investoři - a tedy i američtí investoři - měli nárok na francouzskou finanční podporu. Francie se proto opět vrátila ke staré rétorice o kulturní výjimce a protesty na úrovni politické i společenské (ze strany profesních organizací pracovníků v audiovizuálním sektoru) vyústily v odstoupení Francie od dalších jednání. V prosinci 1998 bylo od projektu MAI upuštěno. Téma kulturní výjimky v souvislosti s liberalizací audiovizuálního sektoru se tak opět vrátilo do perimetru Světové obchodní organizace.

Ve druhé polovině devadesátých let začíná na mezinárodním poli, ale zejména ve Francii, pojem kulturní rozmanitost vytlačovat postupně pojem kulturní výjimka. Jak a proč k tomuto sémantickému posunu došlo? Po jednáních v rámci OECD se zdálo, že výraz kulturní výjimka je překonaný a zároveň nedostačující. Byl vnímán jako příliš uzavřený, restriktivní a jeho užití vyvolávalo otázku, proč by i ostatní veřejné sektory jako je zdravotnictví a školství nemohly těžit z podobně výjimečných zásad. V tomto kontextu se kulturní výjimka zdála jako úzký koncept, z jehož aplikace profituje jen část společnosti (příjemci dotací). Zároveň bylo zřejmé, že vzhledem k absenci pevného právního a smluvního základu na mezinárodní úrovni není dosavadní přístup k mezinárodním jednáním dostatečnou zárukou pro ochranu kulturního sektoru proti kulturní dominanci americké produkce. V neposlední řadě je kulturní výjimka vnímána jako politicko-ekonomický konflikt mezi Spojenými státy na jedné straně a Evropskou

---

²⁹⁷ Ibidem, str. 89.

Unii a Kanadou na straně druhé. Jako takový je tento problém v zásadě nezajímavý pro ostatní aktéry, především rozvojové země.

Z těchto důvodů začal pomalu do veřejného prostoru pronikat výraz kulturní rozmanitost. Je vnímán jako princip otevřený, který není založený na restrikci, ale který spěje ke „vznešenému cíli“. Francouzi se pokusili tuto změnu obhájit tak, že „kulturní výjimka je právní prostředek, zatímco kulturní rozmanitost je cíl“²⁹⁸. Vzhledem k právním nedostatečnostem kulturní výjimky nelze ovšem tento argument považovat za věcný základ, je spíše typickou ukázkou francouzské dobové rétoriky. Lepším vysvětlením jsou pragmatické důvody. Francie již na konci devadesátých let, kdy přicházely další liberalizační iniciativy, nebyla schopna získat dostatečnou podporu pro svůj přístup. Rozhodla se proto zvolit nový cíl, který jí zajistil více stoupenců, a který byl na mezinárodním poli pozitivněji vnímán. K jeho dosažení si zvolila institucionální platformu, ve které se cítila více silná ve svých pozicích a kde se těšila větší autoritě než na půdě organizací zaměřených na světový obchod. Pro svou další strategii vybrala UNESCO a rozvinula zde argumentaci postavenou na kulturních základech. Kulturní rozmanitost je na rozdíl od kulturní výjimky (primárně zaměřené na opozici USA a Evropa) pojímána jako celosvětové téma.

3.2.3 Ochrana kulturní rozmanitosti – rovina kulturní

Ochrana kulturní rozmanitost má stejný principiální základ jako výše zmíněné prosazování konceptu kulturní výjimky. Vychází ze dvou předpokladů. Prvním je přesvědčení, že základní vlastností lidské civilizace je rozmanitost kultur, která je jevem přirozeným a žádoucím. Z této premisy plyne přesvědčení, že tento charakteristický rys světové společnosti je v kontextu globalizace ohrožen některými dominantními kulturními projevy, je proto nutné kulturní rozmanitost chránit. Základní rovinou ochrany jsou národní kulturní politiky, které mají na jedné straně umožňovat a napomáhat rozvoji kulturních projevů uvnitř hranic daného státu, zároveň ale mohou danou kulturu chránit od možných negativních vlivů zvenčí. Podpora kulturní rozmanitosti tak v sobě de facto obsahuje obhajobu národních kulturních politik a ochranných mechanismů.

V rámci podkapitoly o kulturní rozmanitosti se zaměříme na vývoj problematiky na půdě UNESCO, který byl završen přijetím Všeobecné deklarace o kulturní rozmanitosti v roce 2003 (dále jen Deklarace) a o dva roky později do Úmluvy UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů (dále jen Úmluva) a vyústil tak v povýšení principu kulturní rozmanitosti do roviny mezinárodního práva. Zvláštní po-

---

²⁹⁸ *Lettre d'Information*, Ministère de la Culture et de la Communication, 10. listopadu 1999.

zornost budeme věnovat roli Francie během jednání a ukážeme, zdali je možné celý proces považovat za francouzský úspěch, jak jej Francie prezentuje²⁹⁹.

Kulturní rozmanitost na půdě UNESCO

Koncept rozmanitosti jako součásti světového dědictví se objevil na půdě UNESCO již na počátku devadesátých let dvacátého století, kdy nebyl používán v souvislosti s kulturou, ale v kontextu biologickém. Teprve poté došlo k jeho aplikaci na oblast rozmanitosti kulturních ekosystémů, tedy ke kulturní rozmanitosti samotné. Za předchůdce iniciativ v oblasti kulturní rozmanitosti a za mezníky ve vývoji normativního rámce pro mezinárodní kulturní vztahy lze chápat Mezivládní konferenci o kulturních politikách v Benátkách (1970), Mezinárodní konferenci o kulturních politikách MONDIACULT v Mexiku (1982) a vyhlášení Světového desetiletí kultury a rozvoje 1988-1997 (1988). V devadesátých letech byla vytvořena Světová komise pro kulturu a rozvoj (předsedou se stal bývalý generální tajemník OSN Xavier Perez de Cuellar), která v roce 1995 vydala zprávu *Notre diversité créatrice* (Naše tvůrčí rozmanitost). Významným předělem je Mezivládní konference o kulturních politikách a rozvoji, která se konala v roce 1998 ve Stockholmu. Na této konferenci byl přijat Akční plán, který mj. obsahuje tvrzení, že „kulturní statky a služby nejsou zbožím jako každé jiné.“ UNESCO se tak v tomto období vkládá do debaty o povaze kulturních statků a většinově přejímá antiliberalizační postoj v dané oblasti. Jeho hlavním přínosem je ovšem důraz na kulturní dimenzi rozvoje a na chápání kulturní rozmanitosti jako světového dědictví a součástí lidských práv. Už během prvních konferencí o kulturní politice organizovaných UNESCO se také objevuje téma veřejné kulturní politiky a práva států na její vytváření, které implicitně zahrnuje určitou míru ochrany národních a lokálních kultur.

Od konce 90. let 20. století se množí iniciativy ze strany členských států UNESCO věnovat se kulturní rozmanitosti. Nejvíce aktivní v této oblasti byla zejména Francie, Kanada a obecně skupina frankofonních států. Na půdě UNESCO v říjnu 1999 Generální konference přijala rezoluci vyzývající k pokračování debaty o vztahu kultury, trhu a globalizace. Na základě této rezoluce se konaly dva kulaté stoly ministrů kultury členských států UNESCO (v roce 1999 na téma Kultura a kreativita tváří v tvář globalizace a v roce 2000 na téma Kulturní rozmanitost 2000-2010: výzvy trhu). V září 2000 byl vytvořen výbor vládních expertů, jehož úkolem bylo radit UNESCO v otázkách vztahu mezi kulturou, trhem a globalizací. Výbor doporučil Generálnímu tajemníkovi započít přípravu Deklarace o kulturní rozmanitosti. Neformální konzultace se členskými státy o chystané deklaraci začaly v dubnu 2001 a hned zpočátku byl patrný konsenzus

---

²⁹⁹ Viz Musitelli, J., „La Convention sur la diversité culturelle: anatomie d'un succès diplomatique“, *Revue Internationale et stratégique*, 62 (2006), str. 10-21.

ohledně vypracování podobného dokumentu. Již v listopadu 2001 Generální konference UNESCO jednohlasně přijala Všeobecnou deklaraci o kulturní rozmanitosti³⁰⁰.

V tomto stěžejním dokumentu je poprvé kulturní rozmanitost uznána jako „společné světové dědictví“ (článek 1). Deklarace obsahuje již základní principy, které byly později zahrnuty do Úmluvy UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů: kulturní statky a služby nejsou zboží jako každé jiné (článek 8), každý stát má právo definovat a vytvářet svou kulturní politiku (článek 9), nutnost posílení spolupráce a mezinárodní solidarity za účelem vytvoření životaschopného kulturního průmyslu (článek 10), nutnost spolupráce mezi soukromým sektorem, veřejným sektorem a občanskou společností v dané oblasti (článek 11). V článku 12 vyzývá Deklarace členské státy UNESCO k pokračování normativního procesu vztahujícího se ke kulturní rozmanitosti.

Impulzem k pokračování procesu na půdě UNESCO se stal summit v Johannesburgu v roce 2002 věnovaný tématu udržitelného rozvoje, během kterého francouzský prezident Jacques Chirac pronesl výše zmíněný stěžejní projev ve prospěch vypracování Úmluvy o kulturní rozmanitosti. UNESCO zvažovalo několik podob textu. V úvahu přicházely: nový nástroj vztahující se ke kulturním právům, nový nástroj vztahující se k podmínkám práce umělce, nový Protokol k dohodě z Florencie (dohoda z roku 1950 pokrývající oblast importu předmětů kulturního, vědeckého a výukového charakteru) a text vztahující se k ochraně rozmanitosti kulturních a uměleckých projevů. Výkonná rada UNESCO se vyjádřila ve prospěch poslední z možností a požádala Generálního tajemníka o zahájení procesu. První návrh byl předán členským státům k vyjádření na konci roku 2004. Ve stejném období byla vytvořena redakční skupina složená z 24 zástupců členských států, která byla pověřena připravit revidovaný text na základě připomínek členských států.

Atmosféra v UNESCO byla podle vyjádření zástupců členských států příznivá a nakloněná ke kompromisu. Existovaly ale i státy, které se ale již od počátku vyslovovaly vůči Úmluvě s výhradami. Patřily mezi ně Spojené státy americké, Japonsko, Nový Zéland, Austrálie a Izrael. Zejména USA a Izrael praktikovaly politiku systematických obstrukcí. K hlavním bodům kritiky se řadila obava z interference Úmluvy do oblastí aplikovatelného mezinárodního práva, nesouhlas se zasahováním UNESCO do ekonomické a obchodní dimenze kultury, odmítání jakékoli povinnosti vyplývající z Úmluvy a vztahující se na závazek smluvních stran uplatňovat v rámci dalších jednání na bilaterální i multilaterální úrovni a zejména kritika všech opatření ochrannářského charakteru.

Třetí a poslední setkání expertů členských států UNESCO bylo zakončeno přijetím textu téměř jednohlasně a doporučením určeným Generální konferenci Úmluvu přijmout. Při závěru setkání vystoupili zástupci USA s prohlášením, ve kterém zdůraznily

---

³⁰⁰ UNESCO při přijetí Všeobecné deklarace o kulturní rozmanitosti nenarazilo na rozdíl od pozdější Úmluvy o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů na odmítavý postoj ze strany USA, které v té době nepůsobily v UNESCO. Do organizace se vrátily po několikaleté absenci až v roce 2003.

neslučitelnost textu se zakládajícím aktem UNESCO a zpochybnily kulturní charakter Úmluvy, která má podle USA více ekonomické zaměření. V závěrečné fázi, během plenárního zasedání Generální konference se USA postavily proti zvláštnímu statutu, který Výkonná rada UNESCO udělila Evropské unii, ale na plenárním zasedání bylo následně rozhodnuto o uznání tohoto statutu. Spojené státy se během finální etapy vedoucí k přijetí Úmluvy ocitly na půdě této organizace v izolaci.

Úmluva UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů byla přijata 20. října 2005 – 148 států se vyslovilo pro, 2 proti (USA a Izrael) a 4 státy se zdržely hlasování (Austrálie, Honduras, Nicaragua a Libérie). Ratifikační proces Úmluvy započala Kanada, jejíž ministři ji schválili v listopadu 2005. Úmluva vstoupila v platnost 18. března 2007, tři měsíce po ukončení ratifikace 30 státy. UNESCO a smluvní strany Úmluvy samozřejmě s velkou publicitou oslavovaly vstup Úmluvy v platnost. Je třeba ale říci, že ačkoli Úmluva představuje významný mezník zahrnující kulturu do oblasti mezinárodního práva, není silným právním nástrojem, který by smluvními stranám vymezoval konkrétní povinnosti. Dokument je založen na výčtu práv: „zbývá ještě zajistit jejich transpozici do právních předpisů“³⁰¹ a nevymezuje sankce za porušení Úmluvy. V budoucnu bude zejména nutné vyjasnit oblast kompetencí WTO a UNESCO ve vztahu k dané problematice.

Role Francie v procesu vedoucímu k přijetí Úmluvy

Vzhledem k nedostatečnosti konceptu kulturní výjimky, zavedla Francie na konci roku 1998 pojem kulturní rozmanitosti³⁰². Od druhé poloviny 90. let dvacátého století směřovala Francii svou diplomatickou aktivitu na půdě UNESCO k vytvoření nástroje věnovaného kulturní rozmanitosti³⁰³, který by povýšil koncept do roviny mezinárodního práva a zaměřil se na regulaci globalizace. V tomto pojetí byla kultura na rozdíl od úzkého ekonomického chápání v rámci mezinárodních obchodních jednání chápána jako široce definovaný antropologický pojem. Francouzský přístup vycházel z nutnosti nahradit koncept kulturní výjimky a přesunout téma z oblasti ekonomické do logiky kulturních vztahů. Francie se podílela na všech fázích přípravy – přispěla k vymezení tématu tím, že organizovala setkání politických představitelů a expertů a v rámci přípravy obou dokumentů sehrála stěžejní roli při formování koalic a získávání podpory pro je-

³⁰¹ Benhamou F., *Les dérèglements de l'exception culturelle*, Paris: Seuil, 2006, p.273.

³⁰² Pojem se poprvé objevil v oficiálním francouzském slovníku v listopadu 1998 v rámci Francouzsko-mexické deklarace o kulturní rozmanitosti a ve společném komuniké premiérů Francie a Kanady v Ottawě 17. prosince stejného roku o „důležitosti kulturní rozmanitosti ve světové ekonomice“. Viz Musitelli, J., „La Convention sur la diversité culturelle: anatomie d'un succès diplomatique“, *Revue Internationale et stratégique*, 62 (2006), str. 10-21.

³⁰³ Rozhovor s Jeanem-Pierrem Boyerem, Francouzská národní komise UNESCO, ze dne 2.7.2007 a rozhovor s Catherine Dumesnil, Stálá delegace Francie při UNESCO, ze dne 2.7.2007.

jich schválení. To vše se událo za výrazné politické podpory na francouzské straně a za velkého zájmu francouzského tisku. Atmosféra ovšem tentokrát nebyla tak napjatá jako v případě jednání GATTu o kulturní výjimce, kdy se Francie cítila „ohrožena“.

Za účelem přijetí Deklarace v roce 2001 a Úmluvy v roce 2005 byla Francie schopna vytvořit spojení členských států UNESCO a vtáhnout do procesu také nevládní aktéry v těchto státech i mezinárodní síť. Na následujících řádcích se tedy podíváme na to, jací aktéři na francouzské straně byly do procesu aktivně zapojeni, jaké koalice a partnerství Francie napomáhala utvořit a jakou metodu používala v průběhu jednání.

Předpokladem francouzského úspěchu se stala politická shoda panující ve francouzském prostředí ohledně nutnosti prosadit princip kulturní rozmanitosti na mezinárodním poli. Francouzské pozici velice pomohlo, že její politická reprezentace po celou dobu jednání mluvila jedním hlasem. Kulturní rozmanitost představuje totiž ve Francii „konsenzuální pojem, který transcenduje politická štěpení“³⁰⁴. Navzdory tomu, že v počáteční fázi procesu, v letech 1998-2002, byla ve Francii kohabitace, vyjadřovali se ministři i prezident k tématu v podobném duchu a politická změna, ke které došlo v roce 2002, nepředstavovala zlom ve francouzském přístupu. Tato kontinuita je patrná i u pozic ministrů kultury v daném období³⁰⁵.

Kulturní rozmanitost se stala především osobním tématem tehdejšího francouzského prezidenta J. Chiraca, který v roce 2002 na Světovém summitu o udržitelném rozvoji v Johannesburgu přednesl zásadní projev. Představil zde svou vizi globalizace (ve francouzském pojetí mondialisation), která není založena na vývoji směrem k uniformní civilizaci, ale na dialogu kultur. Globalizace podle Chiraca může ohrožovat rozmanitost kultur. Pokud nestanovíme, podle Chiraca, pravidla, která budou globalizaci zákonně regulovat, dojdeme k ochuzení světových kultur. Proto „odpovědí, kterou Francie nabízí, je přijetí světové Úmluvy o kulturní rozmanitosti, která by byla obdobou Úmluvy o biologické rozmanitosti“³⁰⁶. Na Generální konferenci UNESCO v říjnu 2003 vyzval Jacques Chirac k přípravě textu tohoto dokumentu, který by narozdíl od Všeobecné deklarace o kulturní rozmanitosti měl právní sílu.

Na francouzské straně došlo také k dobré koordinaci institucionálních aktérů. Do procesu byla zapojena tři ministerstva. Ministerstvo zahraničních věcí mělo na starost vedení jednání a doprovodné diplomatické aktivity, ministerstvo kultury dodávalo potřebnou technickou expertízu a zajišťovalo kontakt s profesními organizacemi a ministerstvo financí, jehož Odbor pro vnější ekonomické vztahy koordinoval ekonomickou část jednání a vztahy se Světovou obchodní organizací. Za účelem lepší spolupráce a

³⁰⁴ Musitelli, J. La Convention sur la diversité culturelle: anatomie d'un succès diplomatique, *Revue Internationale et stratégique*, n°62, été 2006, str. 10-21.

³⁰⁵ Během procesu přípravy Deklarace a Úmluvy se ve Francii vystřídal čtyři ministři kultury: Catherine Trautmann, Catherine Tasca, Jean-Jacques Aillagon a Renaud Donnedieu de Vabres.

³⁰⁶ Projev J. Chiraca na Světovém summitu o udržitelném rozvoji v Johannesburgu – *Diversité culturelle et biodiversité pour un développement durable*, UNESCO, 2002.

komunikace ministerstev a ostatních aktérů byla na základě iniciativy Ministerstva zahraniční zřízena meziresortní pracovní skupina, které v první polovině roku 2003 předložila návrh Úmluvy představující základ pro francouzskou pozici během jednání.

Významnou roli hrála Národní komise UNESCO, která je přiřčena k ministerstvu zahraničních věcí. Národní komise disponovala během jednání velkou mírou autonomie. Podle Pendergasta se Národní komise stala jedním z hlavních aktérů kulturní dimenze francouzské zahraniční politiky již v době založení UNESCO³⁰⁷. V kontextu přípravy Deklarace a Úmluvy stála Národní komise na konci 90. let u zrodu četných iniciativ v oblasti kulturní rozmanitosti. Její zapojení spočívalo v tomto období zejména v organizaci setkání expertů a osobností veřejného života. Tyto schůzky přispěly na jedné straně k propagaci tématu, posílení pozice Francie jako stěžejního hráče a k ustálení základních pojmů a principů, které byly později začleněny nejdříve do Deklarace a později i do Úmluvy. Prvním setkání tohoto druhu bylo kolokvium konané v lednu 1998 s názvem *La diversité créatrice* (Tvůrčí rozmanitost), na jehož organizaci se kromě francouzské Národní komise podílelo také francouzské ministerstvo kultury. Účastníci kolokvia reagovali zejména na vydání zprávy Světové komise pro kulturu a rozvoj *Notre diversité créatrice* (Naše tvůrčí rozmanitost) vydané v roce 1995. V červnu 1999 se francouzská Národní komise spolupodílela na organizaci dalšího kolokvia, které patří mezi mezníky procesu vedoucího k Úmluvě UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů. Setkání s názvem *La culture: une marchandise pas comme les autres?* (Kultura, zboží jako každé jiné?) se soustředilo zejména na dvojí povahu kulturních statků (kulturní a ekonomickou) a jeho hlavním cílem bylo definovat místo kultury ve stále více integrované a globalizované světové ekonomice. Panelisté se také zaměřili na problematiku kulturní politiky. V závěrečné zprávě z kolokvia zaznělo, že je to právě UNESCO, které by mělo převzít iniciativu v oblasti strategie při mezinárodních jednáních o kulturních statcích a kulturním průmyslu, tj. de facto se aktivně zapojit i do jednání dalších mezinárodních organizací.

V neposlední řadě svou roli sehrálo i konkrétní personální obsazení během jednání. Francouzští velvyslanci při UNESCO – Jean Musitelli do prosince 2002 a jeho nástupce Jean Guéginou mají významný podíl na úspěchu francouzského postupu. Disponovali velkou mírou důvěry na francouzské straně a jejich legitimita byla posílána dobrou znalostí prostředí UNESCO a autoritou, které se v rámci této instituce těšili³⁰⁸.

Francii se podařilo zainteresovat do procesu jednání i nevládní subjekty, zejména pak profesní organizace v oblasti kultury. V roce 2003 byla vytvořena Francouzská koalice pro kulturní rozmanitost³⁰⁹ (Coalition française pour la diversité culturelle),

³⁰⁷ Pendergast W. R., „UNESCO and French cultural relations 1945-1970“, *International Organization*, 3 (1976), str. 453-483.

³⁰⁸ Rozhovor s Jeanem-Pierrem Boyerem, Francouzská národní komise UNESCO, ze dne 2.7.2007 a rozhovor s Catherine Dumesnil, Stálá delegace Francie při UNESCO, ze dne 2.7.2007.

³⁰⁹ Organizace navázala na činnost Comité de vigilance vytvořené v roce 1997 v průběhu jednání o MAI na půdě OECD.

kteřá sdružovala reprezentanty všech kulturních odvětví a jejíž zástupci vedli pravidelné konzultace s ministerstvem kultury vztahující se k průběhu jednání. Její aktivity se odehrávaly jak ve Francii (usilovala o propagaci myšlenky kulturní rozmanitosti), tak i na mezinárodní scéně. Nejviditelnější aktivitou se stalo Mezinárodní setkání profesních organizací v oblasti kultury, které se konalo v únoru 2003 (Rencontres internationales des organisations professionnelles de la culture), na kterém se sešli zástupci 32 států. Jejich hlavním cílem bylo přesvědčit své velvyslance při UNESCO, aby podpořili vytvoření, přijetí a ratifikaci Úmluvy o kulturní rozmanitosti. Koalici se tak podařilo vytvořit mezinárodní dimenzi pro lobbistické aktivity ve prospěch kulturní rozmanitosti.

Významným příspěvkem Francie k hladkému průběhu procesu vedoucímu k přijetí Úmluvy je mobilizace ostatních států. Klíčového spojence Francie představovala během celého procesu Kanada (respektive Québec³¹⁰, který z toho důvodu, že v Kanadě je kultura pravomocí provincií, udělal z kulturní rozmanitosti „své téma“). Kanada a Francie jsou si v otázce kulturní politiky názorově blízké. V obou státech existuje tradice silné kulturní politiky a obě země sdílejí obavy spojené s narůstajícím americkým kulturním a ekonomickým vlivem v globálním prostředí. Jak jsme ukázali v souvislosti s kulturní výjimkou, Kanada a Francie prosazují stejné principy v oblasti regulace ekonomické dimenze kulturních vztahů a specifčnosti kulturního sektoru. Kanada v důsledku přímého kontaktu s ekonomickou silou kulturních statků z USA na severoamerickém kontinentu proto podporuje dlouhodobě v mezinárodních jednáních pozici chránící lokální kultury a lokální kulturní trhy.

Zástupci Francie a Kanady se proto shodli na společném postupu a prostřednictvím společného komuniké francouzského a kanadského premiéra z prosince 1998 o „důležitosti kulturní rozmanitosti ve světové ekonomice“ přispěli k tematizaci kulturní rozmanitosti a dali najevo své společné rozhodnutí pokračovat v procesu započatém na půdě WTO. Ačkoli si zástupci obou států byli názorově blízcí, jejich představy o konkrétním postupu a volbě multilaterální platformy pro ukotvení principu kulturní rozmanitosti na mezinárodní scéně se lišily. Kanada uvažovala o rychlejším postupu a chtěla prosadit hned v první fázi vytvoření nového nástroje pro oblast mezinárodních kulturních vztahů³¹¹ a preferovala pro tento proces využít platformu Světové obchodní organizace. Francie naproti tomu byla zastáncem rozdělení procesu do dvou etap: v první řadě chtěla vymezit princip kulturní rozmanitosti, ve druhé fázi pak vytvořit mezinárodně právně závazný dokument. Jako příhodná mezinárodní organizace se Francii jevilo

---

³¹⁰ Privilegované postavení Québecu je posíleno tím, že Québec má v Paříži své zastoupení a Francie mu přiznala plný diplomatický status. Zástupci Québecu tak mají snazší přístup na francouzská ministerstva kompetentní v oblasti kulturní rozmanitosti (ministerstvo kultury, ministerstvo zahraničí). Pro Québec se podpora kulturní rozmanitosti stala klíčovou otázkou. Vzhledem k tomu, že v Kanadě je kultura pravomocí provincií, udělal Québec z kulturní rozmanitosti „své téma“. Mezi další platformy, proto patřila také Francouzsko-quebecká pracovní skupina, která v roce 2002 vydala zprávu o mezinárodně právních aspektech uvažovaného nástroje vztahujícího se ke kulturní rozmanitosti.

³¹¹ *Nouvelles stratégies pour la culture et le commerce, La culture canadienne dans le contexte de la mondialisation*, Affaires étrangères et commerce international, Canada, březen 1999.

UNESCO. To, že se nakonec UNESCO skutečně stalo místem jednání o Deklaraci a Úmluvě, nebylo tedy samozřejmostí, ale vycházelo z francouzské představy. Francie podtrhovala především jeho politickou legitimitu jakožto jediné organizace OSN zabývající se kulturou a technickou expertízu v dané oblasti. Tato volba se ukázala jako úspěšná, protože Francie navíc dobře znala formální i neformální rysy fungování této organizace.

Významný podíl francouzsko-kanadské spolupráce se ukazoval v průběhu celého procesu. Jak píše J. Musitelli: „Původní myšlenka byla kanadská, scénář francouzský“³¹². Již v roce 1999 iniciovala Francie společně s Kanadou kolokvium „Trh a globalizace“ („Le marché et la mondialisation“) a ve stejném roce také kulatý stůl ministrů kultury z 55 zemí světa na téma „Kultura a kreativita v globálním světě“ („La culture et la créativité face a la mondialisation“), jehož závěrečné prohlášení postuluje „právo států a vlád na vytváření kulturních a audiovizuálních politik a prostředků a nástrojů určených k jejich realizaci“, princip, který můžeme najít v pozdější Deklaraci. Vznik Deklarace je také připisován francouzsko-kanadské iniciativě, na základě které 30. Všeobecná konference UNESCO vyzvala Generálního tajemníka organizace, aby vytvořil pracovní skupinu o kulturní rozmanitosti, kde později vznikl návrh textu. Obě země také během příprav Deklarace, ale zejména později ve fázi redigování Úmluvy využívaly i bilaterálních kanálů – prostřednictvím svých velvyslanectví zejména v afrických zemích informovaly o přínosu Úmluvy³¹³ a zasadily se tak o získání podpory těchto států.

Nejvýznamnější skupinu států, která podporovala vznik Úmluvy, byly frankofonní státy sdružené v Mezinárodní organizaci Frankofonie. Členské státy Frankofonie se připojily k francouzsko-kanadským návrhům, na čemž měla podíl především Francie, která využívala jak multilaterální spolupráci v rámci OIF, tak i bilaterální cestu komunikace prostřednictvím svých velvyslanectví ve frankofonních státech. Výhodou bylo i to, že OIF stejně jaké UNESCO sídlí v Paříži, z čehož plyne personální propojení vyslanců jednotlivých členských států u obou organizací usnadňující praktické stránky přípravy Úmluvy. OIF se tématu kulturní rozmanitosti věnovala již v průběhu devadesátých let dvacátého století. Na summitu na Mauriciu v roce 1993, se frankofonní státy shodly na podpoře kulturní výjimky, kterou v té době prosazovala Francie a EU během jednání GATTu (viz výše). Na summitu v Monctonu v roce 1999 se frankofonní státy dohodly podpořit téma kulturní rozmanitosti v UNESCO a rozhodli se k politické mobilizaci svých členů. Přelomovým se stal summit v Cotonou v roce 2001, kde byla přijata ministry kultury členských států OIF Deklarace o kulturní rozmanitosti³¹⁴, která o půl roku předběhla schválení Úmluvy UNESCO. Na summitu v Bejrútu v roce 2002 se zástupci frankofonních států vyjádřili, že jsou „rozhodnuti aktivně přispět k přijetí meziná-

---

³¹² Musitelli, J., „La Convention sur la diversité culturelle: anatomie d'un succès diplomatique“, *Revue Internationale et stratégique*, 62 (2006), str. 13.

³¹³ Rozhovor s Dominique Lavasseur, Stálá delegace Kanady při UNESCO, ze dne 6.7.2007.

³¹⁴ *Déclaration de Cotonou* ze dne 15. června 2001.

rodní úmluvy o kulturní rozmanitosti“ a pověřili generálního tajemníka OIF vytvořením pracovní skupiny, která měla přispět k mezinárodní debatě na dané téma v rámci UNESCO a dalších stěžejních platform, jako je RIPC (Réseau international de la politique culturelle – Mezinárodní síť pro kulturní politiku). Podle vyjádření představitelů UNESCO a národních delegací, je Úmluva chápána jako Úmluva frankofonních zemí, které představovaly největší jazykovou skupinu na půdě této organizace podporující její přijetí³¹⁵

Převážná část členských států Frankofonie jsou rozvojové země. Podpora těchto států vycházela mimo jiné z vymezení tématu kulturní rozmanitosti v kontextu rozvojové problematiky. Toto propojení se ukázalo jako úspěšná strategie, která Francii zajistila podporu států Jihu. Propojení rozvojové problematiky a kultury se objevilo na půdě UNESCO už několik desetiletí před přijetím Úmluvy. Přispěly k tomu již výše zmíněné mezníky, mezi které patřilo vytvoření Světové komise pro kulturu a rozvoj, která v roce 1995 vydala zprávu *Notre diversité créatrice*, a mezivládní konference o kulturních politikách a rozvoji konaná v roce 1998 ve Stockholmu.

V Preambuli Úmluvy UNESCO zdůrazňuje „potřebu začlenit kulturu jakožto strategický prvek do vnitrostátních a mezinárodních rozvojových politik, do mezinárodní rozvojové spolupráce a zároveň zohledňovat Deklaraci tisíciletí OSN (2000), jež klade důraz na vymýcení chudoby“ a konstatuje, že „pokud procesy globalizace, k nimž přispěl rychlý vývoj informačních a komunikačních technologií, vytvářejí zcela nové podmínky pro větší interakci mezi kulturami, jsou rovněž i výzvou pro kulturní rozmanitost, zejména s ohledem na nebezpečí nevyváženosti mezi bohatými a chudými zeměmi“³¹⁶. Článek 2 Úmluvy (hlavní zásady) pak mj. postuluje Zásadu mezinárodní solidarity a spolupráce: „Mezinárodní spolupráce a solidarita by měla všem zemím, a zejména rozvojovým zemím, umožnit vytvářet a posilovat prostředky, jež jsou pro jejich kulturní projevy i pro jejich vznikající či zavedená kulturní odvětví na místní, vnitrostátní a mezinárodní úrovni nezbytné.“ Článek 14 Úmluvy (spolupráce za účelem rozvoje) stanovuje, že se smluvní strany snaží „podporovat spolupráci v oblasti udržitelného rozvoje a snižování chudoby, a to zejména pokud jde o zvláštní potřeby rozvojových zemí, s cílem přispět k rozvoji dynamických kulturních odvětví, mimo jiné těmito prostředky - posilováním kulturních odvětví rozvojových zemí (...), budováním kapacit prostřednictvím výměny informací, zkušeností a odborných poznatků a vzděláváním lidských zdrojů v rozvojových zemích ve veřejném a soukromém sektoru, zejména pokud jde o strategické a řídicí kapacity, vypracovávání a provádění politik, podporu a distribuci kulturních projevů, rozvoj středních, malých a drobných podniků, využívání technologií a rozvoj a přenos

---

³¹⁵ Rozhovor s Dominique Lavoisier, Stálá delegace Kanady při UNESCO, ze dne 6.7.2007, Rozhovor s Laurence Mayer-Robitaille, UNESCO, CLT/CLI, ze dne 5.7.2007.

³¹⁶ Úmluva UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů. Český překlad dostupný na <http://www.institutumeni.cz/res/data/003/000369.doc> (přístup 12.1.2011).

pravomocí, převodem technologií, a to prostřednictvím příslušných podpůrných opatření pro převod technologií a know-how, zejména v oblasti kulturních odvětví a kulturních podniků a finanční podporou.“

Francie, která chápe již tradičně propojení rozvojové problematiky a kulturní spolupráce³¹⁷, od počátku procesu vedoucího k přijetí Úmluvy úzce spolupracovala s rozvojovými zeměmi na půdě UNESCO a stala se do jisté míry jejich mluvčím. Její pojetí kulturní rozmanitosti, které se pro rozvojové státy stalo tak atraktivním, nespočívá pouze v samotném propojení kultury a rozvoje, ale v prosazování alternativního modelu globalizace. Francouzské pojetí globalizace je postaveno na „mondialisation maîtrisée“ regulované pomocí nástrojů jako je právě Úmluva o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů, kde každý stát má právo chránit své kulturní projevy a přispívat tak ke světové kulturní rozmanitosti. Tato vize, která je v Úmluvě podpořena i konkrétními formami podpory kulturních statků a kulturního průmyslu (článek 14 Úmluvy, viz supra), je obzvláště přitažlivá právě pro periferní oblasti a pro rozvojové země, jejichž kultury se mohou cítit ohroženy silnějším kulturním průmyslem. Zahrnutí rozvojové problematiky do Úmluvy přispělo podle F. Benhamou k posunu od debaty Sever-Sever k debatě Sever-Jih³¹⁸. Bitva o kulturní výjimku, která se odehrávala na půdě WTO, byla střetem evropské a americké vize (obrana evropského kulturního průmyslu vůči *invazi* americké produkce). Úmluva UNESCO zavazuje Evropu propagovat kulturní projevy v jejich rozmanitosti, tj. i kultury tzv. Jihu. Tento závazek spolupráce společně s článkem 14 Úmluvy (viz supra) stojí podle F. Benhamou na počátku preferenčního zacházení a větší otevřenosti mezi kulturními statky Severu a Jihu.

Francie si byla vědoma, že k zajištění úspěchu celého procesu musí získat především podporu evropských států, skupiny, která byla tolik aktivní během jednání o kulturní výjimce. Stejně jako se Francie stala hlavním aktérem, který mobilizoval frankofonní státy, byla i hlavním strůjcem společného evropského postupu, který nebyl na začátku procesu zřejmý. Důvodem pozdního vstupu Evropské unie do hry, byly v první řadě názorové rozdíly mezi členskými státy. Hlavním odpůrcem francouzského přístupu byla Velká Británie, která tradičně tíhne k více liberálnímu pojetí kulturních vztahů a kulturní politiky. Evropská unie se zároveň málo angažuje v otázkách kulturní politiky, které nepatří do jejich kompetencí. Navdory těmto dvěma důvodům se v roce 2003 (tedy až v samém závěru jednání) Evropská komise zapojila do procesu a vydala

---

³¹⁷ Administrativně toto propojení odrážela i tehdejší organizační struktura francouzského ministerstva zahraničí. Součástí ministerstva je Direction générale de la coopération internationale et du développement (DGCID – Generální ředitelství pro oblast mezinárodní spolupráce a rozvoje), které se dále dělí na Direction de l'audiovisuel extérieur (Ředitelství pro zahraniční audiovizí), Direction de la coopération culturelle et du français (Ředitelství pro kulturní spolupráci a francouzštinu), Direction de la coopération scientifique et universitaire (Ředitelství pro vědeckou a univerzitní spolupráci) a Direction des politiques de développement (Ředitelství pro rozvojové politiky). DGCID je tak pověřena agendou rozvojové spolupráce a kulturního a vědeckého působení v zahraničí.

³¹⁸ Benhamou F., *Les dérèglements de l'exception culturelle*, Paris: Seuil, 2006.

stanovisko nazvané „Na cestě k mezinárodnímu nástroji o kulturní rozmanitosti“³¹⁹ („Vers un instrument international sur la diversité culturelle“). Ve stejném roce byla zapojena do jednání bez možnosti hlasovat. Hlavním přínosem vstupu Evropské komise je koordinace pozic členských států Evropské unie, které vystupovaly během celého jednání jednotně. Tato „jednotná evropská fronta“ představovala základní kámen úspěchu³²⁰.

Francie společně s ostatními členskými státy EU hlasovala pro přijetí Úmluvy UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů přijala. Byla nucena několikrát během procesu přistoupit na kompromis - její představy o tomto normativním nástroji byly zpočátku přísnější. Největších ústupků ze strany Francie si vyžádal zejména článek 20 vztahující se ke vztahům s ostatními nástroji, tj. k dalším jednáním na bilaterální a multilaterální úrovni. Z francouzského pohledu je ale stávající text Úmluvy uspokojivý, zahrnuje totiž základní stanovené cíle: zejména uznání specifické povahy kulturních statků a služeb, právo státu realizovat kulturní politiku dle svého uvážení, možnost využití kvót (i když je tento bod zmíněn jen nepřímo) a šíření mezinárodní rozvojové spolupráce v dané oblasti. Francie Úmluvu ratifikovala v červenci 2006³²¹. Z tohoto pohledu můžeme přijetí Úmluvy interpretovat jako francouzské diplomatické vítězství, kterého Francie dosáhla díky schopnosti konceptualizovat téma kulturní rozmanitosti v mezinárodním prostředí a učinit z něj prostřednictvím UNESCO novou mezinárodní normu přesahující horizont bilaterálních sporů. Francie byla také schopna úspěšně vytvořit koalici státních i nestátních aktérů, kteří přispěli ke kýženému výsledku a jejich prostřednictvím marginalizovat či neutralizovat odpůrce Úmluvy. Pro svůj postup Francie navíc zvolila vhodnou mezinárodní platformu, která zajišťuje globální šíření principu kulturní rozmanitosti. Francie UNESCO vnímá jako přátelskou organizaci, jejíž mechanismy fungování dobře zná a kde se těší dobré pozici. Tato platforma také vyhovovala kulturní argumentaci, kterou zde Francie měla větší příležitost rozvinout, než se stalo v případě kulturní výjimky při jednáních GATTu.

Za úspěch v prosazení konceptu kulturní rozmanitosti lze považovat také to, že státy (nejen Francie), které podepsaly Úmluvu, dále propagují její zásady a aplikují je v rámci svých kulturních politik, ve vnějších vztazích a v dalších mezinárodních jednáních. Tento trend poukazuje na rozšíření nové normy v mezinárodních vztazích. Nevychází ovšem ze samotné Úmluvy, která není pro signatáře závazná, ale je založená na dobré vůli smluvních stran respektovat její zásady. Jedním příkladem z mnoha jsou bilaterální obchodní dohody s karibskými státy (CARRIFORUM) uzavřené v říjnu 2008 a s Jižní Koreou v říjnu 2009, ke kterým Evropská unie přičlenila protokol o kulturní spo-

³¹⁹ *Vers un instrument international sur la diversité culturelle - communication de la commission au conseil et au parlement européen - com(2003) 520 final - commission des communautés européennes.*

³²⁰ *Viz Accords bilatéraux et diversité culturelle, Bulletin d'information, Édition spéciale, CEIM, 15. ledna 2010, str. 5.*

³²¹ *Loi n° 2006-792 du 5 juillet 2006 autorisant l'adhésion à la convention sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles.*

luprací. Tento dokument přejímá základní zásady Úmluvy z roku 2005 o preferenčním nakládání s kulturními statky a službami. V preambuli se také říká, že smluvní strany mají respektovat principy Úmluvy UNESCO a státy, které doposud Úmluvu neratifikovaly, tak mají rychle učinit³²². Evropská unie zásady Úmluvy o kulturní rozmanitosti zahrnuje také do poslední revize směrnice Televize bez hranic z roku 2007³²³ (nově Audiovizuální mediální služby bez hranic, Service des média audiovisuelles sans frontières), která připomíná relevanci principu kulturní rozmanitosti ve vztahu k systému kvót chránících národní a evropskou produkci.

3.2.4 Jazyková rozmanitost – rovina jazyková

Koncept jazykového pluralismu³²⁴ vychází z konceptu kulturní rozmanitosti. Tento princip je postulován v referenčních dokumentech vztahujících se ke kulturní rozmanitosti. Na příklad Deklarace Frankofonie z Cotonou z června 2001 explicitně uvádí, že „kulturní rozmanitost zahrnuje i rozmanitost jazykovou“³²⁵. Základním předpokladem je myšlenka, že jazyk je jednou ze základních složek identity a kultury. Vzhledem k tomu, že kulturní rozmanitost je jednou z charakteristik lidské společnosti, je i jazykový pluralismus přirozeným a žádoucím stavem. Zastánci konceptu jazykového pluralismu upozorňují na fakt, že v posledních letech (zejména od devadesátých let dvacátého století) můžeme pozorovat narůstající počet mluvčích anglického jazyka, ze kterého se stává globální jazyk ohrožující užívání a tedy i samostatnou existenci ostatních jazyků. Poukazují na specifické vlastnosti globální angličtiny, která je lexikálně i syntakticky chudší a není totožná se spisovnou formou tohoto jazyka (ani s jednou z jeho podob – USA, GB). Pro její označení se setkáme s pojmy „globish“ nebo „anglomorfní“ jazyk. Obhájci kulturního pluralismu považují tuto situaci za nežádoucí a usilují skrze podporu užívání ostatních jazyků o ochranu a zachování jazykově rozmanité světové společnosti.

Tvrzení o vzrůstajícím vlivu anglického jazyka je podpořeno kvantitativními ukazateli. Pro určení postavení jazyka v mezinárodním prostředí lze použít řadu údajů poukazujících na vliv daného jazyka v mezilidské komunikaci. Jako nejprůhlednější se jeví využití souhrnných ukazatelů, zohledňujících postavení jazyka ve více kategoriích.

---

³²² Jižní Korea vázanou tímto typem obchodní dohody přistoupila k ratifikaci Úmluvy v dubnu 2010.

³²³ Směrnice Evropského Parlamentu a Rady 2007/65/ES ze dne 11. prosince 2007.

³²⁴ V souvislosti s tímto pojmem se setkáme i s termíny plurilingvismus, multilingvismus, vícejazyčnost a jazykový pluralismus, jejichž významy se překrývají.

³²⁵ *Déclaration de Cotonou* ze dne 15. června 2001.

Příkladem této metody je tzv., Calvetův barometr³²⁶, který identifikuje deset základních faktorů působících na pozici jazyka, mezi které patří počet mluvčích, přítomnost na internetu, statut oficiálního jazyka, překlad z a do daného jazyka, počet laureátů Nobelovy ceny za literaturu v daném jazyce a další. Výslednou hodnotou je tzv. *poids des langues* (váha jazyků) určující celosvětově vliv jazyka v mezilidském kontaktu. Následující tabulka ukazuje pořadí prvních deseti jazyků.

Pořadí	Jazyk	Skóre
1.	Angličtina	7,238
2.	Francouzština	4,587
3.	Španělština	4,465
4.	Němčina	4,156
5.	Nizozemština	2,997
6.	Japonština	2,776
7.	Švédština	2,772
8.	Arabština	2,660
9.	Italština	2,63
10.	Dánština	2,495

Tabulka č. 34: Váha jazyků v celosvětovém měřítku.
(Zdroj: Baromètre Calvet, Portalingua, 2010.)

Převaha anglického jazyka je patrná na první pohled. V celkovém srovnání je dobrá i pozice francouzštiny, i když španělština a němčina následují jen s malým rozdílem. Zaměříme-li se ovšem na jednotlivé ukazatele, které spoluvytvářejí celkový obrázek, uvidíme, že postavení francouzštiny už není tak příznivé. Francouzský jazyk se v žádné kategorii neocitá na první pozici, druhé místo obsadil v kategorii počtu zemí, kde je oficiálním jazykem a v kategorii překladu. Dobré umístění mu patří i v počtu článků na wikipedii (3.místo). V ostatních kategoriích se francouzština umístila za desátou pozicí. Pozornost si zaslouží především kategorie počet mluvčích, kde Francie obsadila patnáctou pozici. Údaj o počtu mluvčích jazyka je přitom nejčastěji uváděn jako hlavní ukazatel jeho celkové světové pozice.

Kvantitativní ukazatele nejsou jedinou příčinou obav o jazykovou situaci ve světě. Ve Francii k tomuto pocitu přispívá i celková atmosféra ohrožení francouzské kultury a tematizace jazyka v debatě o kulturní rozmanitosti, která se odehrává ve veřejném a mediálním prostoru, i na politické úrovni. Narůstá pocit ztráty dynamiky francouzštiny, a to zejména v kontextu rozvoje moderních technologií a v oblasti světového obchodu, kde převládá angličtina.

³²⁶ Barometre Calvet vznikl v rámci projektu Portalingua, který byl iniciován Union latine a je podporován francouzským Ministerstvem kultury a komunikace. Podrobnější údaje viz www.portalingua.info (přístup 13.2.2011).

Jak jsme ukázali v první kapitole této práce, jazyk je ve Francii chápán jako základní složka francouzské identity – jako společenský tmel uvnitř francouzských hranic i jako mocenský atribut poukazující na francouzskou pozici na mezinárodní scéně. Francouzská jazyková politika je jedním z pilířů kulturní politiky a v souladu s dvojitými rolí francouzštiny – vnitřní a vnější, má i jazyková politika dvě části. Soustřeďuje se, jak specifikuje jeden z jejích základních dokumentů³²⁷, na jedné straně na potvrzení a uchování primátu francouzštiny na území Francie („zajistit prvenství – primauté - francouzštiny na domácím území“), zároveň usiluje o její dobrou pozici na mezinárodní scéně („upevnit pozici francouzštiny na mezinárodní scéně“). Jazykový komponent je tedy přítomen i v kulturní dimenzi zahraniční politiky. Ve druhé kapitole této práce jsme viděli, jak problematika jazyka prostupuje všemi oblastmi kulturně diplomatické agendy. V rámci této kapitoly se soustředíme na multilaterální rozměr podpory pozice francouzského jazyka.

Od počátku devadesátých let dvacátého století se stala Francie jedním z hlavních propagátorů principu jazykového pluralismu. Podporu francouzského jazyka ve světě realizuje převážně multilaterální formou skrze aktivity institucí Frankofonie, která ztotožňuje podporu francouzštiny se snahou o vícejazyčný svět: „Boj za multilingvismus je založen na obraně francouzštiny. Z podpory francouzštiny profitují všechny jazyky, protože tato podpora usiluje o jazykovou a kulturní rozmanitost“³²⁸. Frankofonní státy se proto rozhodly, že budou společně usilovat o zlepšení pozice francouzštiny na mezinárodním poli. Jako hlavní témata činnosti na podporu francouzštiny identifikovaly následující: role francouzštiny v mezinárodních organizacích a používání francouzštiny při událostech s mezinárodním významem a zejména při Olympijských hrách. V obou oblastech je zřejmá vůdčí role Francie, jak ukážeme níže.

Pozice francouzského jazyka v mezinárodních organizacích

Postavení francouzštiny v mezinárodních organizacích vnímá Francie a Frankofonie jako základní faktor ovlivňující celkovou pozici francouzského jazyka. Obecně můžeme říci, že Francie je velice aktivní ve všech výše zmíněných oblastech, v řadě situací vystupuje jako leader nových iniciativ. Ze zahraničně politických důvodů akcentuje Francie prosazování francouzštiny a jazykového pluralismu především v Evropské unii a v OSN.

Aktivity v této oblasti, které vznikaly především po roce 2000, se soustřeďují na monitorování situace (jak na tom je ta či ona organizace, jak se zde jazykově profilují účastníci jednání), dodržování jazykových režimů (francouzština je oficiálním i pracov-

---

³²⁷ *Circulaire du Premier ministre du 14 février 2003 relative à l'emploi de la langue française.*

ním jazykem mnoha mezinárodních institucí, v jejich reálném fungování ale její užití klesá, a to i v ústní i v písemné komunikaci), koordinaci postupu frankofonních delegátů (OIF disponuje stálými zastoupeními u mezinárodních organizací, v řadě z nich vznikly i uskupení sdružující frankofonní zástupce) a jazykovou výuku úředníků státní správy jednotlivých členských zemí. Za účelem podpory francouzštiny vypracovala ministerská konference OIF v září 2006 u příležitosti konání summitu OIF v Bukurešti dokument nazvaný Vade-mecum vztahující se k používání francouzštiny v mezinárodních organizacích (*Vade-mecum relatif à l'usage de la langue française dans les organisations internationales*). Členské státy OIF se v něm zavázaly vyjadřovat se na půdě mezinárodních organizací primárně ve francouzském jazyce. Vade-mecum rozlišuje tento závazek podle jazykové situace v dané členské zemi OIF: výhradně francouzštinu mají používat zástupci zemí, ve kterých je francouzština jediným národním či oficiálním jazykem. Zástupci států, ve kterých je více oficiálních jazyků, mají „vyčlenit francouzštině poměrnou část ve svém vyjadřování a podpořit tak kulturní rozmanitost“. Ve všech ostatních případech mají státy „dávat francouzštině přednost v situacích, kdy není možné použít národní či oficiální jazyk dané země“. Dále se signatáři zavazují podporovat vytváření překladů, tlumočení, oficiální publikace ve francouzském jazyce, kontrolovat kvalitu francouzské verze dokumentů a respektovat jazykové režimy organizací a princip jazykového pluralismu. Dodržování Vade-meca ze strany členských států Frankofonie je pravidelně monitorováno a hodnoceno³²⁹.

Instituce Evropské unie

Instituce Evropské unie představují prioritní oblast aktivit na podporu francouzského jazyka. Je zřejmé, že EU má mimořádný význam především pro Francii, africké státy se více soustřeďují na ostatní regionální organizace. Z francouzského pohledu je pokles frankofonních mluvčích v Evropě jasným důkazem klesajícího vlivu a proměny jazykové situace v regionu, který chápe ze zahraničněpolitického hlediska jako primární. Francouzský pohled lze shrnout slovy – „la francophonie passe par l'Europe“³³⁰.

Hlavními institucemi, kde Francie a Frankofonie monitoruje a ovlivňuje jazykovou situace, je Rada EU, Evropská komise a v Evropský parlament. Pozice francouzského jazyka, který je zde v současné době jedním z třiatvaceti oficiálních jazyků, se od počátku devadesátých let dvacátého století zhoršuje, a to přímo úměrně k postupnému

---

³²⁸ *Suivi du Vade-mecum relatif à l'usage de la langue française dans les organisations internationales*, Organisation Internationale de la Francophonie, 2010, str. 6.

³²⁹ Viz *Premier document de suivi du Vade-mecum relatif à l'usage de la langue française dans les organisations internationales*, OIF, 2008 a *Deuxième document de suivi du Vade-mecum relatif à l'usage de la langue française dans les organisations internationales*, OIF, 2010.

³³⁰ „La francophonie passe par l'Europe“, *Le Monde*, 20. března 2005.

rozšiřování Evropské unie. Negativní dopady na užívání francouzštiny mělo především východní rozšíření v roce 2004 o státy střední a východní Evropy, které jsou sice spojeny s OIF³³¹, nejsou ale výrazně frankofonní a jejich působení v institucích EU ještě posílilo užívání angličtiny. Během celého období, kdy užívání francouzštiny klesalo, je možné zaznamenat kratší fáze jejího posílení omezující se na dobu, kdy předsednictví Rady EU vykonávala Francie. Následující tři tabulky ukazují postupný pokles užívání francouzského a německého jazyka v psaných dokumentech (jsou zde uvedeny pouze texty evidované překladatelským servisem EU) ve prospěch angličtiny.

Rok	Předsedající země	Texty v aj	Texty ve fj	Texty v nj
2007	Německo	77	8,4	2,3
2007	Portugalsko	78,8	7,4	1
2008	Slovinsko	76,2	7,6	0,8
2008	Francie	65,3	16,4	0,7
2009	Česká republika	84,2	5,9	0,4
2009	Švédsko	78,8	5,4	1,4

Tabulka č. 35: Jazykové verze dokumentů v Radě (v %) v letech 2007-2009.
(Zdroj: Ministère de la culture et de la communication, 2010.)

V Radě EU se Francii podařilo během svého předsednictví posílit užívání francouzštiny, během následujících předsednictví ČR a Švédska se situace opět vrátila k původnímu stavu. Pozoruhodné je, že v době, kdy Francie předsedala Radě EU, prosazovala nejen větší podíl francouzského jazyka, ale i podíl vícejazyčných verzí původních dokumentů. Podíl těchto vícejazyčných textů představoval 8,2% z celkového počtu textů ,přičemž dlouhodobé maximum dosáhlo 6 % textů. Dalším příkladem podpory vícejazyčnosti ze strany Francie je i důraz na tento princip v rámci vnější komunikační strategie. Jazykové verze internetových stránek předsednictví jsou ve většině případů tvořeny třemi jazykovými mutacemi. Francie jako jediná předsednická země vytvořila pět jazykových verzí předsednictví (anglickou, francouzskou, německou, španělskou, italskou a polskou)³³².

³³¹ Mezi státy EU, které jsou zároveň členy OIF, patří Belgie, Bulharsko, Francie, Řecko, Lucembursko a Rumunsko. Další skupinu tvoří ty státy, které jsou členy EU a mají u OIF pozorovatelský či přidružený status (Rakousko, Kypr, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Polsko, Česká republika, Slovensko a Slovinsko).

³³² Jazykové verze internetových stránek předsednictví: 2007 (Německo – de, en, fr; Portugalsko – en, fr, pt), 2008 (Slovinsko – en, fr, sl; Francie – de, en, es, fr, it, pl), 2009 (Česká republika – cz, en, fr; Švédsko – en, fr, se) , 2010 (Španělsko – en, es, fr; Belgie – de, en, fr, nl).

Rok	Texty v aj	Texty ve fj	Texty v nj
2007	73,5	12,3	2,4
2008	73,55	11,9	2,34
2009	74,61	8,32	2,74

Tabulka č. 36: Jazykové verze dokumentů v Evropské komisi (v %) v letech 2007-2009.
(Zdroj: Ministère de la culture et de la communication, 2010.)

V roce 2009 poprvé v historii klesl podíl francouzských textů v Evropské komisi pod desetiprocentní hranici. Pozice angličtiny je zde také posilována, a to nejen v oficiálních dokumentech, ale i v každodenní e-mailové komunikaci³³³. Angličtina je považována za jediný jazyk srozumitelný opravdu pro všechny, i když převážná část úředníků Evropské komise francouzský jazyk ovládá.

Rok	Texty v aj	Texty ve fj	Texty v nj
2007	48,61	18,74	7,7
2008	45,95	17,95	8,28
2009	51,31	16,80	5,85

Tabulka č. 37: Jazykové verze dokumentů v Evropském parlamentu (v %) v letech 2007-2009.
(Zdroj: Ministère de la culture et de la communication, 2010.)

Evropský parlament je považován z hlediska užívání francouzského jazyka za nejvýznamnější instituci. Navzdory tomu, že sídlo Evropského parlamentu se nachází ve Francii, můžeme zde rovněž pozorovat stále znatelnější prvenství angličtiny, ačkoli poměr primárně francouzských dokumentů je zde v porovnání s ostatními institucemi Evropské unie vyšší. Praxe výlučného užívání anglického jazyka zde byla zaznamenána v ústním kontaktu, a to v rámci neformálních kontaktů a pracovních schůzek bez překladu³³⁴. Podporování principu vícejazyčnosti zde ustupuje pragmatickému přístupu, a to i ze strany frankofonních poslanců a úředníků.

V rámci EU je vůdčí pozice Francie v souvislosti s podporou pozicí francouzštiny a podporou konceptu jazykového pluralismu více než zřejmá. Francouzský důraz na Evropu vychází z priorit francouzské zahraniční politiky, je ale také podpořen faktem, že Francie je jediným evropským státem, jehož jediným oficiálním jazykem je francouzština³³⁵. Konkrétní aktivity Francie a Frankofonie v oblasti podpory francouzštiny v institucích Evropské unie se dělí do dvou skupin. První skupinu představuje snaha zajistit, aby francouzští úředníci pracující v institucích Evropské unie respektovali po-

³³³ Viz *Deuxième document de suivi du Vade-mecum relatif à l'usage de la langue française dans les organisations internationales*, OIF, 2010.

³³⁴ Ibidem.

³³⁵ Francie je také jediným neafrickým státem, na jehož území disponuje oficiálním statutem pouze francouzština.

vinnost používat francouzštinu v kontaktu se svými kolegy. Za tímto účelem francouzský Generální sekretariát pro evropské záležitosti (Secrétariat Générale des Affaires Européennes – SGAE) vytvořil desetibodové vade-mecum určené pro francouzské úředníky. Navazuje na stávající dokumenty vztahující se k používání francouzštiny v mezinárodních institucích.³³⁶

Desetibodové Vade-mecum vztahující se k používání francouzštiny v institucích Evropské unie

1. Francouzština je oficiálním a pracovním jazykem institucí Evropské unie v souladu s nařízením CE n°1/1958 z 6. října 1958.
2. Zástupci Francie se během schůzí vyjadřují ve francouzštině, a to bez ohledu na to, je-li k dispozici tlumočení či nikoli.
3. Jakákoli situace, kdy bude znemožněno užití francouzštiny, bude zaznamenána a nahlášena francouzským úřadům.
4. V případě nutnosti bude požadována zpráva ze schůze.
5. Při důležitých etapách analýzy textu musí být k dispozici francouzská verze.
6. V případě, kdy nebude k dispozici francouzská verze textu, je možné odmítnout dojit k rozhodnutí s právními implikacemi na základě daného dokumentu.
7. Rada ministrů Evropské unie rozhoduje pouze na základě dokumentů a návrhů předložených ve všech oficiálních jazycích, a tedy i ve francouzštině.
8. Během neformálních schůzek se zástupci Francie vyjadřují pouze ve francouzském jazyce
9. Zajišťují, že nedojde k nadužívání neformálních schůzek bez tlumočení.
10. Při neformálních bilaterálních schůzkách je doporučeno mluvit francouzsky nebo použít jazyka partnera jednání, a to pokaždé, když tak může být posílána jazyková rozmanitost.

Do druhé skupiny aktivit spadá výuka francouzského jazyka určená pro úředníky ostatních členských států Evropské unie. Už v polovině devadesátých let, konkrétně po francouzském předsednictví Rady EU, iniciovalo francouzské ministerstvo zahraničí program určený na výuku francouzštiny pro úředníky, překladatele a tlumočnický působící v institucích Evropské unie, ale také i v centrální administrativě kandidátských zemí a zemí sousedících s EU. První fáze podpory francouzštiny v EU se tedy odehrávala na bilaterální úrovni. Ke změně došlo v roce 2002, kdy byl podepsán tzv. Víceletý plán pro francouzštinu v Evropské unii (Plan pluriannuel pour le français dans l'Union euro-

---

³³⁶ *Circulaire du 30 novembre 1994 relative à l'emploi de la langue française dans les relations internationales, Loi n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française, Circulaire du Premier ministre du 14 février 2003 relative à l'emploi de la langue française.*

péenne). Signatáři se stala Francie, Belgické frankofonní společenství, Lucembursko a Mezinárodní organizace Frankofonie a program byl zahájen v následujícím roce. Zaměřuje se na jazykovou výuku určenou pro úředníky a diplomaty z nefrankofonních států Evropské unie, aktivity na propagaci užívání francouzštiny a vytváření počítačových programů usnadňujících vypracování dokumentů ve francouzském jazyce. Prioritními příjemci se staly nové členské státy Evropské unie, které přistoupily v letech 2004 a 2007. V rámci Víceletého plánu podepsali frankofonní signatáři tzv. rámcové dohody s členskými a kandidátskými zeměmi, na základě kterých byly vypracovány národní plány jazykové výuky pro úředníky z těchto zemí. Kromě jazykových kurzů byly z prostředků Víceletého plánu financovány i jazykové pobyty pro vysoké úředníky. Část výuky probíhala přímo u evropských institucí; vznikly tzv., „plan capitales de l'UE“, určený pro úředníky, novináře a národní experty u institucí nacházejících se v Bruselu a ve Štrasburku. Třetí okruh – aktivity určené k propagaci užívání francouzského jazyka – zahrnoval financování frankofonních internetových stránek (např. francouzskou verzi Euractivu), šíření propagačních materiálů o Frankofonii a cykly přednášek a konferencí určených pro akademickou sféru a pro diplomaty a úředníky.

Společné aktivity Francie a OIF na podporu francouzštiny byly ještě posíleny po francouzském předsednictví Rady EU v roce 2008. V následujícím roce Stálé zastoupení Francie při EU podpořilo vytvoření skupiny frankofonních velvyslanců v Bruselu. Paralelně k jejímu vzniku byla otevřena i podskupina sdružující členské státy a pozorovatele při OIF. Obě uskupení se pravidelně schází a spolupracují na společném programu připravovaném zastoupením OIF v Bruselu. Symbolickou podporu jejich aktivitám dodává i tzv. osobní představitel francouzského prezidenta pro otázky Frankofonie³³⁷ (Représentant personnel du Président de la République pour la Francophonie), který v rámci svých setkání s vrcholnými představiteli evropských institucí usiluje o lepší pozici francouzštiny v rámci těchto institucí.

Ke spolupráci frankofonních zástupců dochází i na půdě Evropského parlamentu, kde bylo v říjnu 2009 vytvořeno Fórum frankofonních europoslanců (jejich celkový počet na základě údajů Francouzského stálého zastoupení je odhadován na tři sta). Frankofonní fórum mělo v roce 2010 necelých třicet členů z deseti členských států. Iniciativa vzešla opět z francouzské strany. Fórum vzniklo na základě výzvy francouzského státního tajemníka pro evropské záležitosti Pierra Lellouche vytvořit uskupení sdružující frankofonní europoslance³³⁸.

---

³³⁷ Osobní představitel francouzského prezidenta pro otázky Frankofonie zastupuje Francii u Mezinárodní organizace Frankofonie. Secrétaires d'Etat chargé de la Coopération et de la Francophonie zastupuje Francii v rámci ministerských konferencí Frankofonie.

³³⁸ K prvnímu setkání skupiny v říjnu 2009 ovšem došlo na základě iniciativy Rumunska.

Ostatní mezinárodní organizace

Kromě evropských institucí soustřeďuje Francie a Frankofonie své aktivity na podporu francouzského jazyka do dalších skupin. První skupinu představuje systém institucí OSN. Mezinárodní organizace Frankofonie disponuje statutem pozorovatele OSN a má své stálé zastoupení v New Yorku. Francouzština je jedním z šesti oficiálních jazyků OSN a jeho podporuje jedním z hlavních cílů skupiny frankofonních velvyslanců při OSN. Tato skupina vytvořila i vlastní sekretariát, který vede stálý představitel Francie (i zde se tedy potvrzuje vůdčí role Francie) a který se skládá ze zástupce státu, který v daném roce hostí summit Frankofonie a zástupců ostatních frankofonních regionů. Skupina frankofonních zástupců v červnu 2006 přijala Chartu nazvanou „Šíření francouzského jazyka v OSN“, která usiluje o šíření vícejazyčnosti, zejména používání francouzského jazyka v systému OSN. Další oblastí aktivit frankofonní skupiny představuje společný postup při obsazování klíčových pozic v rámci OSN frankofonními zástupci a koordinace společných iniciativ frankofonních států. Jedním z nejviditelnějších příkladů této spolupráce byla solidarita uvnitř frankofonní skupiny během procesu schvalování Úmluvy UNESCO o ochraně rozmanitosti kulturních projevů v roce 2005 (viz výše).

K otázce principu vícejazyčnosti se vztahují dvě rezoluce Generálního shromáždění OSN³³⁹, které vznikly díky spolupráci uvnitř skupiny frankofonních zástupců při OSN. Jedná se o Rezoluci 61/266 z června 2007 a o Rezoluci 63/306 ze září 2009. Oba dokumenty kladou důraz na respektování jazykového režimu OSN, ať už se jedná o užívání jazyků oficiálních či pracovních. Frankofonní skupina v OSN se aktivně podílela na všech fázích jejich přípravy – organizovala mimo jiné i neformální schůzky s představiteli ostatních jazykových skupin. Přijetí obou rezolucí nechápou zástupci frankofonních států jako konečný cíl. Jak se vyjádřil zástupce francouzské delegace: „Přijetí této rezoluce (v roce 2009, pozn. autorky) není samoučelné. Vytváří pouze jednu důležitou etapu v činnosti OSN, protože vícejazyčnost je jazykovým ekvivalentem, či dokonce kulturním a civilizačním projevem multilateralismu“³⁴⁰.

Zvláštní kategorii představují mezinárodní organizace a multilaterální platformy, jejichž aktivity tematicky spadají do oblasti mezinárodního obchodu a rozvoje, tedy oblastí, kde je tradičně hlavním jazykem mezinárodní komunikace angličtina. Jedná se o Konferenci OSN o obchodu a rozvoji (UNCTAD), Světovou obchodní organizaci (WTO), Program OSN pro rozvoj (UNDP), Organizaci pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), Mezinárodní měnový fond (IMF) a Světovou banku (WB). U prvních čtyř jmenovaných organizací je francouzština oficiálním jazykem, Mezinárodní měnový

³³⁹ *Rezoluce Generálního shromáždění OSN 61/266 z 8. června 2007 o vícejazyčnosti a Rezoluce Generálního shromáždění OSN 63/306 z 30. září 2009 o vícejazyčnosti.*

³⁴⁰ *Résolution sur le multilinguisme – Déclaration de la Délégation de la France au nom du Groupe Francophone*, 9 septembre 2009, <http://www.franceonu.org/spip.php?article4152> (přístup 12.1.2011).

fond a Světová banka oficiální jazyky nemají. Na základě monitoringu jazykové situace, kterou provádí OIF, je patrné, že převážná část komunikace ve všech organizacích probíhá v angličtině, jejíž znalost je zároveň jediným nutným jazykovým požadavkem při nábore nových mezinárodních pracovníků. V angličtině je rovněž publikována většina textů a francouzské verze, pokud existují, jsou dodávány se zpožděním. Podstatné ale je, že ani frankofonní zástupci a úředníci nejsou motivováni komunikovat ve francouzštině v prostředí, které tenduje k užívání anglického jazyka – „jazyka mezinárodního obchodu“. Vyjadřuje-li se zástupce dané delegace v angličtině, je jeho příspěvek více kredibilní a je zaznamenán větším okruhem posluchačů. Jazykové zvyklosti tak nevede pouze pragmatický přístup, ale i postavení angličtiny v dané oblasti a specializace těchto organizací. U většiny z nich byly ve spolupráci s OIF vytvořeny skupiny frankofonních delegátů, jejich aktivity jsou ale ve srovnání a institucemi EU a s OSN v New Yorku marginální. Důvodem je i tematické zmeření institucí. Nejpatrnější je tento trend ve Světové obchodní organizaci, kde jsou obecně frankofonní státy málo aktivní (výjimku tvoří pouze oblast zemědělství a audiovizuálních služeb, jak jsme viděli v kapitole o kulturní výjimce), a proto nejsou schopny se prosadit ani jazykově. Nejvíce iniciativ zde opět přichází z Francie, která organizuje v WTO pravidelné neformální schůzky frankofonních zástupců, stejně jako odborné semináře k projednávaným tématům. Francouzská delegace zde zároveň jednou měsíčně vypracovává shrnutí hlavních bodů jednání ve francouzštině určené pro zástupce frankofonních rozvojových zemí, aby jim usnadnila přístup k informacím.

Kromě hlavních oblastí uvedených výše investuje Francie společně s ostatními frankofonními státy i do méně viditelných aktivit na obranu francouzského jazyka. Jako příklad uveďme úsilí o uchování statutu francouzštiny na poli mezinárodních norem. Francouzština je v současné době oficiálním jazykem Organisation internationale de normalisation (OIN). Její postavení je ale oslabováno a zpochybňováno. Za účelem posílení frankofonie v této oblasti, byla v roce 2007 vytvořena nová platforma – Réseau normalisation et Francophonie (RNF), jehož cílem je rozvoj kapacity národních normalizačních institucí frankofonních států (především afrických zemí) a pravidelné šíření informací o aktivitách mezinárodní normalizace ve francouzském jazyce. Jazykové otázky jsou tak ve středu zájmu této nové instituce, jejíž založení poskytuje další příklad francouzské iniciativy ve frankofonní agendě – RFF byla založena na základě návrhu tradičních frankofonních spojenců – Francie (Association française de normalisation) a Québecu (Bureau de normalisation du Québec).

Role francouzského jazyka při událostech s mezinárodním významem

Na prvním místě mezi událostmi s mezinárodním významem staví Frankofonie a Francie Olympijské hry. Jejich novodobá tradice je spojena s Francií a francouzština je také oficiálním jazykem Mezinárodního olympijského výboru. Používání francouzského jazyka během přípravy a konání Olympijských her se ale samozřejmě odvíjí také od

jazykové situace v hostitelské zemi. Aktivita na podporu francouzštiny proto sledují dodržování této jazykové tradice. V rámci francouzské administrativy vznikla v roce 1995 meziresortní jednotka nazvaná „Francouzština, jazyk sportu“ (Le français, langue du sport), která koordinuje aktivity ministerstva sportu, ministerstva kultury a ministerstva kultury v této oblasti. Jejím předsedou je francouzský ministr zahraničí. Skupina se schází pravidelně a její aktivity umožnily od konání Olympijských her v Atlantě posílit pozici francouzštiny během Olympijských her³⁴¹. V letech 1996 -2002 skupina jmenovala tzv. Grand témoin francophone (GTF), osobnost, která měla za úkol reprezentovat pozici francouzštiny na olympiádě a vyhodnotit její používání po celou dobu konání této sportovní akce.

Ve všech případech spolupráce samozřejmě nejde pouze o podporu jazyka. Cílem je koordinace pozic frankofonních států a konsolidace bloku, který bude mít jako celek větší váhu na mezinárodní scéně. Podpora používání francouzského jazyka při událostech s mezinárodním významem je pak chápána jako příležitost k propagaci Frankofonie a jejího zviditelnění.

Jak jsme vymezili na začátku kapitoly, jazyková rozmanitost je součástí kulturní rozmanitosti. Věnovali jsme jí zvláštní sekci, protože jazykové otázky hrají v případě francouzské vnitřní kulturní politiky, ale i v kulturní dimenzi zahraniční politiky významnou roli. V souvislosti s tímto tématem ale na rozdíl od dvou výše zmíněných konceptů nemůžeme mluvit o diplomatických vítězstvích či prohrách. Na mezinárodní scéně nedošlo k přijetí žádné Úmluvy či mezinárodní dohody výlučně o respektování jazykové rozmanitosti nad rámec jejího explicitního zahrnutí do problematiky kulturní rozmanitosti. Nedošlo ani ke snahám ovlivnit mezinárodními normami jazykové politiky jednotlivých států, jak se tomu stalo v případě kulturních politik. V neposlední řadě francouzské snahy posílit jazykovou rozmanitost prostřednictvím podpory francouzského jazyka jsou očividně prospěšné především zemím frankofonního okruhu a Francii samotné.

3.3 *Diplomatické úspěchy*

Dosáhla Francie diplomatických vítězství při své multilaterální kulturní strategii? Diplomatický úspěch je relativní pojem. Rozumíme jím dosažení předem stanoveného cíle diplomatického jednání, tj. uzavření, modifikaci či zrušení plánované dohody. V této kapitole jsme zvolili dva základní principy francouzské zahraniční kulturní politiky (jak jsme specifikovali výše, jazyková rozmanitost je součástí širšího konceptu rozmanitosti

---

³⁴¹ Konkrétní aktivity se týkají spolupráce s místními národními olympijskými výbory v hostitelské zemi. Francie se podílí především na organizaci tlumočení a překladu během přípravy a konání Olympijských her.

kulturní). V obou případech se Francii podařilo daný princip uplatnit na mezinárodním poli a mobilizovat další aktéry k jeho prosazování, což ukazuje že Francie byla ve svých aktivitách úspěšná. Jedná se především o vítězství symbolická, neboť ani jeden z principů nevyšel v závazky, jejichž nedodržení by bylo sankcionováno. V případě liberalizace trhu se službami se navíc nejedná o vítězství definitivní, neboť závěrečné dokumenty z jednání nevyklučují do budoucna zahrnout danou problematiku na pořad dne. Předpokladem úspěšné strategie byl v obou případech politický konsenzus, který nebyl narušen ani během kohabitace. V případě kulturní rozmanitosti hrála významnou roli i osobní podpora ze strany prezidenta Chiraca, který prosazení daného principu pojímal jako jeden ze svých prioritních úkolů.

Podívejme se nyní podrobněji na analýzu jednotlivých rovin francouzského „úspěchu“, které lze obecně aplikovat na multilaterální jednání. První fází představuje vymezení konceptu a jeho propagace, druhou pak budování koalic a samotná jednání, poslední etapou je vytvoření mezinárodního nástroje uvádějícího daný princip do oblasti mezinárodního práva či norem. Pokusme se tyto roviny aplikovat na jednání o kulturní výjimce a kulturní rozmanitosti.

	Kulturní výjimka	Kulturní rozmanitost
Institucionální platforma	GATT (WTO), OECD	UNESCO
Konceptualizace a propagace tématu	- Prosazení principu na evropské úrovni transponované do směrnice Televize bez hranic.	- Společné Francouzsko-kanadské komuniké z prosince 1998. - Organizace setkání expertů a politiků na půdě UNESCO. - Prosazení principu v rámci Frankofonie.
Vytváření koalic a multilaterální jednání	- Státy ES a později EU, Kanada, Frankofonie. - Mobilizace nestátních aktérů.	- Státy EU, Kanada, Frankofonie. - Mobilizace nestátních aktérů.
Výsledek	- Dohody v rámci WTO explicitně liberalizaci audiovizuálních služeb nezmiňují. - Jednání o MAI na půdě OECD byla ukončena.	- Všeobecná deklarace UNESCO o kulturní rozmanitosti (2003) - Úmluva UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů (2005)

Tabulka č. 38: Roviny multilaterálního procesu. Příklady kulturní výjimky a kulturní rozmanitosti.
(Zdroj: autorka.)

Francouzské diplomatické úspěchy v obou případech tkví v dobrém zvládnutí prvních dvou rovin. V závěru této kapitoly se tedy podíváme na to, jaké společné rysy oba případy vykazují a v čem se naopak oba procesy liší. Na první pohled zřejmým shodným prvkem je utváření koalice, která napomohla Francii oba principy uplatnit. V obou případech se Francie opírala o členské státy Evropské unie, a to i přes prvotní neshody, které plynuly především z tradičně rozdílného pohledu Francie a Británie na problematiku vztahu státu a kultury. V obou případech se ale nakonec podařilo dojít

v rámci evropské skupiny ke konsenzu a jednohlasná podpora evropského bloku byla klíčem k úspěchu v jednáních.

Druhým věrným francouzským spojencem jsou státy Frankofonie. Podporovaly francouzské, respektive evropské, pozice při jednáních GATTu i na půdě UNESCO. Ve druhém případě byla ale jejich podpora více viditelná a koordinovaná, a to ze dvou důvodů. V první řadě, jak jsme ukázali v historické části kapitoly, institucionální architektura Frankofonie byla dotvořena až po roce 2000. Při jednáních v rámci UNESCO byly proto frankofonní státy schopné přibližovat své postoje bilaterálně, ale i multilaterálně, což ukazuje závěrečná Dohoda ze summitu Frankofonie v Cotonou z roku 2001. Druhým důvodem větší angažovanosti Frankofonie v případě kulturní rozmanitosti je odlišná konceptualizace problému spojená s institucionální platformou, na které se spor odehrával. Kulturní výjimka byla vnímána jako spor evropsko-americký týkající se převážně jednoho kulturního sektoru – audiovizuálních služeb. Kulturní rozmanitost byla naproti tomu zasazena do širšího kulturního rámce a byla prezentována jako celoplanetární téma, do kterého byla navíc začleněna rozvojová problematika a konkrétní nástroje pomoci (Fond na podporu rozvoje kulturního sektoru rozvojových zemí), určené pro rozvojové státy. Vzhledem k tomu, že ve Frankofonii jsou sdruženy převážně státy této poslední kategorie, spojení kulturní rozmanitosti s problematikou rozvoje motivovalo jejich zájem na úspěšném zakončení procesu. Frankofonní státy se také ve druhém případě více zapojily z toho důvodu, že GATT (WTO) není prostředím, ve kterém realizují své zájmy a cíle. UNESCO vnímají jako platformu otevřenější vycházející vstříc jejich požadavkům a nabízející i další technickou a finanční pomoc v dané oblasti.

V obou případech Francie úzce spolupracovala také s Kanadou, která nejcitelněji pociťuje dominantní vliv USA, a to i v kulturních otázkách. Kanada sdílela francouzské názory na kulturní výjimku a uplatnila dokonce tento princip v rámci dohod o volném obchodu s USA. V případě kulturní rozmanitosti můžeme mluvit o francouzsko-kanadském tandemu, kdy si oba státy rozdělily své role během procesu a navzájem se doplňovaly. V obou případech se Francii také podařilo spolupracovat s nestátními aktéry, především profesními organizacemi, které působily jako lobbyistické skupiny a šířily ve veřejném a mediálním prostoru povědomí o dané problematice.

V ostatních rovinách můžeme najít především odlišnosti. Každý z procesů se odehrával v jiných institucích, což v prvním případě vycházelo z vnějšího kontextu, ve druhém případě zástupci Francie proklamují, že sami rozhodli o volbě příhodné institucionální platformy. Jednání v rámci GATTu byla zasazena do rytmu mezinárodních obchodních jednání a Francie nemohla výrazně ovlivnit jejich načasování ani tematiku, která byla v souladu se základními principy organizace založené na progresivní liberalizaci. Dohoda MAI rovněž nebyla francouzskou iniciativou, naopak, Francie se o ni dozvěděla se zpožděním. Naproti tomu volba UNESCO vycházela z francouzského přesvědčení o příhodnosti této organizace pro řešení dané tematiky. Odlišnosti plynou i z francouzského náhledu na GATT a pozdější WTO na jedné straně a na UNESCO na straně druhé. Zásady GATTu vnímala Francie jako zdroje americké ekonomické hegemonie a postupnou liberalizaci služeb viděla jako nežádoucí proces. UNESCO na druhé

straně řadí Francie mezi „přátelské“ organizace. Zde je schopna prosadit svůj vliv, vyzná se v jeho mechanismech fungování a je ztotožněna s etikou a hlavními principy organizace. Konkrétní spolupráce s UNESCO během jednání o Úmluvě byla navíc usnadněna tím, že sídlo instituce se nachází v Paříži.

Zaměření organizace a tematická oblast ovlivnila i základní rámec jednání. V případě kulturní výjimky byla problematika zasazena do sféry mezinárodního obchodu a ekonomie. Logickou strategií by tedy bylo využití ekonomických argumentů. Francie přesto i v této situaci používala argumenty kulturní, kde cítila jistotu, vycházejíc přitom nejen ze specifčnosti kulturního zboží, kterou obhajovala, ale také ze specifčnosti tématu. Ve druhém případě, kdy si sama zvolila mezinárodní platformu, převzala podobné kulturně podložené argumenty, založené na nutnosti ochrany světových kultur.

Rozdíly můžeme najít i v širší záběru obou principů. Oba koncepty – kulturní výjimku i kulturní rozmanitost prezentuje Francie jako univerzální a přirozené. Kulturní výjimka plyne ze specifické povahy kulturního zboží, které „není jako každé jiné“; kulturní rozmanitost je přirozeným stavem a je součástí lidského kulturního dědictví. Oba pojmy zasazuje Francie do prostředí „divoké globalizace“, ve které jsou kultury ohroženy negativním vlivem kulturního hegemonu – Spojených států amerických. Přesto díky rozdílnému kontextu a institucionální platformě, byla kulturní výjimka pojímána jako záležitost evropsko-americké kulturní a ekonomické rivality, ze které profitovaly pouze zástupci kulturního průmyslu, konkrétně sektoru televize a filmu. V případě kulturní rozmanitosti díky vhodné volbě mezinárodní organizace a na základě tematického vymezení se Francii podařilo ukotvit problematiku jako záležitost celého lidstva a všech složek kultury. Z tohoto důvodu byla Francii tolik úspěšná v hledání stoupenců konceptu a budování koalic.

Konceptualizace tématu souvisí i s vnitropolitickými základy, kterými se zabývá první kapitola této práce. Kulturní výjimka představuje koncept, který je přímo spojený s vnitrofrancouzskou realitou. Kultura (v úzkém – duchovním slova smyslu) má skutečně ve francouzské společnosti zvláštní postavení zejména v souvislosti vztahu státní moci a kultury. Intervencionistická kulturní politika je tak přímým důkazem toho, že Francie zastává stejný přístup uvnitř svých hranic. Kulturní rozmanitost je v tomto ohledu více problematický pojem. Francouzské kulturní tradice jsou založené na republikánském modelu, který je postaven na unitárních principech, a to i v otázce kulturní a jazykové. Největším paradoxem boje za kulturní rozmanitost je proto disproporce mezi situací ve Francii a aplikací principu v mezinárodním prostředí.

Poslední rovinu analýzy multilaterálních jednání v souvislosti s konceptem kulturní výjimky a kulturní rozmanitosti jsou jejich výsledky, respektive smluvní závazky z nich plynoucí. I zde se oba případy liší. Kulturní výjimka nebyla v rámci jednání GATTu ani následně na půdě OECD právně vymezena, nedošlo ani k explicitnímu vyjmutí ze závěrečných dohod. Dohody uzavřené na konci Uruguayského kola jednání se zkrátka o audiovizuálních službách, na které se kulturní výjimka vztahovala, nezmiňují a nesou tak v sobě potencionální možnost znovuzařazení na pořad jednání v budoucnosti. Ani další pokus o liberalizaci sektoru nevyšel, jednání byla ukončena

bez výsledku, nedošlo tedy k jasně vymezenému závaznému stanovisku, které by zavádělo kulturní výjimku jako princip. Výsledek jednání o kulturní rozmanitosti jasné výsledky přinesl. Ačkoli první dokument UNESCO k danému tématu – Deklarace z roku 2003 – prošla v mezinárodním prostředí v zásadě bez povšimnutí, Úmluva z roku 2005 znamenala jasné etablování principu a hmatatelný důkaz mezinárodního závazku smluvních stran respektovat kulturní rozmanitost v mezinárodních vztazích.

Závěr

V předložené disertační práci jsme ukázali, jak se Francie vymezuje vůči okolnímu světu prostřednictvím své zahraniční kulturní politiky. Zaměřili jsme se nejprve na konceptualizaci kulturní dimenze zahraniční politiky, kterou jsem postavili na distinkci mezi jejími dvěma složkami - kulturní diplomacií a tradiční diplomacií na multilaterální úrovni. Rozdíl mezi těmito oblastmi spočívá ve vztahu ke kulturnímu modelu – kulturní diplomacie jej šíří, tradiční diplomacii kulturní model chrání a vytváří příznivé podmínky pro jeho další rozvoj v mezinárodním prostředí. V úvodní kapitole jsme rozebrali stěžejní zdroje a tradice francouzské zahraniční kulturní politiky, které mají determinující vliv na její současné fungování. Ve druhé kapitole jsme ukázali, jakými prostředky, v jakých oblastech a při součinnosti kterých aktérů Francie svůj kulturní model šíří. Ve třetí kapitole jsme se zabývali obrannými strategiemi, které Francie rozvíjí za účelem ochrany pravidel fungování své kulturní politiky a dalšího rozvoje kulturního modelu. Soustředili jsme se na rozbor diplomatického procesu, který vedl k úspěšnému etablování nové mezinárodní normy v kulturních vztazích - kulturní rozmanitosti.

Dílčí závěry této práce jsme předložili v rámci druhé a třetí kapitoly. Zbývá ale základní otázka, kterou jsme si položili v úvodu této práce - proč existuje rozpor mezi oběma složkami francouzské zahraniční kulturní politiky a jaké faktory přispívají k zaostávání v kulturně diplomatické oblasti a naopak k úspěchům v rovině multilaterálních jednání v oblasti kultury. Jak jsme demonstrovali na podrobné analýze francouzského modelu, vykazuje francouzská kulturní diplomacie určitá specifika týkající se převážně její institucionální struktury. Má také zaručené prvenství vztahující se k počtu zahraničních kulturních zastoupení. Francie nicméně neinovuje zásadně kulturně diplomatické praktiky, jak toho byla schopná v minulosti, nepřináší ani nové strategie zahraničního kulturního působení.

Základní rysy francouzského kulturně diplomatického modelu byly ve zkoumaném období zachovány: ministerstvo zahraničí si udrželo výsadní postavení mezi centrálními orgány kulturní diplomacie, a to i přes snahy ministerstva kultury více zasahovat do dané oblasti. Centralizovaný charakter systému byl udržen i v rovině vztahu mezi kulturními pracovišti v zahraničí a zastupitelskými úřady a mezi kulturními centry a jejich novou centrálou – organizací Institut français (fungující od ledna 2011). V letech 1990-2010 přesto došlo k několika změnám. Největšími proměnami prošlo v letech 1990 – 2010 francouzské zahraniční vysílání, které se stalo jednou z priorit daného období. Jeho rozvoj je nejen důkazem francouzského úsilí o mediální přítomnost, ale v obecné rovině poukazuje i na nové metody, které kulturní diplomacii nabízí rozvoj moderních informačních a telekomunikačních technologií. Francie v dané oblasti rozhodně nebyla iniciátorem hlavních změn na celosvětové úrovni, spíše ve zkoumaném období doháněla náskok ostatních aktérů (USA a Velké Británie). Francie nejen rozšířila dosah svých zahraničních televizních a rozhlasových stanic, ale zahájila i vysílání

první čistě francouzské globální informační televize France 24, jejíž úkolem je prezentovat francouzský pohled na světové události a šířit francouzské hodnoty ve světě.

Přesto lze říci, že ve francouzské kulturní diplomacii stále převažuje tradiční náhled na problematiku. Důvodem jistého konzervatismu a rezistence vůči změnám je francouzská administrativní tradice a postavení diplomatického sboru, který má zásadní vliv na udržování tradic systému. Francouzští diplomaté se nechtějí vzdát svého monopolu na koordinaci všech složek vnější reprezentace a (jak ukázaly okolnosti Kouchnerovy reformy) obávají se vyčleňování kulturní agendy prostřednictvím posilování autonomie kulturních center. V neposlední řadě k francouzskému zaostávání v dané oblasti přispívá i stav domácího kulturního a vzdělávacího systému, jehož propagace je také součástí kulturní diplomacie. Tato výtka se týká zejména francouzských univerzit a vysokých škol, jejichž reforma a posílení vnější atraktivity je nutným předpokladem pro oživení zájmu zahraničních studentů o studium ve Francii. Francie si tyto nedostatky uvědomuje a po roce 2000 začala podnikat kroky k lepšímu propojení domácí a zahraniční dimenze své kulturní diplomacie, kterou jsme v úvodní kapitole definovali jako jednu z charakteristik úspěšné kulturní diplomacie.

Francouzská pozice mezi hlavními hráči kulturní diplomacie ve světě byla v daném období ovlivněna i vývojem mezinárodního prostředí. Zejména po roce 1990 se kulturní diplomacie stala pevnou součástí diplomatické praxe, které se věnují malé i velké státy. Prostředí vnější kulturní nabídky je tedy stále více konkurenční a je čím dál tím těžší najít si v něm vlastní prostor a vymezit specifika přínosu dané kulturní diplomacie. V tomto kontextu si sice Francie uchovala výsadní postavení mezi aktéry kulturní diplomacie, už ale není hlavním příkladem. Její aktivity jsou součástí širší kulturní nabídky ostatních zemí a Francie se tak stala jen jedním z mnoha hráčů. Je proto nucena přistoupit i na řadu kompromisů, které vycházejí z pragmatického pohledu na kulturní diplomacii a které by byly před rokem 1990 nemyslitelné. Jedná se zejména o uvolňování vazby mezi šířením kultury a jazyka. Za účelem většího dopadu svých kulturních aktivit Francie v posledních dvou dekáдах připouští i užívání jiných jazyků než francouzštiny při propagaci své kultury. Tento princip je aplikován i v oblasti zahraničního vysílání, kde se Francie rozhodla přistoupit k realizaci několika jazykových verzí svých rozhlasových a televizních pořadů.

Z analýzy francouzského modelu kulturní diplomacie je tedy zřejmé, že zahraniční kulturní politika v rovině šíření francouzské kultury byla po celé zkoumané období 1990-2010 ve fázi hledání efektivní struktury, praktik a nosných témat, které bude propagovat. Proto posuny, které můžeme pozorovat a které jsou inspirovány zahraničními modely (jako je přejímání praxe specializovaných agentur a vytvoření jednotného kulturního operátora) jsou pomalé. Jsou důkazem toho, že stejně jako je kulturní diplomacie během na dlouhou trať a přináší výsledky v dlouhodobém horizontu, jsou i změny v jejím fungování záležitostí let, spíše však desetiletí. Přispívá k tomu i ekonomická stránka věci. Francie sice vyčleňuje na svou kulturní diplomacii vysoké částky v porovnání s ostatními státními aktéry, ty ale dlouhodobě nejsou v souladu s jejími vysokými ambicemi v oblasti vnějšího kulturního působení.

Třetí kapitola práce představila francouzská diplomatická vítězství na poli mezinárodních kulturních vztahů. Ukázali jsme, že Francie dosáhla svých cílů ze dvou hlavních důvodů: dokázala zajistit svým konceptům dostatečnou publicitu a podporu, podařilo se jí také vybudovat koalici států, které společně s ní prosazovaly dané téma nejen při konkrétních jednáních, ale také prostřednictvím návazných vazeb v organizacích, jejichž jsou členy. V této souvislosti jsou pro Francii klíčová zejména tři partnerství: s Kanadou, která sdílí francouzské obavy z dominantního vlivu americké kultury zejména díky geografické blízkosti s USA, s frankofonními státy v rámci Mezinárodní organizace Frankofonie, ale především s členskými státy Evropské unie, které byly schopny, jak během jednání GATTu o liberalizaci audiovizuálních služeb, tak na půdě UNESCO při finalizaci textu Úmluvy o ochraně rozmanitosti kulturních projevů, zastávat navzdory počátečním neshodám jednotné stanovisko.

Zbývá otázka, do jaké míry byla Francie sama iniciátorem procesu (agenda setter) a kdy byla nucena reagovat na vnější impulsy. V tomto bodě se významně liší přístup k problematice kulturní výjimky a kulturní rozmanitosti. Francouzská obrana kulturní výjimky založená na obhajobě regulačních a ochranných mechanismů vnitřní kulturní politiky je reakcí na liberalistické tendence evropské integrace (v pojetí Evropské komise) a na postupující bourání bariér mezinárodního obchodu v rámci GATTu. Poté, co Francie čelila kritice a následně uhájila svůj přístup v Evropě a podařilo se jí aplikovat některé principy i na evropské úrovni, čelila americké snaze celosvětově liberalizovat sektor audiovizuálních služeb. V dané době se již mohla spolehnout na evropské partnery, které byla schopna přesvědčit o společné strategii. Tento postup ale zůstává strategií obrannou, Francie ani její evropští partneři nepřinesli nová řešení, pouze se jim podařilo „odvrátit hrozbu“. Ačkoli Francie kulturní výjimku hrdě prezentovala, nejednalo se o úspěch s trvalým efektem. Oproti tomu princip kulturní rozmanitosti byl prezentován od počátku jako francouzská, respektive francouzsko-kanadská iniciativa, která je vymezena pozitivně a přináší novou normu mezinárodních kulturních vztahů. Přijetí Úmluvy UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů v roce 2005 proto Francie prezentuje jako velký diplomatický úspěch, s čímž se nedá než souhlasit.

Kulturní rozmanitost se stala hlavním principem kulturních vztahů, který Francie propaguje na mezinárodní scéně. Můžeme říci, že v oblasti tradiční diplomacie, našla Francie konkrétní „vzkaz“, který ji přibližuje ostatním aktérům (zejména evropským a frankofonním partnerům) a který ji zároveň od ostatních států odlišuje. Jasně vymezené téma napomáhá čitelnosti francouzské zahraniční kulturní politiky a přispívá k francouzským úspěchům na mezinárodním poli.

V neposlední řadě je nutné předeslat, že úspěchy francouzské zahraniční kulturní politiky budou závislé nejen na schopnosti utvářet nová témata a čelit americkému kulturnímu vlivu, který Francie prezentuje jako hlavní hrozbu pro světové kultury. Francie bude v budoucnu nucena vzít v potaz také nástup nových hráčů, jako jsou arabské státy, Indie, Brazílie a Čína, jejichž kulturní vliv a síla jejich kulturního průmyslu, byť prozatím regionálně, výrazně ovlivňuje budoucnost mezinárodních kulturních vztahů. To

samé platí i o jazykovém prostředí, které nemůže být nadále vnímáno jako dějiště boje mezi francouzštinou a angličtinou, ale do globální jazykové konkurence se stále více promítají ambice ostatních mocností a jazykových celků. Francie si zkrátka v budoucnu už nebude moci vystačit pouze s akcentováním kulturní alterity vůči USA, ale bude muset reflektovat ve své vnější politice a zahraničně politickém diskursu i jiné kulturní vztahy.

Dodejme závěrem, že analýza zahraniční kulturní politiky Francie zůstává nedopsanou kapitolou francouzských moderních dějin a nabízí i prostor pro další výzkum v oblasti politologie a mezinárodních vztahů. Jako jeden z hlavních úkolů návazného výzkumu se nabízí studium dopadů probíhající Kouchnerovy reformy kulturní diplomacie, která otevírá možnosti pro modifikaci konstitutivních vztahů uvnitř francouzského systému. Druhý velice lákavý okruh představuje rovina hodnocení úspěšnosti kulturní diplomacie, která vyžaduje ovšem dlouhodobý výzkum dané problematiky, badatelskou trpělivost a specifikaci ukazatelů efektivity.

Summary

It is beyond doubt that culture represents a crucial building block of the position of each country within the international community. That is the reason, why countries build and endorse their foreign cultural policies. This area of their activity can be divided into two major parts. The first dimension, cultural diplomacy, aims at the spreading of the cultural model of the country abroad. Its target group is constituted of foreign audiences, that's why this area of diplomacy falls into a broader category of bilateral public diplomacy. The second dimension, multilateral diplomacy, operates in the field of cultural relations and bears the characteristics of traditional diplomacy, namely that it is based on contacts among diplomats within international organizations. Its role is to protect the cultural model of the respective country and assure its further development in the international arena.

In France, the cultivation of the cultural dimension of foreign policy has a long tradition. The extent to which France emphasises the cultural topics within the foreign policy agenda is so significant that it can be called distinguished specialization of its external policies that refers to the niche diplomacy concept. Its cultural diplomacy element covers a broad range of activities – organization of cultural events in or outside its cultural centers, French language courses, promotion of the position of French language within the foreign educational systems, scientific and academic cooperation, French education abroad, foreign educative policy aiming at attracting foreign students and offering them material support for their studies at French universities, foreign audiovisual policy, etc. From the very beginning of French modern cultural diplomacy (dating back to the first half of the twentieth century) France has represented a referential model of cultural diplomacy and has contributed with many innovative techniques and new fields to that domain. It has also established the largest network of foreign cultural centers in the world. However, after the end of the Cold War it became apparent that France was gradually losing its dominance in cultural diplomacy and as a result it was forced to start searching for new directions and topics. It also had to face the increasing competition from the side of the other countries acting on the field of cultural diplomacy.

The thesis shows that from 1990 to 2010 the basic characteristics of French cultural diplomacy model remained unchanged, the first place being the central coordination role of its foreign ministry. This role is also implemented on the level of individual countries via the relation between French embassies and foreign cultural centers. This is mainly due to the administrative tradition of France and a conservative nature of its diplomatic body which is willing to maintain its predominance in the external representation and thus is protesting against the reforms that aim at strengthening of the autonomy of the cultural centers abroad. (A special case of this type of resistance was the blocking of the so called Kouchner reform.)

This does not mean that French cultural diplomacy has undergone no changes whatsoever. The most visible one is the rapid development of French foreign audiovisu-

al policy. Its main achievements include global French presence in the environment of international media and the start of the first French-only global news television channel – France 24 – launched in 2006. Its goal is to spread the French view on the international events and to promote French culture and values world-wide. Yet again, even in this field, France has not been able to assume the position of a leader and device fully innovative style of news TV. In the end it rather had to take over the already available and established format of the broadcasting as well as to adopt foreign trends already defined by the leading players in the field (USA and Great Britain).

Nevertheless, as far as cultural themes within diplomatic negotiations on the multilateral level are concerned, France has proven to be a major player. As it is shown in the Third Chapter of the thesis, since World War II France has put a great weight on its presence and active behavior within international institutions specializing primarily in cultural cooperation (UNESCO) as well as within other organizations, as far as cultural topics are concerned. This trend has gained even more importance after the accession of the socialist party to power in 1981, especially due to the ambitious new minister of culture – Jack Lang – who was not only active in cultural policy in France but also on the international level. In Lang's time, France strengthened its protectionist measures aimed at securing the position of French cultural industries and successfully implemented some of its principles within the EU law. All this in the name of the concept called *exception culturelle*. The concept of *exception culturelle* is the first of the two basic cultural principles that France promotes abroad. It was used mainly during the Uruguay round of GATT negotiations, when it was proposed (especially by the United States) to apply the free trade principles on services, which would lead to the application of those principles in the audiovisual sector as well. In that particular situation, France was able – together with its francophone and European partners – to block this threat. The second basic cultural principle – broader and more consensual – is *cultural diversity*. In this case, unlike in case of *exception culturelle*, France did not have to react on international agenda set by others, but was the agenda setter itself. It developed complete diplomatic strategy that has in turn proven to be successful. It first successfully conceptualized the term *cultural diversity*, than it managed to coin a strong international coalition to endorse it. France has thus not only been diplomatically successful in the process that led to the adoption of the UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions in 2005, but thanks to this concept it has also found one of the new messages for its foreign policy.

Použitá literatura

Primární dokumenty (chronologicky)

Ordonnance de Villers-Cotterêts z roku 1539, text je k dispozici na <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/villers-cotterets.asp> (přístup 11.2.2011).

Ordonnance n°45-675 du 13 avril 1945 Portant organisation de l'administration centrale.

Convention pour la création de l'Union latine signée à Madrid, 15. května 1954.
<http://www.unilat.org/SG/Organisation/Presentation/Documents/convention1954.fr.pdf> (přístup 7.3.2011).

Rapport d'activité, Commission française pour l'UNESCO, 1963.

Rapport d'activité, Commission française pour l'UNESCO, 1968.

Loi n°81-766 du 10 août 1981 relative au prix du livre.

Mexico City Declaration, UNESCO, 1982, viz http://portal.unesco.org/culture/en/files/35197/11919410061mexico_en.pdf/mexico_en.pdf (přístup 1.3.2011).

Loi n°82-652 du 29 juillet 1982 sur la communication audiovisuelle.

Le projet extérieur de la France, Ministère des relations extérieures, Paris 1984.

Loi n°86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication (Loi Léotard).

The Directive on the Coordination of Certain Provisions Laid down by Law, Regulation of Administrative Action in Member States Concerning the Pursuit of Television Broadcasting Activities, October 3, 1989.

Loi n°90-588 du 6 juillet 1990 Portant création de l'Agence pour l'enseignement français à l'étranger.

Actes des Journées Internationales tenues à l'UNESCO, Paris, 19-24 novembre 1990, Paris: Plon, 1992.

Legros, C.: *L'image de la France à l'étranger et ses conséquences économiques*, l'avis du Conseil économique et social, avril 1993.

Compte-rendu de l'Assemblée générale de l'Alliance française de Paris, 1994.

Loi n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française.

Circulaire du 30 novembre 1994 relative à l'emploi de la langue française dans les relations internationales.

L'Etat en France. Servir une nation ouverte sur le monde. Rapport de la mission sur des responsabilités et l'organisation de l'Etat, Rapport au Premier ministre, 1994.

Discours de M. Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion de la réunion des Ambassadeurs, 31. srpna 1995. <http://discours.vie-publique.fr/notices/-957009200.html> (přístup 5.12.2010).

Statuts et règlements, Académie française, 1995, článek 24, dostupné na http://www.academie-francaise.fr/role/statuts_AF.pdf (přístup 17.11.2010).

La diversité créatrice, zápis z kolokvia organizovaného ministerstvem kultury a komunikace (Francie), Francouzskou národní komisí UNESCO a Maison des cultures du Monde, leden 1998.

Nouvelles stratégies pour la culture et le commerce, La culture canadienne dans le contexte de la mondialisation, Affaires étrangères et commerce international, Canada, březen 1999.

La culture: une marchandise pas comme les autres, zápis z kolokvia La culture, le marché et la mondialisation organizovaného UNESCO a Francouzskou národní komisí UNESCO, červen 1999.

Rapport d'information sur la mission effectuée dans six pays candidats à l'adhésion à l'Union européenne, présenté par Jacques Chaumont, Sénat, novembre 2000.

Déclaration de Cotonou ze dne 15. června 2001.

Rapport d'information n° 2924 déposé par la commission des Affaires étrangères sur les centres culturels français à l'étranger, Dauge, Y. (rapporteur), Assemblée nationale, 2001.

Všeobecná deklarace UNESCO o kulturní rozmanitosti, 2001, dostupné na www.mkcr.cz/assets/zahranicni-vztahy-a-EU/odbor-zahranicni/mezinarodni-organizace/Vseobecna_deklarace_UNESCO_o_kulturni_diversite.doc. (přístup 1.10.2008).

Rapport d'information n° 3204 sur la politique éducative extérieure de la France, Trupin, O. (rapporteur), Assemblée Nationale, 2001.

Centres de recherche français à l'étranger, Ministère des affaires étrangères, 2002.

Diversité culturelle et biodiversité pour un développement durable, Světový summit udržitelného rozvoje, UNESCO, Johannesburg 2002.

Rapport d'information n° 857, Par la mission d'information commune sur la création d'une télévision française d'information à vocation internationale, tome II, Kert, C. (rapporteur), Assemblée Nationale, 2003.

Circulaire commun du ministère des Affaires étrangères de la République fédérale d'Allemagne et du ministère des Affaires étrangères de la République française à l'ensemble des missions diplomatique et postes consulaires allemands et français, 2003.

Circulaire du Premier ministre du 14 février 2003 relative à l'emploi de la langue française.

Cadre stratégique décennal de la Francophonie, Organisation internationale de la Francophonie, 2004, http://www.francophonie.org/IMG/pdf/Cadre_strategik_10al.pdf, str. 11 (přístup ze dne 19.12.2010).

Rapport d'information n° 91 fait au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur la stratégie d'action culturelle de la France à l'étranger, Duvernois, L. (rapporteur), Sénat, 2004.

Úmluva UNESCO o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů, 2005, dostupné na www.nulk.cz/files/unesco/umluva_rozmanitost_kult_projevu.doc. (přístup 1.3.2009).

Cultural Diplomacy – The Linchpin of Public Diplomacy, Report of the Advisory Committee on Cultural Diplomacy, U.S. Department of State, September 2005.

Charte de la Francophonie adoptée par la Conférence ministérielle de la Francophonie. Antananarivo, le 23 novembre 2005. http://www.francophonie.org/IMG/pdf/-charte_francophonie.pdf (přístup 12.12.2010).

Usnesení vlády ČR ze dne 14.12.2005 č. 1622 o Programu podpory českého kulturního dědictví v zahraničí na léta 2006 až 2010.

Rapport d'activité, MLF 2006.

Loi n° 2006-792 du 5 juillet 2006 autorisant l'adhésion à la convention sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles.

Proposition de loi relative à la création de l'établissement public CulturesFrance, Sénat, 2006.

Accord cadre diplomatique franco-allemand, (12 octobre 2006), <http://www.france-allemande.fr/Accord-cadre-diplomatique-franco,2815.html> (přístup 2.3.2011).

Avis présenté au nom de la commission des Affaires culturelles (1) sur le projet de loi de finances pour 2008, Tome 1, Action culturelle extérieure de l'État, Assouline, D. (rapporteur), Sénat, 2007.

Rezoluce Generálního shromáždění OSN 61/266 z 8. června 2007

Shrnutí Koncepce komunikace a prezentace předsednictví České republiky v Radě EU, Sekce pro předsednictví ČR v Radě EU, Úřad vlády ČR, červenec 2007.

Rapport d'information n° 3693 sur la situation de la langue française dans le monde, Assemblée Nationale, 2007.

Rapport d'information n°428 fait au nom de la commission des Finances du contrôle budgétaire et des comptes économiques de la Nation (1) sur l'action culturelle de la France à l'étranger, Gouteyron, A. (rapporteur), Sénat, 2008.

Premier document de suivi du Vade-mecum relatif à l'usage de la langue française dans les organisations internationales, OIF, 2008.

Rapports annuels de performances annexés au projet de loi de règlement pour 2007, Assemblée Nationale, 2008.

La France et l'Europe dans le monde. Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France 2008–2020, Ministère des Affaires étrangères, 2008.

Guide pratique de la LOLF, Ministère du Budget, des Comptes publics et de la Fonction publique, 2008.

The Anholt-GfK Roper Nation Brands Index. 2008 Global Report for Media Reference, GfK Roper Public Affairs and Media, září 2008.

Décret n° 2009-291 du 16 mars 2009 portant organisation de l'administration centrale du ministère des affaires étrangères et européennes.

Rapport d'activité 2007-2008, Agence pour l'enseignement français à l'étranger, 2009.

Loi n° 2009-258 du 5 mars 2009 relative à la communication audiovisuelle et au nouveau service public de la télévision.

Résolution sur le multilinguisme – Déclaration de la Délégation de la France au nom du Groupe Francophone, 9 septembre 2009, <http://www.franceonu.org/spip.php?article4152> (přístup 12.1.2011).

Rezoluce Generálního shromáždění OSN 63/306 z 30. září 2009 o vícejazyčnosti.

Le projet de la direction générale de la mondialisation, du développement et des partenariats, MAE, 2009.

Rapport d'information n°458 sur la réforme de l'action culturelle extérieure, Legendre, J., Rohan, J., de (rapporteurs), Sénat, 2009.

Proposition de loi pour le renouveau de la culture française à l'étranger et la francophonie, Sénat, 2009.

Convention cadre entre le Ministère des Affaires étrangères et européennes et la Mission laïque française ze dne 18.5.2010.

Deuxième document de suivi du Vade-mecum relatif à l'usage de la langue française dans les organisations internationales, OIF, 2010.

Rapport d'information n°2693 sur l'enseignement français à l'étranger, Mancel, J.F., Schneider, A., Féron, H. (rapporteurs), Assemblée nationale, 2010.

Rapport d'information n° 502, fait au nom de la commission des affaires étrangères et de la commission des finances, Gouteyron, A., Carrere, J., L., (rapporteurs), Sénat, 2010.

Projet de loi de finances pour 2011, Les moyens des politiques publiques et les dispositions spéciales, Sénat, 2010

Décret n°2011-164 du 10 février 2011 relatif aux écoles françaises à l'étranger, Journal officiel de la République française, 11 février 2011.

Rozhovory

Rozhovor s Jeanem-Jacquesem Abadiem, DGCID, 6. 7. 2007.

Rozhovor s Jeanem-Marcem Berthonem, kulturním radou Francouzského velvyslanectví v ČR, 26. 6. 2007.

Rozhovor s Philippem Boudouxem, audiovizuálním atašé Francouzského velvyslanectví v ČR, 27. 6. a 10. 7. 2007.

Rozhovor s Jeanem-Pierrem Boyerem, Francouzská národní komise UNESCO, 2. 7. 2007.

Rozhovor s Catherine Dumesnil, Stálá delegace Francie při UNESCO, 2. 7. 2007.

Rozhovor s Florence Chambon, DGCID, 3. 7. 2007.

Rozhovor s Dominique Lavasseur, Stálá delegace Kanady při UNESCO, 6. 7. 2007.

Rozhovor se Zdeňkem Lyčkou, Odbor krajanských a kulturních vztahů a zahraniční prezentace Ministerstva zahraničních věcí České republiky, 7. 11. 2007.

Rozhovor s Laurence Mayer-Robitaille, UNESCO, Sekce Rozmanitost kulturních projevů (CLT/CEI/DCE), 5. 7. 2007.

Rozhovor s Corinne Ménage, DGCID, 4. 7. 2007.

Rozhovor s Jitkou Stavínohovou, programovou náměstkyní Českých center, 12. 11. 2007.

Rozhovor s Janou Voborníkovou, Odbor zahraničních vztahů Magistrátu hlavního města Prahy, 2. 11. 2007.

Rozhovor s Chérifem Castelem, francouzským kulturním atašé v San Fransiscu ze dne 10.5. 2005

Rozhovor s Olivierem Jacquotem, kulturním radou Francouzského velvyslanectví v Praze, 24.1.2010.

Rozhovor se Sophie Lovy-Laszlo, zástupkyní ředitelky Oddělení francouzského jazyka francouzského ministerstva zahraničí, ze dne 30.6.2007.

Články a publikace

Ageron, C.-R., *Histoire de la France coloniale*, Paris: Armand Colin, 1990.

Anholt, S.: „The Anholt Nation Brands Index. Special report on Europe’s international image, Q2 2006, plus an update on the status Brand Denmark“. *Place Branding* 3 (2005) str. 263–270.

Akira Iriye, „Cultural relations and policies“, *Encyclopedia of American Foreign Policy*, DeConde, A. (ed.), New York, 2002.

Bátora, J., „Public Diplomacy Between Home and Abroad: Norway and Canada“, *The Hague Journal of Diplomacy*, 1 (2006), str. 53-80.

Benhamou, F.: *Les dérèglements de l’exception culturelle*. Paris:Seuil, 2006.

Berguin, F.: *Le fonctionnaire expatrié*. Paris: L’Harmattan, 1999.

Berridge, G., R., *Diplomacy. Theory and Practice*, New York: Palgrave, 2005.

Bloche, P.: *Le désir de France. La présence internationale de la France et de la francophonie dans la société de l’information*, Paris: la Documentation française, 1999.

Bry, A., *La Cendrillon culturelle du Quai d’Orsay*, Paris: Gallimard, 1999.

Claudé, P.: *Journal II, 18 janvier 1933*, Paris: Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1969.

Colard, D., „La conception française du nouvel ordre international après la chute du mur de Berlin“, *Annuaire français de relations internationales*, 1 (2001), str. 415-428.

- Dagnaud, M., „Exception culturelle: une politique peut cacher une autre“, *Le Débat* 2 (2005), str. 115-128.
- Dodds, A., „Le développement des agences en Grande Bretagne et en France :l'exemple d'EduFrance, transfert d'outre-Manche ou création indigène ?“, *Revue française d'administration publique*, 111 (2004),str. 483-500.
- Dubosclard, A., *Entre rayonnement et réciprocité. Contributions à l'histoire de la diplomatie culturelle*, Dubosclard, A. (ed.), Paris: Publications de la Sorbonne 2002.
- Etiemble, R., *Parlez-Vous français?*, Paris: Folio, 1991.
- Evans, G., Grant, B., *Australia's Foreign Relations in the World of the 1990s*, Melbourne: Melbourne University Press, 1991.
- Feigenbaum, H.- B.: *Globalization and cultural diplomacy*, Washigton DC:Center for Arts and Culture, GWU, 2002.
- Frank, R., „La machine diplomatique culturelle“, *Relations internationales*, 115 (2003), str. 325-348.
- Gaillardet, F., *L'Aristocratie en Amérique*, Paris: E.Dentu,1883, digitalizováno na <http://www.archive.org/stream/laristocratieen01gailgoog#page/n9/mode/1up> (přístup 10.1.2011).
- Gaulle, C., de, *Mémoires de guerre*, Tome I, Paris: Pocket, 2010.
- Girault, C., *Index des résolutions, avix, voeux et motions septembre 1990-juillet 2005*. AFE, 2006.
- Gordon, P.,H, a Meunier, S., „Globalization and French Cultural Identity“, *French Politics, Culture and Society*, 1 (2001), str. 22-41.
- Gordon, P.,H, a Meunier, S., *The French Challenge:Adaptation and Resistance to a Globalizing World*, Washington DC: Brookings Institution Press, 2001.
- Gudjonsson, H., „Nation branding“, *Place Branding*, 3 (2005), str. 283–298.
- Gienow-Hecht, J., Schumacher, F. (eds.), *Culture and International History*, New York: Berghahn Books, 2002.
- Gienow-Hecht, J.C.E., Donfried, M.C., *Searching for a Cultural Diplomacy*, New York: Berghahn Books, 2010

- Ham, P. van: „The Rise of the Brand State. The Postmodern Politics of Image and Reputation“, *Foreign Affairs*, 5 (2001), str. 2–6.
- Ham, P. van: „Branding Territory: Inside the Wonderful Worlds of PR and IR Theory“, *Millenium: Journal of International Studies*, 2 (2002), str. 249–269.
- Hofmann, S., „La France dans le monde, 1979-2000“, *Politique étrangère*, 2 (2000), str. 307-317.
- Huxley, J., *UNESCO: Its Purpose and its Philosophy*, Washington: Public Affairs Press, 1947.
- Chaubet, F., *La culture française dans le monde 1980-2000. Les défis de la mondialisation*. Paris: L'Harmattan, 2010.
- Kessler, M.C., *La politique étrangère de la France. Acteurs et processus*, Paris: Presses de Sciences Po, 1999.
- Kuhn, R.: „French Television in a West European Context“, *French Exception*, Godin, E. (ed.), New York: Berghahn Books, 2005.
- Lafont, R., *Sur la France*, Paris: Gallimard, 1968.
- Lehmannová, Z., *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, Praha:VŠE, 1999.
- Leonard, M., *Public Diplomacy*, London: The Foreign Policy Center, 2002.
- Le Rouge, G., *La Conspiration des milliardaires*, Paris 1899, Digitalizováno na <http://www.feedbooks.com/book/4275/la-conspiration-des-milliardaires-tome-i> (přístup 16.10.2010).
- Martel, F., „Culture: pourquoi la France va perdre la bataille du soft power“, <http://www.tnova.fr/note/culture-pourquoi-la-france-va-perdre-la-bataille-du-soft-power> (přístup 1.2.2011).
- Melissen, J. (ed.), *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*, New York: Palgrave Macmillan 2005.
- Melissen, J., *Wielding Soft Power: The New Public Diplomacy*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael, 2005.

- Mercier, A., *Du Panlatinisme, nécessité d'une alliance entre la France et la Confédération du Sud*, Paris 1863.
- Ninkovich, F., *US Information Policy and Cultural Diplomacy*. New York: Foreign Policy Association, 1996.
- Nye, J., *Bound to Lead: Changing Nature of American Power*, New York: Basic Books, 1991.
- Nye, J., *The Paradox of American Power*, USA: Oxford University Press, 2002.
- Nye, J. S.: „Soft Power and American Foreign Policy“. *Political Science Quarterly*, 2 (2004), str. 255–270.
- Nye, J., *Soft Power, The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs, 2004.
- Noya, J., „The symbolic power of nations“, *Place Branding*, 1 (2005), str. 53–67.
- Pauw, C., de, *Recherches philosophiques sur les Américains ou mémoires intéressants pour servir à l'histoire de l'espèce humaine*, Tome I, Berlín 1798, Digitalizováno na :<http://www.archive.org/stream/recherchesphil01pauw#page/n7/mode/2up> (přístup 5.1.2011).
- Pendergast, W.R., *La politique étrangère française et la création de l'UNESCO*, Paris: PUF 1974.
- Pendergast, W. R., „UNESCO and French cultural relations 1945–1970“, *International Organization*, 3 (1976), str. 453–483.
- Perottino, M., *Francouzský politický systém*, Praha: Slon, 2005.
- Peterková, J., *Veřejná diplomacie*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.
- Peterková, J., „Veřejná diplomacie – jen módní pojem nebo skutečná změna“, *Mezinárodní vztahy*, 3 (2006), str. 83–99.
- Peyrefitte, A., *C'était de Gaulle*, Paris: Gallimard, 2002.
- Pigniau, B., Roche, F., *Histoires de diplomatie culturelle des origines à 1995*. Paris: la Documentation française, 1995.

- Polo, J. – F., „La politique cinématographique de Jack Lang. De la réhabilitation des industries culturelles à la proclamation de l’exception culturelle“, *Politix*, 61 (2003), str. 130 – 142..
- Raymond de, J., F., *L’Action culturelle extérieure de la France*. Paris: la Documentation française, 2000.
- Regourd, S., *L’Exception culturelle*, Paris: PUF, 2002.
- Renoliet, J.-J., *L’UNESCO oubliée. La Société des Nations et la coopération intellectuelle (1919-1946)*, Paris: Publications de la Sorbonne, 1999.
- Revel, J.,F., *L’obsession antiaméricaine : son foncitionnement, ses causes, ses conséquences*, Paris: Plon, 2002.
- Rigaud, J., *Les relations culturelles extérieures, Rapport au ministre des affaires étrangères*, Paris: La Documentation française, 1980.
- Rigaud, J., *L’exception culturelle. Culture et pouvoirs sous la Ve République*. Paris: Bernard Grasset, 1999.
- Richterová, P., *Německá zahraniční kulturní politika ve světle globalizace: německé dvojí řešení*, dostupné na <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=700> (přístup 1.9.2008).
- Roger, P., „La grande désillusion: un pionnier de l’antiaméricanisme français dans les années 1880“, *The Florence Gould lectures at New York University*, special volume, 2001.
- Roger, P., *L’Ennemi américain: Généalogie de l’antiaméricanisme français*, Paris: Seuil, 2004.
- Sablosky, J., A., *Recent Trends in Department of State Support for Cultural Diplomacy: 1993-2002*, Center for Arts and Culture, 2003.
- Salon, A., *L’action culturelle de la France dans le monde*, Disertační práce, Paris I, 1981.
- Salon, A., *L’Action culturelle de la France dans le monde*, Paris: Fernand Nathan, 1983.
- Salon, A., *Vocabulaire critique des relations culturelles internationales*. Paris: La maison du dictionnaire, 1978.

- Simoulin, V., „Les inflexions de la politique culturelle extérieure de la France“, *Esprit*, 253 (1999).
- Sinclair, R., „A brand valuation methodology for nations“, *Place Branding*, 1 (2004), str. 74–79.
- Tomalová, E., „Historické argumenty ve francouzské kulturní diplomacii“, *Rozvoj české společnosti v Evropské unii. III*, Končelík, J.; Köpplová, B.; Prázová, I.; Vykoukal, J. (eds.), Praha: Matfyzpress 2004, str. 382–390.
- Tomalová, E., „Francouzská zahraniční kulturní politika“. Kasáková, Z.; Tomalová, E. (eds.): *Sborník západoevropských studií*. Praha: Karolinum, 2005.
- Tomalová, E., „Francouzská zahraniční audiovizuální politika: globální vysílání po francouzsku“, *Mezinárodní politika*, 7 (2006), str. 12–13.
- Tomalová, E., „Zpravodajská televize CFII: nový nástroj francouzské zahraniční politiky“, *Mezinárodní politika*, 5 (2006), str. 35–36.
- Tomalová, E., „Kulturní diplomacie a mezinárodní vztahy“, *Mezinárodní politika*, 8 (2007), str. 4–6.
- Tomalová, E. „Kulturní rozměr české zahraniční politiky“, *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*, Kořan, M. (ed.), Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2008.
- Tomalová, E. *Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009
- Urfalino, P., „De l’anti-impérialisme américain à la dissolution de la politique culturelle“, *Revue française de science politique*, 5 (1993), str. 821 – 830.
- Urfalino, P., *L’Invention de la politique culturelle*, Paris: la Documentation française, 1996.
- Vaisse, M., *La grandeur*, Paris: Fayard, 1998.
- Valéry, P., *Regards sur le monde actuel et autres essais*, Paris: Flammarion, 1988.
- Warnier, J.,P., *La mondialisation de la culture*, Paris: La Découverte, 1999.

Wieviorka, M., „L'antiaméricanisme contemporain: les intellectuels en France, la nation et l'Europe“, *Les antiaméricanismes, The Florence Gould lectures at New York University*, special volume, 2001.

Tisk

Le Figaro, 1990-2010.

Le Monde, 1990-2010.

Le Journal des Arts, 2009.

Le Nouvel Observateur, 1990-2010.

Le premier journal des Méditerranéens, 2010.

Libération, 1990-2008.

Livres Hebdo, 2010.

TIME, 2007.